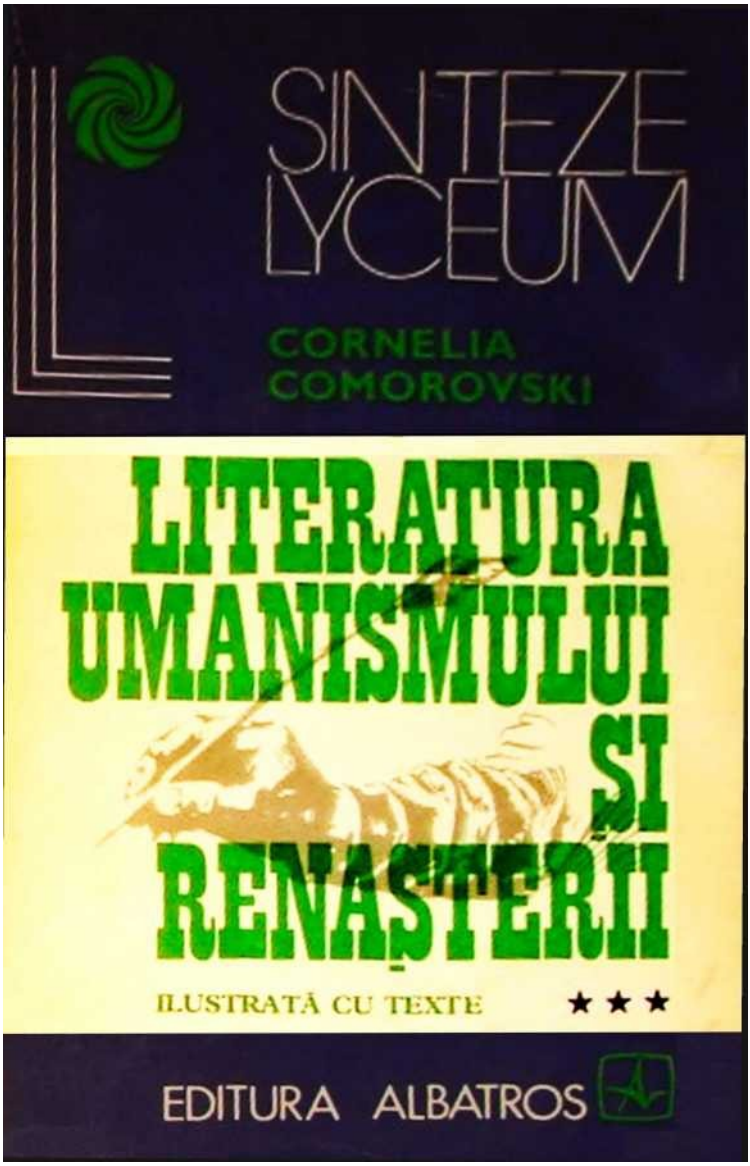

CUPRINS

LITERATURA UMANISMULUI ŞI RENAŞTERII ÎN PORTUGALIA 1

LUI Z VAZ DE CAMÕES 3
Lusiada (fragmente), în româneşte de Aurel Covaci 3
LITERATURA UMANISMULUI ŞI RENAŞTERII ÎN SPANIA 13
JUAN LUI S VIVES 13
Povestea omului (fragment). În româneşte de Aurel Covaci 19
Despre discipline (fragment). În româneşte de Aurel Covaci 20
GARCILASO DE LA VEGA 23
Cantona V (fragmente). În româneşte de Aurel Covaci 24 Sonetul al X-lea. În româneşte de Aurel Covaci 26
ANTONIO DE GUEVARA 28
Orologiul principilor (fragmente). În româneşte de Aurel Covaci 29
JORGE DE MONTEMAYOR 31
Diana (fragmentul în româneşte ele Aurel Covaci... 31
TERESA DIN ÁVILA 36
Vie-s fără viaţă-n mine (*fragmentul în româneşte de* Ileana Bârsan şi Cornelia Comorovski 37
LUIS DE LEÓN 39
Viaţă solitară (*fragmente*). *În româneşte de* Aurel Covaci 40
JUAN DE LA CRUZ 43
Întunecată noapte a sufletului. *În româneşte de* Aurel Covaci 44
SONETUL ANONIM 46
Sonetul Anonim. *În româneşte de* Cornelia Comorovski 47
VIAŢA LUI LAZARILLO DE TORMES (*fragmentul în româneşte de* Ion Frunzetti), 49
MATEO ALEMÄN 54

Viaţa lui Guzmán de Aflarăclic, iscoadă a vieţii omeneşti (fragmentul în româneşte de Ion Frunzetti) 55
MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA 58
Numancia (*fragmentul în româneşte de* Aurel Covaci) ... 60
Nuvelele exemplare... 63
Căsătoria pe furate (fragmentele în româneşte de Ion Frunzetti 64
Don Quijote de la Mancha (*fragmentele în româneşte de* Edgar Papu şi Ion Frunzetti) 69
LOPE FÉLIX DE VEGA CARPIO 103
Nopţii*. În româneşte de* Romulus Vulpescu. 104
Teatrul 105
Fântâna Turmelor (fragmentele în româneşte de Aurel Covaci) 107
Cavalerul din Ohne de (fragmentele în româneşte de Aurel CovaciJ 118
Fata cu ulciorul (*fragmentele în româneşte de* Ion Frunzetti 121
TIRSO DE MOLINA 134
Seducătorul din Sevilla şi Oaspetele de piatră (*fragmentele în româneşte de* Aurel CovaciJ 135
PEDRO CALDERÓN DE LA BARCA... 143
Viaţa e vis (*fragmentele în româneşte de* Aurel Covaci *şi* Sorin Mărculescu 144
Marele teatru al lumii (fragmentele în româneşte de Aurel Covaci) 156
Renaştere şi baroc în teatrul lui Calderón 162
Alcadele din Zalameea (fragmentele în româneşte de Emanuel Aviar> 163

LITERATURA UMANISMULUI ŞI RENAŞTERII ÎN CENTRUL ŞI SUD-ESTUL EUROPEI 173

GEORGIOS GEMISTOS PLETHON 182
Despre legi (fragmentele în româneşte de Cornelia Comorovski 183
MARCUS MARULUS 1S6
Către nobilii din Split. *În româneşte de* Ion Acsan *şi* Marta Guţu 187
Judita (*fragmente*). *În româneşte de* Viorica Greculovschi *şi* Mifrai Nenoiu 187
IVAN GUNDULII 189
Pădureanca (fragment). În româneşte de Viorica Greculovschi *şi* Mihai Nenoiu 190
Osman (*fragmente*). *În româneşte de* Viorica Greculovschi *şi* Mihai Nenoiu 191
BALAS ŞI B ALINT 193
Julia. Veşnica şi neschimbata-mi iubire. *În româneşte de* Ion Acsan 194
Noile iubiri. În laitäem tempo vis. În româneşte de Ion Acsan 195
JAN KOCHANOWSKI 197
Trenii... 198
IX *în româneşte de* Elena Linia 198
XI În româneşte de Elena Linţa 199
Epigrame. *Somnul. În româneşte de* Elena Linţa... 199
LUKASZ GÓRNICKI 201
Curteanul polonez (*fragmente*). *În româneşte de* Elena Linţa 201
IAN AMOS KOMENSKY 203
Labirintul lumii şi paradisul inimii (*fragment*).
În româneşte de Pandele Olteanu 207
Marca didactică (fragmente). Parţial reprodus după op. cit. Şi un fragment transpus în româneşte de Marta Guţu 210

LITERATURA UMANISMULUI ŞI RENAŞTERII ÎN ROMÂNIA 215
ÎNVĂŢĂTURILE LUI NEAGOE BASAR AB CĂTRE FIUL SĂU THEODOSIE 222
Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie (*fragmente*) 224
NICOLAUS OLAHUS 23»
Hungaria (fragmente). În româneşte de 1. S. Firii şi Corneliu Albii 233
Către Mihail, prepozitul de Colocoa. *În româneşte de* I.S. Firu 236
Către un prieten. *În româneşte de* I. S, Firu 237
Răspunsul lui Nicolaus Olahus către Erasmus din Rotterdam, *în româneşte de* I.S. Firu... 238
Elegia la mormântul lui Erasmus din Rotterdam.
În româneşte de Şt. Bezdechi 240
La moartea fratelui meu Matei. *În româneşte de* Şt. Bezdechi 242
Lui Einericus de Calna (*fragmente*). *În româneşte de* Şt. Bezdechi 244
IÖHANNES HONTERUS 246
Rudimenta Cosmograpliiae (*fragment*). *În româneşte de* G. Göliner 247
Prefaţa la „Sentinţele dreptului civil"... (*fragmente*). *În româneşte de* I.S. Firu 24S
CRISTIANUS SCHESAEUS 251
Rumurile Pannoniei (*fragmente*)» *În româneşte de* Ion Acsan... 252
IOHANNES SOMMERUS 255
Elegia a IX-a. Despre mizeria soldaţilor (*fragmente*).
În româneşte de Şt. Bârsănescu. 256
Elegia a X-a. Lui Despot Vodă* despre biblioteca şi şcoala ce el a întemeiat. *În româneşte de* Şt. Bârsănescu...

PETRU CERCEL 262
Imn. *În românește fa* Al. Ciorănescu. 263
GRIGORE URECHE 265
Letopiseţul Ţării Moldovei... (*fragmente*) 267
MIRON COSTIN 27!
Viaţa lumii (*fragmente*) 272
De neamul moldovenilor, (*fragmente*) 275
CONSTANTIN CANTACUZINO 262
I stor i ia Ţării Rumân eşti... (*fragmente*) 283
Reflecţii despre renaştere 293

LITERATURA UMANISMULUI ŞI RENAŞTERII ÎN PORTUGALIA

În secolul al XVI-lea au plecat de aici marii navigatori ai lumii. Cultura veacului se resimte: gramatici şi dicţionare – mărturie a interesului pentru limba unor popoare îndepărtate; scrieri documentare şi utilitare; şi o literatură în care, alături de erudiţia medievală, de înrâurirea antichităţii şi a Italiei, se află nota exotică – ecou al marilor descoperiri.

Sunt traduşi sau imitaţi clasici ai antichităţii – Cicero, Ovidiu, Seneca. Erudiţi portughezi se formează în străinătate; îndeosebi în Italia, dar şi în Spania, Anglia (Oxford, Cambridge), Belgia (Louvain), – şi Franţa (Poitiers, Sorbona). Oameni de litere străini trec prin Portugalia sau – ca Angelo Poliziano, ori Baldesar Castiglione, care închină Curteanul său cardinalului Miguel da Silva – au legături cu această ţară.

Gil Vicente (1465? – 1536?), Bernardim Ribeiro (1482? – 1552), Sa de Miranda (1485 – 1558), Camões, Diogo Bernardos (1530 – 1600) sunt nume de scamă ale poeziei portugheze. Dramaturg cu vână comică şi lirică, Gil Vicente scrie 44 de piese – comedii, – farse, *autos*

sacramentelles – al căror răsunet se va observa în opera lui Lope şi a lui Calderón. Antonio Ferreira (1528 – 1569), care scrie, ca şi sa de Miranda, poezie şi teatru, rămâne cunoscut îndeosebi prin tragedia Inès de Castro (1558?). Proza este reprezentată, printre alţii, de Bernardim Ribeiro cu un roman ciudat – cavaleresc şi pastoral, realist într-o măsură, dar mai ales liric şi fantastic – Regretele (Saudades), intitulat şi Copilul şi tânăra fată (Menina e Moça).

LUI Z VAZ DE CAMÕES (1525 – 1580)

Născut la Lisabona, într-o familie nobila, dar săracă, face studii universitare la Coimbra şi pare, datorită originii şi meritelor personale, să-şi poată afla un loc la curte. Două incidente îl împiedică: se îndrăgosteşte de o tânără a cărei familie cere ca poetul să fie exilat; răneşte un credincios al regelui, este închis şi apoi trimis în Indii, ca simplu soldat. Ostaş, el luptase în Maroc, unde îşi pierde un ochi şi va lupta adeseori în cursul expediţiilor militare inevitabile în timpul lungilor drumuri. Navigator, este victimă a unor naufragii din care scapă. Călător, cunoaşte greutăţi inerente în diverse ţări străine în care debarcă şi poposeşte. În timpul călătoriei şi în cursul popasurilor el serie Lusiadele. În 1570 se întoarce la Lisabona, iar în 1572 i se publică epopeea. Dobândeşte o pensie modică şi moare sărac.

Camões este. Şi dramaturg şi poet; serie comedie clasică, dramă romanesca şi pastorală, ode, elegii, canţone şi sonete. Capodopera lui rămâne epopeea naţională, LUSIADELE (Os Lusiadas). Folosind, ca Vergilius, false etimologii, el îi face pe portughezi descinzători din neam zeesc: ţara lor a fost întemeiată de Lusus, fiul lui Bahus. În cele zece ciuturi epopeea desfăşoară 1500 de ani din istoria ţării. Scriitorul erudit se inspira din epopeea antică – îndeosebi Vergilius. Evenimente şi personaje sunt urmărite în două registre: uman şi mitologic; mitologia

pagină se împleteşte cu cea creştină; divinităţile intervin în soarta eroilor. Viaţa eroilor este plină de aventuri – reale şi fantastice. Nucleul epic îl constituie expediţia lui Vasco da Gama în India.

Linia na raţiunii este fiinţă şi nu cronologică. Flota lui Vasco da Gama, trecând prin Oceanul Indian, ajunge la Melinda; rugat de regele băştinaş „marele navigator – ca Ulise lui AIcinou, sau Eneas Didonei – povesteşte istoria ţării sale şi a propriilor călătorii, în timpul cărora a străbătut ţinuturi necunoscute, a văzut fenomene ciudate, a trecut prin aventuri nemaiauzite sau a intrat în conflicte cu indigenii. Spre sfârşitul epopeii, Venus îi conduce pe navigatori pe Insula iubirii unde sunt înconjuraţi de nimfe. Pentru a face loc şi evenimentelor istorice petrecute între expediţia lui Vasco da Gama şi compunerea Lusiadelor, linia cronologică se frânge iarăşi; ca în Eneida, se prezice viitorul. Epopeea se încheie cu întoarcerea expediţiei în Portugalia. Faguct observa că poemul, căruia îi lipseşte unitatea propriu-zisă, este alcătuit, în fapt, dintr-o suită de poeme. Cânturi sau fragmente de cânturi au propria lor autonomie. Textele de mai jos iac parte din povestirea lui Vasco da Gama. În cel dintâi., Camões îşi arată vina elegiacă, înfăţişând, încrustată în istoria ţării, crunta moarte a inimoasei Ines de Castro, iubită de fiul regelui. Se observă că autorul îşi dă osteneala să menajeze monarhia* lăsând toată vina pe seama curtenilor. Fragmentul din cântului V-lea dă glas uimirii fireşti a unei Europe care descoperea lunii noi; elemente fantastice se alătură propriilor observaţii ale poetului-călătoi despre meleagurile cutreierate şi oamenii întâln îţi.

LUSÍADA[1]

(Fragmente)

Ciutul *în ti*: „s-a scris fiomsiea, an fiorii Ce-wtarc şi

1 Din: Camões, Lusíada, ELU. în româneşte de Aurel Covaci.

morfiirn igroafia lor cwmia.

Cu foia urgisită, râu üe soartă.

Care-a ajuns regină mmui moartă.

O, dragoste y. dom crudă ta putere K Ce-n înmii taie dhmroœsw remet *

Cent afiifito, jertfă. Şi & ahwem De parcă ar, îl ßsă Jmes duşmană li O} setea fu nu mimai lacrimi cere.

Ci lacom a y şi amdăşi tirana.

Ca să-şi remrse-n sufiktk neeiarul.

Cu sânge cere săbi stropeşti aliaruit

… Îţi culegem, curată la simţire:

A l anilor porn im duhefimpt.

Bi vesela şi omlâar amăgim A l cărei fir ades de: soarfiăbi rupt». Câmpiai lui Mondego în privire Sorbind-o. În nesaţ şi ne-îniremipir Tu hwătm şi mumii şi flori să spună Un nume scris în minim fim bună!

Spre tine îşi îndreaptă mândrui prinţ Năvalnicele dmii & i văpăiy Piirtându-i a în ochii linfieri înţi Cinci ochii fini departe sind dk-ai tăi… Şi nopţbk îi mint cu năziimţi.

Iar zi des de vis în ochii săi).

ŞI fi) fi ca vedenii: jururi îl îmbie la necistfimpărală1 bucurie.

Prinţese mari „cu zestre şi cu nunţi Frumoase şi-l doresc per prinţ Im sân, Dar cu dispreţ „fiu „dragoste „le-nfmnfi Cină: alţi chip gingaş ţfi-i pe veci sfiăpân. Aceste, rătăciri în ochii emmfiß Le urmăreşte, regele Mivâm şi, mimmmifi, curtenilor să-mpace, înfricoşat judeţ pe dată face.

Să-şi recâştige fiul, dinadins.

Vru lui lues să-i curme-al vieţii fir, Crezând că poate fi cu sânge stins şi sacrul foc al veşnicei iubiri.

O, spada ce pe mauri i-a învins.

Ce furii, ce nebune rătăciri.

Au hotărî i-o fierul să şi-l culce Peste grumazul ei gingaş şi dulce?

Stau gâzii fioroşi să o aducă la regele înduplecat spre mila.

Dar şleahta, cu pricini şi pâri, năucă, Tot cere moartea grea pentru copilă.

Şi lacrimi calde-n ochi i se usucă Pe când se roagă, tristă şi umilă.

Şi nu de spaima morţii crunte geme.

Ci pentru prinţ şi pentru prunci se teme.

Şi ridicând spre slăvile curate încântătorii ochi de lacrimi plini, k (Vai, munile-i erau încătuşate De aspre mâini de dregători hainil)

Pe pruncii dragi, cu feţe bucălate.

Sortiţi orfani să fie-ntre străini.

Din ochi îi soarbe mama lor, cu jind, Spre ne-ndurautl lor bunic grăind:

— Şi fiarele, plămnite de natură Sălbatice şi crude din născare.

Şi pasărea de pradă care fură şi-şi duce prada-nsângerată-n gheare.

Au dovedit blândeţe şi căldură cu prunci plăpânzi fiind dezmierdătoare, la a lui Ninus mamă, bunăoară.

Ori a celor ce Roma-nlemeiară.

Dar tu, ce porţi tin chip de ont, cu slavă, De-i omeneşte să ucizi o fală Doar fiindcă dragostei ajunse sclavă şi numai de iubire A vinovată, înduplecă-li mânia ta grozavă şi spre aceste vieţi plăpânde cată/ «... Te-ndure, Doamne, lacrima lor pură.

De vina ce n-o am un te îndură!

Şi dacă stând paginilor în faţă.

Ştii moartea să le-o dai, prin fier şi foc.

Tu trebuie să ştii să dai şi viaţă Căci de o pierzi,

greşind, n-ai alta-n loc! mai bine dii-mă-n Sciţia de gheaţă să nu plâng amarul vieţii nenoroc.

Ori în torida Libiei pustie De-o merit, eu, prin nevinovăţie.

A zvârle-mă-ntre fiare-nfometate.

A zvârle-mă-ntre tigri şinire lei!

Acolo voi afla-ndurare, poate.

Cum n-aflu-n pieptul semenilor mei! Voi plânge-acolo lacrime curate Pentru iubitul meu – şi nou temei O s-am crescând plăpânzii lui lăstari… Şi ei m-or mângâia întru amar”.

Mişcat de riiga-i, regele se pleacă şi gata e să a spună că o iartă.

Dar nu o iartă şleahta cea buimacă şi, mai cu seamă, ne-ndurata A soartă… Ies spade fine de oţel din teacă.

De viaţă pe lues să o despartă…

O, cruzi casapi! Cavaler este A oare să stingeţi viaţa asta-ncântătoare?!

Cum Poli X en ei – siropul cel din urmă De mângâiere-al mamei ei stinghere.

Cu fierul Pirrkus viaţa dnlee-i curmă Cină umbra lui Miile: moartm-i cere.

Iar ea, ca oaia blindai émir-o turmă, Privind sfre cruda, mamei ei durere Cu. ochi ce-nseninează bolta iară.

Se lasă pradă jertfei ce-o doboară, – La fel sc-mplinia fierul sclipitor în sânul de-alabastru şi lumină.

De unde-Amorul l-a ucis ou-amor Pe prinţul ce-o făcu apoi regină.

Flori albe-n ochii ei se sting şi mor şi lacrimi calde-n ei se mai anină Cină, fără a se gândi la: răzbunare.

Călăii-i spulberă a vieţii floare…

Puteai, o, soare, n clipele aceste.

În neguri chipul să-ţi ascunzi, de zeu.

Cum le-ai ascuns cinci îşi mfaicct Tieste Copiii morţi prin mâna lui Air eu!

Voi, vai adânci, vuiţi şi daţi de veste.

Ce spuse gura reee-n ceasul greu:

„Dom Pedro l Pedro F MuH iubitul nume Ecoul vostru-l ducă-n larg de lume!…

Cum floarea ruptă prea da timpuriu, Strivit ă-n mâini suave de codană, Cnloarea-şi pierde şi parfumul viu Cină: fala Q-mpleteşte-ntr-o coroană – Şi chipul lui înes e străveziu.

S-a stins culharca-i pură, diafană.

Sunt veştezi trandafirii aMi în fetii.

O dală stinşi cu licărul medii (… f!

cântil V

(…) Să îi povestesc a mării Mane io Me De noi nepricepute, neghkite;

Din timp senin fmium înfricoşate.

Lungi fulgere în flăcări despletite.

Ploi negre, nopţi ca-n smoală-nvesmâniaie şi trăsnete din slavă năruite.

Ar fi greşit – şi n-ai putea să-mi ceri.

Chiar dacă vocea mea ar fi de fier.

Văzut-am lucruri căror nu arare Ai mării lupi, avându-le în faţă.

Neşovăielnici ăau-le crezare Dacă le judecă la suprafaţă…

Jar minţile ce doar prin cugetare Secretele naturii ne învaţă Ori numai prin ştiinţele alese.

Ne spun că-s false ori neînţelese!

Văzut-am, cum vă văd, lumina un Căreia marinarii! spun sfântă – La vreme de furtuni şi vijelie când bezna peste valuri sta răsfnnlă;

Şi de mirare cum să nu ne fie Un alt miracol, care

mă-nspăimmia?

Căci am văzut cum norii sug din mare Pe-o lungă ţeava valurile-amare!

O

Voi, înţelepţi ai lumii şi-ai scripturii.

Ce tainã-i taina asta a năimii?!

Străvechii filosofi ce colindară Pământurile să afle taine grele.

De-ar fi văzut minunile ce doară lin le văzui, plutind cu albe vele.

Ce mari scripturi iscau odinioară!

Ce noime-aflau în semne şi în stele! Ce ciudăţenii! Ce de taine-obscure! Şi toate mimai adevăruri pure!

… Planeta care e sălăşluită în cerul cel dintâi, înalt şi sfânt.

Ba faţa-ntreagă, ba-njumătăţită.

Spre noi a cincea oară şi-a răsfrânt De când pluteam pe marca nesfârşiia, Ghid gabientl ne strigă: – „Pământ! Pământ! u şi toţi am şi sărit.

Sent tind cu ochii zarea-n răsărit

Ca norii, n depărtata zării dunga.

Sc-arată munţi cu vineţie creastă. Sunt gaia încorde-n fund să-mfrângă şi-nfăşâirate pânzele adastă şi după astă cale îndelungată.

Ca să cunosc mai bine-ntinsa coastă, Cu astrolabiil, noua născocire A unei minţi prea agere-n gândire – Pe ţărmul vast ne-am risipit cu toţii, Pe locuri până astăzi neumblate, Privind, în prada unei vii emoţii, Atâtea lucruri nouă şi ciudate… Rămas-am eu pe plajă cu piloţii.

Să aflu unde-s navele-ancorale.

A soareluinălţime măsurând şi harta şi ţinutul întrebând.

De Capricorn afiarăm c-ani trecut, Aflându-ne-ntre

marde-i Uman. Şi australul cerc necunoscut.

Cu gheţuri până-n larg de ocean…

Cină, ce văzui? Ai mei, făcându-i scut, Duceau cu ei Un tuciuriu vlăjgan Surprins tocmai la ceasul de plăcere Pe când sugea din faguri dulce miere

Privind, văzui că ochii lui se tem…

Ne-am înţeles cu el doar pe muţeşte… Mult mai sălbatic decu Polifem.

Toi tremura, de groază sirius ca-n cleşte l-am arătat, mirarea să-i vedem.

mă cia Colhos străluceşte, Argint şi mirodenii, fel de fel.

Dar nu-l mişcară-n niciun chip pe eh

Dar lucruri când văzu de preţ puţin: Mărgelele din sticlă făurite.

Un clopoţel cu clinchet cristalin.

Şepci stacojii cu auriu tivite, îl veseliră toate pe deplin…

Gesticula, holba priviri uimite… îi dărui râm ieftina podoabă şi el spre tribul lui porni degrabă.

A doua zi ne pomenirăm iar

Cu-ai lui, goi puşcă, negri ca-nn op tarea.

Tot jinduind şi ei astfel de dar.

Şi erau blânzi de te umplea mirarea.

Că pe Velloso-l hotărârâ chiar Să le urmeze vrerea şi chemarea:

Să afle ale vieţii lor temeiuri.

Ţinuturi cercetând şi obiceiuri.

LITERATURA

UMANISMULUI ŞI RENAŞTERII

ÎN SPANIA

După 800 de ani de lupte pentru recucerirea (*reco nqttista*) teritoriului ştipus de mauri, la sfârşitul secolului

al XV-lea, Spania şi-a realizat unitatea, prin căsătoria lui Ferdinand de Aragpn cu Isabella de Castilia şi prin cucerirea ultimei regiuni musuâmane, emiratul de Granada, La începutul secolului al XVI-lea stăpânirea spaniolă se întinde – în Europa – în Ţările de Jos şi în Italia. Flota spaniol, spinteca oceanul şi se întorcea cu avuţii fabuloase din regiunile, bogate în metale preţioase, ale Americii de Sud şi Americii Centrale. 70% din aurul lumii îi aparţinea Spaniei. Aurul acumulat era însă o bogăţie amăgitoare şi ducea ţara la o sărăcie reală. Cauza întăririi şi declinului Spaniei este una şi aceeaşi; rapida îmbogăţire care i-a crescut puterea i-a pricinuit şi declinul. În loc să producă, Spania jefuia sau cumpăra. Maurii şi evreii – elemente active în industrie –» erau prigoniţi. Eşecurile militare, înfrângerea „invincibilei armate" (1588) şi pierderea unei părţi din Ţările de Jos, sunt dovezi ale declinului Spaniei în Europa. Decăderea naţională este mai acut simţită de mica nobilime, de *hidalgos*. Nemulţumiţi în sărăcia lor, ci speră totuşi că perspectivele nu le sunt închise fiindcă descind dintr-o stirpe aleasă. Realitatea, mizeriei materiale şi a neputinţei în faţa marilor nobili şi-o compensează prin orgoliu, iluzii şi amăgirea celor din jur. Don Mendo (Alcadele din Zalameea) are un cal jigărit pe care îl întreţine cu drumuri în loc de ovăz, îşi lasă ogarii dezlegaţi ca ei să se poată hrăni la măcelărie, iar la ceasul trei pleacă la plimbare cu mănuşile şi scobitoarea (de care nu are nevoie, pentru că nu avusese ce mânca), semne mincinoase, substitute ale unei bunăstări, Când don Mendo deplânge ţărănimea la care vor fi încartiruiţi soldaţii pentru „atâţia oaspeţi ce-o aşteaptă", îi răspunde sluga: „De plâns sunt mai curând aceia / care n-aşteaptă (...), hidalgii" Consolarea lui don Mendo este „hrisovul mare, / Pictai la muşi azur, / în care-s înşiraţi strămoşii".

Abuzurile grcu de stăvilit ale marilor feudali şi Inchiziţia, cu sistemul rentabil al conturărilor, cu procesele

la care depoziţia se făcea sub tortură şi pedeapsa se consuma pe rug, creează o stare de permanentă insecuritate şi teroare. În lumea europeană închisă de interdicţiile înmulţite, după conciliu 1 din Trento, Spania reprezenta un sistem şi mai îngust; la Celelalte prejudecăţi se adăugau două fetişuri: onoarea şi puritatea sângelui.

În această atmosfera, literatura spaniolă a Renaşterii se formează în trăirea, aproape simultană, a doua stări de spirit contradictor îi încrederea şi elanul datorite realizărilor navigaţiei, cuceririlor, fluxului de bogăţii, perspectivelor aparente; şi sentimentul subteran al catastrofei iminente, al decăderii. De aici îmbinarea, în literatură, a dinamismului (literatura spaniolă excelează în roman, dramă şi nuvelă, genuri construite pe acţiune), a pasiunii, şi a unei fantezii mai ales hiperbolizatoare cu îndoiala şi tragismul de tonalitate sumbră, cu pesimismul; se alătura registrul idealurilor avântate, hrănite din romanele cavalereşti şi pastorale şi registrul lipsei de ideal şi al cinismului din romanul picaresc. Născut în sărăcie, *fiica ro*-ul fuge de acasă ori e părăsit de părinţi, schimbă stăpânii, trece prin situaţii variate, e dornic de câştig uşor, învaţă iute şiretlicuri, e ipocrit, minte şi fură. În el aventura spaniolă e înfăţişată caricatural şi la scară redusă.

La începutul secolului al XVI-lea, Spania e receptivă la cultura pagină, influenţa italiana şi gândiréa lui Erasmus (publicarea lucrărilor lui era prohibită în 1536), împărtăşind astfel orientarea laicizantă a Europei.

Interesele unui umanist spaniol din rândul micilor nobili trebuie să fi fost asemănătoare cu cele ale lui Diego de Mirandă, ale cărui preocupări le aflăm dintr-o convorbire cu don Quijote: „... am vreo sută şi ceva de cărţi, unele în spanioleşte şi altele în latineşte, câtcya de istorie, iar altele de rugăciuni; cele de isprăvi cavalereşti n-au păşit încă pragul casei mele; le răsfoiesc mai mult pe

cele lumeşti decât pe cele duhovniceşti, cărţi care te fac să-ţi treci timpul în chip cuviincios, care te desfătează cu graiul lor, care te uimesc şi-ţi stârnesc patima iscodirii prin puterea lor născocit oare, dar din acestea sunt foarte puţine în aniaf!

Lá începutul veacului al XVI-lea se fac traduceri din scriitori latini, se aplică procedeele criticii filologice la studiul textelor biblice. La A leala este pregătită o Biblie poliglotă cu texte în caldeeană, ebraică, greacă şi latină (publicată între 1514 – 1517) Revizia textelor latine îi este încredinţată umanistului Elio Antonio de Nebrija (1444? – 1522), un spirit enciclopedic, care se ocupase de teologie, ştiinţe juridice, filologie, retorică, ştiinţele naturii şi pedagogie.

Curentul platonic se întărea în Europa prin contribuţia unui învăţat originar din Spania, ale cărui lucrări vor înrâuri apoi şi ţara de baştină. În urma unui decret de expulzare a evreilor (1492), Judas Abrabanel (1460? – 1526) pleacă din Spania. Scrie sub numele Leone Ebreo Dialoguri despre iubire (Diatogki d* am ore), publicate în 1535; Fontus de Tÿard traduce lucrarea în franceză; poetul Boscăn traduce în limba spaniolă (1534) Curteanul, operă influenţată poate de Ebreo; este posibil ca Bembo şi Castiglione să-i fi citit, în manuscris, cartea, care se pare că fusese terminată în 1565. Dialogurile lui Leone Ebreo se traduc în spaniolă în mai multe rîncâurr în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

În timpul lui Filip aí II-lea (1555 – 1666), în plină contrareformă, deschiderii către Europa şi către cultura seculară i se opun direcţia naţională şi catolică, literatura mistică şi ascetică.

În poezia mistică spaniolă se îmbină meditaţia, imnul exaltat şi observaţia vieţii interioare. Contemplarea deşertăciunii, izbitoare pe fundalul temporalităţii, dă naştere la două mişcări de iubire; adoraţia pentru cel

considerat deţinătorul eternităţii şi al desăvârşirii, cu care poetul nădăjduieşte să se contopească (Teresa din Ávila) şi caritatea, calda iubire de oameni, îndeosebi compasiunea pentru suferinţa lor (jitan de la Cruz şi Sonetul anonim). Poezia mistică corespunde áautr-o măsură literaturii aicoplatonice din Italia şi din Franţa. Dragostea pentru divinitate şi pentru aproape aminteşte erotismul metafizic platonic, dar şi Cântar ca Cântărilor; şi în acelaşi timp imnul carităţii se înrudeşte cu morala scrierilor crasmice.1 Fervoarea poeţilor se aseamănă cu ardoarea din romanele cavalereşti – Tereşa din Ávila le citise cu pasiune; dar fervoarea este şi protestul purităţii împotriva unui cler corupt – Francisco de Castilia scrie despre „credinţa simulată" (*fingida fas*) şi devoţiunea confundată cu ambiţia. Poeţii mistici din Spania au darul de analiză psihologică al moralistului; ci ştiu să pătrundă în colţurile cele mai intime ale vieţii spirituale; văd şi înfăţişează compasiunea, speranţa, caritatea, starea de beatitudine a celui care crede în nemurire.

Loc Spitzer respinge afirmaţiile celor care susţin că Spania nu a cunoscut o adevărată Renaştere şi arată că literatura spaniolă a preluat toate temele Renaşterii europene, «dându-le însă iun caracter particular. „Un medievalism persistent şi o Renaştere recent formată se unesc şi generează «o creatură hibridă, alcătuită din *Welitsuclit* şi din frumoase visuri renascentiste şi dezamăgire medievală, din iluzii ale simţurilor şi decepţii macabre" e.

Din Renaştere apare barocul (începând chiar cu Cervantes şi cu Lope, în periodizarea lui Ludwig PiauiclF), reprezentat – din plin de Góngora, – Qnevodo, Calderón şi Gradau. Visul, iluzia, decepţia şi aparenţa ca teme literare par a da glas nevoii acute a unei Spânii care îşi pierduse puterea, de a se amăgi prin impresia creată de artificiul

fastului monarhic sau al aroganţei nobiliare.[2]

JUAN LUI S VIVES (1492 – 1540)

Isfăscut la Valencia, studiază la Paris şi predă limba latină în Belgia, la Universitatea din Louvain. Îi cunoaşte pe G. Budé şi pe Erasmus. Poate că sub influenta acestuia din urmă, „maestrul meu, părintele meu", scrie un pamflet împotriva pseudodialecticienilor (în pseudodialccticos, 1519), arătând eroarea aplicării metodelor scolastice în educaţie. Încurajat de Erasmus, se ocupă de editarea operei lui Augustin, Despre Cetatea Domnului (De Civitate Dei), pe care i-o dedică lui Henric al VIII-lea, regele Angliei, în 1522 este invitat în Anglia, ca lector al reginei Ecaterina, prima soţie a lui Henric al VIII-lea şi ca preceptor al fiicei lor, principesa Maria. În această ultimă calitate scrie Două epistole despre raţiunea studiului la copii (De ratione studii puerilis epistolae duae, 1523), La invitaţia lui Richard Fox, ţine cursuri la Oxford; Universitatea îi conferă titlul de doctor în ştiinţe juridice. Cu prilejul divorţului lui Henric al VIII-lea, căruia umanistul i se opune, Vives trebuie să plece din Anglia; se stabileşte în Belgia, la Bruges, unde rămâne până la sfârşitul vieţii sale.

Vives a scris numai în limba latină; lucrările lui se opresc îndeosebi asupra problemelor educaţiei (pedagogie, metodică, alcătuire de material didactic pentru studii filologice) şi asupra problemelor sociale. Ecaterinei de Aragon îi închină tratatul Despre instrucţia femeii creştine (De institutione feminae Christianac, 1529), în care emite ideea C (locurii femeilor din toate clasele sociale. Îşi expune principiile predării în lucrarea Despre discipline (De Disciplinis, 1531). În fragmentul de mai jos el vorbeşte cu durere sinceră despre pericolul dogmatismului, despre

---

2 His for im de In IMw'aînm rmriomml ssft&wola en la Edad de Oro, Traduce ic® de! a Jeuran porci. 'Dr. Jorge Rubió Balagucr, Barcelona, 1952.

jalnica paralizare a puterii de a gândi a omului de la vârsta fragedă a studiilor. Compune o carte de gramatică latină, Exerciţiul limbii latine (Exercitatio linguae Latinae, 1538). În lucrarea Despre ajutorarea celor săraci (De subventionepaiiperum, 1526) elaborează ideea unui sprijin acordat în mod organizat, de către, stat, care să înfiinţeze spitale, aziluri, şcoli. Despre suflet şi viaţă (De anima et vita, 1538), un comentariu al Lui Aristotel, îl arată pe Vives ca precursor al psihologici moderne şi al lui Francis Bacon, înaintea căruia preconizează raţionamentul inductiv. Povestea omului (Fabula de domine, 1518) reia elogiul omului descoperit de Renaşterea timpurie ca miracol al naturii, temă frecventă în scrierile umaniştilor. Titlurile enumerate sunt departe de a epuiza toate lucrările lui Vives. Áccst om doct şi neostenit scrie vu rigoarea eruditului apăsat de sentimentul răspunderii, dar fără vivacitatea, profunzimea sau originalitatea unui Erasmus.

POVESTEA OMULUI[3]

(Fragment)

(...) În el sălăşluieşte o minte în stare să dea dovadă de atâta discernământ, de atâta înţelepciune şi de atâta judecată, şi care este atât de rodnică încât, prin sine, scoate la lumină zămisliri de necrezut. Născociri de ale ci sunt oraşele, vânătoarea, folosirea dobitoacelor şi a ierburilor, a pietrelor, a metalelor; numele tuturor lucrurilor, pe care cei mai învăţaţi dintre oameni le admiră, socotindu-le ca pe unele dintre cele mai fericite descoperiri ale lor; şi apoi, descoperire cu nimic mai prejos, cuprinderea, în atât de puţine litere, a acelei imense varietăţi a sunetelor vocii omeneşti, cu ajutorul cărora s-au scris şi s-au răspândit atâtea discipline, printre

3 Bin: Juan Luis Vives, Obras complétas. Primera trans- lacion castellana integra y directa, comentários, notas y un ensayo bibliográfico: Juan Luis Vives, Valenciano, pdr Lorenzo Riber, Madrid, Aguilar, 1947 – 1948. în româneşte de Aurel Covaci.

care se numără religia, cunoaşterea şi cultul părintelui Jupiter şi a celorlalţi zei, fraţii lui. Această însuşire, pe care nu o are niciun alt animal, afară de numai acesta, este o dovadă a acelei înrudiri pe care o are el cu zeii. Adauge-se la asta că de mult mai puţin folos i-ar fi fost toate susamintitele născociri, dacă, pe deasupra, n-ar fi avut un fel de cămară sau de tezaur al tuturor lucrurilor, în care să păstreze o asemenea bogăţie divină şi de nepătruns; aducerea aminte – catastif a tot ceea ce spune. Şi din aceste două însuşiri – mintea şi aducerea aminte – iau naştere într-un chip oarecare previziunea şi pătrunderea viitorului, se înteie din acea divină şi fără margini ştiinţă care contemplă viitorul ca pe un prezent nemijlocit (…)

DESPRE DISCIPLINE

(Fragment)

PARTEA ÎNTÂI.

PRICINILE DECĂDERII ARTELOR ÎN GENERAL

Cartea I – Despre arte în general

Cap. VI – Despre chipul în care cei fără de cultură au viciai cărţile anticilor.

O expunere scurta şi limpede despre regalele critice ale întregii arte.

(…) Falsă şi potrivnică ştiinţei este acea asemuire pe care mulţi o socot pătrunzătoare” şi de netăgăduit: *ca noi, adică, am trăi agăţaţi de premergătorii noştri ca nişte pitici pe umerii unor tiriaşi*. Acest lucru nu poate fi adevărat. Nici noi nu suntem nişte pitici şi nici ei n-au fost nişte uriaşi; ba aş zice că noi, datorită lor, suntem mai presus de ei, o dată ce ne-am însuşit tot ce ei au avut, adică: învăţătură, concentrare a spiritului, stăruinţă, dragoste de adevăr. Iar dacă toate acestea ne lipsesc, nu înseamnă nicidecum că am fi nişte pitici, nici că am sta cocoţaţi pe umerii unor uriaşi, ci doar că suntem nişte omuleţi de meritată micime, doborâţi la pământ.

Aşa se întâmplă că, neavând încredere în noi înşine, cu ochii prin voia noastră închişi, ne lăsăm la cheremul şi în mâinile unuia pe care-l socotim ager şi clarvăzător; şi acesta nu este neapărat cea mai bună călăuză pe care ne-o putem alege, ci cel dintâi om în braţele căruia ne-a azvârlit soarta. Această apatică indolenţă este tocmai ceea ce aşteaptă de la noi conducătorii venali, dorind mai mult gloria lor decât adevărul, pentru ca totul să se destrame şi să se fărâmiţeze în partide şi secte, cu scopul ca lucrul pe care nu-l pot dobândi prin mijloace cinstite, să-l smulgă cu ajutorul discordiei şi chiar al războiului civil. Nu există disciplină atât de incoruptibilă încât în sânul ei să nu-şi afle locul partide şi fracţiuni, nici chiar în teologie, care ar trebui să fie partidul tuturor şi secta nimănui. În toate disciplinele scriu şi făuresc dogme, fără alegere, toţi chemaţii şi nechemaţii, bunii şi răii. Fiecare îşi apără cu fanatism propria concepţie şi nu există sectă, oricât de absurdă şi de pricăjită, care să nu-şi găsească slujitori devotaţi.

Un tată lipsit de ştiinţă de carte îşi duce copilul la şcoală. Mare noroc dacă nu nimereşte în mâinile unui dascăl neştiutor şi bun de nimic, când toate şcolile gem de ei. Ce-i rămâne atunci de făcut tatălui, dacă nu să-şi înalţe glasul spre cer, cerând să-i desăvârşească educaţia copilului? Noul şcolar, necopt la minte, este dat la învăţătură; cel dintâi lucru de care are parte este că toţi îl îndoapă cu dogmele sectei respective; ascultă; îşi întipăreşte totul în minte; e cucerit înainte de a putea judeca; aude cu câtă de neclintit statornicie şi netulburată convingere îşi rosteşte dascălul său predicile, ajutându-se de gesturi, de mimică şi de expresia chipului; îi vede pe colegii lui înghiţind totul pe nemestecate, dând dovadă de o imbecila credulitate şi cu gura căscată prosteşte; rămâne încredinţat că toate cele auzite sunt literă de evanghelie şi le ia drept sigure şi neîndoielnice, de parcă ar fi vorba de

ceea ce se cheamă principii elementare. De aceea despre tot ce se referă la mişcare, la timp, la cele aflătoare în sufletul omului, la alcătuirea corpurilor, la lucruri mici pe departe lămurite, se vorbeşte cu o siguranţă plină de emfază; iar dacă un altul mărturiseşte o cât ele mică îndoială, apoi acela este socotit un om cu care nu se poate discuta, *ca şi cum av tăgădui ca oricine este sau nu este*. Şi nu numai că îmbrăţişează această doctrină şi se face robul ei cu o dăruire de sine absolută, dar mai mult, este convins că este cea mai adevărată, socotind-o suspectă pe oricare alta, atât de mult se leapădă de judecata minţii lui, folositoare nu numai pentru a trata despre arte, dar în întreaga viaţă practică, judecata fiind facultatea cea mai indicată pentru cercetarea adevărului.

Mulţi dintre aceşti adepţi orbi ai unor dogme nu se mai pot îndepărta niciodată de ele, odată ce şi le-au însuşit la o vârstă atât de crudă, căci niciodată n-au citit sau n-au auzit despre altele, neştiind deci de loc dacă există altele mai bune sau mai rele de, cât ale lor, căci ci nu cred că s-ar putea să existe o altă dialectică şi o altă teologie în afară de cele profesate de ei. Îmi aduc aminte că acest fenomen de intransigenţă şi opacitate a gândirii mi l-am putut descoperi personal în mine însumi şi în mulţi dintre colegii mei, în timpul şederii mele la Paris (…)

GARCILASO DE LA VEGA (1501? 1503? – 1536)

Născut la Toledo şi educat în preajma curţii în contact cu coi mai de seamă umanişti ai timpului, cunoaşte limbile greacă, latină, franceză şi toscană. Erudit, poet şi luptător curajos, inteligent, fermecător şi capabil de mari pasiuni, el este o personalitate caracteristică Renaşterii. Tânăr fiind, primeşte misiuni importante din partea lui Carol al V-lea, împăratul Spaniei, la parte la numeroase lupte – împotriva turcilor sau a francezilor. Dar fiindcă asistă ca martor la o căsătorie căreia monarhul i se opusese, este surghiunit în Germania, într-o insulă pe

Dunăre. Iertat la intervenţia ducelui de Alba, se stabileşte la Neapole. Înrâurirea culturii italiene se accentuează acum, aici, datorită prieteniilor legate cu poeţi şi umanişti italieni contemporani. Din, nou ia parte la lupte; este rănit, apoi se întremează, şi iar se întoarce în război. La asediul unei cetăţi provensale, nerăbdarea împăratului îl face să pornească fulgerător hi atac, fără cască sau cuirasă. Izbit de o piatră, este grav rănit şi moare.

Opera lui se compune din trei egloge, două elegii, o epistolă, cinci canţone, 38 sonete. Poeziile îi sunt publicate în 1543. Temele fundamentale ale poeziei lui sunt prietenia şi, mai ales, iubirea; iubirea sa pentru o făptură a cărei moarte – ca Petrarca pe a Laurei – o plânge (sonetul al X-lea), iubirea neîmpărtăşită, a unui prieten, despre care vorbeşte în canţona a V-a. Îl apropie de Petrarca atât gustul pentru analiza stărilor sufleteşti, cât şi tonalitatea melancolică.

CANTONA A V-A>

(Fragmenté)

Modesta-mi liră chid, prin sonul ci, ar izbuti o clipă să potolească vânt cu furii în aripă, ori marile cină hule înfiripă, ori când, pe asprit munte, prin dulce son suav ar duce pace chiar printre fiare crunte şi arborii i-ar face să plece ram spre struna ei dibace, – a, n-aş vrea să m-aud pe coarda-i înstnmând, frumoasă floare, pe Marte, zeul crud, visând doar să omoare, mânjit de colb, şi sânge, şi sudoare; şi nici pe căpitanii ce-n ranguri minunate pururi vezi-i, prin care-ajung germanii „legaţi de gâi, ca iezii de blânzi, cum îmblânziţi sâni şi francezii.

Eu veşnic am să cânt puterea, amr, a frumuseţii tale, precum, din când în când, le voi afla, cu cale, ale cruzimii tale dure zale.[4]

---

4 Din: Antologia General de tar Literatura Espa fiola... par Angel del Rio y Amelia A. de del Rib. The Dry den Press,. New York, Revista tie (Accidente, Madrid, 1954. In româneşte de Aurel Covaci.

Când ta-voi, bunăoară* cum clin a frumuseţii tale vină, schimbată în vioară, îşi plânge viaţa plină de nenoroc iubitul – şi suspină.

De acel nefericit vorbesc, căruia mult de grije-i port, la rame osândat şi care mai că-i mort de viu, închis în al lui Venus por T

Tu eşti de vină, doar, că nu mai stâmpără şi astăzi, sprinten, focosul armăsar; că nu-l mai seringe-n pinteni, pe friii stăpân că nu i-i pretutindeni; că mâna lui dibace mi-nvârte spada grea, vijelios, fugind de-o vreme-ncoace de cercul cel prăfos, palestric, ca de-un şarpe veninos.

Cu dânsul, blânda-i muză, pe-o fileră nu cântă laolaltă; stă tânguiri s-atiză şi plâns, nimica altă, când tristu-i chip în lacrime se scaldă.

Prietenul cel bun din vina ta-i ajunge nedorit; i-a martor… Pot să spun că port i-am fost, tihnit, când naufragiul l-a biruit.

Azi sufletul i-i sterp; l-a scos (Un minţi durerea peste fire. Otrăvitorii şerpi nu sunt, de omenire, un ţi, ca eu de el mai cu-ndârjirz.

A7? /, nicidecum pământul cel aspru nu te-a zămislit în poală!

Nu i se-nalţă chilul căzutei în greşeală, ce surghiuneşte pe-alţii, când se-nşcau! (…)

Doar ghidul nu te-ndcamnu Nemesis să le-mproaşte cu săgeţi, o, preafrumoasă doamnă?

Ajungă-ţi ca poeţi, în vraja mândrei tale frumuseţi, substanţă fără moarte să afle, fără ca să cinic, însă, vreo neferice soarte, de toţi în minte sinnsă, ce ţie-ţi pare tristă şi deplimfă.

SONETUL AL X-LEA[5]

Odoare dulci, spre a mea nenorocire, şi vesele, când

5 Dint Antologia general dl la Literatura Española^ op. cit. în româneşte de Aurel Covaci.

vrut-a Dumnezeu, voi staţi cu ea, în moartea mea, mereu, apururoa unite-n amintire.

Cinci clipe lungi în dat, de fericire, cine-ar fi spus că nenorociţi meu în voi l-oi desluşi odată închipuind durere peste fire?

Când îmi răpirăţi, numai ceas, mi bine, ce mi-l darăţistrop cu strop, luaţi şi răul care mi-a rămas!

De nu, voi spune: lăsat potop de dulci odoare, ca, la orice pas, în triste amintiri să îngrop.

ANTONIO DE GUEVARA (1480? – 1545)

Născut într-o familie de nobili, este paj la curte până ce părăseşte viaţa de laic şi intră în ordinul franciscan. Pentru faima lui de vorbitor, împăratul Carol al V-lea îl numeşte predicator al curţii; mai târziu îi dă sarcina de a-i scrie cronica domniei; uneori Guevara îl întovărăşeşte pe împărat, fie într-o campanie militară, fie într-o călătorie (Italia). Numit apoi inchizitor în Valencia, devine ulterior episcop de Guadix şi mai târziu episcop de Mondonedo; aici moare.

Operele lui mai de seamă sunt: Orologiul principilor sau Cartea despre Marcus Aurelius (Relox de principes o Libro de Marco Aurelio, 1529), Epistole familiare sau Cărţile aurite (Epistolas familiares sau Cartas aureas, 1539 – 1542) Pe lângă elogiul renascentist al vieţii pastorale, caracteristice epocii sunt şi preocupările lui de moralist. Montaigne îi citeşte epistolele care tratează, cu exces de erudiţie şi pedanterie, teme diverse.

OROLOGIUL PRINCIPILOR este o versiune îmbogăţită a unei lucrări mai vechi, Cartea de aur a lui Marcus Aurelius, împărat şi neîntrecut orator (Lâbro aureo de Marco Aurelio, emperador y eloquentíssimo orador); ea fusese publicată în 1528 şi în 1529 fără autorizaţia autorului. În forma ei finală, cartea, lucrare didactică, încearcă să povestească viaţa împăratului roman. În Ceasornicul domnilor Nicolae Costin avea să prelucreze

Viaţa împăratului Marco Avrilie a lui Guevara. Guevara îşi expune propriile itloi, în mare parte inspirate din scriitori antici. Episodul intitulat Ţăranul *4 t* la D unăre (El vââlano de l Danul io)

a. devenit celebru. Înrâurit de Tacitus, Guevara îl pune pe ţâra nul german să vorbească în numele drepturilor naturale ale omului. În fragmentul de mai jos se văd calităţile de predicator ale autorului; arta predicatorului îl ajută să înlănţuie logic şi patetic argumente elaborate de un cunoscător al resorturilor psihice; retorica îmi slujeşte cuvântării ţăranului.

OROLOGIUL PRINCIPILOR[6]

CARTEA III Capitolul II

(Fragmente)

(...)" Vă întreb, o, romani, ce aveţi voi – zămisliţi la izvoarele Tibmlui – cu noi, care trăim în pace pe malurile Dunării? Văzutu-ne-aţi, din întâmplare, (dovedindu-ne prieteni ai duşmanilor voştri sau striga i-am noi că vă suntem duşmani? auzit-aţi cumva, din întâmplare, acolo la Roma, zicându-se că, părăsindu-ne pământurile noastre, ne-am fi pornit să cucerim pământurile altora? Aţi fost oare înştiinţaţi, din întâmplare, că noi, sculându-ne împotriva stăpânilor noştri, am dat ascultare neîmblânziţilor barbari? Oare ne-aţi trimis voi vreun sol care să stăruie pe lângă noi să vă fim prieteni, sau venit-a vreunul din patria noastră la voi, la Roma, să vă arunce vreo sfruntare ca unor duşmani de-ai noştri? S-a săvârşit oare din viaţă, pe meleagurile noastre, vreun rege care, prin diata lui, să vă lase moştenitori încât, prin acest titlu, să ne constrângeţi să fim vasalii voştri? Oare aţi descoperit vreo lege străveche sau vreun obicei mai nou potrivit cărora mănoasa Germanic trebuie neapărat să se supună

6 Din: Antologia General de la Literatura Bspahola, op. cit. în româneşte de Aurel Covaci.

mândrei Rome? V-am nimicit oare oştirile, v-am pustiit ogoarele, v-am, jefuit satele, i-am sprijinit pe duşmanii voştri, pentru ca, dându-vă pricină de răzbunare a acestor jigniri, să ne năpăstuiţi pământurile?

Dacă ne-am fi unii altora vecini, n-ar fi de mirare să ne ucidem între noi, întrucât adesea se întâmplă că, împărţind o biată bucată de pământ, să se stârnească între două sate nesăbuită sfadă. Dar cu siguranţă că nu asemenea pricini s-au iscat între voi, romanii şi noi, germanii. Căci acolo, în Germania, au ajuns la fel de repede, precum faima şi tirania voastră. Şi dacă asta vă cade cu supărare, o, romanilor, rogu-vă uitaţi-vă supărarea auzind ce voi adăuga acum: că, adică, renumele romanilor şi cruzimea tiranilor au ajuns în aceeaşi zi în aşezările noastre (…)

Fericită şi binecuvântată nu este acea republică în care se fac multe învârteli, ci aceea în care trăiesc mulţi oameni virtuoşi; nu republica putred de bogată, ci aceea care se laudă cu multe virtuţi; nu aceea în care trăiesc mulţi oameni certăreţi, ci aceea în care sălăşluiesc oameni de pace iubitori. De unde iese că rânduiala Romei, fiind Roma bogată, este plină de neajunsuri, pe când rânduiala Germaniei, fiind aceasta săracă, este vrednică de pizmuit. Placă-le nemuritorilor zei ca voi să fiţi mulţumiţi întru îndestulare, precum suntem noi întru sărăcie, căci astfel nici voi n-aţi veni să ne jefuiţi pământurile şi nici noi nu ne-am duce să ne jeluim astăzi la Roma.

Bine văd eu, romanilor, că e o mare deosebire între unii şi alţii, întrucât voi, măcar că nu vă sunt cunoscute necazurile noastre, nu vă pierdeţi timpul cu ele; dar nouă niciodată nu ni se usucă lacrimile şi niciodată nu contenim să ne plângem nenorocirile” (…)

JORGE DE MONTEMAYOR (1520 – 1559? 1561?)

Dv origine portugheză, studiază, ca şi Camões, la Coimbra. Stabilit în Spania, el cântă în capela de curte a

fiicelor lui Carol al V-lea. Călătoreşte în Portugalia, când una din fiicele împăratului se căsătoreşte cu un principe portughez, în Ţările de jos, unde luptă în timpul războiului împotriva Franţei, probabil – în Anglia, şi apoi în Piemont, unde moare, ucis, nu se ştie exact în ce împrejurări.

Cu excepţia a doua poeme şi a câtorva pasaje de proză din Diana, Montomayor şi-a scris opera în limba spaniolă (castiliană). În 1554 publică la Anvers un Cantonier (Cancionero) – culegere de poezii sacre şi profane; poeziile religioase au fost puse la index de Inchiziţie pentru erori şi confuzii teologice.

Capodopera tui rămâne romanul pastoral DIANA (Los siete libros de la Diana) publicat la Valencia (1558? 1559?). La începutul cărţii Montomayor îi expune pe scurt cititorului evenimentele petrecute: o păstoriţă de o frumuseţe neobişnuită, pe nume Diana, este adânc iubită de păstorul Sireno. Pe Diana o iubea şi păstorul Sylvano, dar tânăra îl ocolea. Sireno trebuie să plece pentru un an; la început tristă, păstoriţia îşi schimbă cu timpul sentimentele şi se căsătoreşte cu păstorul Delio. Sireno se întoarce după lipsa de un an. „Şi de aici începe prima carte… / în care sunt istorisite „povestiri foarte diferite, lucruri care s-au întâmplat cu adevărat…” Sireno se împrieteneşte cu Sylvano şi amândoi cântă frumuseţea Dianei, iubirea şi tristeţea lor. O altă păstoriţă încearcă să le ostoiască durerea vorbindii-lo despre suferinţele inerente dragostei, îndeobşte ne împărtăşite, căci fiinţa iubită îşi revarsă afecţiunea asupra alteia; şi astfel autoral înfăţişează, ea într-un lanţ, un şir de tineri îndureraţi. Ei se îndreaptă către o înţeleaptă, Felicia, ca să îi ceară sprijin; ajunşi acolo vorbesc despre dragoste. Felicia le dă tinerilor să bea un filtru magic şi vechile sentimente se transformă. Frământarea lor anterioară este înlocuită de liniştea reciprocităţii sentimentelor. Singura care sufere rămâne, poate, Diana, sâcâită de un bărbat gelos. În cartea lui

Monternayor se recunosc numeroase ecouri: Arca, dia lui sannazaro, nuvelele lui Bandello, poezia truverilor, Dialogurile lui Leone Ebreo: Mai ales cele două surse din urmă dau farmec romanului cu o construcţie convenţională, şi cu personaje convenţionale – curteni deghizaţi în păstori. Construcţia este pretext pentru dezbaterea unei teme grave: dragostea.

Spiritul platonizant pătrunde în elogiul iubirii şi al frumuseţii. Autorul vede în dragoste aspiraţia pură către frumos, aspiraţie care, nefiind însoţită de dorinţe, nu poate îi mânjită de răbufnirile negative ale patimii. Ţelul ei – frumuseţea supremă – este inaccesibil; de aceea năzuinţa celui ce iubeşte este înălţătoare şi totodată învăluită de melancolie. Dar există şi cealaltă iubire, despre care vorbesc tinerii „păstori”: clanul spiritual îmbinat cu atracţia trupească; şi această dragoste se înfiripă, se desfăşoară şi se realizează în urzeala romanului. Cei ce o încearcă, o cunosc şi discută despre ea cu pătrundere psihologică şi subtilitate. Şi. În acest sens Monternayor nu greşea atunci când anunţa că romanul lui vorbeşte despre „lucruri care s-au întâmplat cu adevărat”. Sentimentele sunt adevărate fiindcă sunt analizate sincer de cunoscători ai afectelor omeneşti. Fragmentul de mai jos o dovedeşte. El arată şi alternanţa, ca în Arcadia lui Sannazaro, de versuri şi proză. Monternayor anunţase că îşi va continua romanul; el nu *o* face, dar se găsesc alţi scriitori care încearcă să ducă acţiunea mai departe. Diana este o carte cu răsunet: în secolul al XVI-lea apar 17 ediţii spaniole, traduceri în limbile franceza, *: engleză, italiană şi germană. În Shakespeare şi în Sidney răsună eçouri din romanul pastoral de Monternayor.

DIAN A[7] Cartea a II-a

(Fragment)

---

7 Din: Antologia General de Ta Literatura Espuhola, op. cit. în româneşte de Aurel Covaci.

(…) Ce-iy inimă? N-ai ostenit? Se cere mai mult decât să plângă ochii mei?

Iar, suflete, ţi-i sete de durere?

[ar, lacrimă, să umpli nuri vrei?

Voi, ale mele, minte, simţuri, vrere, au un’ vă tulbură dispreţul ei?

Dar cum pot să pricept, să simt, să plâng, când to tu 4 risipit în chin n ating?

Vai, cine păstoriţei mele-i de te un păr de aur, nu doar auriu?

Un chip – cu străineirea-i să mă-mhele şâo gură din rubinul cel mai viu?

Grumaz de alabastru, alte fete „cum ţi-am văzut să aibă „nici mt ştiu?

Din marmură ţi-i inima, fecioară!

Nu ţi-a putut-o plăsmui din ceară?

O zi dacă mă-mpac cu soarta grea, cu chinul ce mi-i hărăzi Diana „mă-ncearcă altă suferinţă rea; îi strig că-i crudă şi că mi-i tirana.

Nimic statornic nu-i în mintea mea: neg inline ce spun azi, precum mi-i toana, şi-aşa-mi petrec întreaga viaţă care curând se va şi stinge, mi se pare.

Când frumoasa Sefvagia îl recunoscu după glas pe păstorul Sylvano, se duse la el şi, după ce se întâmpinară unul pe altul cu cuvinte pline de mare prietenie, se aşezară la umbra unui mirt cu frunzar bogat, crescut în mijlocul unei poieniţe, mai plăcută încă decât o puteau dori gândurile lui triste, datorită florilor aurii ce o împestriţau. Şi Sylva no începu a grăi precum urmează:

— Nu fără mare compătimire, frumoasă Selvagia, se cade să privim nenorocirile atât de felurite şi neobişnuite ce se abat asupra sărmanelor fiinţe pe care atât de mult le iubim. Dar dintre toate nenorocirile niciuna, nu mi se pare mai de temut decât ceea ce se întâmplă după ce omul se

vede ajuns într-o stare de mulţumire. Iar acest lucru, cum bine ziceai tu ieri, eu n-am ajuns să-l cunosc niciodată cu adevărat. Dar cum viaţa pe care o duc este atât de străină de tihnă şi atât de dăruită tristeţii, încât de nenumărate ori sunt în căutarea unor născociri care să-mi înşele dorinţa de a mă închipui iubit adânc de a tăp în a inimii mele şi fără a-i da frâu slobod acestei închipuiri, întârzii pe cât pot în această stare, dar după ce ajung să înţeleg adevărul stării mele, rămân atât de tulburat încât nu pot să mi-o descriu, deoarece, fără vrerea mea, începe să-mi lipsească răbdarea.

Selvagia răspunse:

— Eu aş dori, Sylvano, să mă ştiu descătuşată de această patimă, pentru a putea vorbi despre ea aşa cum se cere. Căci nu poţi dori mai mare dovadă că dragostea este multă sau puţină, patima mică sau mare, decât s-o auzi descrisă de cel care o simte. Căci niciodată o patimă înflăcărată n-a putut fi pe deplin descrisă de limba aceluia, care este stăpânit de că Aşa că, fiind eu atât de supusă nenorocului meu şi atât de nemulţumită de nedreptatea pe caté mi-o face Alanio, nu voi putea să spun cât de mult mă doare acest lucru. Las deci acest lucru în scama ta, ştiind că pot să am desăvârşită încredere în tine.

Sylvano suspină:

— Dar eu, Selvagia, nu ştiu ce să spun şi nici ce leac s-ar putea găsi pentru răul de care suferim. Poate ştii tu vreun leac din întâlniplare?

Scivagia răspunse:

— Da, acum ştiu un leac. Poţi ghici care anume? Să nu mai iubeşti.

— Şi ai fi în stare să foloseşti acest leac pentru tine? – întrebă Sylvano.

— După cum ar hotărî norocul şi timpul – răspunse Selvagia.

— Trebuie să-ţi spun – zise Sylvano tare uimit – că nu te-aş putea jigni nefiindu-mi milă de chinul tău, căci dragostea care este supusă timpului şi norocului nu poate fi atât de puternică încât să-i aducă necazuri celui stăpânit de ea (…)

TERESA DIN ÁVILA (1515 – 1582)

Niscută la Ávila într-o familie nobilă, Teresa de Cepeday Aliuniada se formează citind vieţile sfinţilor şi romane cavalereşti. Sub înrâurirea Confesiunilor lui Augustin intră în ordinul carmelitelor. Îşi supune trupul unei dure vieţi ascetice, care îi zdruncină sănătatea; corpul firav pare susţinut doar de o intensă fervoare interioară. Are viziuni; în urma unei astfel de viziuni a pedepselor din infern se hotărăşte să încerce o reformare a ordinului său călugăresc. Viaţa de activitate o aduce în mijlocul contradicţiilor şi neînţelegerilor curente. Cartea vieţii mele, scrisă de ea, este denunţată inchiziţiei; se şovăie între a o deporta în Indii sau a-i interzice să părăsească Toledo. Entuziastă şi voluntară, Teresa este sprijinită de personalităţi ca Luis de León şi Juan de la Cruz; de iezuiţi, iar mai târziu de Filip al II-leaj el obţine pentru ea acordul papei, iar Teresa întemeiază şi reformează numeroase mănăstiri. După moarte a fost beatificată (1614) şi canonizată (1622).

Teresa din Ávila scrie proză şi versuri. În proză ea lasă, printre altele, Cartea vieţii mele (Libro de su Vida); numită de scriitoare şi Cartea cea mare sau Cartea milostivirilor Domnului (Libro grande, sau Libro de las misericórdias de Dios), probabil compusă între 1562 – 156 a, ea înfăţişează experienţele vieţii sale interioare. Ca o continuare a Vieţii, Cartea fundaţiilor (Libro de las Fundaciones, scrisă între 1573 – 1582) expune activitatea de întemeietoare şi reformatoare dusă de ea între 1567 – 1572; aici se îmbină viaţa interinn ru şi tabloul de epocă. Epistolele – se păstrează peste patru sute, dar din păcate

multe s-au pierdut – adresate unor personalităţi remarcabile ale veacului, poartă, ca şi celelalte scrieri, marca analizei psihologice, îndreptate către sine sau către alţii. Practica, vieţii de asceză este înfăţişată îndeosebi în Lăcaşuri Îs sau Castelul Interior (Las Moradas o Castillo Interior), operă alegorică; viaţa spirituală, asemuita unui castel din diamante şi cristal, are numeroase înăperi. Scrierile în proză au forţă poetică; cele în versuri exprimă ardoarea, credinţei sale. A lăsat puţine poeme şi nu este sigur că îi aparţin toate cele şapte care i se atribuie. Celebru este VIE-S FĂRĂ VIAŢĂ-N MINE (Vivo sân vivir cu mi). Versurile de mai jos exprimă paradoxul creştin al bucuriei morţii, în care omul ar găsi viaţa cea adevărată; aici Teresa din Ávila este încă puternic medievală. Dar, spre deosebire de scolastica evului mediu, pe ea nu o interesează abstracţiile teologale, ci imunitatea lui Hristos. Hr ist crucificat îi stârneşte o răvăşitoare durere în faţa răutăţii omeneşti active şi a suferinţei celor care primesc să o îndure cu nădejdea de a lecui omenirea. Marea ei forţă de iubire o face să creadă că sufletul se îmbogăţeşte prin dragoste şi nu prin gândire. Prea plinul sentimentelor ei nu se poate satisface doar în activitatea monahală, în relaţiile cu oamenii; ea nădăjduieşte realizarea în dragostea mistică – unirea cu Hristos. Cornentindu-i opera, George Călinescu scria: „Se topea în Dumnezeu ca muribundul eu lumânarea în mână care doreşte să moară. Extazul ei era un soi de agonie prin care murea pentru toate lucrurile lumii spre a se bucura de Domnul”.

[VIE-S FĂRĂ VIAŢĂ-N MINE[8]]

(Fragmente)

Vie-s fără viaţa-n mine, vieţii-nalte îi duc dor, şi-astfel mor fiindcă nu mor. (…)

CU de tare e iubirea; împotriva nu-mi fi, viaţă, tot ce

8 Din: Santa Teresa de Jesus, Obras completas, Madrid, Aguilar, 1957. în româneşte de Ileana Birsaiţ şi Cornelia Comorovslii.

îţi rămâne-n faţă spre a te-avea, îţi e pieirea; diticei morţi i-aşlept venirea, vină moartea-acnm uşor, şi-astfel mor fiindcă nu mor. (…)

Viaţă, ce pot eu să-l dărui, care träteşte-n mine, t/e să te pierd pe tine, bucurii prin El să stărui? Moarte, ca să-Z, îââii, în! nărui, căci de El mi-o mie dor, şi-astfel mor fiindcă nu mor.

Şi lipsită fiind de tine, de ce viaţă-aş avea parte, r/aşa y/a/a mea e moarte, cruntă pentru orişicine, ilZzïa //zZ este de mine, că-i un rău necruţător şi-astfel mor fiindcă mi mor.

LUIS DE LEÓN (1527 – 1591)

De origine ebraica, născut în Granada, el îşi face studiile la Madrid, Valladolid, Salamanca, la universităţile din Alcalá şi Toledo. În 1544 intră în ordinul călugărilor august mi. La 32 de ani începe să predea cursuri la Universitatea din Salamanca. Contradicţiile în probleme teologice şi neînţelegerile dintre diversele ordine călugăreşti duc la un proces deschis de inchiziţie, în 1572, împotriva lui Luis de León. Este acuzat a fi arătat erorile versiunii latino a Bibliei – raportate la textul ebraic, şi de a fi încălcat o interdicţie a conciliului din Trento, traducând în castiliană Cântarea Cântărilor. În timpul celor cinci ani cât durează procesul, Luis de León este închis (1572 – 1576) la Valladolid. Considerat până la urmă nevinovat, i se îngăduie să predea din nou cursuri la universitate.

Luis de León este un umanist; multilateral, îl interesează matematica, medicina, pictura, muzica; temeinic cunoscător al moştenirii clasice, traduce, pe lângă părţi din Biblie (Psalmi, Cartea lui iov şi Proverbe), scriitori greci, latini şi italieni (din Pindar, Euripide, Vergilius, Horatius, Tibullus, Ausonius, Petrarca, Bembo etc.). Autorii lui predilecţi sunt Pitagora, Platou, Vergi lins, Horatius, Augustin. Scrie în limba latină şi în castiliană. Iubitor al armoniei antice, al ponderii horaţicne, având

pasiunea cunoaşterii şi respectul raţiunii, Luis de León, scrie, în proză şi în versuri, opere pe teme profane şi religioase. Capodopera prozei lui este considerată Denumirile lui Hristos (Los Nombres de Cristo), elaborată, ki anii ele îmi Msoare; întrim dialog, trei tălugări augustini vorbesc despre semnificaţia lor simbolica, Sursele creştine şi sursele pagine se îmbină în acest dialog pe care Menendez Peluyo spune că nu îl poate compara ca armonie şi frumuseţe decât cu cele platonice.

Opera poetică, partea cea mai cunoscută a creaţiei să le, nu a fost publicată în timpul vieţii, deşi Louis de León pregăteşte o culegere a tuturor poeziilor scrise sau traduse de el (cele originale sunt mai puţin de 30). Au fost tipărite în 1631 de Qucvedo.

S-a vorbit întotdeauna despre influenţa lui Hora tins asupra poeziei sale. Dámaso Alonso consideră că practica anticlimaxului este de origine clasică. În oda închinată Vieţii solitare (A la vida retirada) se regăsesc motive ho raţiune: răgazul, bucuria naturii. Dar spre deosebire de Horatins, versurile lui sobre pun accentul mai, puternic pe coordona te le morale., încete ele mar jos, Louis, de.

— Leonface antiteza între izolarea: calmă[9] dinsâmvi naturii şi zbuciumul citadin, unde omul este otrăvit de febrila, goană după, avere şi faimă, iar din faun un de dorinţe, bănuieli şi resentimente.

Viaţă SOLITARĂ1

(lrragmente)

Tihnit trăieşte-n veci un om fugind da-nvăţmăşmla lumiir fie immm poteci» bătute dom de mm, puţini... stăpâni pe Imni-nţeleftemrml K

Cred nmi Pttinând gândru at granzilor infurnitmţi tezaur şi mei mtrd vezi mirându-i vreun mpenş de aur, în

9 Din :* Antologia. General âfc Im. Literatura Mspanalct, ap. cit. în româneşte de Am al Covaci»

fasp proptit de zisemifàd maur.

Nu-I faşă de-i undmbă cu slavă faima numele în mn ori mincinoasă limbă de-nalţă cu strigări lot ce e osândit ac adevăr.

Mai mulţumii în sunt un deget în deşert când mă mată, vânând al faimei vânt, cu spaima, viaţa Jmia, cu răsuflarea necurmat tăiată?

O, munie, râu, izvorî o, tainiţe în veci desfătătoare!

La sânul vostru zbor ca nava frântă tare, fugind de asiăi-nfurtunală mare.

Vis lung şi diafan, zi veselă vreau, slobodă-n natură, nu să mă-n crunt în van cum cei ce viaţa pura şi banii preamăresc peste măsură.

Deştepte-mă, suavă, când tarea păsărilor, nenvăţată, nu grija cea bolnavă, hăitaşă-n crân cena lă, când de străin bun plac nu scapi vreodată. (…)

Pe povârniş am rară, de mina mea săditâ, o grădină, cea toi de primăvară, de flori frumoase plină, aşteaptă rod ce sigur o să vină

Şi tare lacom, parcă, s-o vadă şi s-o crească-n frumuseţe, din aspru pisc aleargă izvorul, s-o răsfeţe cu limpezimi de unde săltăreţe. (…)

Întins la urniră cu, din lauri, iedera purtând cununâ, voi asculta mereu cum în auz răsună arcuş măiestrii, hmeoină pe strună.

JUAN DE LA CRUZ (1542 – 1591)

Juan de Yepes y Alvarez se naşte într-o familie 84 racă din provincia Ávila. După ce lucrează ca infirmier într-un spital, intră în ordinul Cârmei îţi lor; studiază în colegiul lor, apoi la Salamanca. În 1567 o cunoaşte pe Teresa din Ávila şi se află alături de intenţiile ei de reformare a ordinului din care amândoi fac parte. Austeritatea reformelor propuse stârneşte ostilitatea multor confraţi; timp de opt luni Juan de la Cruz este

închis într-o mizeră subterană. Pentru opinii divergente în problemele reformelor dorite, spre sfârşitul vieţii suferă din nou persecuţii dureroase, este izolat şi încarcerat. A fost canonizat în 1726. Scrie puţin; capodopera lui o alcătuiesc trei poeme mistice: întunecată noapte a sufletului (Noclie obscura de-l ātma), Cântec spiritual (Cântico espíritual), Flacăra iubirii vii (Llama de amor viva). Cele trei poeme par a face parte dintr-un ciclu unitar: eliberat de simţuri, sufletul se purifică, năzuieşte către contopirea cu cel iubit (el Amado); şi astfel, spune poetul, îşi atinge bucuria supremă. Juan de la Cruz scrie, sub forma unor tratate doctrinale, comentarii în proză ale acestor trei poeme (celui dintâi îi închină două tratate). Dâmâso Alonso atrage atenţia asupra „misterului tehnic" al poeziei lui Juan de la Crtiz: vede înrâqrirea poeziei spaniole tradiţionale şi a poeziei pastorale de inspiraţie italiană; Observă procedeul „divinizării" imaginilor mundane şi mai ales utilizarea celor asociate iubirii profané, procedeu vechi, întâlnit în Cititarea cântărilor. Jorge Guillén, notează că acuitatea metaforelor (în intenţia autorului, cu Certă semnificaţie religioasă) dăruieşte un fel de autonomie poetică versurilor care sugerează în acelaşi timp şi dragostea profană, pentru că vorbesc despre iubire şi despre oameni.

ÎNÂUNECATĂ NOAPTE A SUFLETULUI[10]

La ceas de-n lunecare, de chimii dragostei înfierbin tată.

(ferice în tâmplar e!)

Ieşii pe-ascuns odată, f în du-mi adormită cma toată.

Orbecăind arare, pe tăinuita scară, eu, şireată.

(ferice întâmplare?) pe-ascuns, şireată fată, fimân-mi adormită casa toată.

---

10 Bin: Antologia General de Ua Literatura Espa fiola, op. cit. în româneşte de Aurel Covaci*

În fericita noapte, în taină, nezărită şi senină, uitând ce fac, ce fapte» wind doar, drept lumină, cel foc de care inima mi-i plină, dar care-mi lumina meci sigur ca amiaza stână să vină, spre unde m-aştepfa acel ce mă alină, în loc părând pustiu, fără pricină.

Cum m-ai călăuzii, o, noapte, ca o zi mai luminată!

Iubită cu mbit unind, a fost deodată în Cel Iubit iubita preschimbată.

Pe pieptul meu în floare, pe inima ce numai lui e dată, dormea cu în chitare.

Eu stăm înfiorată, simţind răcoarea cedrilor, curată.

Când eu, câte-o clipită, îi răsfiram unduiloarea pleată, de mina-i liniştită simţeam că-s mângâiată pe cU – şi-nemnenca simţirea-mi beată.

Uiţind de mine, am stat, plecându-mi faţa către Cel Iubit.

Şi totul a-neciat:

nelinişti mi-aţi pierit, uitate printre crini ce-au înflorit.

SONETUL ANONIM

Vestitul sonet anonim de mai jos, publicat prima oară în 1628, a prilejuit multe şi încă nerezolvate ipoteze asupra datării şi paternităţii sale. A fost atribuit Teresei de Cepeda y Ahumada, lui Francisco Javier, Ignacio de Loyola, Petro de los Reyes, Antonio de Rijas sau chiar – opinie singulară – lui Miguel de Guevara, ceea ce ar presupune că ar fi fost scris la începutul secolului al XVII-lea. Dar Ludwig Pfand! Marcel Bataillon şi Leo Spitzer cred că el ţine mai degrabă de sfârşitul veacului al XVI-lea.

Leo Spitzer sublinia unitatea sonetului şi structura lui ciclică: intelectual la început şi la sfârşit, el este, la mijloc, pură emotivitate.

Dintre cele trei virtuţi cardinale sonetul scoate în lumină caritatea; ea izvorăşte din contemplarea lui Hrist

răstignit; a celui crucificat „devenit simbol al suferinţei omeneşti, şi, mai cu seamă, simbol al uriaşei iubiri care, pentru a-i mântui pe alţii de suferinţă, ia asupră-şi durerea. Îndemnul, nevoia de a-l iubi se naşte, de aici.

Spitzer nota dubla, sugestie a verbului *mover* care indică în acelaşi timp mişcarea fizică şi afectivă (emoţia). El sublinia dicotomia *cer-infern* din versurile 2 – 3 şi 10 – 11 şi modificarea, în final, a planului intelectual, ceFre apare acum iluminat de imaginea centrală, Credem însă că nu din imaginea suferinţei fizice izvorăşte în sonet iubirea pentru Hrâstos ci, uşa cum spuneam mai sus, din ideea forţei însăşi a iubirii lui Hr îşi care îi face, ca, din dragoste, să accepte crucificarea: *Muâvemly al fin, în amor...*; dragostea umană cute ecoul firesc al iubirii divine. Ultimele două versuri, scria Spitzer, consemnează voinţa umană. Într-adevăr, convingerea fermă a iubirii necondiţionate nu răspunde unei premize teologice; ea rămâne un dat subiectiv.

[SONETUL ANONIM][11]

Să te iubesc, o Doamne, nu mă-ndeamnă nici cerul ce îl am, făgăduitul; şi-ndemn că-ar fi în iad – temut, cumplitul – să mă feresc a te-nirisia, nu-nseamnă.

Tu, Doamne, mă îndemni: n-a mea privire făptura-n ţinte ţi-e batjocorită; îndemn hni este carnea ta rănită; îndemn mi-e chinul tău şi-a fa pieire.

Îndemn îmi e iubirea ta în sine, şi ic-aş iubi chiar de n-aş crede-n cer; şi iad de n-ar fi, teama ia m-ar ţine.

Nu ai ce-mi da să te iubesc pre line: şi fie chiar să nu mai sper ce sper, cum te iubesc te voi iubi, ştii bine.

VIAŢA LUI LAZARILLO DE TOMMES

Rom amil picaresc Viaţa lui Lazarillo de Tonnes (La Vida el Lazarillo de Tor mes y da sus fortunas y

11 Din : Antologia General de la Literatura Lspanola, op. cit. în româneşte de Cornelia Comorovski.

adversidades) apare în 1554 în trei ediţii (Bruges, Alcalá, Anvers), Hu I se cunoaşte autorul. La începutul secolului al XVII-lea ipotezele au mers către Juan de Ortega, apoi Diego Hurtado de Mendoza; s-a mai menţionat mumele lui Sebastian de Horozco şi s-a presupus chiar existenţa unei relatări autobiografice autentice. Bin cauza anticlericalismului violent, în 1559 cartea era pusă la index. Textul se „epurează" la ordinul împăratului Filip al II-lea şi, în urma acestor modificări, apare în 1573 la Madrid Lazarillo pedepsit (Lazarillo câştigado) *

Eroul îşi povesteşte viaţa la persoana întâia. Se naşte pe malurile râului Tormes. Din copilărie pare hărăzit unui trai greu. Tatăl f ură; după moartea lui, băiatul rămâne în grija mamei care îşi câştigă existenţa spălind rufe şi gătind mâncare peni na studenta; devine apoi concubina a unui negru şi mamă a unui copil de culoare, iar după ce omul este prima şi «el cu hoţii şi pedepsit, ajunge slujnică la un han. Cu greu îşi hrăneşte cei doi fii; când un cerşetor orb, în trecere pe la han, îl cere pe Lazaro ca să-l întovărăşească pe drumuri, ea i-l încredinţează/ ştiind că nu-l va mai vedea niciodată. Inocenţa potenţială a copilului este distrusă de pilda primului stăpân; cerşetorul zgârcit şi crud îl loveşte pe neaşteptate şi face haz... Băiatul înţelege diotr-o dată durităţile pe care să vă întâmpins şi se adaploază rapid, Orbul este prima iimiţă asupra căruia. Sşiexef*» vază el vkleşngut.

VIAŢA LO LAZÄBILM) BE TORIES.1

(Fragment)

PARTEA tal IA cat M 11

Lazmrilth intră în schijbe unm orb. Ce fel de om em ertmh Tertipurile de care se ptosee, ca să poată trăi, weelându-l.

În vremea aceasta, la han trăsese im orb, căruia, părându-i i se că eu aş fi tocmai ceea ce-i trebuia, mă ceru

mamei şi ea mă încredinţa lui, spunihdu-i că sunt feciorul unui om de isprava, care căzuse, spre lauda credinţei, în bătălia de la Gelves[12] şi că ea trăgea nădejde că nu voi ieşi, cu ajutorul lui, Dumnezeu, mai rău decât taică-meu, şi-l ruga să se poarte bine cu mine şi să mă aibă în grijă, căci eram orfan. El răspunse că aşa va face, şi că nu mă lua la el ca servitor, ci ca fm adevărat. Şi, astfel, începui să-l slujesc şi să-l conduc pe noul şi bătrânul meu stăpân

Stăturăm câteva zile în Salamanca, dar stăpânul meu, părându-i-se câştigul departe de a fi mulţumitor, hotărî să plece; şi când furăm gata de plecare mă dusei să-mi văd mama şi, plângând amândoi, că îmi dote binecuvântarea, zicând: „Fiule, ştiu că n-am să te mai văd. Ai grijă, să fii om cumsecade şi Dumnezeu să te călăuzească. Eu te-am crescut şi la bun stăpân te-am dat. De aci încolo descurcă-te singur”. Mă întorsei deci la stăpânul meu care mă aştepta nerăbdător.

Ieşirăm din Salamanca, şi, ajungând la pod, zării acolo un animal de piatră, cioplit cam în chip de taur. Orbul mă puse să mă urc lângă dobitoc, şi, o dată cocoţat acolo, îmi spuse: „Lazaro, Hpeşte-ţi urechea de acest taur, să auzi ce zgomot mare e înăuntru”. Eu îl ascultai întocmai, de bună-credinţă, şi el, cum simţi că-mi lipisem capul de piatră, ridică deodată mâna şi mă îmbrânci vârtos în diavolul de taur, că mai bine de trei zile mă ţinură durerile de cap, şi-mi zise: „Prostănacule, află că sluga unui orb trebuie să ştie mai multe decât dracul”, şi făcu haz nespus de această glumă. Mi se păru că în momentul acela mă trezesc din nevinovăţia în care, copil cum eram, încă mă legănasem. Îmi spusei în sinea mea: „Are dreptate, zău, musai să casc ochii şi să judec, pentru că sunt singur şi trebuie să-mi dau socoteală în ce fel mă pot descurca”.

---

12 Bm: Wrozm saftrică 'spmtâ&Să* Editura pâ'titm literatură universală» 1BS5L Ik româneşte de Ion FrunmUi. ■

Purceserăm, aşadar, la drum, şi, în câteva zile numai, mă învăţă tertipurile meseriei. Şi cum mă găsi băiat isteţ fii tare bucuros şi-mi spuse: „Eu aur sau argint nu-ţi pot da, dar sfaturi cum să trăieşti, cu duiumul”.

Aşa se întâmplăcă, după Dumnezeu, el fiicei care-mi dote viaţă şi, orb fiind, mă lumină şi mă îndrumă în lupta pentru trai. N-am să vă înşir domniilor voastre toate aceste nevinovate chiţibuşuri, ca să arăt de câtă virtute trebuie să dea dovadă oamenii de jos şi de cât viciu cei de sus pentru a se lăsa înjosiţi.

Aşadar, întorcându-mă Ia* bietul meu orb şi povestindu-vă despre el, trebuie să ştiţi domniile voastre vă, de când a făcut Dumnezeu lumea, n-a plăsmuit vreunul mai lutru şi mai viclean. În meseria lui era un vultur; ştia pe de rost o sută şi mai bine de rugăciuni; avea un ton grav, potolit şi foarte sonor, care făcea să răsune biserica unde cerşea, o mutră umilă şi pioasă pe care şi-o stăpânea cu multă demnitate, fără să facă schime şi strâmbături, din ochi şi din gură, cum obişnuiesc alţii. În afară de aceasta, cunoştea mii de alte feluri şi chipuri de-a stoarce bani. Se lăuda că ştie rugăciuni pentru multe şi felurite nevoi; pentru femeile sterpe, pentru cele însărcinate, pentru cele părăsite de bărbat, casă lise întoarcă acasă. Prorocea femeilor gravide dacă vor naşte fată sau băiat. În materie de medicină spunea că Galenus fiu ştiuse nici jumătate din câte ştie el despre durerile de dinţi, leşinuri şi lepădări. În sfârşit, n-apuca nimeni să-i spună că suferă de ceva că pe dată-i răspundea: „Fă aşa sau fă altminteri, culege cutare iarbă, mănâncă cutare rădăcină”. Cu asta atrăgea pe toată lumea şi mai ales pe femei care credeau tot ce le spunea. De la ele storcea câştigurile cele mai ştasc, cu meşteşugurile despre care vă spun, şi câştiga într-o lună mai mult decât o sută de orbi într-un an. Dar cu toate astea aş vrea să ştiţi domniile voastre, că, deşi agonisea şi avea atâtea, n-am văzut niciodată un om într-atât de zgârcit şi

de cărpănos încât să mă lase să mor de foame, iar lui să nu-şi îngăduie niciodată măcar puţinul de care avea nevoie. Nu vă spun decât adevărul) şi dacă nu m-aş fi priceput să-i vin de hac cu vicleşugurile şi cu meşteşugitele mele tertipuri, de o mie de ori m-aş fi sfârşit de foame. Căci cu toată priceperea şi neîncrederea lui, mi ţi-l îmbrobodeam în aşa chip încât întotdeauna sau de cele mai multe ori îmi cădea în gheară bucata cea mai mare şi mai grasă. Pentru asta îi jucam cele mai îndrăcite feste, din care vă voi povesti câte unele, deşi nu din toate am ieşit basma curată.

El purta pâinea şi toate celelalte într-o desagă de pânză, închisă la gură cu un inel de fier care avea lacăt şi cheie; iar când punea sau scotea câte ceva, o făcea cu aţâţa fereală şi printr-o deschizătură aşa de mică, *încât* lumea întreagă să fi fost în preajmă nu i-ar fi smuls măcar o firimitură. Cât despre mine, înii ăţam coaja de pline pe care mi-o dădea, înghiţind-o în mai puţin de două îmbucături; crezându-mă prins de alte îndeletniciri, el închidea desaga şi încuia lacătul, dar eu găseam chipul de a descoase puţintel un colţ al sacului şi de a-l coase la loc, lăsând să sângereze pântecul boccelei cărpănoase, scoţându-i nu numai o grămadă de pline, ci luând pe alese şi bucăţi de şuncă friptă şi cârnaţi, şi în felul ăsta prindeam întotdeauna prilejul nimerit, dacă nu să-i plătesc în întregime poliţa, cel puţin să-l lipsesc de o parte din bunătăţile de care hapsânul de orb voia să mă lipsească pe mine... Tot ceea ce izbuteam să fur şi să pun deoparte schimbam apoi în arginţi de jumătate de pol. Iar când se dădea pomană un pol, cum ci era lipsit de vedere, nici mi apuca bine să întindă mâna după ban că eu mi-l azvârâeam în gură, lăsând să cadă în locul lui jumătatea de pol dinainte pregătită şi, oricât de repede ar fi întins mâna, banul trecut prin vama mea îşi pierdea jumătate din preţ. Se văita ci orbul câteodată, pentru că pe loc simţea la

pipăit că nu era un pol întreg, şi zicea: „Ce dracu-o mai fi şi asta? De când eşti cu mine nu mi se mai dau de pomană decât jumătăţi de pol, în vreme ce altă dată primeam numai poli întregi, şi chiar câte-un maravedí[13]. Tu, cred că-mi porţi nenoroc”.

Uneori îşi scurta cerşitul, lăsând la jumătate rugăciunea începută, pentru că-mi ceruse ca, atunci când cel care-i dăduse de pomană se îndepărta, să-l trag de poala hainei. Aşa şi făceam, şi pe loc el îşi schimba sunetul glasului, spunând: „Cereţi-mi, oameni buni, să spun pentru voi orice rugăciuni vă sunt de trebuinţă, aşa cum obişnuiesc să cânte – orbii.

Mereu fiamând, nădăjduind să-şi găsească un stăpân mai omenos, Lazarillo trece în serviciul unui slujitor al bisericii; omul este cumplit de avar şi băiatul îndură şi mai multă foame. Intră apoi în slujbă unui cavaler din

Toledo, să fac şi urmărit de creditori; dar care, plin de orgoliul nobiliar, nu munceşte. Slujeşte un frate din tagma călăririlor Mântuirii, apoi un altul care vinde indulgenţe, xm zugrav, un alguazil şi ajunge, tot căurfcând o slujbă uşoară, hârigător al preţurilor şi soiurilor de vinuri. În sfârşit, ne aşază la casa lui, însurindu-se cu slujnica unui arhiepiscop caritabil, care îi ajută; el trebuie să-i pună la punct pe guralivii ce vorbesc despre soţia lui şi nu văd cu ochi buni „intrările şi ieşirile ei de zi şi de noapte la sfinţia sa”. Cu trista ironie încheie Lazaro povestea unei vieţi, din pruncie, furată de perspective: „Eram în plină înflorire şi în culmea fericirii la care mă dusese – soarta mea bună”.

Personajul principal care slujeşte la stăpâni diferiţi. Şi trece prin medii variate, dă unitate compoziţională unei succesiuni cronologice de episoade care ar putea să-şi aibă fiecare propria autonomie. Viziunea Spaniei satirizate prin

---

13 Monedă spaniolă (n.t.)„

astfel de reprezentanţi este, evident» parţială: autorul înfăţişează doar registrul întunecat şi josnic, lumea fără principii şi idealuri. Eroul» vital şi ascuţit la minte, nu se lasă at it de apăsat, încât să nu observe cele ce se petrec; rareori ele îi sticnesc compasiune (scutierul); de cele mai multe ori – o ironie amară: „Ce să ne mai minunăm deci de un cleric sau de mo, călugăr care fură» cel dintâi dinii-a le şi racilor şi cel de-al doilea dintr-ale mănăstkâi, pentru a da drept credincioaselor lor şi pentru a ajuta la atâtea altele, când până şi unui biet sclav dragostea îi dă ghes la relei" Faima romanului şi construcţia lui din episoade, a căror înmulţire era posibilă» a încurajat, din 1555 până în 1620,. câteva încercări de continuare a operei.

MATEO ALEMAN (1547 – 1614?)

Se naşte la Sevilla; fiu al unui medic care îngrijeşte bolnavii din închisoarea regală a Seville! el îşi însoţeşte uneori tatăl în vizitele profesionale şi pătrunde astfel în lumea mizeriei materiale şi morale a Spaniei. Începe studii de medicină pe care le întrerupe. Căsătorit din interese materiale, îşi câştigă existenţa încercând să facă negoţ sau diferite servicii – profesate fără continuitate; mereu sărac, închis în mai multe rânduri pentru datorii şi nereguli financiare, fără perspective de a-şi îmbunătăţi traiul, el pleacă, împreună cu copiii, în Mexic. Nu i se mai cunoaşte restul vieţii.

În 1597, termină Prima parte din Guzmán de Atâarache (Primera parte de Guzmán de Atâarache), capodopera lui; ea se publică la Madrid în 1599. Cartea – elogiată, printre alţii, de Lope de Vega – are succes; în acelaşi an se mai tipăresc trei ediţii în Spania, iar în cel următor, pe lângă ediţiile spaniole, mai apar şi altele străine – la Bruxelles, Paris, Coimbra, Lisabona. În 1602 apare o urmare a cărţii sale, Partea a doua (Segunda parte) publicată de un alt scriitor, Mateo Lujan de Sayavedra. Părinţii lui Guzindn nu trăiesc în mizerie, cacei

ai lui Lazaro; ei nu jefuiesc şi nu înşală împinşi de foame, ci de lăcomie. Băiatul fuge de acasă la 14 ani, colindă prin Spania şi Italia, e cerşetor, slugă la han, bufon şi soldat, se însoară şi se lasă întreţinut de soţia căreia îi aduc venituri alţi bărbaţi, imaginează tut felul de escrocherii, fură şi este furat, ajunge ocnaş la galere, este biciuit şi chinuit pentru a mărturisi fapte despre care nu ştie nimic şi îşi câştigă libertatea dând în vileag complotul ocnaşilor care voiau să pună mina pevas. Alemán nu se mai joacă cu antifraza, ca autorul lui Lazarillo; el înfăţişează direct, în toată urâciunea ei nudă, o Spanie în care violenţa este modul obişnuit de comportare al autorităţilor şi se practică, aşa cum se încasează şi mita, cu cinism. Fragmentul de mai jos – mai ales exclamaţia de la sfârşit a unuia dintre preoţi – dă o imagine a incapacităţii şi inechităţii organelor judiciare şi religioase. Naratorul (cartea este scrisă la persoana întâia) este pătruns de pesimism; în roman se spune de pildă: „omul e rău, trăim cu toţii înşelându-ne unii pe alţii”.

VIAŢA LUI G UZ MÂN DE AFLARĂCHE, ISCOADĂ A VIEŢII OMENEŞTI[14]

(Fragment)

CARTEA ÎNTÂIA

Capitolul VIII

Alic întâmplări nenorocite

Cu asemenea dulce nădejde începeam să prind din nou inimă, când doi oameni – a căror înfăţişare nu putea înşela pe nimeni şi care veneau pe urmele noastre în galop, pe cât în – ajungându-ne, mă priviră cu luare aminte, ca şi cum ar fi căutat pe cineva care-mi seamănă. Numai mutra lor, şi era <lestul ca să mă vâre în sperieti:

14 Din: Proza satirică spaniolei, op. cit. în româneşte de Ton T'runzetti.

nicicând Santa Hermandad,[15] din care aveau onoare să facă parte, n-a avut poate membri mai înspăimântători la vedere. Cum le părui surprins şi chiar oarecum înfricoşat de faptul că mă priveau ţintă între sprâncene, atât le-a trebuit ca să descalece şi să se năpustească asupră-mi şi unul şi altul. Mă aruncară jos de pe măgar lovindu-mă cu pumnii, apoi, apucându-mă de braţ, unul din ei îmi spuse pe un ton răstit: „Aha! Te-am prins, pungăşiile; în sfârşit te-avem în mână: hai, nemernicule, scoate banii, scoate giuvaerurile, că de nu, pe loc te spânzurăm chiar de copacul pe care-l vezi la doi paşi de-aici!”

La aceste vorbe, oricât căutam să mă dezvinovăţesc, începură să mă înghiontească şi să mă pălmuiască, în aşa chip încât curgeau asupra mea palmele cu nemiluita.

Cărăuşul, milos şi cuprins de durere văzându-mă atât de crud maltratat, vrei să le spună furioşilor acestora că, de bună seamă, se vor fi înşelat. Dar ei îl făcură să se căiască pe dată că se amestecase; se aruncară asupra lui şi, când obosiră să-l mâi bată, îl învinuiră că mi-era complice; şi-l arestară, împreună cu toţi măgarii săi, întrebându-l mereu unde vârâse banii şi giuvaericalele. Cum nu putea răspunde altceva decât că habar n-avea despre ce bani şi despre ce giuvacruri era vorba, i se sparse în cap un nou uragan de bâte. Mărturisesc că abia atunci îmi descoperii înclinările rele, căci resimţeam o bucurie răutăcioasă văzând cum îl chinuiau pe bietul om, căruia pesemne eu îi purtam ghinion, dar îmi închipuiam că lui trebuie să-i pun în spinare pierderea mantalei şi cina groaznică pe care o luasem la han. După ce ne cotonogiră zdravăn, ne scotociră până la piele şi, negăsind ceea ce căutau, ne legară mâinile cu funii, plănuind să ne ducă aşa până la Sevilla. Tocmai ne legaseră pe amândoi cobză, când unul dintre ei, cel care mă legase pe mine, rosti cu surprindere către tovarăşul său: „Ho, ho, frate, cred că ne-

15 Organizaţie de miliţie în vechea Spanie.

am cam grăbit; Dumnezeu să mă ierte, dar mi se pare că ne-am înşelat: caraghiosul acela urmărit de noi are un deget lipsă la mâna dreaptă, şi ăsta de aici le are pe toate”.

Celălalt zbir, auzind asta, se hotărî să scoată din buzunar instrucţiunile şi să le citească cu glas tare: hoţul după care umblau ei era zugrăvit acolo într-un chip care n-avea nimic de-a face cu înfăţişarea mea; pe lângă că scria precis că-i lipsea un deget, se mai spunea că avea nouăsprezece, cel mult douăzeci de ani, şi plete lungi, negre, care-i atârnau pe ceafă ca o coadă de cal; în vreme ce eu nu puteam trece drept mai vârstnic de paisprezece ani şi aveam părul scurt şi roşcat şi creţ.

Văzură deci că săvârşiseră o greşeală luându-mă drept im altul; ne dezlegară îşi luară pentru osteneală câţiva reali[16] pe care tovarăşul meu îi avea în buzunar, ne râseră în nas drept scuză şi încălecară pe catârii lor, lăsându-ne dese la şi în bătaie, mai ales pe prietenul meu, ai cărui umeri vânjoşi şi robuşti fuseseră mai puţin cruţaţi decât ai mei: în schimb, cu aveam gura plină de sânge şi dinţii mi se clătinau din pricina pumnilor încasaţi. Ceea, ce nu ne împiedică totuşi să ne urcăm din nou pe măgari şi să ne continuăm drumul, amărâţi, ca vai de noi, aşa cum ar fi fost oricine după o asemenea întâmplare. Când ajunserăm la un sfert de leghe de satul Pedoso, zărirăm şi-i ajunserăm apoi din urmă pe cei doi clerici cunoscuţi de noi la han, care mergeau încetişor, aşteptându-ne. Le adusei la cunoştinţă pricina întârzierii noastre căci, în halul în care era tovarăşul meu de drum, n-avea curaj să deschidă gura. Bunii părinţi ne compătimiră din toată inima; cea din urmă dintre păţaniile noastre mai ales, li se păru şi cea mai supărătoare, şi dete prilej unuia dintre ei să spună:

— Păzească-l Dumnezeu pe orice om cumsecade de cele trei sfinte ce se află în Spania, adică de: Sfânta

16 Monedă spaniolă de aur, cu chipul regelui (n.t.).

Inchiziţie, de Sfânta Hermandad şi de Sfânta Cruzada[17]. Ferească-l Dumnezeu pe omul nevinovat mai cu seamă de Sfânta Hermandad! mai e vreo nădejde de dreptate ia celelalte două, dar, despre asta, tot ce pot spune este: fericiţi cei ce nu-ncap pe mâna ei.

MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA (1547 – 1616)

Al patrulea din cei şapte copii ai unui medic lipsit de mijloace, el se naşte la Alça lá de Henares. Peregr inează prin diverse oraşe spaniole împreună cu familia (căci tatăl se muta dintr-o localitate în alta) şi se pare că face studii la Madrid* Ale a lá, Salamanca. După un scurt stagiu în armată, în 1569 Cervantes se află în serviciul cardinalului Giulio Acqnavâva, la Roma. În 1570 este din nou înrolat în armata regulată. Umblând astfel dintr-o garnizoană în alta, are prilejul să cunoască oraşele italiene. În lupta navală de la Lepanto împotriva turcilor (1571) e rănit de 3 gloanţe; unul dintre ele îi paralizează pentru totdeauna braţul stâng. El continuă să ia parte la război, pe mare şi pe uscat» în 1575 se întorcea, temporar, în ţară, po bordul unui vas; pentru meritele dovedite purta asupră-i scrisori de recomandaţie, adresate lui Filip al II-lea de către personalităţi de seamă. Vasul este oprit de corsari; Cervantes, fratele lui şi alţi spanioli sunt capturaţi şi trimişi în Alger ca ostatici. Cervantes devine sclavul unui renegat grec. Prizonierii erau de obicei eliberaţi în schimbul unei despăgubiri băneşti; astfel izbuteşte să scape, în 1577, fratele scriitorului. Dar misivele aflate asupra lui Cervantes fac ca el să fie considerat o personalitate importantă şi de aceea se cere pentru

17 Poliţia care prigonea popoarele conlocuitoare, în speţă mauri şi evrei (n.t.).

eliberarea lui o mare suma de bani. Încearcă «sa evadeze în mai multe rânduri, însă nu izbuteşt. Abia în 1580 se adună, din banii trimişi de mama scriitorului şi o colectă făcută de negustorii creştini din Alger, cei 500 de ducaţi de aur reni ti pentru răscumpărare, şi scriitorul poate pleca spre ţară. În 1584 se căsătoreşte. La Madrid îi cunoaşte pe marii scriitori ai timpului: Quevedo, Tirso de Molina, Góngora*(aldurón. Pentru că scriind, nu-şi putea câştiga existenţa, lucrează scurtă vreme în serviciile de aprovizionare /ale urmatei şi în alte funcţii sporadice.

În 1590 o petiţie către monarh, în care cere un post vacant din coloniile americane, îi este respinsă de administraţia ludiilor. Datornic, victimă a unui negustor falit şi a propriei sale nepriceperi în afaceri, închis în mai multe rânduri, dat în judecata, înlăturat din serviciile publice, ol ajunge celebru spre sfârşitul vieţii, datorită lui Don Quijote. Notorietatea nu i-a înlesnit traiul zilnic. În anul 1615 membri ai ambasadei franceze erau uluiţi că marele Cervantes este doar un soldat bătrân şi sărac. Moare la Mă «lr id; nu se ştie care îi este mormântul.

Se pare că Cervantes debutează în 1569 cu versuri publicate într-o culegere comemorativă, tipărită la moartea celei de a treia soţii a lui Filip al II-lea. Nici premiul obţinut în 1595 la un turneu poetic, şi nici diverse poeme ocazionale, târzii, scrise după 1600, nu îi aduc renume de poet. În 1585 obţine îngăduinţa de a i se tipări întâia parte a romanului pastoral Galateea (Primera parte de la Galateea); apărută în 1585, ea nu se bucură de succesul nădăjduit; partea a doua, pe care autorul o vestise, nu vede niciodată lumina zilei. În 1514 publică un poem burlesc, Călătorie în Parnas (Viâje del Parnaso), cu aluzii la propria sa viaţă, în anul morţii, Cervantes scrie un roman cavaleresc, închinat contelui de Lemos: Suferinţele lui Perşi les şi Sfgis monda (Los Trftbajos de Perşi les y Sigismunda).

Poet şi romancier, Cervantes este în acelaşi timp dramaturg şi nuvelist. Nu se cunoaşte numărul pieselor de teatru scrise de Cervantes. În 1592 semna, pentru şase piese de teatru, un contract pe care însă nu îl îndeplineşte. S-ar părea că i se pot atribui 12 *Cmieclias* şi opt inter med îi unele conservate doar ca titluri. În prologul celor Opt comedias şi opt intermedii noi, acum reprezentate (Ocho comedias y ocho entremeses nuevos nunca reprezentados, 1615) Cervantes scrie: „Am fost cel dintâi care a înfăţişat închipuirile şi gândurile ascunse ale snfletul, th {...) am compus în acest timp vreo douăzeci, treizeci de *comedias*". În afara celor opt *comedias* se cunosc titlurile a doua dintre piesele ia care face Cervantes aluzie. Una dintre ele este încercuirea Numanciei (El cerco de Numancia scrisă probabil între 1581 – 1583 şi publicată în 1584).

Concepţiile lui Cervantes despre teatru sunt exprimate în diverse convorbiri din Don Quijote. Scriitorul prelua exigenţele atribuite lui Cicero; înfăţişare a realităţii şi moravuri pilduitoare. El se revoltă că unii dramaturgi (de pildă Lope de Vega) îşi îngăduie, pe scenă, o prea mare libertate de joc cu limitele de spaţiu şi timp, arăt indu-şi eroii din pruncie până la maturitate, sau plimbându-i pe diverse continente. Intermeddle sunt mici piese comice, scrise în proză şi inspirate din viaţa Spaniei populare.

NUMANCIA exaltă eroismul patriotic înfăţişând un episod din lupta dusă împotriva romanilor de către vechii iberici care vor să fie oameni liberi. Cetatea Numancia rezistă ani de zile atacurilor lui Scipio. Forţele sunt inegale; romanii sunt mulţi, bine hrăniţi, puternici. Deşi locuitorii încercuiţi au rămas fără provizii, soldaţii romani, moleşiţi de linişte şi bunăstare, nu-i pot distrage. Toate soluţiile propuse de băştinaşi pentru a pune capăt asediului sunt respinse de Scipio. Un duel care ar cruţa soldaţi şi populaţie şi ar hotărî, prin rezultatul lui, victoria, ar lipsi ambiţia lui Scipio de intrarea triumfală într-o cetate

înfrântă. Cetăţenii Numanciei, iubitori de libertate, preferă să piară în loc să se predea. Nu le mai rămâne dec îi pasiunea eroică singură putere şi armă; prin ea vor sahn ceea ce se mai poate: onoarea. De aceea rugul colectiv consimţit în care se vor azvârli cu toţii are o grandoare tragică. Vir ia thus s-a sustras pentru un moment destinului comun, din frică de moarte. Dar cum nimeni nu a înlăturat moartea, omul nu poate înfrânge decât teama în faţa ei; înfrângând-o, Yiriathuă îşi poate dovedi dragostea de ţară şi va binemerita faima râvnită. De altfel – alături de alte personaje alegorice, ca Războiul sau rhil Ducro – Faima apare ca perso –, naj şi înalţă un imn de glorie Numanciei.

NUMÀNCIA[18] Actul IV

(Fragment)

(...) VIRIATHÜS:

Mima toată a celor ce-au murit Din spulberat în vânt al meu popor.

Şi fuga lui de orice jug cumplit.

De pacte cu un duşman nendurător.

Şi ura, ciuda ce l-au îndârjit.

Pe toate-n inimă le port – mă dor.

Am moştenit dârzia nu man ţipă şi-nfrângerea-i coşmar ce mă-nvenină.

Popor nefericit, iubită ţară.

Să nu te temi, să nu crezi că-s ferice Prin ce-s silit, născut sub bolta-ţi clară; Să nu crezi spaima că mă ţine-aice când soartă, cer, pământe mă lepădară şi-o lume-n contră-mi stă să se-aridice.

Cu neputinţă e să nu fac tot.

Să-ţi răsplătesc dârzia pe cât pot.

---

18 Din: Miguel de Cervantes Saavedra, Obras completas.. Recopilacion, estúdio preliminar, prologos y notas por Angel Valbuena Prat. Madrid, Aguiíar, 1956. In româneşte de Aurel Covaci.

Căci dacă sunt aici ascuns de frică şi – aproape-i înspăimântătoarea moarte, Tot frica vei vedea că mă ridică.

Mai dârz uimind năpăstuita-ţi soarte. Scăpând de teama mie inamică.

Va creşte-n braţul meu curajul, foarte.

Şi tot ce am greşit în astă viaţă.

Voi şti plăti prin moarte îndrăzneaţă.

Bravi cetăţeni, vă pot încredinţa Prin mine-al vostru gând că nu se pierde: N-or izbândi romanii-asupra mea.

Decât nevrând cenuşa să mi-o ieite.

Asupră-mi de ridică dreapta grea.

Vă duc cu mine visele deşerte.

De nu-mi deschid un drum spre demnă soartă, Spre viaţa şi răsfăţuri largă poartă.

E-hei, romani! Cu-avântul mai domol şi nu vă osteniţi în zid cu-asaltul!

Chiar mai puternici de i-aţi da ocol.

Nu mă răzbiţi nici voi, cum nimeni altul.

Ci gândul meu se-arate-acuma gol:

De-a fost statornic crezul meu, înaltul.

Curată dragostea faţă de ţară.

Căderea mea s-o dovedească, dară!

(se aruncă clin turn şi vorbeşte Scipio)

SCIPIO

De neuitat, nemaivăzută faptă!

Tu, fiu curajului din vechi răstimp.

Nu doar Numancia prin tine-aşteaptă.

Ci Spania un nou, de glorii nimb!

Ce moartă mi-i izbânda – şi nedreaptă!

Ce rară e bravura ta, în schimb!

Nălţându-ţi faima prin căderea asta.

Izbânzii mele tu i-ai fost năpasta.

M-ar bucura Numancia să fie Azi în picioare, să trăieşti tu, doar.

Căci tu doar mi-ai răpit izbânda mie.

La ceas de luptă strălucit şi rar!

Primeşte, deci, întreaga măreţie Ce ţi-o găteşte astăzi cerul clar.

Căci ai învins – căzând – duşman temut care – urcând – e încă mai căzut.

(se aude un sunet, de trompetă şi intra FAIMA)

FAIMA

Să zboare limpedele-mi glas sonor Din om în om, suav, şi dulce „ca să trezească-n inimi dorul arzător De-a nemuri o faptă glorioasă!

Plecata frunte sus, roman popor! Luaţi-i trupul ce-a ştiut să iasă Izbânditor atât de tânăr – şi Răpi izbânzi ce v-ar putea slăvi.

Eu, Faima crainică, de-a fir-a-păr.

M-oi îngriji, atât cât cerul sfânt va bate-n sferele de sus cărări.

Învigorând netrebnicul pământ, – Să răspândesc măreţul adevăr, în iute zbor şi cu dreptatea-n gând:

Numancia că fără seamăn e.

Din pol în pol, din Bactru în Thule.

E astă faptă fără seamăn semn A vitejiei ce-o-nvia, cu anii.

Simţind al bravilor străbuni îndemn, în fiii falnici ai măreţei Spânii.

Nici moartea chiar – făgăduiesc solemn – Nici timpu-n zbor, nici grele, mari strădanii, Nu m-or opri statornică să cânt Statornicul curaj numant, nenfrânt.

Doar în Numancia eu aflu tot Ce trebuie pe drept cânt at să fie.

Cum tot Numancia mai e, socot.

Izvorul unui plâns de-o veşnicie.

Puteri, bravuri ce frânte fi nu pot, în vers şi proză cer a se descrie.

Dar cum cu asta nu-mi încarc memoria.

Plăcut sfârşeaască-mi-se-aici istoria.

În 1613 apăreau, dedicate contelui de Lemos, cele 12 povestiri care alcătuiesc NUVELELE EXEMPLARE (Nove las Exemplares). În prolog autorul mărturiseşte intenţia de a fi original, evitând traducerea sau imitaţiile. Titlul volumului vădeşte dorinţa scriitorului de a oferi în povestirile, sale un izvor de meditaţie şi un sprijin în dilemele morale; fiece caz poate sluji drept pildă şi învăţătură. Acţiunea unora dintre nuvele, scrise într-un stil ales, se desfăşoară între personaje din familii nobile. Mai caracteristice sunt însă nuvelele cu caracter picaresc, a căror acţiune, ce are loc între oameni cu îndeletniciri suspecte (hoţi, proxeneţi etc.) este istorisită cu vivacitate într-un limbaj colocviul şi evocă moravurile contemporane.

Din această ultimă categorie face parte şi nuvela CĂSĂTORIA PE FURATE (El casamiento engaaoso). Un tânăr stegar se căsătoreşte: soţia îl amăgeşte făcându-l să creadă că aduce ca zestre frumoasa casa în care locuieşte şi unde el se mută; stegarul o înşală dând drept aur lanţurile şi ornamentele de tinichea cu care se împodobea sau pe care le ţinea în cufăr. Când adevărata stăpână a casei revine, cei doi căsătoriţi se mută într-o cameră strâmtă şi mizeră; de la gazdă stegarul află adevărul despre soţia lui; speriată că soţul îi cunoaşte faptele, ea fuge cu iubitul ei şi cu lanţurile „preţioase” ale bărbatului. Soţul rămâne cu o boală pe care trebuie să şi-o îngrijească şi, poate, cu gustul meditaţiei. Licenţiatului, căruia îi spune povestea căsătoriei clădite de ambii soţi pe viclenie, îi dă să citească o convorbire surprinsă între doi câini, Berganza şi Scipion şi transcrisă de el sub forma unui

dialog. Unul dintre cei doi câini, Scipion, are formaţie de umanist – cunoaşte elemente de latină şi greacă. Celălalt, Berganza, care îşi povesteşte viaţa, are mai degrabă o experienţă de picaro; experienţa lui evocă medii variate şi moravuri corupte: judecători complici cu hoţii, poeţi în mizerie, ciobani care dau pe seama lupilor pierderea oilor jefuite de ei, gazdă de hoţi etc, etc. În fragmentul de mai jos Berganza, după ce îşi aminteşte impresiile sale de colaborator într-o trupă de comedianţi, povesteşte o convorbire auzită într-un spital între tipuri caracteristice ale vremii: naivi căutători de absolut, care în această epocă de lărgire a orizontului cred că pot descifra dintr-odată tainele necunoscute (alchimişti, matematicieni) sau poeţi famelici în căutarea unor ocrotitori generoşi. Spre deosebire de Alemân sau de Quevedo, Cervantes nu dă o imagine sumbră a vieţii; răbufneşte în nuvelă condamnarea celor puternici şi îngâmfaţi, compasiunea şi dragostea pentru oameni simpli, care duc un trai greu şi ale căror calităţi sunt nerecunoscute, convingerea că valoarea omului este determinată de merite şi nu de rang sau de avere, că el trebuie să-şi păstreze puritatea şi să creadă în triumful binelui.

CĂSĂTORIA PE FURAJE1

(Fragmente)

(...) *Berganza*: Mă obosi jocul acesta nu atât pentru că cm o corvoadă, cât pentru că vedeam în el lucruri care se cereau deopotrivă pedepsite şi îndreptate; şi cum mic îmi stătea în putinţă mai mult să-l deplâng decât să-l lecuiesc, hotărâi să-l părăsesc, şi astfel îmi veni în gând să mă călugăresc, cum fac acei care se leapădă de viciile lor când nu le mai pot practica – cu toate că şi asta e bine s-o faci, chiar şi mai târziu decât niciodată.

Şi cum zic, văzându-te într-o noapte ducând felinarul bunului creştin Mahudes, mi-ai părut mulţumit de aceste îndeletniciri cinstite şi sfinte, şi, plin de bune îndemnuri,

râvnii să ţi-o iau pe urme. Cu această lăudabilă intenţie ieşit înaintea lui Mahudes, care pe loc mi te şi dădu de tovarăş şi mă aduse la acest spital. Şi pentru ca să-ţi povestesc câte mi s-au întâmplat aici – şi mi s-au întâmplat destule – mi-ar trebui destul timp; mai cu seamă pentru cele auzite de la patru bolnavi pe care soarta şi nevoia îi aduse în acest spital, fiind culcaţi laolaltă în patru paturi apropiate. Dă-mi voie să-ţi spun, căci povestea-i scurtă şi nu rabdă să fie umflată, potrivindu-se aici de minune.

Scipion: Desigur că-ţi dau voie. Încheie repede; căci, pe cât mi se pare nu mai e mult până la ziuă.

Berganza: Cum îţi spun, în cele patru paturi din capătul acestei infirmerii, erau culcaţi: într-unul un alchimist, într-altul un poet, în al treilea un matematician şi în al patrulea, unul din cei cărora li se spune arbitri.

Scipion: Mi-aduc aminte c-am văzut asemenea lume pe-aici.

Berganza: Aşadar, într-o zi, la ora siestei, vara trecută, când erau închise ferestrele şi eu mă înăbuşeam iDin: Proza satirică spaniolă, op, cit în româneşte de Ion Frunze în.

sub patul unuia din ei, poetul începu să se jeluiască şi să-şi deplângă soarta. Şi întrebându-i matematicianul ele ce se imguie, îi răspunde că de soarta hai cea nenorocită.

— Cum să n-am de ce mă plânge – urmă el – dacă, după ce-am păzit cu străşnicie toate recomandaţiile lui Horaţiu din *Pôeuca* sa, de a nu scoate opera la h mină decât după ce au trecut zece ani de când că a fost compusă; şi când eu am una la care am lucrat douăzeci de ani şi pentru care aştept de doisprezece ani – operă măreaţă ca subiect, nouă şi admirabilă e; a invenţie, cu episoade pline de haz. Minunat împărţită pentru că începutul se leagă cu sfârşitul şi cu miezul, constituind un poem înălţător, eroic, sonor, plăcut şi substanţial şi cu toate astea, nu găsesc un principe căruia să i-l dedic?

Vreau să spun, un principe care să fie inteligent, darnic şi mărinimos! Nenorocită epocă şi depravat secol trăim!

— Despre ce tratează cartea? întrebă alchimistul.

Poetul răspunse:

— Tratează despre ceea ce n-a pomenit arhiepiscopul Turpin, când a scris despre Regele Arthur al Engiiterci şi despre un supliment al *Istoriei căutării sfântului Graal*, scris, în versuri eroice, parte în octave, parte în vers liber. Dar totul anteproparoxiton, vă asigur, în anteproparoxitonc substanţiale, fără admisimiea niciun verb[19].

— Eu – răspunse alchimistul – nu mă prea pricep în poezie, aşa că n-aş putea preţui exact nenorocirea de care se plânge Înălţimea Voastră. Boar că, oricât de mare ar fi, nu poate egala pe a mea, care constă în aceea că, numai din lipsa instrumentelor sap a unui principe care să mă sprijine şi să-mi pună la îndemână rechizitele pe care le reclamă ştiinţa alchimici, nu stau eu acum printre mormane de aur şi de bogăţii ce ar întrece chiar pe cele ale lui Midas, Crassos şi Cresus.

— A făcut Înălţimea Voastră, domnule alchimist – interveni în acest punct matematicianul – experienţă de a scoate argint din alte metale?

— Eu – răspunse alchimistul – e drept că nu l-am scos până acum} totuşi ştiu că se scoate realmente şi că mie îmi mai trebuie două luni ca să duc la bun sfârşit piatra filosofală, cu ajutorul căreia se poate face argint şi aur chiar din pietre.

— Înălţimile voastre şi-au cam exagerat nenorocirile

---

19 Anteproparoxiton: termen tehnic întrebuinţat în prozodie pentru a marca accentuarea anumitor cuvinte: oxi- ton este cuvîntul accentuat pe ultima silabă, paroxiton pe penultima, proparoxiton pe antepenúltima etc. A rima cuvinte anteproparoxitone este cel mai greu fel de a face versuri rimate, căci cuvinte ale« căror ultime patru silabe de la accent, şi pînă la sfîrşit, să fie identice, sînt, în toate limbile, foarte reduse ca număr? De aici, mîndria acestui poet (n.t.).

– zise atunci matematicianul – pentru că, la urma urmei, unul are o carte de dedicat şi altul este în preajma descoperirii pietrei filosofale, prin care va ajunge tot atât de bogat cum au ajuns toţi acei care au urmat calea aceasta. Dar ce să spun eu de a mea, care-i atât de unică încât nu se poate măsura cu altceva? Douăzeci şi doi de ani au trecut de când umblu să aflu punctul fix, şi aci îl prind, aci îl scap, iar când mi se pare c-am pus mâna pe el şi că nu-mi poate scăpa cu niciun chip, cum nu bag de seamă, mă şi găsesc atât de departe de el încât rămân trăsnit. Acelaşi lucru mi se întâmplă cu cuadratura cercului, pe care era câtp-aci s-o găsesc, încât nu-mi dau socoteala cum de n-o şi am în buzunar. Şi aşa, cazna mea se aseamănă cu a lui Tantal, care stă lângă fructe şi moare de foame, scufundat în apă şi piere de sete. Acum îmi pare că mă izbesc de adevăr şi într-o clipă mă aflu atât de departe de el, încât mă întorc să urc din nou muntele a cărui panta tocmai am sfârşit să o cobor, cu uneltele meseriei mele în spinare, ca un nou Sisif (…).

Scipion: Ascultă, Berganza: nimeni nu trebuie să-şi vâre nasul unde nu-i fierbe oala şi nici să-şi ia asupră-şi sarcini pe care nu i le-a dat nimeni. Trebuie să ţii socoteală ca niciodată sfatul săracului, oricât de bun ar fi, n-a fost luat în seamă şi că cel umil şi sărman nu trebuie să se sumeţească a da sfaturi celor mari şi puternici, care cred că nu mai au nimic de învăţat. Săracul să nu-şi dea pe faţă înţelepciunea, căci mizeria şi lipsa sunt umbrele şi norii care o întunecă şi clacă din întâmplare e descoperită, ea trece drept prostie şi e privită cu dispreţ.

Berganza: înţelept vorbeşti, şi de vreme ce sunt umblat şi păţit, fii sigur că de acum înainte îţi voi urma sfaturile.

Tot aşa, într-altă noapte, am intrat încasa unei cucoane nobile, care avea în braţe o căţeluşă, dintre cele bune de ţinut în poală, atât de mică încât putea fi ascunsă

în sân şi care, când mă văzu, sări din braţele stăpânei sale şi se repezi la mine lătrând cu atâta furie că nu se lăsă până când nu mă muşcă de un picior. Stăteam privind-o liniştit şi dispreţuitor *şi-mi* spuneam în mine; „De te-aş prinde cu în stradă, potaie, ori nu te-aş lua în seamă, ori te-aş face bucăţi cu dinţii”. Pilda aceasta mă făcu să văd că până şi laşii şi cei care se sperie şi de umbra lor sunt îndrăzneţi şi obraznici când se simt protejaţi, îngăduindu-şi să jignească atunci pe cei ce preţuiesc mai mult decât ei.

Scipion: O dovadă care arată adevărul celor ce spui ne dau unii omuleţi care, la umbra stăpânilor lor, îşi permit să fie obraznici; iar dacă din întâmplare moartea sau alt accident al sorţii doboară arborele sub care se aciuiaseră, 2>e loc se descopăr şi se dau pe faţă ca nişte oameni de nimic, pentru că într-adevăr n-au carat de aur de pus în gaj, afară de cele împrumutate de la stăpânii şi garanţii lor. Virtutea ca şi bunul simţ rămâne însă întotdeauna unul şi acelaşi lucru; cu sau fără haine, cu sau fără tovarăşi, n-are nevoie de sprijin, nici nu cere podoabe. Preţuieşte prin sine însăşi, i; i I îi ca laudele să o facă să nu-şi mai încapă-n piele şi fără ca piedicile să o descurajeze. E adevărat că poate să sufere în preţuirea lumii, dar nu în realitatea adevărată a ceea ce merită şi preţuieşte. Şi cu asta să punem capăt convorbirii noastre, căci lumina ce pă1 runde prin aceste crăpături vesteşte că s-a luminat de mult de ziuă. Noaptea care vine, clacă nu ne va fi părăsit cumva acest mare dar al vorbirii, va fi rândul meu să-mi povestesc viaţa.

Komanui ISCUSITUL HIDALGO DON QUIJOTE DE LA MANCHA (El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha) este menţionat prima dală de Lope de Vega într-o scrisoare din august 1604; cu rea voinţă, căci cei doi scriitori erau în relaţii proaste. Este posibil ca romanul să fi circulat în manuscrise, su îi să îi fost chiar publicat înainte de obţinerea autorizaţiei oficiale (septembrie

1604). Este probabil ca el să fi fost conceput sau ca o parte din el să fi fost scrisă în timpul unei detenţii în Sevilla, deci cândva între 1597 – 1602; Cerxantes vorbeşte despre „un prunc a cărei zămislire s-a petrecut în temniţă, r. Prima parte a romanului se publică la Madrid în 1605. La sfârşitul acestei prime părţi Cervantes anunţă vag, că un academician, care a descifrat stihurile despre don Quijote găsite într-o lăcriţă de plumb, „are de gând să le publice, aşteptând cea de a treia plecare a lui Don Quijote”. În prefaţa Nuvelelor exemplare, Cervantes vorbeşte despre grabnica apariţie a urmării aventurilor lui don Quijote. Partea a doua a romanului Don Quijote de la Mancha apare la sfârşitul anului 1615. În 1614, sub numele – real sau fictiv – Alonso Fernandez de Avellaiieda de Tordesillas, se publica un al doilea volum despre don Quijote; actul de piraterie literară este însoţit de o prefaţă care batjocoreşte pe creatorul eroului pentru vârsta înaintată, braţul mort, experienţa închisorii şi viaţa lui singuratică, în fragmentul ce urmează, Cervantes dă glas amărăciunii aduse de fapta lui Avellaneda.

DON QUIJOTE DE LA MANCHA[20]

(Fragmente)

PARTEA A DOUA Precuvântare către cititor

(...) Vai, Doamne, cu câtă nerăbdare vei fi a step tind acuma, cititorule, de neam sau de rând, această precuvântare, cu gândul că ai să afli într-însa răzbunări, ocări şi batjocuri împotriva ticlui torului celui de-al doilea don Quijote; vreau să spun de acela care a fost, zice-se, zămislit la Tordesillas şi s-a născut la Tarragona. De fapt, însă, n-o să-ţi prilejuiesc o asemenea bucurie; căci dacă jignirile trezesc mânia chiar şi în firile cele mai blânde, la mine această regulă trebuie să sufere o excepţie. Ai fi vrut,

20 Din: Don Quijote de la Mancha, 2* voi., Editura pentru literatură universală, 1965. în româneşte de Ton Drumeţii (partea I) şi Edgar Papii (partea a it-a). Notele aparţin lui ion Fninzetti.

desigur, să-l fac măgar, neghiob sau neruşinat; dar nici pomeneală de aşa ceva; cum şi-a aşternut, aşa să şi doarmă; să-i fie de bine şi de-a sta să aibă parte. Ceea ce, totuşi, nu mi-a venit la socoteală citindu-l, este că mă face bătrân şi ciung; ca şi cum ar fi fost în puterea mea să ţin timpul în loc, sau ca şi cum m-aş fi ales cu ciungenia la crâşmă, iar nu în cea mai măreaţă împrejurare pe care au văzut-o şi vremile de-odinioară, şi cele de-acuma, şi pe care nu cred s-o mai vadă şi acelea ce vor să vină. Dacă rănile mele nu strălucesc în ochii celor ce se uită la ele, se bucură cel puţin de preţuirea acelora care ştiu unde le-am căpătat. Căci oşteanului mai bine îi stă să rămână mort pe câmpul de luptă decât să-şi păzească pielea dând bir cu fugiţii; şi atât sunt de pătruns de acest adevăr, încât dacă mi s-ar lăsa alegerea şi mi s-ar înlesni să fac ceea ce nu intră în putinţa omului, eu mai bucuros aş vrea să fi fost de faţă la acea măreaţă bătălie decât să mă văd acuma cu desăvârşire nevătămat, fără urmă de rană, dar să nu mă fi aflat într-însa. Rănile de pe faţa şi de pe dosul pieptului oşteanului sunt stele care-i călăuzesc pe ceilalţi spre cerul slavei şi al cinstei şi-i fac să râvnească o dreaptă laudă; apoi, ar trebui să se ţină seamă că nu cu părul cărunt se scriu cărţile, ci cu mintea, care, prin trecerea anilor, tot mai coaptă ajunge. Şi asta m-a mai supărat, că mă face pizmătăreţ şi mă şi-nvaţă, ca pe-un nerod, ce-i aia pizmă; căci pe sfântul adevăr, din cele două soiuri de pizmă, câte se află pe lume, cu un cunosc într-adevăr decât pe cea sfântă, înaltă şi cinstită; şi fiindcă lucrurile stau aşa cum stau, nu-mi arde mic să caut price cutărui preot cu atât mai mult cu cât acela mai e pe deasupra şi una din mărimile1 Sfântului Oficiu: şi dacă îi e într-adevăr gândul la insul despre care pare să aducă vorba, atunci se înşală amarnic, căci aceluia eu îi cinstesc darul portic, îi preţuiesc lucrările şi îndeletnicirile atât de neobosite şi de

virtuoase[2122]. Dar, ca să spun drept, îi sunt recunoscător acestui domn autor de cărţi cinci spune cum că povestirile mele ar fi mai mult satirice decât morale, altminteri, bune; ele n-ar putea fi, însă, bune, dacă n-ar avea şi toate celelalte însuşiri.

Vei fi zicând, poate, că sunt din cale-afară de îngăduitor şi că mă ţin prea strâns în hotarele modestiei melc; cu ştiu, însă, că nu-i frumos să-l mai şi loveşti pe cel urgisit; şi domnul acesta se vede treaba că nu se simte bine de fel de vreme ce nu cutează să păşească în câmp deschis şi sub tăria cerului, de vreme ce îşi tăinuieşte numele şi-şi tăgăduieşte locul de baştină, ca şi când s-ar fi făcut vinovat de trădare. Dacă ai ajunge cumva să-l cunoşti, atunci să-i spui aşa de la mine că nu mă socot jignit, fiindcă ştiu ce sunt ispitele diavolului, şi una dintre cele mai reale este când îi vâră cuiva în cap că ar putea să scrie şi să tipărească o carte eu care să câştige tot atât renume elt şi bani şi toţi atâţia bani *cât* şi renume (…).

Alonso Quijaao, pătimaş cititor de romane cavalereşti, pătruns de lectura lor, vrea să ducă viaţa eroilor din aceste cărţi. Îşi schimbă numele în don Quijote de la Mancha, îl ia drept scutier pe ţăranul Sancho Panza şi porneşte la drum, ca, în numele doamnei gândurilor

21 în original „familiar del Santo Ofici.of<: titlu dat inchizitorului mai marc peste temniţe.

22 Cel cc semnează Aueîlaneda scrie in prologul falsei părţi a dona că Cervantes îl jignise, şi „cu atît mai mult pe cel pc caro pe drept cu vînt il slăvesc'şi naţiunile străine, iar poporul nostru îi datorează atît de mult meritul de a fi hrănit, eu atîta cinste şi fecunditate, ani în şir, teatrele Spaniei prin nenumăratele şi uimitoarele lui comedii, cu toată rigoarea artistică pc'cavc-o cerc lumea şi cu moralitatea şi vrednicia ce se poate aştepta de la un" slujitor („minitro“) al Sfîntului Oficiu". Cervantes răspunde acestei aluzii transparente la Lope de Vega afirmîndu-şi preţuirea pentru „darul poetic" al rivalului său; într-im chip ironic, totuşi, el îi admiră „las obms“ (care pot fi şi „operele Iiterare"şi„fap- tele", şi „la ocupacion continua y vivtuosa,t (îndeletnicirea de inchizitor).

sale, Duâcinea din Toboso, să împlinească sarcina cavalerilor rătăcitori de a-i apăra pe cei slabi. Printre aventurile eroului sunt intercalate şi episoade în centrul cărora se află alte personaje: oameni întâlniţi în cale şi care îşi spun povestea. Partea întâi se încheie cu aducerea lui don Quijote acasă. Partea a doua istoriseşte – cu mai puţine episoade lăturalnice – noua plecare a lui don Quijote cu alte numeroase şi neaşteptate aventuri. Înfrânt de cavalerul Lunii Albe – de fapt prietenul binevoitor, licenţiatul Samson Carrasco – don Quijote este dator să se supună condiţiei puse de învingător şi să se întoarcă acasă. Eroul avea intenţia să ducă o altă viaţă, pastorală. Însă resursele vitale îl părăsesc; bolnav, îşi recunoaşte rătăcirea, renegă cavalerismul, îşi face testamentul şi moare.

Don Quijote se mişcă într-o Spanie a discriminării oamenilor: persecuţii rasiale şi religioase; abuzul celor puternici şi bogaţi; arbitrarul autorităţilor (un hoţ regretă că i-au lipsit 20 de ducaţi cu care să mituiască grefierul şi procurorul pentru a nu şi dus la galere). Carenţa omeniei este cu atât mai dureroasă cu cât păcătuiesc prin ea şi personaje care nu sunt malefice: de pildă, ducele şi ducesa care acordă ospitalitate lui don Quijote în partea a doua a romanului. Ei nu se poartă faţă de vasalii lor atât de drept, cum se va purta Sancho cu supuşii în scurtul interval de timp al guvernării insulei Barataria. O fată sedusă, a cărei mama i se plânge lui don Quijote, este trimisă la mănăstire; nu i se face dreptate, pentru că ducele nu vrea să strice relaţiile cu cel ce o sedusese. Pentru duce şi ducesă, don Quijote şi Sancho Pan za sunt doar prilejul unui divertisment; suferinţele lor trupeşti şi sufleteşti sau ideea demnităţii omeneşti par a le fi străine.

Apărarea celor slabi şi loviţi era o aspiraţie firească într-o lume unde oropsiţii alcătuiau majoritatea. Iar sistemul închis al Spaniei monarhice şi inchizitoriale făcea

iarăşi ca în chip natural patosul justiţiar să se îndrepte nu înspre realităţile incompatibile cu echitatea şi care păreau imobile, ci înspre lumea fictivă a romanelor cavalereşti – în Spania de atunci, lectură preferată, prin care oamenii evadau din prezent şi realitate; ele reprezentau o asemenea otravă a forţelor active, încât autorităţile îşi puseseră chiar problema de a le arde sau de a le interzice editarea.

În Don Quijote, Cervantes are intenţia de a satiriza romanele cavalereşti; uneori o face prin cuvintele explicite ale personajelor care le critică: în timpul convorbirilor prilejuite de epurarea bibliotecii lui Alonso Quijano sau în cadrul discutării unor probleme literare. Intenţia cu care a scris romanul o declară în chip direct în Prologul părţii! ut îi; aici autorul stă de vorbă cu un prieten care ştia că opera lui urmăreşte un scop clar: biciuirea romanelor cavalereşti. La sfârşitul întregii cărţi, testamentul redactat de Alonso Quijano alcătuieşte şi el o satiră directă a cavalerismului rătăcitor şi a literaturii a cărei temă este cavalerismul.

PARTEA ÎNTÂI:

Prolog

(…) – Căci, cum vrei dumneata să nu-mi fie teamă de ceea ce va zice venerabilul legislator care e vulgul, când va vedea, că, după atâţia ani de când tot dorm în tăcerea uitării, apar acum, împovărat de vârstă, cu o legendă mai seacă decât un strujan, în care nici vorbă nu poate fi de iscusinţa născocirii, scrisă într-un stil meschin, săracă în concepte şi lipsită de erudiţie şi de înţelepciune, fără de adnotări pe margine şi fără comentarii la sfârşitul cărţii, cum văd că sunt alcătuite altele, chiar dacă-s cărţi de poveşti, mirene, da-s burduşite până-n gât cu sentinţe din ristoiel, în platon şi din toată liota filosofilor, încât îi lasă cu gura căscată pe cititori, iar pe autori îi fac să treacă drept oameni peste măsură de citiţi, de docţi şi de meşteri în ritoricească iscusinţă? Dar-mi-te când se mai apuca să şi

citeze din Scriptura? Juri că-s nişte sfinţi Tema, doctori ai ecleziei, nu alta; a fi t de ingenios se pricep să păstreze convenienţele încât într-un colţ mi-ţi zugrăvesc un îndrăgostit cu mintea risipită, şi-n altul mi-a toarnă o drăguţă de predică preacreştinească, că-i mai mare plăcerea să-i auzi sau s-o citeşti, de drag nu alta! De toate astea va fi lipsită cartea mea, că n-am de gând nici s-o adnotez pe margine şi nici s-o comentez la sfârşit, şi cu atât mai puţin ştiu după ce autori m-am luat când am scris-o, ca să-i pot înşirui la început, cum face toată lumea, după literele alfabetului, începând cu Aristotel şi terminând cu Xenofon, ori cu Zori şi cu Zeuxis, cu toate că unul era doar bârfelnic, şi celălalt pictor, nu scriitor. Au să-i mai lipsească săracei melc cărţi şi sonetele de la început, sau cel puţin n-o să aibă sonete ai căror autori ar fi ducii, marchizii, conţii, vlădicii, curtezanele sau poeţii cu faimă ce-a înconjurat tot rotocolul pământului; chiar dacă, de-ar fi să le cer cu, sonetele astea, câtorva prieteni de drept, ştiu bine că mi le-ar, da, ba încă aşa de bine scrise, că nu le-ar putea sta alături altele, chiar dintre ale acelora cu nume mare în Spania noastră (…).

Şi pe deasupra, la urma urmei, dacă-mi dau cu bine cu socoteala, cartea asta a dumitale n-are nevoie tic niciun lucru dintr-acelea de care zici că-i lipsesc, fiindcă toată nu-i decât o înjurătură îndreptată împohi va cărţilor de cavalerie, de care habar n-avea Aristolel, iar Sfântul Vasile-ce l-Mare nu le-a luat în discuţie cum nici Cicero n-a ajuns la ele, iar exactităţile adevărului istoric nu i se pot cere unei cărţi de năzdrăvănii fabuloase, după cum nu i se pot cere nici indicaţii astrologice, şi nu-i sunt de vreo însemnătate argumentaţiile geometriei, ori refutarea argumentelor celor retoriceşti; n-are de ce să propovăduiască nimănui nimic, amestecând pentru asta omenescul cu dumnezeiescul, amestec de un soi ce nu îmbracă bine judecata nici unui creştin cu scaun la cap.

Singură imitaţia îi poate fi de folos în ceea ce vrea să cuprindă, fiindcă, cu cât va fi ea mai desăvârşita, cu atât mai reuşit va fi ceea ce e de scris. Şi cum scrisul dumitale nu ţinteşte mai sus decât să ruineze autoritatea pe care o au în lume şi trecerea de care se bucură în ochii mulţimii cărţile de cavalerie, n-ai de ce să umbli cu cerşitul ca să culegi sentinţe de-ale filosofilor, sfaturi din Scriptură, fabule de-ale poeţilor, oraţii de-ale ritorilor, minuni de-ale sfinţilor, ci doar să ai grijă s-o scoţi la capăt cu vorbe pline de miez, cinstite şi la locul lor, ca fraza să-ţi fie bine răsunătoare, sărbătorească şi colorată cum se cuvine în tot ce-ai năzui şi ţi-ar sta în putinţă să aşterni în scris, dând de înţeles ce-ai vrut să spui fără să-ţi întuneci ori să-ţi încâlccşti prin vorbe gândul. Fă în aşa fel încât, citindu-ţi povestea, cel melancolic să moară de râs, cel veşnic pus pe glume să-şi sporească şi mai mult hazul, naivul să nu se plictisească, priceputul să se minuneze de iscusinţa născocirii, cel grav să n-o dispreţuiască şi nici cuminţii să nu se lipsească de a o lăuda. Într-adevăr, dacă ţi-este ţinta să dai de pământ cu arsenalul prost alcătuit ai cărţilor ăstora cavalereşti, urâte de atâţia şi suite în slăvi de şi mai mulţi, dacă asta ţinteşti, nu la puţin lucru ai ţintit! (…).

PARTEA A DOUA Capitolul LXXIV

Despre felul cum a căzui don Quijote la pat, despre testamentul pe care şi l-a făcut şi despre moartea lui.

(…) Nepbată, răspunse don Quijote, îndurările sunt acelea pe care le-a vădit acum cu mine Dumnezeu, pe care, după cum am spus, nu-l opresc păcatele mele. Mintea mi-e acum deschisă şi limpede, fără umbrele întunecate ale eresurilor pe care le aşternuse deasupră-i vătămătoarea şi îndelunga citire a blestematelor cărţi de poveşti cavalereşti. Acum îmi dau seama de bazaconiile şi de minciunile lor şi nu-mi pare rău de altceva decât că mi-au căzut atât de târziu solzii de pe ochi şi nu mai am timp să-mi răscumpăr fapta, citind alte cărţi, care să-mi fie

adevărată lumină pentru suflet. Eu, dragă nepoată, simt că mă aflu-n pragul morţii; aş vrea să mor în aşa fel ca să se ştie că viaţa nu mi-a fost chiar atât de anapoda, încât să las după mine faima de smintit; şi, măcar că altceva decât un smintit nici n-am fost, n-aş vrea totuşi să întăresc acest adevăr prin moartea mea. Cheamă-i, fată dragă, pe bunii mei prieteni, pe preot, pe bacalaureatul Samsón Carrasco şi pe meşterul Nicolás, bărbierul, fiindcă vreau să mă spovedesc şi să-mi fac testamentul.

Dar nepoata fu cruţată de această osteneală, odată cu intrarea celor trei prieteni. Numai ce-i văzu don Quijote, că le şi spuse:

— Fericiţi-mă, dragii mei, că eu nu mai sunt acum don Quijote de La Mancha, ci Alonso Quijano[23], ale cărui apucături blajine îmi făcuseră rammele de cei Bun. Acuma îl duşmănesc de moarte de Amadis de

Gaula, dimpreună în toată droaia nesfârşită a neamului lui; acum mi-e urât de toate istoriile lumeşti cu cavaleri rătăcitori; acum îmi dau seama de nerozia mea şi de primejdia în care m-a aruncat citirea acestor cărţi; acuma, din mila lui Dumnezeu, venindu-mi mintea ia cap mă îngrozesc de ele.

Cină cei trei o mai auziră şi pe asta, crezură, fără doar şi poate, că-l lovise vreo nouă scrânteală. Şi atunci Samsón îi spuse:

— Tocmai acum, seniore don Quijote, când am primit veste că Dulcinea a fost dezlegată de vrăji, tocmai acum vii şi domnia-ta, aşa, dintr-odată, cu de-alde astea? Şi tocmai acum, când suntem gata-gata să ne facem păstori, ca să ne ducem viaţa numai într-un cântec, ca nişte paşale, tocmai acum vrei domnia-ta să te faci sihastru? Nu mai vorbi

23 Don Quijote îşi zice aici Alonso Quijano, şi nu Quejana, Qnesada, Quijada sau Quijana, curgi şi-a spus în alte părţi, în capitolul XLIX al părţii I afirmase că descinde în linie dreaptă bărbătească din Gutiérrez Quijada.

prăpăstii, pentru numele lui Dumnezeu, vino-ţi în fire şi lasă-le-ncolo de aiurelii

— Fie ca pe cele de pân-acum, răspunse don Quijote, care-au fost, spre paguba mea, adevărate aiureli, să mi le-ntoarcă moartea, cu ajutorul cerului, spre folosul meu. Eu, domnilor, simt că mă apropii cu paşi repezi de moarte; lăsaţi gluma la o parte şi aduceţi-mi un duhovnic ca să mă spovedească şi un notar ca să-mi scrie testamentul, căci în clipe de grea cumpănă ca aceasta, nu-i de glumit cu sufletul omului; aşa ca vă rog fierbinte ca, în timp ce părintele mă spovedeşte, voi să vă duceţi după notar.

Se uitară unul la altul nedumeriţi de vorbele lui don Quijote şi, deşi cu oarecare îndoială, sfârşiră totuşi prin a-l crede; iar unul din semnele după care înţeleseseră că nu mai avea mult de trăit fu faptul că se schimbase atât de lesne dintr-un smintit într-un om în toate minţile, pentru că, pe lângă vorbele pomenite, mai rosti el şi multe altele, atât de frumos spuse, atât de creştineşte şi cu atâta miez, încât toate astea îi scoaseră din îndoială şi-i făcură sa creadă că era într-adevăr cu mintea-ntreagă. Preotul spuse celorlalţi să iasă şi, rămânând singur cu don Quijote, îl spovedi. Bacalaureatul se duse după notar, şi nu după mult timp se-n, dimpreună cu acesta şi cu Sancho Panza, care Sancho – ştiind acum, din veştile date de bacalaureat, în ce stare se află stăpânu-su – când văzu că nepoata şi cu chelăreasa erau plânse, începu şi el să scâncească şi să lăcrămeze. Luă sfârşit şi spovedania, şi preotul ieşi zicând:

— Într-adevăr că trage să moară şi într-adevăr că-i în toate minţile Alonso Quijano cel Bun. Putem acum să intrăm ca să-şi facă testamentul.

Veştile acestea nu mai putură să ţină tot plinul din ochii chelăresei, ai nepoatei şi ai lui Sancho Panza, bunul său scutier, încât le smulseră zăgazurile lacrimilor din pleoape şi ale nenumăratelor oftaturi din adâncul rărunchilor; fiindcă, într-adevăr, aşa cum s-a mai spus de

câteva ori, atâta vreme cât don Quijote fusese cu adevărat Alonso Quijano cel Bun, şi chiar şi de când şi-a luat numele de don Quijote de la Mancha, se arătase totdeauna om cu fire împăciuitoare şi cu purtări blânde, şi de aceea era îndrăgit foarte nu numai de cei din casă, ci şi de toţi câţi îl cunoşteau. Intră notarul, laolaltă cu ceilalţi; şi după ce scrise începutul testamentului, în care don Quijote îşi încredinţa sufletul lui Dumnezeu, dimpreună cu toate acele cuvinte creştineşti ce-s de trebuinţă, când să ajungă la împărţeala moştenirii, spuse:

— Este de asemenea voia mea ca Sancho Panza, pe care în sminteala mea mi l-am făcut scutier, să nu fie tras la răspundere şi să nu dea seamă de nişte bani aflaţi la el – fiindcă între noi doi au fost nişte socoteli şi înţelegeri – ci, dacă, după ce s-o plăti dintr-înşii cu ceea ce-i dator esc, mai prisoseşte ceva, să-i rămână şi ăştia tot lui, că nu cred să mai fie cine ştie câţi, şi să-i stăpânească sănătos. Şi dacă, aşa după cum atunci când eram nebun voiam să-i dau cârmuirea unui ostrov, aş mai putea şi acum, când sunt în toate minţile, să-i dau cârmuirea unei împărăţii, apăi i-aş da-o, fiindcă e vrednic de asta cu vârf şi îndesat, atât prin curăţia inimii lui, et şi prin credinţa ce mi-a arătat-o! Şi întorcându-se către Sancho, îi zise; Iartă-mă, dragul meu, de prilejul pe care ţi l-am dat de a părea tot atât de smintit ca şi mine, făcându-te să cazi şi tu în greşeala mea, şi anume în credinţa că s-au aflat şi că se mai află încă pe lume cavaleri rătăcitori!

— Vai! răspunse Sancho bocindu-se. Nu muri, stăpâne, ci ascultă povaţa mea şi mai trăieşte încă ani mulţi, fiindcă cea mai mare nebunie pe care poate s-o facă un om în viaţa lui este să se lase să moară aşa din senin, fără să fie ucis de nimeni şi fără să-i curme viaţa nicio altă mână decât aceea a aleanului. Hai, nu mai fi aşa leneş şi scoală-te odată din patul ăsta să mergem la câmp îmbrăcaţi în păstori, precum ite-am înţeles; poate că pe

după vreun tufiş om da şi de domniţa doña Dulcinea, dezlegată de vrăji, şi apoi, dacă *o* s-o vezi, asta o să fie de-ajuns ca să te tămăduieşti. Şi dacă mori cumva de inimă rea că te-ai văzut biruit, aruncă vina pe mine, spunând c-ai fost doborât numai fiindcă l-am strâns eu prost în chingi pe Rocinante; şi asta cu atât mai mult cu cât trebuie c-ai văzut prin cărţile cu istorii cavalereşti ale luminăţiei-tale că-i un lucru obişnuit să se doboare cavalerii unii pe alţii, şi că cel ce-i biruit astăzi poate fi biruitor mâine.

— Aşa e, zise Samsón, şi bunul Sancho chibzuieşte cum nu se poate mai cu cap în treaba asta.

— Luaţi-o mai cu binişorul, domnilor, spuse don Quijote, fiindcă-n cuiburi de mai an nu prinzi pui de ciocârlan; fost-am cât am fost don Quijote de la Mancha; acuma sunt Alonso Ouijano cel Bun. Fie ca pocăinţa şi cugetul meu deschis să mă facă iarăşi vrednic în ochii domniilor-voastre, aşa cum eram mai înainte; şi acum, domnule notar, dă-i drumul mai departe. De asemenea, las toată averea mea mişcătoare şi nemişcătoare nepoatei mele Antonia Quijana, care-i aici de faţă, scoţând mai întâi din grosul acestei averi banii trebuincioşi pentru aducerea la îndeplinire a altor moşteniri pe care le las; şi cea dintâi dorinţă care vreau să-mi fie împlinită este să se plătească simbria pe case o datoresc chelăresei mele încă de când a început să mă slujească şi să i se mai dea pe deasupra încă douăzeci de galbeni pentru un rând de straie. În las să aibă-n grijă aducerea la îndeplinire a testamentului pe părintele şi pe domnul bacalaureat Samsón Carrasco, care sunt aici de faţă. Mai îmi este de asemenea voia ca, dacă Antonia Quijana, nepoata mea, ar vrea să se mărite, apăi să se mărite numai cu un bărbat despre care mai întâi s-a încredinţat că nu ştie ce sunt acelea cărţi cu istorii cavalereşti; şi dacă se vădeşte că are ştire de ele, şi nepoată-mea tot mai vrea să se mărite, şi chiar se şi mărită cu el, să piardă atunci tot ce i-am lăsat moştenire, avere pe

care cei ce-mi aduc testamentul la îndeplinire pot s-o împartă atunci în milostenii, cum vor găsi ei mai bine cu cale. De asemenea, îi mai rog din suflet pe aceşti domni ce se îngrijesc de testamentul meu că dacă vreo întâmplare norocoasă le-ar scoate-n cale pe povestitorul despre care se spune c-a alcătuit o istorie răspândită pe-aici, purtând numele de *A doua parte din isprăvile lui Don Quijote de la Mancha*, să-l roage cât se poate de stăruitor din partea mea să mă ierte, fiindcă, fără să vreau, i-am dat prilejul să scrie atât de multe şi atât de mari nebunii câte a scris, căci mor cu cugetul încărcat că l-am făcut să le scrie (…j

Întreaga evoluţie a lui don Quijote discreditează, prin parodie, instituţia anacronică a cavalerilor rătăcitori. Veşmintele. – coif şi armură – sunt metale sau mucava coborâte în chip simbolic din pod, locul unde se abandonează lucrurile care nu s-au aruncat încă, dar nici nu se mai folosesc; îmbrăcat în ele cavalerul nu se poate mişca, e înţepenit; hainele îi sunt străine fiindcă aparţin altei epoci. În mârţoaga Roc mante vede un armăsar. Scutier îi este un ţăran ignorant, iar Dulcinea din Toboso, doamna visurilor, căreia îi închină gândurile şi faptele eroice, este o ţărancă necioplită, Aldontza Lorenzo; sâni, poate, nu există de loc?

Capitolul Mâi

Care povesteşte despre ţinea şi fehd de mata al vestitului hidalgo don Quijote de la Mmeha.

(…) îidr-adevăr, de îndată ce nu mai în toate minţile, – îi intra în cap cel mai năstruşnic gând ce-a stăpânit vreodată-n lumea asta pe vreun nebun» şi anume: începu să i se pară cu cale, şi chiar neapărat trebuincios, atât pentru faima busului său nume, cât şi pentru folosul ţării sale, să se facă nici au mai mult nici mai puţin decât cavaler rătăcitor şi s-o pornească prin lumea întreagă, călare şi cu armeknn mâini, în căutare de aventuri, făcând toate isprăvile pe care citise el că le făceau cavalerii

rătăcitori, keuind tot soiul de rele şi dând piept cu primejdiile în fel şi chip de prilejuri, de unde, ieşind cu bine la capăt, să-şi câştige renume şi glorie eternă. Sărmanul de el, se şi vedea răsplătit, pentru braţul său viteaz, cel puţin cu coroana împărăţiei Trapez untului, şi aşa, cu asemenea, gânduri desfătătoare, lăsându-se furat de vraja lor stranie, se grăbi să-şi pună Im aplicare planul.

Cel, dintâi lucru pe care-l făcu fu să-şi cureţe o armură ce slujise strămoşilor săi, şi care, mâncată de rugină şi mucegăită, de veacuri în şir zăcea uitată într-un ungher. O curăţa şi o drese cât putu mai bine, dar văzu că avea un cusur însemnat, şi anume, ca n-avea cască de bătălie cu apărătoare ele jur-împrejurul capului, ci un simplu coif, cu marginile ridicate; dar iscusinţa lui găsi de îndată leacul, pentru ca înjghebă din cartoane un soi de apărătoare, pe care, îmbucânde cu coiful, îl făcu să pară casca adevărată. E drept că, viind el să încerce dacă era idestnî de tare ca să poată înfrunta riscul unui duel., când trase spada şi-i arse două lovituri, de la cea dintâi nimici într-o clipă tot ce muncise o săptămână; şi nu-i prea plăcu uşurinţa cu care o făcuse bucăţi, aşa că, vrând să-şi ia toate măsurile împotriva acestui pericol, se apuca s-o facă la loc, punându-şi şi nişte vergele de fier pe dinlăuntru, aşa că rămase mulţumit de tăria ei şi, iară să mai dorească a o pune din nou la încercare, o decretă cască războinică de mâna întâi, cu vizieră, şi o ţinu ca atare»

Se duse (apoi să-şi vadă calul şi, cu toate că-i putea numără cusururi mai multe decât gologanii daţi cusur de la un galben şi-avea mai multe metehne decât calul lui Gonéía1, care *tantum pellis et ossa fuit*; lui i se păru că nici cu Ducipalul lui Alexandru, nici cu Babieca, bidiviul marelui Cid, nu l-ar fi putut asemui, îşi pierdu patru zile gândindu-se ce nume să-i pună: căci (după cum îşi tot spunea vorbind singur) calul unui cavaler atât de xmstit şi, pe lângă asta, un cal atât de minunat, nu se cădea să

rămână fără de nume celebru. Aşa că-şi bătu capul să i-l găsească, şi să i-l găsească în aşa chip încât să se vadă din el şi ceea ce fusese înainte de a fi cal de cavaler rătăcitor, şi ceea ce era atuncea; fiindcă stătea la mintea omului că, schimbându-se starea stăpânului său, trebuia să i se schimbe şi lui numele, şi să-şi câştige unul ilustru şi răsunător, aşa cum se cădea faţă de noul lui cin şi de noua slujbă pe care o îndeplinea. Aşadar, după ce scorni în închipuirea lui o mulţime de nume, pe care le compuse, le şterse şi le părăsi, le lungi şi le scurtă, le făcu şi le desfăcu în minte, ajunse în cele din urmă să-l numească Rocinante2, nume – după părerea sa – şi nobil şi sonor, lămurind şi ceea ce fusese când era mârţoagă, până a nu fi ceea ce era

— Unul din măscăricii ducelui de Ferrara (secolul al XV-lea); în italiană, numele lui înseamnă „fustiţă”; călărea o mârţoagă vlăguita, ceea ce a dat loc la multe glume în cântecele vesele ale epocii»

3 tourne derivat de la *rocin* (mârţoagă), compus cu sufixul augmentativ, a cărui coincidenţă, cu *antes* (înainte) dă aici loc jocului de cuvinte cu dublu sens. Atragem atenţiunea în mod special asupra faptului că acest nume este masculin (se citeşte aproximativ: Résinante).

acum, când le-o lua înainte tuturor mârţoagelor de pe lume şi ajunsese cel dintâi dintre ele.

Cum îşi văzu calul botezat atât de pe gustul său, îi veni chef să-şi pună şi lui un nume, şi-şi mai bătu capul cu asta încă opt zile, iar la capătul lor hotărî să se numească *don Quijote*[24] de unde, aşa cum am mai spus, traseră cei

---

24 Quijote – partea din armură care acoperea piciorul. După cum comentează Clcmcncin, Cervantes a ales bine mititele prôtagotiistûlui, căutîndu-1 printre obiectele proprii profesiunii Cavalereşti şi dtnd, dintre acestea, preferinţă unei părţi din armură, desemnată printr-un substantiv cu terminaţia în. o te, suf ix augmentat iv, care în spaniolă se aplica de obicei substantivelor, determinînd lucruri sau persoane

care au scris despre această poveste, atât de adevărată, încheierea că, fără nicio îndoială, n-avea cum să se numească altfel, decât Quijana, şi nu Quesada, cum pretind alţii. Totuşi, aducându-şi aminte că viteazul Amadis nu se mulţumise să se cheme Amadis, şi atâta tot, ci-şi adăugase la nume numele regatului şi patriei sale, ea s-o facă vestită, şi-şi zisese Amadis de Gaula, tot aşa vru şi el, ca un bun cavaler ce era, să-şi adauge pe al ţinutului în care se născuse, şi să-şi spună *don Quijote de La Mancha*, nume prin care, după părerea lui, îşi arăta pe şleau obârşia şi patria, cinstind-o pentru că-şi lua porecla de la ea.

O dată armura curăţată, coiful cu marginile ridicate preschimbat în coif cu apărătoare, mârţoaga bine poreclită şi el însuşi botezat din nou, ajunse la încheierea că nu-i mai lipsea nimic altceva decât să-şi caute o domniţă de care să se îndrăgostească; fiindcă un cavaler rătăcitor fără iubită e ca un arbore fără frunze şi fructe şi ca un trup fără suflet. Îşi zicea:

„Dacă cumva păcatele mele multe şi grele, ori, mai curând, steaua mea cea bună mă pun faţă în faţă cu vreun uriaş, aşa cum li se întâmplă de obicei cavalerilor rătăcitori, şi-l dobor la pământ dintr-o lovitură, ori îl spintec în două, ori, în sfârşit, îl birui şi-l fac să-mi ceară să-i cruţ viaţa, strică oare, la o adică, să am cui îl trimite să se înfăţişeze drept ofrandă, intrând şi aruncându-se în genunchi dinaintea dulcii mele stăpâne, căreia să-i spună cu voce smerită şi plină de supunere: „Eu, stăpână, sunt uriaşul Caraculiambro, domn al insulei Malindrania, învins în luptă dreaptă de cavalerul care nu va fi nicicând îndeajuns de lăudat, precât merită, don Quijote de La Mancha, care mi-a poruncit să mă înfăţişez dinaintea înălţimii-tale, pentru ca măria-ta să hotărască de soarta mea după cum i-o fi placul?”

---

ridicole (librote- cărţoi; monigote- om de nimic ; mazacotè – om greoi, plicticos).

O, cât se bucură bunul nostru cavaler după ce-şi ticlui logosul acesta, şi mai cu seamă după ce găsi cui să dea numele de aleasă a inimii sale! Se întâmplă, pe cât se presupune, ca într-un cătun alăturat de-al său să se afle o ţărancă tânără, foarte chipeşă, de care el fusese o vreme îndrăgostit, deşi fata, se înţelege de la sine, habar n-avusese vreodată şi nici nu-l băgase în seamă. O chema Aldonza Lorenzo, şi ei i se păru cu cale cavalerului nostru să-i dea titlul de stăpână a gândurilor lui; căutându-i deci un nume care să nu se depărteze prea din cale-afară de-al ei şi care să aducă a nume de prinţesă, amintind vreo doamnă de neam mare, se hotărî să-i spună Dulcinea del Toboso (pentru că era de fel din Toboso}, nume, cum i se părea lui, mângâios la auz, ieşit din comun şi plin de tâlcuri adânci, ca toate celelalte pe care şi le dăduse sieşi şi alor săi.

Castelanul care îl investeşte cavaler este un hangiu, iar domniţele care asistă sunt slujnice cu moravuri uşoare. Crezând că scapă victime, don Quijote, se repede asupra unui mort şi tulbură un cortegiu funerar sau împiedica o procesiune religioasă pentru a salva o doamnă răpită (statuia Madonei). El îşi riscă viaţa ca să dobândească un obiect de mare preţ, cum ar fi miraculosul coif al lui Mambrino, chiar dacă alţii văd în el doar ligheanul unui bărbier. Cu atât mai mult săvârşeşte acte eroice războindu-se împotriva uriaşilor, vrăjitorilor sau a unor armate duşmane „deşi s-ar părea că luptă cu morile de vânt, cu un burduf de viii sau vu turme de oi. Două armate inamice se apropie. Imaginaţia luxuriantă a lui don Quijote îi descrie lui Sancho cavaler li care se vor înfrunta; el urmează să-i ajute pe cei slabi ţii este convins că biruinţa va fi partea celui pe care îl va sprijini.

PARTEA ÎNTÂI

Capitolul XVIII

În care se povestesc convorbirile lui Sancho Panza cu

stăpânul său, don Quijote, şi alte aventuri, vrednice de-a fi pomenite

(…) Iar de nu-i aşa, spune-mi tu, poate fi pe lume mai mare mulţumire, ori se poate asemui vreo plăcere cu aceea de-a fi biruitor într-o bătălie şi de a-ţi înfrânge vrăjmaşul? Niciuna, nu mai încape îndoiala!

— Aşa o fi, răspunse Sancho, dar de unde vrei să ştiu eu? Tot ce ştiu este că, de când ne-am făcut cavaleri rătăcitori, sau, mai bine zis, de când te-ai făcut luminăţia-ta (că eu n-am de ce mă număra în rândurile dătătoare de-atâta cinste ale unora ca ei), n-am câştigat niciodată vreo bătălie, afară de aceea cu vizcainul, şi chiar şi din ea te-ai ales măria-ta cu jumătate de ureche şi cu jumătate de cască în pagubă; fiindcă de-atunci încoace n-am avut parte decât de bâte şi de ciomege, de ghionţi şi de pumni, mai răbdând eu pe deasupra şi zborul cu pătura, păţanie datorată unor făpturi vrăjite, asupra cărora nici nu mă pot răzbuna, ca să ştiu şi eu cât de mare-i plăcerea de a-ţi birui vrăjmaşul, cum zici măria-ta.

Asta mă necăjeşte şi pe mine, aşa cum trebuie să te necăjească şi pe tine, Sancho, răspunse don Quijote; dar de-aci înainte mă voi îngriji să pun mina pe vreo spadă, făcută cu atâta meşteşug, încât cel care-o poartă cu sine să se poată socoti ia adăpost de orice vrăji, şi s-ar putea întâmpla să mă dăruiască norocul cu spada lui Amadis, de pe vremea când îşi luase numele de Cavaler al Spadei înflăcărate, care-a fost una din cele mai bune arme ţinute vreodată în mină de vreun cavaler pe lumea asta; căci, pe lângă virtuţile de care ţi-am vorbit, era tăioasă ca briciul, şi nu se afla pe lume armură, oricât de tare şi de vrăjită, care să-i stea împotrivă.

— Apăi, după cât noroc am eu, zise Sancho, chiar de s-o întâmpla aşa şi de-ai ajunge măria-ta să ui mâna pe asemenea spadă, ştiu că nu mi-ar sluji la nimic, căci n-ar fi de folos decât celor care-au fost armaţi cavaleri, ca şi

balsamul, în vreme ce scutierii descurce-se cum or şti!

Nu te teme, Sancho, răspunse don Quijote, că cerul va face cum e mai bine în privinţa ta, în convorbiri de felul acesta o duceau don Quijote şi scutierul său mergând, când don Quijote băgă de seamă că pe-acelaşi drum ca şi ei venea, dinspre partea dimpotrivă-le, un nor mare şi des de praf, şi văzându-l, se întoarse spre Sancho şi-i zise;

— A venit ziua, Sancho, în care se va vedea norocul pe care mi l-a pus deoparte soarta; a venit ziua, repet, în care se va vedea, mai mult decât în oricare alta, vrednicia braţului meu, ziua în care voi săvârşi isprăvi ce-au să rămână scrise în cartea faimei pentru toate veacurile viitoare. Vezi, Sancho, norul acela de praf care se ridică acolo? Află că vârtejul acesta e stârnit de-o armată uriaşă, alcătuită din felurite ginţi, cu neputinţă de numărat, care vine asupră-ne.

— Dacă-i vorba de-aşa, apoi trebuie şa fie două, zise Sancho, pentru că dinspre partea cealaltă se ridică, la fel, alt vârtej de praf.

Don Quijote se întoarse să se uite, şi văzu că era adevărul adevărat. Bucurându-se el peste măsură, îşi zise ca, fără nicio îndoială, erau două armate care veneau să se înfrunte şi să-şi măsoare puterile în mijlocul acelei câmpii întinse, fiindcă în fiecare ceas din zi şi-n fiece clipă nuntea îi era plină de aiureli despre bătălii, vrăji, aventuri, drăgostiri şi pro

Luiz Vaz de Camões (*Portret, pictat probabil de Fernando Gonaes în 1570*).

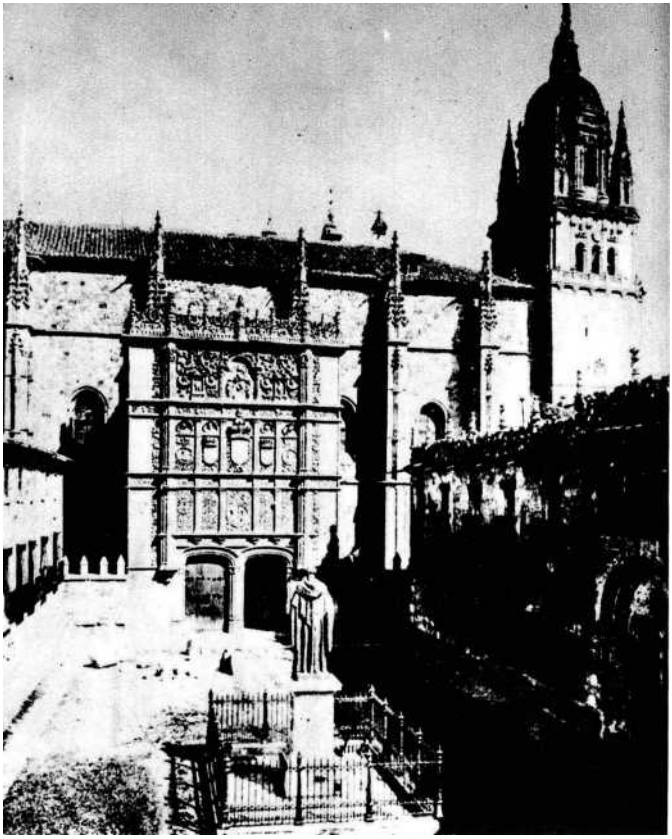

Universitatea din Salamanca, întemeiată în secolul XIII. Aici a studiat, printre alţi învăţaţi ai Renaşterii, Luis de León.

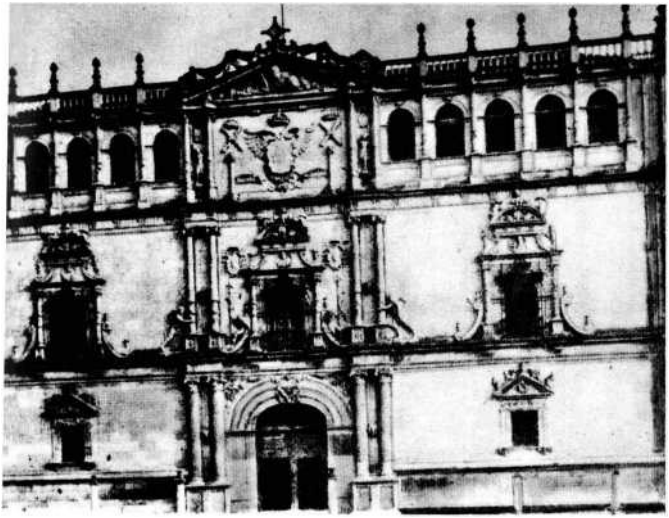

Universitatea, întemeiată în secolul XV la Alcalá din Henarés.

Luis Vives.

Miguel de Cervantes Saavedra. (Portret de Juan de Jáuregui, 1600. Academia din Madrid).

EL INGENIOS
HIDALGO DON QVI-
XOTE DE LA MANCHA,
Compueſto por Miguel de Ceruantes
Saauedra.
DIRIGIDO AL DVQVE DE BEIAR
Marques de Gibraleon, Conde de Benalcaçar, y Baña
res, Vizconde de la Puebla de Alcozer, Señor de
las villas de Capilla, Curiel, y
Burguillos.
Año, 1605.
CON PRIVILEGIO.

Don Quijote, foaia de titlu a ediţiei originale (*Madrid, 1605*).

rocuri la duel, aşa cum povestesc cărţile de cavalerie, iar tot ce spunea, gândea şi făcea era pornit înspre asemenea lucruri. Dar norul de praf pe care văzuse îl

stârneau două turme mari de oi şi de berbeci, care veneau pe acelaşi drum din două părţi opuse, şi care, de-atâta prăfărie, nu erau de văzut decât ajunse la doi paşi; iar don Ouijote o ţinea întruna, cu atâta dârzeme, că erau armate, încât lui Sancho mai că-i veni să creadă şi zise:

— Stăpâne, păi noi, în împrejurarea asta, ce-avem de făcut?

— Ce? răspunse don Quijote. Să-i sprijinim şi să-i ajutăm pe cei slabi, care au mai multă nevoie. Şi află, Sancho, că armata asta care vine drept spre noi o comandă şi călăuzeşte marele împărat Alifanfaron1, stăpân al marii insule Trapobana[2526]; iar astălaltă, care vine din spatele meu, e oastea vrăjmaşului său, regele garamanţilor, Pentapolin, cel cu mâneca suflecată, numit aşa pentru că se azvârle în bătălii totdeauna cu braţul drept gol.

— Dar pentru ce se au aşa de rău între ei aceşti doi domnitori? întrebă Sancho.

— Se au rău, răspunse don Quijote, pentru că acest Alifanfaron e un păgân furios, care s-a îndrăgostit de fiica lui Pentapolin, una din cele mai frumoase şi mai pline de nuri domniţe din ziua de azi, şi pentru că ea e creştină, şi tatăl său nu vrea s-o dea după un rege păgân dacă acesta nu se leapădă mai întâi de legea profetului său mincinos, Mahomed, şi nu se întoarce către dreapta credinţă.

— Pe barba mea dacă nu face foarte bine Pentapolin, zise Sancho, şi jur c-ani să-l ajut cât oi putea!

— Făcând aşa, nu faci decât ceea ce eşti dator, Sancho, răspunse don Ouijote, căci, ca să iei parte la asemenea bătălie, nu se cere să fi fost armat cavaler.

---

25 Nume născocit, contras din frecventul Aii, dat în genere de către spanioli maurilor al căror nume nu-1 cunoşteau, şi „fanfaron“, lăudăros ca şi Caraciiliambro, Pentapolin şi 'Malendrino, nume ridicole, inventate de Cervantes pentru hazul episodului.

26 Trapobana, metateză pentru Taprobana, numele antic al insulei Ceylon.

— Pricep şi asta, răspunse Sancho, dar unde ara putea lăsa măgarul, ca să fim siguri că-l vom găsi după ce-o trece viforul? Fiindcă să te-nvălmăşeşti în asemenea vâjâială călare pe aşa bidiviu, nu cred să fie obiceiul până-n ziua de azi!

— Asta-i drept, zise don Quijote, tot ce poţi face este să-l laşi la voia întâmplării, ori că s-o pierde, ori că nu, fiindcă avem să ne alegem cu atâţia cai după ce-om ieşi biruitori, că şi Rocinante s-ar prea putea să se vadă schimbat cu altul! Dar fii cu luare-aminte şi deschide ochii, căci am de gând să-ţi dau seamă de cavalerii cei mai vrednici care s-apropie cu cele două oştiri; şi, ca să-i vezi mai bine şi să-i ai în minte, să ne retragem pe dâmbul de colo, de unde ne-om putea uita ca-n palmă la cele două armate.

Aşa şi făcură, şi se suiră pe o colină, de unde ar fi putut vedea bine cele două turme – care lui don Quijote i se păreau oştiri – dacă norii de praf stârniţi nu le-ar fi tulburat vederea, orbindu-i. Dar, în ciuda acestui fapt, văzând în închipuire tot ce nu vedea şi nici nu era, don Quijote începu să spună cu glas ridicat:

— Cavalerul pe care-l vezi aici, cu armură galbenă, care are pe scut un leu încoronat, închinându-se la picioarele unei domniţe, este viteazul Laurcalco, senior al Podului de Argint; celălalt, cu armura înflorită de aur, care are pe scut trei coroane argintii pe câmp de azur, este temutul Nicocolembo, mare duce de Quirocia; celălalt, cu braţe gigantice, care stă de-a dreapta lui, e neînfricatul Brandabarbarân de Boliche, senior al celor trei Arabii, care vine înzăuat în piele de şarpe şi are drept scut o poartă care, după câte merge vorba, e un canat de la uşa templului dărâmat de Samson, atunci când, cu preţul vieţii sale, s-a răzbunat pe vrăjmaşi. Întoarcere-ţi acum ochii în cealaltă parte şi vei vedea înaintea şi-n fruntea cesteilalte oştiri pe veşnic biruitorul şi nicicând biruitul Timonei de

Carcajona, principe al Noii Viscaya, care vine acoperit de arme împărţite în sferturi allustre, verzi, albe şi violete şi are pe scut o pisică ele aur, pe un câmp roşcat ca blana leilor, şi o deviză care sună: „Mi-au”, ceea ce este începutul numelui doamnei sale, neasemuita, pe cât se zice, Miaulina, fiica ducelui Alfeniquen del Algárbe; celălalt, care împovărează şi face să se îndoaie şalele acelei puternice iepe, cel care poartă arme ca zăpada de albe şi scut alb fără de nicio stemă, e un cavaler nou, francez de neam, numit Pierres Papin1, senior al baronatului de Utrique. Celălalt, care bate cu călcâiele împintenate coastele uşoare şi parcă zugrăvitei lui zebre şi poartă armării cu clopoţei de smalţ de azur, *e* puternicul duce de Nerbia, Espartafilardo al Codrului[2728], care are ca emblemă, pe scut, un sparanghel, cât o deviză în limba spaniolă care sună: „*Rastrea mi swerte*”.

Şi stete în chipul acesta să înşire mulţime de cavaleri, dintr-un escadron şi din celălalt, aşa cum şi-l închipuia, dându-le tuturor, pe loc arme, culori, embleme şi devize, scoase din închipuirile nemaipomenitei lui sminteli. Şi, fără să se oprească o clipă, zicea într-una:

— Oştirea asta din faţa noastră e alcătuită din oameni de toate neamurile; uite-i pe cei care beau apele dulci ale faimosului fluviu Xanthos (…).

Doamne-Dumnezeule, câte provincii n-a înşirat, câte naţii n-a numit, dând fiecăreia, cu o repeziciune vrednică de uimire, atributele cuvenite, absorbit cu totul şi îmbibat de ceea ce citise în hârţoagele lui mincinoasei Sancho rămăsese cu gura căscată, sorbindu-i cuvintele, fără să spună nici „pâset, şi doar dacă din când în când mai întorcea capul, ca să vadă dacă se zăresc cumva cavalerii şi uriaşii de care tot vorbea stăpânul său; şi cum nu-i putu

27 Numele unui francez care, în ultimele decenii ale veacului al XVI-lea, îşi deschisese la Sevilla o tarabă pentru vin zarea cărţilor de joc.
28 „Rastrea mi stierte“: urmează-mi soarta.

descoperi pe niciunul, în cele din urmă zise;

— Să mă ia mama dracului, stăpâne, că din câţi înşiri luminăţia-ta, nu se iveşte om, uriaş ori cavaler, cât vezi cu ochii sau cel puţin nu-i văd eu, cine ştie! O fi toi din pricina vrăjilor, poate, ca şi nălucile de astă-noapte.

— Cum poţi spune una ca asta? se minună don Quijote. N-auzi nechezatul cailor, trâmbiţele, răpăitul tobelor?

— N-aud nimic alt, răspunse Sanclio, decât o groază de behăituri de oi şi de berbeci.

Aşa şi era, căci cele două turme ajunseseră aproape de ei.

— Frica te face, Sancho, să nu vezi şi să n-auzi ca oamenii, zise don Quijote, căci una din urmările fricii e şi tulburarea simţurilor, care face ca lucrurile să-ţi apară altfel de cum sunt: dar dacă te temi până într-atâta, trage-té mai la o parte şi lasă-mă singur, căci singur eu, şi-s de ajuns să fac ca biruinţa să fie de partea celui căruia i-aş da sprijinul meu!

Zicând acestea, îşi înfipse pintenii în coastele lui Rocinante, şi, cu lancea lăsată pentru atac, coborî dâmbul ca fulgerul. Degeaba strigă Sanclio după el:

— Întoarce-te, măria ta, señor don Quijote, că mă jur pe toţi dumnezeii că nu-s decât mânzări şi berbeci cei cu care vrei să te masori! întoarce-te, păcatele mele şi-ale tatii care m-a făcut! Ce ţi-a căşunat? Ia seama, că nu-s nici uriaşi şi nici cavaleri, nici pisici, nici armuri, nici scuturi înjumătăţite ori întregi, nici smalţuri cu zurgălăi de azur, nici mama dracului! Ce te-a apucat, păcatele mele, bată-mă Dumnezeu să mă bată?!

Puţin îi pasă lui don Quijote de toate astea, aşa că nu se întoarse, ci alergă înainte, zbierând cât îl ţinu gura: e…
4

— Haide, cavaleri; voi, care slujiţi şi luptaţi sub

steagul viteazului împărat Pentapolin, cel cu mâneca suflecată, urmaţi-mă toţi, şi veţi vedea ce lesne vă dăruiesc biruinţă asupra vrăjmaşului AUfanfaron din Trapobanaf

Spunând aceasta, intră în mijlocul escadronului de oi şi începu să le ia în suliţă cu atâta foc şi furie, de» arcă şi-ar fi tras cu adevărat vrăjmaşii de moarte în ţeapă. Ciobanii şi bacii care veneau cu turma prinseră a striga la el să nu facă una ca asta. Dar văzând că nu slujeşte la nimic, începură să-şi descingă praştiile de la brâu şi să-i salute urechile cu bolovani cât pumnul. Pe don Quijote nici capul nu-l durea de bolovani, ci, dimpotrivă, alergând valvârtej încoace şâncolo, rostea:

— Unde eşti, trufaşule Alifanfaron? Fă-te-ncoa', că nu-şi decât eu, un cavaler singur, care vrea să-şi încerce cu tine puterile în luptă dreaptă şi să-ţi pună capăt zilelor pentru necazul pe care-l faci viteazului Pentapolin Garamantull în vremea asta îl ajunse o piatră de râu şi, izbindu-l într-o rână, îi îngropă două coaste în trup. Văzându-se el lovit în aşa hal, nu mai avu nici o îndoială că era mort sau măcar greu rănit şi, amintindu-şi de balsam, scoase plosca, o duse la gură şi începu a-şi turna licoarea pe gât; dar până să apuce a înghiţi cât i se părea lui că era de ajuns, îl mai nimeri o nestemata[29], care-l lovi la mână şi izbi plosca în plin făcându-i-o zob şi zburându-i trei-patru dinţi şi măsele din gură, pe lângă că-i ciocănise ca vai de ele degetele de la mână. Aşa grozave izbituri fuseseră şi cea dintâi şi cea de-a doua, încât îl doborâră pe bietul cavaler de pe cal. Ciobanii se apropiară de el şi-şi închipuita că-l omorâseră, aşa că îşi adunară în grabă mare turma, luară în spinare oile moarte, care erau mai bine de şapte, şi, fără să mai stea să se-ncuree, porniră la drum.

---

29 în original: „almendra", adică piesă de cristal şlefuit în faţete, eu çare m împodobeau candelabrele, şi ori èe alte lămpi mari pentru tavane. Metafora scontează'efectul hazliu, căci pietrele care-l loveau pe don Quijote num$! fine sau preţioase şi frumos şlefuite nu puteau fi.

Sancho rămăsese tot timpul pe dâmb, uitându-se la nebuniile pe care le săvârşea stăpânul său, şi-şi smulgea barba, blestemând ceasul şi locul în care-i fusese ursit de soartă să-l cunoască; dar, văzându-l căzut la pământ, mai ales că păstorii îşi luaseră tălpăşiţa, veni spre ei, coborând pe coastă în jos, şi-l găsi ca vai de capul lui, cu toate că nu-şi pierduse cunoştinţa. Îi zise deci:

— Nu ţi-am spus eu, señor don Quijote, să te întorci din drum, fiindcă ce voiai măria-ta să ataci nu erau oştiri, ci turme de berbeci? J

T* Uite cum poate preschimba şi spulbera în vânt lucrurile hoţomanul acela de mag, vrăjmaşul mai! Află, Sancho, că nu-i nimic mai uşor pentru de-alde ăştia decât să ne facă să părem ceea ce vor ei; iar vicleanul ăsta care ne persecută, pizmaş de gloria pe care vedea că o voi dobândi în bătălie, a preschimbat escadroanele vrăjmaşilor în turme de oi. De nu mă crezi, Sancho, fă şi tu ceva, pe viaţa mea, ca să-ţi vii în fire şi să vezi cât adevăr e în ceea ce-ţi spun eu: încalecă pe măgar şi urmăreşte-i binişor, şi numai ce-ai să vezi cum, de îndată ce s-or depărta niţeluş de-aici, se vor întoarce în forma lor dinţii şi, încetând să mai fie berbeci, se vor preface la loc în oameni ca toţi oamenii, aşa cum ţi i-am zugrăvit euadmeauri {…)

Cele mai multe dintre încercările lui don Quijote eşuează, în loc să ajute şi să îndrepte, face rău, sieşi ori altora; batjocorit, bătut, înfometat, se alege cu o ureche tăiată sau cu un umăr strivit; Sancho Panza este dat în tărbacă; crezând că îl scapă de bătaie şi îi obţine banii datoraţi pentru munca depusă, îl lasă de fapt pe Andres neplătit şi-l pradă neputincioasă furiei barbare a stăpânului; eliberează hoţi şi criminali care îl lovesc cu pietre; distruge marionete şi lipseşte un păpuşar de unica sursă a existenţei sale.

Bunele intenţii ale lui don Quijote sunt răsturnate de confuzia făcută de erou între ficţiune şi realitate; el ia

drept adevărată ţesătura fantastică a romanelor cavalereşti. „Ceea ce îi revine este să îndeplinească făgăduinţa cărţilor” scrie Michel Foucault. Aventurile lui trebuie să arate că în: ele romane „sptfejă adevărul”… „Don Quijote „citeşte lumea pentru a demonstra cărţile”… Ca un om care ar fi făcut în deittngă vreme exerciţii de scolastică> el respectă* nu spir îl ui, ci litera cărţilor cavalereşti, pe care le comentează vii deliciu* Don Quijote este dis ursiv; Sanebo îi observă gustul pentru teorie, peroraţie şi sentinţe generale; *să* Í L fost mai bun maria-ta” – îi spune el – „dacă te făceai predicator,”… Motivele romanelor cavalereşti sunt pentru don Quijote autoritatea, *magistev*, şi, ca orice idei adoptate fără examen critic, ele îi întunecă judecata, îl transformă într-an fanatic. De îndată ce „ideea fixă a cavalerului rătăcitor a pus stăpânire pe dmsol, el acţionează fără minte şi ca nu automat…” remarcă Auerbach.

Don Quijote nu observă distanţa de nepamirs între propriile lui aspiraţii şi posibilităţi, aşa cum nu înţelege deosebirea dintre ficţiune şi realitate, în cazul lui Andres, ca de fiece dată, a proiectat lumea fictivă asupra celei reale; a văzut corect raportul dintre Andres şi stăpân, inechitatea făptuită. Eronată este reacţia: ţăranului bogat şi lacom îi substituie imaginea unui cavaler şi aplică, remediul cuvenit acestuia din urmă: îi cere cuvântut că îşi va respecta datoria. Ca şi hainele, măsurile luate de don Quijote nu stn potrivite lumii reale.

Don Quijote nii aplica normele vieţii reale pentru că re nevoie de ficţiune. Este hidalgo: mic nobil, fără bogăţie, privilegii, strălucire, satisfacţii; dar un nobil eu setea de mărire a oricărui nobil spaniol, cu nevoia de exaltare a persoanei sale, conştiinţa exacerbată a propriei importanţe. Crede că s-a născut „din voinţa cerurilor” ca să reînvie „vârsta de aur”…; că îi este hărăzit să făptuiască mari isprăvi prin care „să fie daţi uitării” vestiţii cavaleri

din trecut, „isprăvi nemaiauzite şi fapte marb de arme, încât să le întunece pe cele mai strălucite din câte au făcut ei”. Vrea să câştige „nume veşnic şi faimă pe toată faţa pământului E” Nebunia lui este compensatorie; don Quijote „face parte dintr-o clasă lipsită de funcţiune” – explică Auerbach – „nu are nicio activitate sau o misiune; simte că viaţa *i* se scurge fără sens”... „expediţia lui înseamnă evadare dintr-o situaţie insuportabilă, de prea mult timp suportată”. „Tot ce face scria George că lin eseu – face din vanitate...). El ţine ca isprăvile lui, chiar caritative, să se ştie, e încredinţat că lumea întreagă are ochii aţintiţi asupră-i... *La honra*, adică opinia publică, este totul pentru Quijote”.

Don Quijote refuză să-şi recunoască greşeala ori eşecul. E înciudat şi îl loveşte pe Sancho când acesta îi arată că vrăjmaşii bănuiţi de el erau doar ciocane de piua pentru apă; e ruşinat şi nu mărturiseşte că el slobozise ocnaşii; consideră dă situaţiile grele în care ajunge sunt urmare a unor farmece; înfrângerile nu le recunoaşte pentru că nu au fost săvârşite cu arme cavalereşti. Auerbach observase „că ideea fixă îl scuteşte pe don Quijote să se simtă responsabil de coca ce face”. Că poate fi aspru şi nedrept, a dovedit-o cu Sancho, că poate fi tiranic şi neînţelegător o arată faţă de ocnaşi: eliberarea lor ar fi iluzorie, dacă ei i-ar asculta porunca de a merge, legaţi cu lanţuri, la Dulcinea, pentru a-i aduce omagiile cavalerului.

Don Quijote accepta coexistenţa realităţii şi a iluziei, şi chiar posibilitatea mai multor iluzii. În gândirea lui Cervantes, scria Jean Cassou, adevărul „este întotdeauna relativ la o anume realitate, la o condiţie, la o împrejurare dată şi se verifică prin viaţă”. Don Quijote ştie că adevărurile sunt relative. Domniţa Dulcinea din Toboso este o neprihănită, gingaşă, nobilă făptură; tot ea este viguroasa ţărancă pocită Aldonza Lorenzo; însă eroului îi

ajunge să gândească şi să o creadă de neasemuită frumuseţe sau poate, „nu se află pe lume vreo Dulcinee”, şi ea „e o plăsmuire a închipuirii”, zămislită de don Quijote aşa cum vor fi fost închipuite iubitele cântate de atâţia poeţi. Un obiect, „asta care ţie ţi se pare lighenaş de bărbierit, pentru mine este coiful lui Mambrino, iar altuia cine ştie drept ce altceva x-o apăreai” îi explică don Quijote lui Sancho. Întrebat dacă are de a face cu un samar sau harnaşament, don Quijote nu răspunde, pentru că ştie că lucrurile pot fi într-un fel şi părea în altul. În fortăreaţa unde Don Quijote crede că zace un cavaler împilat, Sancho vede nişte mori de apă; cavalerul ştie că pot fi şi una şi alta, sau niciuna nici alta.

Haine, gesturi, acţiuni sunt forme cu existenţă istorică prin care omul îşi exprimă sau în cajbe îşi întrupează aspiraţii; marcate de limitele fireşti ale înţelegerii şi forţelor omeneşti într-o epooá dată, ele pót fi acceptate, ca în Hamlet, cu sentimentul insuficienţei şi tragismului, dar cu seriozitatea şi gravitatea faptei săvârşite în momentul potrivit ei.

Când însă formele de manifestare sunt anacronice, gravitatea dă loc râsului, iar seriozităţii i se substituie nebunia. Dar indiferent de eroarea comisă în alegerea instrumente* lor, pe erou îl mistuie năzuinţa adânc omenească, şi prin excelenţă renascentistă, de a trăi un mare destin – Don Quijote se simte „ales”. Idealurile lui sunt nobile; vrea să instaureze dreptatea pe pământ; îndatorirea tagmei sale este „de a împiedica silniciile, de-a sprijini pe cei nevoiaşi şi de-a le veni într-ajutor. Plin de curaj, cu putere de sacrificiu, el aşază această îndatorire mai presus de fiinţa sa, pe care nu pregetă să o jertfească la nevoie.

PARTEA ÎNTÂI

Capitolul XIII

Unde ia sfioşii povestea păstoriţei Marcela şi se

întâmplă multe altele

(...) – Exercitarea profesiunii cavalereşti nu-mi îngăduie să umblu în alt chip. Viaţa uşoară şi îmbelşugată, dimpreună cu odihna, a fost născocită pentru curtenii cei molatici în purtări; dar caznele, neliniştea şi luptele au fost scornite şi aduse pe lume numai pentru cei pe care oamenii îi numesc cavaleri rătăcitori, dintre care eu, nevrednicul de mine, sunt cel mai mărunt (...).

Asta înseamnă, deci, domnilor, să fii cavaler rătăcitor, şi ceea ce v-am spus înseamnă tagma cavaleriei; în care, cum am mai spus-o o dată, şi păcătosul de mine am făcut profesie de credinţă, mărturisind şi eu tot ce au mărturisit în crezul lor cavalerii de care a fost vorba. Şi aşa, umblu prin pustietăţile coclaurilor ăstora în căutare de aventuri, hotărât în inima mea să-mi pun braţul şi fiinţa în slujba celei mai primejdioase din câte mi-ar pregăti soarta, dacă e vorba de ajutorarea celor slabi şi nevoiaşi (...}.

PART li A A DOUA Capitolul 1

Despre ceea ce au păţit preotul şi bărbierul cu don Quijote în legătură cu boala acestuia.

(...) Mă străduiesc numai a face lumea să înţeleagă greşeala în care stăruieşte nevrând să reînvie în sânul ei preafericitele timpuri când tagma cavaleriei celei rătăcitoare îşi înălţa flamura; dar vremea noastră dezmăţată nu-i vrednică să se bucure de o binefacere atât de mare ca aceea de care se bucurau anii cei de demult când cavalerii rătăcitori credeau de datoria lor şi îşi luau pe umeri sarcina de a apăra împărăţiile, de a ocroti fecioarele, de a ajuta pe orfani şi pe cei vitregiţi, dea-i pedepsi pe cei trufaşi şi de a-i răsplăti pe cei smeriţi. Cei mai mulţi dintre cavalerii de astăzi au mai mare grijă de damascurile, de brocardurile şi de celelalte pânzeturi scumpe cu care se îmbracă, decât de zalele cu care se înarmează; nu mai găseşti acuma cavaler care să doarmă pe câmp, supus asprimii cerului, armat cu toate armele

sale din creştet până-n tălpi; nu mai are acum cine, fără a-şi scoate picioarele din scări, rezemat de lance, singur, să încerce – după cât se spune – a-şi ucide somnul, aşa cum făceau cavalerii rătăcitori; nu mai găseşti niciunul care, avântându-se din cutare pădure către cutare munte sau păşind pe – ţărmul sterp şi deşert al mării, de cele mai multe ori furtunoasă şi răscolită, şi aflând pe apă, aproape de ţărm, o corăbioară fără pânze, fără catarg şi fără funii, să se arunce într-însa cu inima vitează, încredinţându-se neînduratelor valuri ale mării adânci, care acu îl ridică spre cer şi acu îl coboară către fundul genunii; iar el, înfruntând pieptiş nebiruita furtună, când nici cu gândul nu gândeşte, se şi află la trei mii şi mai bine de leghe de locul unde s-a urcat şi, sărind pe pământ îndepărtat şi necunoscut, i se întâmplă lucruri vrednice de a fi scrise nu pe pergamin, ci în aramă; dar acuma lenea biruie asupra sârguinţei, trândăvia asupra muncii, păcatul asupra virtuţii, neobrăzarea asupra vitejiei, flecăreala despre arme asupra faptelor de arme, care au trăit şi au înflorit numai în vârstele de aur, în vremea cavalerilor rătăcitori. Dacă nu, ia spune* şi-mi: cine-i mai cinstit şi mai viteaz decât vestitul Amadis Gaula? Cine-i mai înţelept decât Palmerin din Anglia? Cine-i mai nobil în purtări şi mai iscusit decât Tirant cel Alb? Cine-i mai chipeş decât Lisuarte de Grecia? Cine a dat şi a primit mai multe lovituri de spadă decât don Belianis? Cine-i mai semeţ decât Perion de Gaula? Cine-i mai dispreţuitor de primejdii decât Felixmarte de îiircania? Sau cine-i mai curat la cuget decât Esplandian? Cine-i mai îndrăzneţ decât don Cirongilio de Tracia? Cine-i mai neînfricat decât Rodomonte? Cine-i mai prevăzător decât regele Sobrino? Cine-i mai cutezător decât Reinaldos? Cine-i mai nebiruit decât Roldan? Şi cine-i mai plăcut şi mai curtenitor decât Rugero, din care coboară astăzi ducii de Ferrara, aşa cum spune Turpin în cosmografia lui? Toţi aceşti cavaleri, şi

încămulţi alţii pe care aş putea să-i numesc, au fost, părinte, cavaleri rătăcitori, mândrie şi slavă a cavaleriei. Asemenea oameni, sau alţii ca ei, socotesc eu că ne trebuie (…).

Sancho Panza, ţăran sărac, abrutizat de lipsuri şi ignoranţă, cu o trăsătură specifică omului necăjit – puterea de a îndura – nu îl însoţeşte pe don Quijote stimulat de idealuri, ci mai degrabă îmboldit de ambiţii mărunte.

Aparent, spre deosebire de stăpân, „scutierul" este centrat pe realităţi. Îşi poartă cu naturaleţe fiinţa rotofeie, îi place să bea şi să mănânce, speră să se îmbogăţească repede şi uşor; recunoaşte că îi e frică, foame, şi somn, sau că vrea bani. Minte de nevoie şi nu din vanitate. Alcătuit din contraste, este egoist şi prudent, dar credincios lui don Quijote; este credul, însă observă ciudăţeniile, inconsecvenţele, are buri sinţţ şi minte ageră; poate părea prost doar unor observatori superficiali care îl aud judecând cu ingenuitatea ignoranţei fapte străine experienţei lui de viaţă. Lucid, trăieşte şi el cu o iluzie; că va deveni guvernatorul unei insule. Dacă don Quijote reduce situaţiile, ca un scolast, la scheme, Sancho le priveşte cu empirismul şi realismul Renaşterii. Pe sărmanul Sancho lovit cu bâtele, don Quijote îl consolează cu o formulă: „nu-i amintire care să nu se şteargă cu timpul, nici durere pe care să n-o mistuie vremea.

— Apăi, dacă-i aşa, răspunse Panza, poate fi nenorocire mai mare decât aceea care numai de la vreme aşteaptă alinare, şi numai de la moarte sfârşit?"

Înţelepciunea lui nativă o dovedeşte vorbirea suculentă, smălţată cu proverbe expresive şi folosite la momentul oportun. Ea făgăduieşte un om capabil de evoluţie surprinzătoare. La început străini, cavalerul dispreţuitor şi distant şi scutierul temător şi suspicios se apropie treptat; iluzia şi simţul realităţii se alătură – căci din ele şi doar din ele se încheagă adevărata viaţă, de

aspiraţie şi acţiune; romanul nu mai are doi eroi, ci unul singur, alcătuit din contopirea celor doi. „Idealul şi realitatea nu trebuie să se impună cu brutalitate. O armonie lentă urmează să ia naştere din apropierea lor reciprocă. Experienţa acceptată, primită, integrată, trebuie să genereze o înţelepciune nouă” – scria Jean Cassou.

Nu exista – observase Auerbach – o legătură dialectică între nebunie şi înţelepciune, care sunt paralele şi coexistente la don Quijote. În schimb însă există o asociere organică între nebunia lui don Quijote şi fiinţa spirituală a lui Sancho Panza, care pare a creşte din nebunia lui don Quijote. Dragostea şi înţelegerea lui pentru cavalerul rătăcitor, dorinţa de a-l urma în alte aventuri ale unei vieţi pastorale, regretul pentru pierderea lui, sunt tot atâtea dovezi că „înţelepciunea se înalţă pe aripile nebuniei; cutreieră lumea şi se îmbogăţeşte într-însa” (Mimesis). Don Quijote îl vede pe Sanclio mereu mai aproape de sine treptat începe şi el să vorbească cu proverbe, ca Sanclio; în sfaturile înţelepte date înainte ca Sanclio să ia în primire funcţia de guvernator, don Quijote este înrâurit stilistic de scutier. Devenit, prin capriciul ducelui, guvernator, Sanclio, destoinic şi energic, se dovedeşte în stare să rezolve temeinic cazuri delicate. În sfaturile lui don Quijote şi în faptele guvernatorului Sancho se întâlneşte simbioza între iluzie şi realitate. În concepţiile renascentiste ale celor doi, meritele personale şi nu obârşia sunt criterii ale virtuţii omeneşti. Cel ce urmează să-i conducă pe alţii trebuie să înceapă prin a se cunoaşte pe sine, iar în raporturile cu ceilalţi, omenia îi va dicta principiul reciprocităţii, deci comprehensiune.

PARTEA. A DOUA

Capitolul XLI!

Despre poveţele pe care i le-a dat clon Quijote lui Sanclio Pauza mai înainte de-a se duce acesta să-şi cârmiiiasca insula, dimpreună cu alte lucruri bine

chibzuite.

(…) D.că te-ndcamnă inima să crezi cele ce-ţi spun, atunci fii, fătul meu, cu luare-aminte la acest Caíóii[30] al tău, ce vrea să te povăţuiască şi să-ţi fie cârmă şi călăuză, care să te îndrumeze şi să te scoată la bun liman din marea cea învolburată, unde eşti gata să te avânţi, căci slujbele şi treptele cele mari nu sunt altceva decât o mare adâncă de griji. Mai înainte de toate trebuie să le temi de Dumnezeu, fiule, pentru că-n teama de el stă înţelepciunea; şi dacă eşti înţelept, nu poţi greşi niciodată, în al doilea rând, să te veghezi pe tine însuţi şi să te străduieşti a te cunoaşte, fiindcă aceasta este cea mai anevoioasă cunoaştere din câte se pot închipui. Din faptul de a te cunoaşte va ieşi acela de a nu te umfla asemeni broaştei care a vrut să fie pe potriva boului; căci dacă faci treaba asta, atunci gândul c-ai păzit porcii la tine-n sat va fi ca picioarele cele urâte ale păunului, care-i potolesc îngâmfarea când el, cu coada rotită, şi le priveşte.

— Asta-i adevărat, răspunse Sancho, însă numai când eram ţânc păzeam porcii; când am ajuns şi eu ceva mai răsărit, gâşte păzeam, nu porci; dar asta, după câte mi se pare, n-are nici în clin, nici în mânecă cu ceea ce ne doare, că doar nu toţi cei care ocârmuiesc se trag din viţă de domnitori.

— E-adevărat ce spui, răspunse don Quijote, şi tocmai de asta cei care nu-s din capul locului de neam mare trebuie să alăture la vrednicia slujbei pe care o-ndeplinesc şi o dulce blândeţe, care, însoţită de înţelepciune, să-i pună la adăpost de clevetirea cea răutăcioasă, de care nicio mărire nu scapă nepângărită. Fii mândru, Sancho, de obârşia ta de rând şi nu te ruşina să spui că te tragi din ţărani; fiindcă văzând că nu roşeşti de

30 E vorba de Dionisio Catón, autor ai unor distihuri morale adresate fiului său, scrise în latineşte, Dionysii Catonis Disticha de inoribus aã filium, carte foarte citită şi frecvent retipărită în epocă.

asta, nimeni n-o să se apuce să te ruşineze, şi-ţi face mai mare cinste să fii un smerit virtuos decât un păcătos trufaş. Sunt nesfârşit de mulţi aceia care, trăgându-se dintr-un neam de rând, s-au ridicat până la cea mai înaltă treaptă duhovnicească şi împărătească, şi, ca să te încredinţez de acest adevăr, aş putea să-ţi dau la pilde până ţi s-ar urî... Să ştii, Sancho, că dacă iei drept măsură virtutea şi te mândreşti că faci fapte virtuoase, n-ai de ce să-i mai pizmuieşti pe cei ce se trag din domnitori şi din domni mari, pentru că obârşia înaltă se moşteneşte, pe când virtutea se capătă, şi virtutea are preţ în ea însăşi, pe când obârşia înaltă, nu. Stând, deci, lucrurile aşa cum stau, dacă atunci când vei fi în ostrovul tău va veni să te vadă vreuna din rubedeniile tale, nu te uita de sus la ea şi n-o jigni, ci, dimpotrivă, primeşte-o bine, găzduieşte-o şi ospăteaz-o, fiindcă prin asta te vei face plăcut lui Dumnezeu, care nu vrea să fie nesocotită niciuna din făpturile lui, şi-ţi vei face şi datoria faţă de firea cea înţeleaptă. Dac-o aduci şi pe nevastă-ta cu tine – fiindcă nu-i bine ca acela căruia i se încredinţează pentru multă vreme o cârmuire să stea fără muierea lui – învaţ-o, dăscăleşte-o şi dezbar-o de firea ei cea necioplită, fiindcă cel mai adesea o femeie nătângă şi din topor duce de râpă şi face să se-aleagă praful de tot ce-a înfiripat un ocârmuitor înţelept. De-o fi să rămâi văduv – lucru ce se poate întâmpla – şi de pe urma treptei tale înalte te vei alege cu o nevastă mai de neam, n-o lua în aşa fel ca să-ţi slujească de mreajă, şi de nadă pentru a ajunge, vorba aceea, la n-am nevoie de pitac, dar tu azvârle-mi-l în sac; fiindcă adevăr zic ţie că de tot ce-o primi muierea judecătorului, o da socoteală bărbatul ei la judecata de apoi şi o plăti împătrit după moarte trebile pe care nu şi le-a pus la socoteală-n viaţă. Nu te lăsa niciodată călăuzit de ce-ţi trăsneşte prin cap, lucru ţinut la mare preţ numai de neajutoraţii la minte, care se cred firoscoşi. Să afle-n

cugetul tău mai multă milă lacrimile săracului, dar nu să te aplece a le da şi mai multă dreptate decât dovezilor temeinice ale bogatului. Încearcă să descoperi adevărul, ascuns atât după făgăduinţele şi darurile bogatului, cât şi după vaietele şi rugăminţile săracului. Dacă vrei să ţii o cale cu adevărat dreaptă, nu descărca asupra vinovatului tot ce-i mai aspru-n legi, fiindcă judecătorul neîndurat nu-şi câştigă o faimă mai mare decât cel blând. Dacă cumva se pleacă mai mult într-o parte cumpăna dreptăţii, vezi să nu fie pe talerul darurilor, ci pe talerul milei. Dacă ţi s-o întâmpla să judeci plângerea vreunui vrăjmaş de-al tău, îndepărtează-ţi gândul de la jignirea îndurată şi îndreaptă-ţi-l numai către adevărul lucrului ce trebuie judecat. Să nu te laşi orbit de patima ta în socotelile altora, fiindcă greşelile pe care le săvârşeşti din patimă de cele mai multe ori nici nu se mai pot îndrepta şi, chiar de s-ar îndrepta, ar fi numai cu preţul trecerii de care te bucuri şi poate chiar şi al averii tale. Dac-ar veni vreo muiere frumoasa să-ţi ceară dreptate, întoarce-ţi ochii de la lacrimile ei şi urechile de la vaietele ei şi cumpăneşte pe-ndelete temeiul cererii ei dacă nu vrei ca mintea să ţi se înece în plânsul ei, iar cinstea în tânguirile ei. Pe acela pe care ai de gând să-l pedepseşti cu fapta nu-l mai năpăstui şi cu vorba, fiindcă îi e de-ajuns amantului de el pedeapsa caznei pe care i-o dai, făr-a mai, fi nevoie să-i trânteşti şi ocări pe deasupra. Pe vinovatul ce cade sub osânda ta priveşte-l ca pe-un nefericit, bătut de toate vânturile firii noastre celei căzute-n păcat, şi, pe cât îţi stă-n putinţă, fără a aduce vreo vătămare celor potrivnici lui, arată-te milostiv şi blând, pentru că, deşi însuşirile lui Dumnezeu sunt toate pe o potrivă, mai mult se desprinde şi străluce-n ochii noştri însuşirea îndurării decât aceea a dreptăţii. Dacă urmezi., dragă Sancho, aceste poveţe şi aceste porunci, multe zile de trăit vei aveaveşnic fi-va renumele tău, îmbelşugată îţi va fi răsi plata, nemaiauzită fericirea; îţi vei căpătui copii

după pofta inimii, vor căpăta nume mare şi ei şi ne polii tăi, vei trăi cu toată lumea în pace şi bună volei iar în ultimele clipe ale vieţii te va găsi şi clipa morţii într-o bătrâneţe senină şi înaintată, iar strănepoţităi ţi-or închide ochii cu mâinile lor gingaşe şi plapânde. Toate cele ce ţi le-am spus pân-acum sunt învăţături menite să-ţi împodobească sufictul (...)

LOPE FÉLIX DE VEGA CARPIO (1562 – 1635)

În 1647 inchiziţia din Toledo interzicea un text care, parodiind crezul, începea astfel: „Cred în Lope ţie Vega cei atotputernic, poetul cerului şi al pământului". Precocitate, dinamism şi fecunditate creatoare neasemuite justificau epitetul lui Cervantes: „fenomen al naturii".

Lope de Vega se naiste l-ai Madrid într-o familie modestă; se povesteşte că la cinci ani scrie versuri, că de mic copil traduce un poem, iar la 13 ani compune prima piesă de teatru. Se pare că între 1577 – 1581 a făcut studii universitare. Opera lui gigantică nu îi absoarbe tot timpul, preocupările sau activitatea. Lucrează ca secretar în casa unor mari seniori şi ia parte la războaiele duse cu Anglia şi Olanda. În timpul campaniei nefericite a Invincibilei Armate – în toiul unor lupte crâncene fratele îi este ucis alături – scrie 11.000 de versuri. Vital şi pătimaş, dornic să-şi trăiască simţămintele, se căsătoreşte de mai multe ori, are numeroase legături sentimentale, mulţi copii legitimi şi naturali. După 50 de ani, moartea unor fiinţe dragi dezbin-ţuie o criză sufletească; devine colaborator al inchiziţiei, îmbracă veşmintele secerdotale, trece printr-o perioadă de asceză în care se pare că merge până la autoflagelare. Ca şi viaţa lui zbuciumată, bogată în experienţe variate şi dorite, personalitatea lui a avut înfăţişări contradictorii: preot şi soldat, ascet şi aventurier, căutător de plăceri şi creator al unei opere titanice care presupune şiruri de ore mistuite în muncă.

Este drept că improvizează cu o viteză de necrezut.

Astfel izbuteşte să lase lucrări în aproape toate genurile literare. În afara operei dramatice, compune poeme epice (la modul grav, fantastic „sau burlesc; cu subiect antic, religios, de inspiraţie contemporană sau istorică), romane (pastoral, de aventuri), lucrări istorice şi didactice, poezie lirică – profană şi religioasă – în metru popular sau cult. Pe lângă epistole, egloge şi elegii, el scrie un mare număr de sonete – cu aproximaţie trei mii, alăturându-le celor publicate în volume de poezie şi pe cele intercalate în piesele de teatru. Se îmbină în versurile lui emoţia sinceră şi concettismul baroc.

Sonetul închinat Nopţii (A la noche) transmite, cum scria George Călinescu, „un sentiment vădit al tenebrelor”. El a fost publicat (sub numărul 137) în primul grup de sonete (două sute) apărute în volumul de Versuri (Rimas), tipărit în 1602 la Madrid.

NOPŢII[31]

O, noapte, născocind năluci drept nadă, Fantastică, himerică, nebună.

Ce-l faci pe-acel ce-n tine-averi adună Secată – marea, munţii – şes să-i creadă.

Savantă, alhimistă eşti, iscoadă în creieri Unde mintea e-o lacună.

Linx orb, de furtişaguri gazdă bună.

Chiar propriul zgomot spaimei te dă pradă.

Ţi-s puse-n seamă umbre şi păcate.

Duh rău eşti, frig, poetă, pândă, piază.

Ai mâini viteze, tălpi fugare date.

Veghez ori dorm, din viaţa-mi jumătate lei tu! Veghind – dorm ziua la amiază; Dormind – nu simt că-s viu şi viala-i treaza.

---

31 Din: Lope Félix de Vega Carpio, Obras escogidas, Aguilar, Madrid, 1953 – 1958. în româneşte de Romulus
Vu Ipescu.

Lope de Vega crede mai mult în valoarea poemelor decât a pieselor sale de teatru; de aceea nu se îngrijeşte de publicarea lor; cele tipărite între 1604 – 1617, cu excepţia ultimului an, sunt neglijate de autor; apoi nu îl mai interesează nici apariţia lor. Multe nu au fost editate în timpul vieţii; şi din cochetăria omului care vrea să pară mai tânăr şi lasă umbră asupra anilor în care piesele au fost scrise, datarea unora a rămas incertă. Tocmai din cauza acestor dificultăţi sau în tocmit în ultimul secol numeroase cataloage care să stabilească paternitatea şi datarea pieselor lui Lope de Vega: de la Charley (1857) sau Buchanan (1922) şi până la Morley «arc împreună cu Bruerton (1940) se ocupă de fixarea ordinii cronologice a operelor dramatice. Un contemporan afirmă că Lope de Vega ar fi creat 1800 de *comedias* şi 100 de piese religioase (*autos sacramentales*) şi că uneori compunea o piesă în 24 de ore; au rămas p. mă în zilele noastre 426 de *comedias* şi 42 de piese religioase.

Teatrul lui se inspiră din cronicile şi legendele Spaniei sau din istgçia altor popoare: turci, indieni, evrei, romani, ruşi etc.; & Miraculosul principe transilvan (El prodigioso principe transilvano), al cărei erou este Sigismund Báthory şi unde creştinii se luptă cu turcii, apare şi numele lui Mihai Viteazul. Alte surse află dramaturgul în nuvelele italiene, în Biblie, povestirile de călătorie, anecdote, sau în viaţa Spaniei contemporane. Uneori îşi născoceşte singur subiecte.

Concepţiile despre teatru şi le exprimă în Noua artă de a scrie piese de teatru în această vreme (Arte nuevo de Itacer comedias en este tiempo, 1609). Lope recunoaşte ca excelente regalele aristotelice, dar crede că e mai bine să asculte o altă voce: a publicului; sarcina dramaturgului este să placă spectatorului. Apără unitatea de acţiune, dar susţine că regulile rigide ale unităţii de timp şi de loc pot fi încălcate. Aşa cum se întâmplă şi în viaţă, pe scenă, care

înfăţişează realităţile, se pot alătura elemente tragice şi comice. Fiecare personaj trebuie să se exprime într-un limbaj potrivit vârstei, situaţiei şi tempe ramentu! u i său. Reduce numărul actelor (*jornaele*) de la cinci la trei şi preconizează teatrul în versuri.

Teatrul lui Lope de Vega este o „comedie umană" a timpului. Dramaturgul nu pătrunde în adâncimile sufletului omenesc, ci într-o abundenţă de situaţii variate care prind numeroase personaje; el exprimă, nu într-o piesă, ci în toată creaţia lui dramatică, problemele şi atmosfera particulare Spaniei sale. Ţărani, meseriaşi, mici nobili sunt victime ale marilor seniori. Cu toţii au un sentiment al demnităţii personale. Micii nobili – *hidalgos* – mai nutresc şi iluzii, au speranţa unei posibile realizări personale. Pentru ei monarhul este sprijin împotriva marilor seniori care-i apasă şi nădejdea unificării naţionale. Dar regele nu e o figură luminoasă; el poate fi odios ca autor – moral – de crime (Steaua Seville! atribuită lui Lope de Vega); greu şi tardiv eficace (Cel mai bun judecător e regele, Fântâna turmelor); împărţitor ai pedepsei, dar nu ai dreptăţii (Cavalerul din Olmedo).

În universul lui Lope de Vega noţiunea onoarei contrazice drepturile personalităţii libere şi demnitatea omenească. Infidelitatea soţiei – fie ea şi prezumată – se spală doar cu sânge. Diferenţele de obârşie împiedică tineri care se iubesc să se căsătorească. Don Alonso moare (Cavalerul din Olmedo); doña Maria se căsătoreşte cu don Juan doar pentru că este nobilă (Fata cu ulciorul); altfel s-ar părea ca valoarea omului este incompatibilă cu origina lui modestă. Dianei îi e frică de mezalianţa adusă de căsătoria cu secretarul ei, Teodoro, deşi el este un tânăr deştept şi dotat (Câinele grădinarului). Teodoro o iubeşte pe Marcela, dar e gata să o părăsească, pentru că dragostea stăpânei sale, Diana, înseamnă o promisiune de mărire. Diana e nedreaptă cu Marcela – pentru că o

iubeşte Teodoro – şi cu Tristan, pe care e gata să-l ucidă, pentru că el îi cunoaşte secretul. Dilema se rezolvă printr-o înşelătorie: secretarul este prezentat drept fiul unui nobil bogat. Diana acceptă înşelătoria pentru ca opinia publică să nu o împiedice să-şi câştige fericirea în numele „onoarei”. Acceptarea amăgirii, deci compromisul, implică rocunocisterea caracterului absurd al unor prejudecăţi pe care eroii nu le împărtăşesc; în acelaşi timp însă ea consemnează slăbiciunea acestor oameni care nu li se opun, ci le eludează prin vicleşug. Şi poate că într-o epocă de teroare, tristeţe şi decepţie acesta era unicul chip de manifestare al vitalităţii şi optimismului rezonabil, deci al unor trăsături încă renascentiste.

FÂNTÂNA TURMELOR (Fuente ove juna) scrisă, probabil, între 1604 – 1618, a fost publicată în 1619. În 1476> în timpul războiului între Alonso de Portugalia şi Ferdinand de Aragon, comandorul ordinului de Calatrava, Fernân Gomez, poposeşte cu detaşamentul lui în satul Fuente ove juna. Îi apasă pe ţărani, îl ofensează pe judecător, pe fiica lui, L-au rene ia, vrea să o silească să-i devină ibovnică. O salvează un ţăran, care o iubea, Frondoso. Laurencin îl îndrăgeşte şi ea pe Frondoso, cei doi tineri urmează să se căsătorească. Comandorul întrerupe nunta, alungă participanţii, o răpeşte pe Laurencia. Când izbuteşte să scape, ea se adresează ţăranilor, îi îndeamnă să se revolte; satul îl pedepseşte pe comandor ucigându-l. Monarhul trimite un judecător să facă cercetări şi să descopere făptaşul. Sub tortură li se pune ţăranilor întrebarea la care ci, pe rând şi laolaltă, dau unul şi acelaşi răspuns: „Fuenteovejuna”. Ferdinand încetează urmărirea şi ia satul sub ocrotirea lui. Comandorul ordinului de Calatrava era de altfel un trădător; susţinea un alt pretendent la tronul Castiliei, ceea ce ar fi împiedicat unitatea naţională a Spaniei, aspiraţie întrupată pentru popor în monarh.

Piesa se inspiră dintr-o cronică alcătuită în 1572 la Toledo. Răspunsul unic „Fuenteovejuna” era în cronică un semn de răzvrătire împotriva abuzurilor feudale. Alta este semnificaţia lui în piesă, observă” Leo Spitzet, cafe consideră că în drama lui Lope de Vega problema politică a satului capătă noi adâncimi şi sensuri morale: hotărând uciderea tiranului şi susţinerea monarhiei, satul vrea, în chip paradoxal, să restabilească ordinea prin încălcarea ei; ordinea înseamnă armonie: de voinţe şi de sunete, de aceea vorbeşte Leo Spitzer despre tema centrală a piesei şi armonia muzicală. Armonia voinţelor face din rebeliune un „act de iubire”. Satul are o colectivitate eroică şi piesa are un erou colectiv, cu un sentiment de „răspundere pentru întregul grup”. Strigătul „Fuenteovejuna” emană, scrie Leo

Spitzer, „diütr-o armonie muzicală ce denotă dragoste, ordine şi pace”. Astfel universul piesei dobândeşte o nuanţă utopică. Spitzer observă elementul voit pastoral; ţărani plini de eurfenie, cu interes pentru poezie, filosofie şi istorie şi capabili de solidaritate morală, transformă satul lor într-o „insulă idilică de primitivism, în care valorile Vârstei de aur au fost în chip miraculos conservate”.

FÂNTÂNA TURMELOR[32]

(Fragmente)

ACTUL m

Scena HI

— I (Intră Lanremia răvăşită)

LAURENCIA: Lăsaţi-mă, căci parte pot lua şi eu la sfatul bărbaţilor; o femeie poate prea bine să ţipe, dacă nu-şi poate spune părerea.

Mă recunoaşteţi?

---

32 Din : Lope Félix de Vega Carpio, Obras escogïdas, op. cit. în româneşte de Aurel Covaci.

ESTEBAN: O, cerule sfinţi

Nu-i fiica mea?

JUAN: Ce? N-o cunoşti pe Laurencia?

LAURENCIA: Vin într-un astfel de hal, încât staţi la îndoială să mă recunoaşteţi cine sunt. ESTEBAN: Fiica mea!

LAURENCIA: Să nu-mi spui fiica tal

ESTEBAN: De ce, comoara mea?

De ce?

LÁURENCIA: Din mai multe pricini şi fie printre cele mai însemnate faptul că Iaşi să mă răpească tiranii fără să mă răzbuni şi trădătorii – fără să mă aperi.

Căci încă nu eram a lui Frondoso, să-i ceri să mă răzbune el, făcându-şi datoria lui de soţ.

El din pricina ta aleargă încoace; dar atâta vreme elt, încă, nu a venit noaptea nunţii, ar fi avut datoria tatăl şi nu soţul să mă apere.

Iar atâta vreme elt nu mi se dă un trusou, fie acesta şi cumpărat, el nu-i dator să se ia de piept pentru mine nici cu gărzile şi nici cu tâlharii. Fer nan Gomez m-a luat de sub ochii voştri în casa lui. Asemenea unor păstori laşi, lăsaţi în seama lupului oiţa!

O, câte junghere nu mi-au străpuns pieptul!

Câte grosolănii n-am îndurat!

Ce vorbe urâte şi ameninţări!

Şi ce groaznice cruzimi, numai ca să-mi vând cinstea poftelor lui mârşave!

Oare nu v-o spune părul meu?

Nu mi se văd aici semnele loviturilor şi sângele?

Ce! Voi sunteţi nobili bărbaţi? Părinţi sunteţi voi? Sunteţi rude?

Voi, cărora nu vi se rupe inima de cumplită durere, văzându-mă atât de chinuită?

Da, oi sunteţi, cum bine arată numele satului: Flntâna Turmelor. Hai, dati-mi mie nişte arme, căci voi sunteţi pietre şi bronzuri, căci voi suiteii jasp, sunteţi tigri i – Ba nu, nu tigri, căci tigrii urmăresc cu ferocitate pe cei care le răpesc puii, omorându-i pe vânători, înainte ca ei să ajungă la mare, pentru a se arunca în valuri.

Iepuri fricoşi v-aţi născut!

Barbari sunteţi, nu spanioli I Orătănii ce înduraţi ca alţii să se desfete cu femeile voastre 1 Puneţi-vă furci la cingătoare!

Dar de ce să vă mărginiţi la asta?

O, Doamne, trebuie să mă lămuresc că numai femeile sunt în stare să le facă faţă acestor tirani, să verse sângeie acestor trădători, pe când voi sunteţi buni numai să vă jucaţi cu pietricele în apă. Fătălăilor Í Sodomiţilor!

Muieraticilor! Laşilor!

Ca mâine vă vor împodobi fustele şi broboadele noastre, sulimanurile noastre şi drésurilel Frondoso vrea de pe acum ca, fără judecată şi pitac, să-l spânzure pe Comendador de crenelul unui turn.

Şi toţi ar trebui să faceţi la fel.

Şi eu mă bucur, jumătăţi de oameni, că, poate, o să rămână fără femei acest sat cinstit – şi s-o întoarce acel veac al amazoanelor, veşnică spaimă a lumii!

ESTEBAN: Eu, fata mea, nu sunt dintre aceia care îngăduie să li se dea asemenea nume de ocară.

Mă voi duce* singur, chiar dacă toată lumea mi s-ar pune împotrivă.

JUAN: Şi eu, oricât mă copleşeşte al potrivnicului rang.

REGIDORUL: Să mergem cu toţii!

BARRILDO: i s-a mergem!

În vânt desfăşoară o pânză, în vârf de prăjină înaltă, şi grangurii moară cu toţii!

JUAN: Şi care fi-va rânduiala luptei?

MENGO: Ba, să-i ucidem fără rânduială!

Poporul voi uniţi-l într-un glas, căci toţi se învoiesc, fără-ndoiala, cum că tiranii trebuie să moară.

ESTEBAN: Luaţi ţepoaic, săbii, lănci şi furci, şi arcuri, şi ciomege!

MENGO: Stăpânii noştri, regii, să trăiască!

TOŢI: Mulţi ani să ne trăiască regii noştri!

MENGO: Să moară trădătorii de tirani!

TOŢI: Să moară toţi tiranii trădători!

(ies cu toţii) (...)

Scena XHL

(...) ESTEBAN: Trăiască Castilia şi León şi arcurile din Aragon, iar tirania să piară!

Fântâna Turmelor, ia aminte la nişte bătrâneşti cuvinte, căci, ascultând un sfat cu rost, zău, nimeni păgubit n-a fost. Regii vor dori să asculte şi să cerceteze acest caz; cu cât ei vor afla mai multe, ne-aşteaptă mai mare necaz.

Să ne-nţelegem, la urma urmelor, să ştim cu toţii un cuvânt.

FRON; Ce sfat ne dai?

EST: Să muriţi spunând atâta doar: „Fântâna Turmelor", din asta unul nu iasă cumva.

FRÖN: „Acesta adevărul cu socotu-l:

Fântâna Turmelor făcut-a totul.

Vă învoiţi s-o ţineţi toţi aşa?

TOŢI: Da! Da!

EST: Acum cu aş dori să fac pe judele, ca să-nvăţăm mai bine, cum, ce să facă fiecine, să nu picăm în puţ din lac.

Să zicem, Mengo că va fi luat întfml şi supus la cazne grele.

MENGO: Un altul, printre-atâţia, n-ai aflat, mai oase şi mai piele?

EST: Ce? Crezi că te căznim cu-adevărat?

MENGO: Dă-i drumul, iute.

BAT: Cine l-a omorât pe Comendador?

MENGO: Fântâna Turmelor!

EST: Şi dacă la chinuri te supun?

MENGO: S-o facă

Nălţimea ta! Pot să şi mor.

EST: Tâlhamle, mărturiseştet

MENGO: Mărturisesc, spun tot, señor!

EST: Deci, cine-a fost?

MENGO: Fântâna Turmelor.

EST: Hai, de ia cap.

MENGO: Dr nu pot încă o dată!

EST: O baligă vei fi la judecată!

Scena XIV

Regidovu h n-c-e Iaşi

KEG: Dar ce puneţi aici la cale?

I RON: Ce e, Cuadrado, ce s-a întâmplat?

KEG: Un jude a sosit în sat.

EST: Atâta paguba de-ar fi!

KEG: E-un căpitan cu el…

EST: Să fie chiar dracul l. O Fiecare ştie ce să răspundă, de-l întreabă.

KEG: Dar sau şi pus pe cruntă treabă:

Închid pe toţi, un om nu lasă.

EST: Ni-i teamă de cruzimea lor?

Ei, Mcngo, pe Comendador zi-i, cine l-a ucis?

MENGO: Cum cine?

Mă jur: Fântâna Turmelor.

Sseua XVIII

Un judecător, Esteban, un copil, Pascuala şi Meng o, în inchi1 soare; aceiaşi.

JUD: (*în culise*) Moşnege, adevărului dă glas!

FRON: Pe un moşneag, Laurencia mea, cum îl căznesc!…

O, cât poate-ndura!

EST: (*în culise*) Mai lasă-mă niţel!

JUD: Poftim, te las;

Zi-i, pe Fernando cine l-a ucis?

EST: Fântâna Turmelor, precum am zis.

LAUR: Tăicuţă, pomenit în veci să fii!

FRON: Ce om!

JUD: la pe băiat să-l frângi!

Eu ştiu că ştii… Hai, spune, cine-a, fost?

Taci? Hei, călău, beţiv şi prost, (L-am spus doar mai cu suflet să mi-l strângi!

COPILUL: (*în culise*)

Fântâna Turmelor a fost, scâior.

JUD; Pe viaţa regelui, viespar de hoţi, vă spânzur eu, cu mâna mea, pe toţi!

Cine la ucis pe Comendador?

FRON: Să-l chinuie aşa pe-un prunc firav şi, totuşi, să nu scoată un cuvânt!

LAUR: O, brav popor!

FRON: Puternic, nu doar brav!

JUD: Şi pe femeia asta, crunt, s-o strângeţi în butuci odată, şi-apoi s-o trageţi şi pe roată!

LAUR: Orb de mânie de pe-acuma este!

JUD: Netrebnici! Cu copii şi *e\ţ* neveste, eu în butucii ăştia vă omor!

Cine la ucis pe Comendador?

PASC: (*în culise*) Fântâna Turmelor, señor!

JUD: Mai seringii

FRON: Gând deşert!
LAUR: Auzi, Frondoso?
Rezistă, precum vezi, şi Pascitala!
FRON: Şi pruncii! Ce, te sperie-ndrăzneala?
JUD: Parcă o-ncînţi! Dintr-ale ci n-ai scos-o!
Hai, strânge!
PASC: Ceruri milostive, văii
JUD: Dar strânge, vită! Ce, eşti surd? Ce.
ai?
PASC: Spun: l-a ucis Fântâna Turmelor.
JUD: Ia-nşfacă-mi-l pe ăla dintr-ai lor, mai coate-goale şi mai cu osânză!
LAUR: E bietul Mengo, fără îndoială.
FRON: Mă tem că o să ne trădeze, însă!
MENGO: (în culise)
Aul Au!
JUD: Ci strânge, câine, nu sta pe tânjeală!
MENGO: Au! Au!
JUD: Vrei ajutor?
MENGO: Au, vai de minei
JUD: Zi-i, cine l-a ucis, zi-i, cine, pe se îâor Comendador?
MENGO: Au! Au! Spun tot, spun tot, sonor!
JUD: Slăbeşte-i mâna puţintel.
FRON: Da, o să ne trădeze el!
JUD: La stâlp cu spatele să stai!
MENGO: Nu, nu, că eu spun tot, señor!
JUD: Deci, cine l-a ucis? Zi-i, hai!
MENGO: Fântâna Turmuliţelor.
JUD: Poate fi ticăloşie chiar atâta? De dureri îşi bat joc… Când tocmai speri, neagă cu-ndărătnicie mai multă!… Am ostenit; lasă-l.

FRON: Dumnezeu te ţie

Mengo 1 M-am temut de doi: tu de-o teamă m-ai lipsit.

Scena XIX

Bat/Udo şi Jtegidorul ies din închisoare} împreună cu Mengo, Frondoso şi Laurencia.

BARR: Bravo lui Mengo 1

REG: Bravo, pe drept!

BARR: Lui Mengo, bravo I

FRON: Da, bravo lui!

MENGO: Vai, vai!

BARR: Ia, prietene, bea.

Mănâncă.

MENGO: Vai! Vai! Ce-mi dai?

BARR: Sirop de chitre.

MENGO: Vai, vai!

FRON: începe să bea!

BARR: Aşa, aşa…

FRON: De duşcă dă-l, că este, bun!

LAUR: Mai dă-i şi mâncare, iar.

MENGO: Vai, vai!

BARR: Ia, ia, că-i de la mine.

LAUR: îndoapă-l ca de sărbători.

FRON: Bea tun cine rezistă bine!

BARR: Mai vrei?

MENGO: Vai, vai! mai vreau puţin.

FRON: Bea, că o meriţi pe deplin

LAUR: O duşcă după alta tragă! FRON: Şi înţoliţi-l, că îngheaţă!

BARR: Mai vrei?

MENGO: Doar de vreo trei ori, dragă.

Vai, vai!

FRON: Mai este vin? – întreabă.

BARR: Da, este; beie cât îi place; să bea se cere cine tace.

Ce ai?

MENGO: Un junghi… Să mergem, vai, să nu mai prind şi-un guturai.

FRON: Vin porfiriu… E bun, e-un vis…

Hai, spune: cine l-a ucis?

MENGO: Fântâna Turmelor! Am zis!

(ies Barri lio, Regidorul şi Men go).

Scena XX

Frondoso, Laurencia.

FRON: Drept este, cu cinstire-i sunt datori, dar spune-mi iubito, să ştiu şi eu, cine l-a ucis pe Comendador?

LAUR: Fântâna Turmelor, zău, scumpul meu. FRON: Deci, cine l-a ucis?

LAUR: Mă sperii, iară!

Fântâna Turmelor – ţi-am spus-o, doară! FRON: Pe mine, tu, cu ce m-ai omorât?

LAUR: Cu ce?

— Cu faptul că-mi eşti drag atât!

CAVALERUL PIN OLMEDO (El caballero de Olmedo), scrisă probabil între 1622 – 1625, a. fost publicată în 1641. Alonso, un simplu hidalgo, e îndrăgostit de Inès. Cei doi tineri se iubesc, dar don Pedro ar vrea să-şi căsătorească fata cu un nobil, fermecat şi el de frumuseţea ei; însă pe nătângul don Rodrigo, Inès îl dispreţuieşte şi e hotărâtă să înfrunte orice obstacol din calea unirii ei cu Alonso. Prin subterfugii, cu ajutorul unei bătrâne abile, Fabia, şi a prietenului lui Alonso, tinerii izbutesc să comunice, iar Inès să refuze căsătoria cu don Rodrigo sub pretextul călugăriei. Cei doi tineri care se iubesc vorbesc cu florile

sau ţin lungi tirade despre simţămintele lor; uneori ei grăiesc în aforisme; „Cel care îşi prevede durerile, suferă de două ori”, spune Alonso. Personajele principale sunt mai schematice şi convenţionale; cele secundare (Tello, Fabia sau don Pedro) sunt mai conturate, adesea prin replici pigmentate cu humor. Gelozia lui Rodrigo e înveninată de invidie; la luptele cu tauri, Alonso are o izbândă strălucită şi îl salvează pe don Rodrigo, căzut de pe cal. Dar victoriosul Alonso este măcinat de negre presimţiri; are un vis premonitoriu, vede o umbră care îşi dă numele lui. Plecat din Medina către Olmedo pentru a-şi linişti părinţii, aude pe drum o voce care cântă, ca pe un fapt al trecutului şi al legendei, uciderea cavalerului din Olmedo. Alonso vede în ea regretul de a o fi părăsit pe Inès, o stratagemă a Fabiei de a-l face să se înapoieze, ori semn al temerilor şi tristeţilor sale; şi nu-i dă ascultare. Leo Spitzer observa, ca şi Grillparzer, că asemenea avertismente poetice reprezintă, ca un cor, sufletul anonim al poporului, dar nu sunt luate în seama de protagonist. De altfel autorul se inspiră în ele din versuri populare, cu care le împleteşte. Alonso este victima unei capcane puse în pădurice de rivalul său. Lovit, cade rănit; aflat de Tello, e dus la Ohnedo unde moare în braţele părinţilor. Regele hotărăşte ca don Rodrigo şi prietenul acestuia, cu care Rodrigo a pus la cale uciderea, să fie executaţi a doua zi. Personajul monarhului rămâne contradictoriu. El semnează automat hârtif în care nu ştie ce hoturâri se iau, nu se interesează de problemele grave ale ţării şi e în schimb preocupat de mici modificări în croiala pelerinelor purtate ele cavalerii ordinului de Alcantara, iar pentru a le face, el îi cere papei încuviinţarea în care vede „interesul arătat prosperităţii statului nostru. Recunoaşte că Alonso este viteaz, dar crede că „treptele nobilimii nu se urcă încălţat cu ciobote ţărăneşti”. Îi oferă bani, dar veghează „să nu se amestece făina cu tărâţele”. Ciudat pare că acest personaj

este totuşi pus de autor să facă dreptate. De fapt el nu rezolvă nimic: iubirea a doi tineri a fost împiedicată de diferenţele de clasă, Alonso a fost omorât, Inès e nefericită. Gestul lui, de altfel inevitabil, de pedepsire a lui don Rodrigo, exprimă slaba speranţă în dreptate a unei populaţii care nu găsea altă posibilitate de *n* se opune abuzurilor săvârşite de marii seniori.

CAVALERUL DIN OLMEDO[33]

(Fragment)

ACTUL III

Scena XVIII

Don Alonso, singur.

D. ALONSO: Tot ce n-am avut nicicând:

temeri, spaime, port pe drumul spre Olmedo cu duiumul.

O, tristeţi mi-au fost, pe rând, susurul din râul blând şi uşorul freamăt, care e-n frunzar iscat de-o boare.

Merg. Cresc noi tristeţi, mereu, dar mă trage gândul greu înapoi, spre casă, tare.

A părinţilor iubire şi-ascultarea mă recheamă, mici dovezi, de bună seamă, că aş fi viteaz din fire.

Crud am fost, în grea mâlmire c-am lăsat-o pe Inès.

O, ce întuneric des!

Groază-i, gleznele-Aurorei, pe smălţat covorul Florei, la iveală cât nu ies.

Cântă cineva… Dar cine?

Poate-o fi vreun lucrător.

către truda lui dââid zor.

De departe zvonul vine, dar se-apropie de mine.

Ei, dar cântă din ceva!

Rustic sonul nu-i… E-aşa de suav, sonor şi blând!

---

33 Din; Lope Félix de Vega Carpio, Obras escogidas, op. cit. în româneşte dé Aurel Covaci.

Prost pricepi un cântec tind porţi în gând tristeţe grea!

O VOCE: (în culise; cântecul începe de departe dar se aude din ce în ce mai aproape).

Ay, ay, noaptea-l omorâră pe frumosul cavaler, floarea mândră din Olmedo şi podoabă a Medinci.

D. ALON: Ceruri, ce aud? Au nu-s prevestiri acestea? Hai, sunt de faţă: daţi-i grai, spuneţi, ce aveţi de spus?

Să mă-ntorc? Mi-o face, cred-o.

Fabia şi-acum, la ruga lui Inès dând iute fuga, ca să n-ajung la Olmedo.

VOCEA: (în culise)

Umbrele-l vestiră de loc să nu iasă şi îl sfătuiră să stea acasă, pe cel cavaler, podoaba Medinei, floare din Olmedo.

Comediile propriu-zise ale lui Lope de Vega au un final fericit. Structura pieselor a căror acţiune are un ritm iute, reia procedee convenţionale, ca paralelismul legăturilor sentimentale între stăpâni şi între slugile lor, Eroii sunt pasionaţi şi decişi, femeile par mai ingenioase şi cutezătoare decât bărbaţii. Personaje schematice revin, ca nişte tipuri; de pildă tânărul îndrăgostit sau *gracioso* (un fel de bufon, slujitor abil care îşi scoate stăpânul din încurcături). Comicul izvorăşte din procedee convenţionale: travestiuri, coincidenţe etc. Comediile se încheie cu izbânda iubirii încununate prin căsătorie.

FATA CU ULCIORUL (La Moza de cântaro) se pare că a fost scrisă în 1625. O tânără nobilă îl ucide pe cel ce-i ofensase tatăl. Pentru a nu fi dată pe mina justiţiei, se deghizează în straiele unei slujnice. Un cavaler, don Juan, se îndrăgosteşte de ea, dar căsătoria între ei ar fi privită ca un delict împotriva „onoarei”. Când părinţii dobândesc iertarea fiicei lor, el poate cere cu inimă uşoară ca ea să-i devină soţie.

FATA CU ULCIORUL[34]

Comedie în trei acte (Fragmente)

ACTUL AL DOILEA

Scena a VIII-a

Doña Maria, clon Juan. (...)

DOÑA MARIA încotro dar, Isabel? încotro mă mână dorul.

Ai crezut cumva că n-am Dram de minte-n cap, ia spune?

DON JUAN

Vad eu bine că ai minte. Chiar mă-ntreb adesea dacă Nu te faci că nu-nţelegi.

DOÑA MARIA Ce nu-mi place, nu-nţeleg. Totuşi, zău că-i de mirare la un nobil cavaler.

Chipeş cum te văd că eşti şi galant, să se scoboare Până la femei ca mine.

Eşti sărac?

DON JUAN Ce vorbă-i asta.

Să mă-ntrebi, dacă-s sărac?

DOÑA MARIA

Fiindcă, dacă n-ai avere ia să năzuieşti mai sus.

Văd de ce-ţi faci socoteala că mai bine-i faci ochi dulci, Uneia ce te-ar costa.

Cum socoti, nişte sandale, Nişte calţavete-acolo

DON JUAN Vezi.

Dac-ar şti să te reflecte şi oglinda, la-nălţimea

Reflectării ce-ai rostit.

Că te-am îndrăgit m-ai crede.

DOÑA MARIA A, reflex şi reflectare.

Bun. Spui asta ca şi cum Ar fi sigur că-s în stare să te înţeleg. Iar eu Te încredinţez că pot.

---

34 Din: Lope de Yoga, Comedii, Editura pentru literatură universală, 1962. în româneşte de Ion Frunze Ui.

Însă m-am deprins să-mi, spună
Doar cuvinte grosolane
Un nemernic de indian:
„Du-te-ncolo, vino-ncoace.
Lasă aia, ia-o asta!
Ai spălat tigaia ceea?
Adu apă şi fă focul!
N-ai pus sare la mâncare!
Nu-i destul de acru borşul!
Spală-mi asta, dă-mi batista!
Prea mult zahăr risipeşti!
Dă-mi oghialul să mă culc!
Să mă scoli de dimineaţă!
Pune masa: viu îndată!”
Şi-alte gingăşii ca astea
M-au făcut să-mi pierd auzul
Pentru lucruri mai plăcute.
Nu doar că nu le-aş pricepe.
Dar ce vrei, la urma urmei?
DON JUAN
Să mă vrei, la urma urmei.
DOÑA MARIA
Mi-ai întors-o-n doi peri, vorba, Scurt şi cu repeziciune.
Bine-am zis cu că gândeai că la mintea mea cea scurtă
Nu se-ncap ocoluri lungi.
Ci-i nevoie de grai verde.
Doar că, „de mi-i negru chipul –
Cum zic negrii – s-alb la suflet”,
Chiar dacă mă vezi în zdrenţe.
Deci vorbeşte cum ţi-e portul.

DON JUAN

Eu, frumoasă Isabel.

Câteodată când te văd

Slujnică, îmi pierd respectul.

Dar, privindu-ţi faţa în & idră

Mi-l redobândesc pe dată.

Şi să nu te necăjească

Dacă-ţi spun dorinţa mea.

Căci, dacă-şi ajunge ţinta.

Orice mijloc e perfect.

Ce siui cic vorbirea* asta?

DOÑA MARIA Că deşi-i cinstită-B? spuse.

Ce rosteşte tot nu-mi place Dacă-i cum pricep că spui. Dumneata, pe câte-mi pare, Ridicaşi asupră-mi spada: Ripostai; fandaşi: fugii şi descoperindu-mi flancul.

M-ai rănit, ca încheiere.

Cu un gând piezişi şi rău.

Dar, *señor*, pe viaţa noastră a Amândurora, nu vreau să-mi înfrângi zeloasa cinste Având mâinile-narmate. Potolească-ţi-se mina;

Potoleşte-ţi şi dorinţa.

Căci n-avem să fim prieteni Dacă nu te porţi cinstit.

DON JUAN

Isabel, a mea, ce vorbe!

„A mea” zisei? Doamne, mint! Tu, gândind că sărăcia îmi dă gliies să-ţi fac ochi chilei, Să te caut, să te rog.

Eşti departe de pricina Dreaptă a dragostei ce-ţi port» Căci, pe ceruri, Isabel.

Jur că pentru tine sufăr şi dispreţuiesc femeia Cea mai nobilă şi mândră Din împrejurimr căci mie

Mai de preţ îmi e nojiţa

De la-ncălţămintea ta,

Decât perlele ce poartă

Ea la gât. Şi mai de preţ Mi se pare-n mâna ta
Ăst ulcior, care-şi încarcă
Din fântânile uitării
Limpedele lui cristal.
Când la dulcele tău zâmbet Se-mbulzeşte apa-n el.
Pizmuind pe cea diimntrru Cea care-a rămas afară şi dorind să-l umple, doar la s-o ţii mai iute-n ibraţe Tu, la pieptul tău ducând-o şi la tine-acasă-apoi.
Decât splendida caleaşca Ce-şi dă-n lături portiţa şi perdeaua de mătase
Ca dintr-însa să coboare cu briliante la inele.
Doamna cea din lumea mare (...). Îţi vreau sufletul prieten.
Căci iubirea nu-i doar trup.
Ce-mi răspundeţi, ochii mei?
DOÑA MARIA Ochii mei, vezi, nu mai pot să-ţi răspundă nicidecum.
Dacă zici că nu-s – ai mei.
Cât priveşte vrerea mea.
Cred că pot să-mi iau această Libertate şi să-ţi spun
— Tot voiai un suflet – că eşti Omul cel dintâi a cărui Dragoste nu io resping.
DON JUAN
Doar atâta, Isabel?
DOÑA MARIA
Nu-i destul? Atunci mai află
— Treacă la cântar şi asta – Nu-mi displaci.
DON JUAN Cum Isabel?
Doar atât?
DOÑA MARIA
Ei, ce te-apucă?
Ori te mulţumeşti, ori iau îndărăt şi ce ţi-am dat.

DON JUAN

Vrei să-mi dai s-alint o mână? Cu toate că mi-e cam frică De când te-am văzut la scrimă Ce isteţ mai ştii să-nvârţi Spada albă de oţel.

DOÑA MARIA Dumneata nu mă cunoşti.

Jur c-am omorât un om Aşa cum mă vezi.

DON JUAN Cu ochii…

Mai c-aş crede-o.

DOÑA MARIA Du-te – acum Fugi, că iaca şi stăpânul.

DON JUAN

Unde să te-aştept diseară?

DOÑA MARIA La fântână, cu lacheii.

DON JUAN Aibă-mi-te-n pază cerul.

(Don Juan iese. Intră Le onor.)

Scena IX

Dofia Maria y Leonóv.

LEONÓR

Isabel.

DOÑA MARIA Ce-i, Leonor?

LEONÓR

Tot cu el stai să vorbeşti?

DOÑA MARIA

Tot.

LEONÓR

Păi, nu-l dispreţ uieşti?

DOÑA MARIA M-a uimit atât amor.

Şi te pot încredinţa că şi eu simt că-l iubesc.

LEONÓR Rangul lui cavaleresc Parcă râsul ţi-l stârnea Merită să râzi, cred eu.

Căci prietenia cere Rang egal, egală-avere.

DOÑA MARIA Şi stihiile cu greu şi-ar afla-mpreună locul.

Căci pământul apa-l. sapă.

Aerul ia vămi din apă, şi-mpreună ucid focul.

Dar cum el nu mă-nibie Decât să-l iubesc, ce-aş pierde De-mi las gândul să-l clesmierde?

LEONÓR

Mult.

DOÑA MARIA Cum?

LEONÓR Mult, am spus.

DOisită MARIA De ce?

LEONÓR

Păi, s-a-ndrăgostit de el Doamna mea.

DOÑA MARIA De unde ştii?

LEONÓR

Luisa-mi destăinui:

Şi-l vrea soţ chiar, Isabel.

Aşadar, de n-ai pus miza Dă jos cartea şi zi „pas”.

DOÑA MARIA

Sigur ştii?

LEONÓR

Da, ştiu de-un ceas.

DOÑA MARIA Prea târziu ţi-a spus Luisa.

Prea târziu îmi spui. Nu doară că el s-ar putea cumva Lăuda cu ce i-aş da.

Dar mi-o drag, şi-o să mă doară. Proastă-am fost să cred că-mi poate Mie fi sortit *don* Juan Căci *don* Juanii nu în van Tot *don* Juani sunt pentru toate.

LEONÓR

Vreau să-ţi dau un om în loc.

Ce-i prieten cu al meu.

E-ndrăzneţ, dar nu e rău.

Şi-i voinic, şi plin de foc.

N-ar putea să-i sufle-n ciorbă Nici grăjdari, nici

vizitii:

E de la spălătorii.

Poţi intra cu el în vorbă.

Fii stăpână-n sat la tine.

Ce te-ncurci cu *don* Juanii? (…)

ACTUL AL TREILEA Scena XIV-a

Aceiaşi. Doña Maria, Leonór, Martin, Pedro, Lorenzo § Bemdl, slujitori, muzicanţi. (».)

CONTELE

(…) Cine n-ar cunoaşte-o Pe frumoasa Isabel.

Cum păşeşte ea de grav.

Ar putea-o crede-doamna De neam mare.

DOÑA MARIA

Poţi să judeci După asta, ce-nsemnată-i Rochia pentru o femeie.

Ce podoabă-i bogăţia!

CONTELE

Uite ce pierdut se uita *Don* Juan.

DOÑA MARIA

A-nlemnit privind-o.

CONTELE Zău că i se iartă vina De-a iubi-o-ntr-adevăr.

Căci înfăţişarea-i mândră Pare-atâta de firească.

Încât, dacă n-aş cunoaşte-o şi n-aş şti cu ce hrăni ţine, Mi-aş închipui că-i cine ştie ce de capul ei.

DON JUAN Zeule Amor, femeia Asta, de n-ascunde-n ea Sânge nobil, cum se vede De departe, calcă a doamnă. Ce-a dorit din ea să facă Fără rost, natura asta.

Când şi-alese nu cristalul încrustat cu nestemate.

Şi cu aur, ca să pună-n El un suflet nalt şi mândru, Ci l-a pus într-un ulcior De argilă? Stau aicea şi mă uit pierdut la dânsa; *Dolia* Ana e geloasă; Contele, furat deodată Nepăsării lui distante;

Şi ea pleacă mâine-n zori şi-mi dă mie diamante să le vând? Eu să rămân Fără ea şi fără suflet? Isteţimea nu e mama Fericirii? Când minciuna Scormonită-i de-ndoială.

Nu ţâşneşte adevărul?

Foarte bine, N-o să plece Isabel, cât n-o să aflu Dacă mândra ci ţinută Nu ascunde-o taină-n suflet. Conte: cea mai mare forţă Cunoscută pe pământ.

Sceptrul şi coroana lumii, Monarhia ei, mărirea Regelui, ce printre oameni E mai sus, istoria-ntreagă Povesteşte, şi-nţelepţii întăresc, ca şi exemplul Viu de fiecare zi.

Că *iubirea* e. De-aceea.

Cum nu-i nimenea pe lume S-o tăgăduiască, fie

Ca iubirea să mă piardă.

Din iubire eu mă-nsor.

Şi să nu se mire nimeni.

Când toţi câţi trăiesc o spun.

Că-i o patimă, iubirea.

Ce mi-ncape-mpotrivire.

Nu-s de piatră, şi nu-mi sunt Nici măcar stăpân, de-o vreme. Fiindcă simţurile-mi toate Isabel mi le-a supus.

Când spun asta-n faţa lumii Vreau ca nimeni să nu-mi ţină Piept, şi să mă-nsor în voie.

Căci chiar azi vreau să fac nunta. Fiţi toţi martori că i-am dat Mina mea.

CONTELE Ce streche-i asta?

dona ana

A căpiat *don* Juan, se vede. CONTELE

Jur pe cer că, de nu-i glumă Tot ce spui, mai bine-ţi vâr Spada-n piept, decât să-ngădui o asemenea-njosire.

Heil Argaţii Luaţi vrăjitoarea Asta, asmuţiţi ogarii S-o sfâşie! Ucideţi-o

DON” JUAN

Staţi, nemernicilor?… Cine îndrăzneşte, să poftească!
Spada mea-i aşteaptă! Haideţi!
CONTELE
Om din neam de prinţ, cum eşti, Vrei să-ţi faci de râs strămoşii?
DON JUAN
(aparte)
E din neam de rând, sunt sigur, Altfel n-ar tăcea, acum…
N-are cum să fie alta.
Ori mai mult decât apare…
CONTELE
Om nebun, să laşi o sută Mii ducaţi, şi pe-o femeie Ce-aş lua-o-n graba mare Eu, de-aş şti că mă iubeşte?
DOÑA MARIA Pace, Conte. Greu îmi vine să vorbesc, dar văd că trebur, Dacă mă sileşti.
DON JUAN O, Doamne.
Dacă spune ce m-aştept!
DOÑA MARIA N-ai pus chiar de tot la cale Nunta, cum credeai, *se*! *iori* Mai rămâne să vreau eu:
Ca să stau cu cinste-alături De *don* Juan, ar fi de-ajuns
Să fiu ruda dumitale şi-a ducelui de Medina?
CONTELE
Ar ajunge, dacă-ai fi.
DOÑA MARIA
Cine-i fata cea din Ronda
Ce-a ucis un cavaler
Ca să apere onoarea
Tatălui bătrân, de rege.
Azi iertată, cum spuseseşi.
Şi pe care-o căutai?

CONTELE Se numea *doña* Maria.

Fie-i numele cinstit.

De toţi câţi vor seri istorii şi legende cu femei.

DOM MARIA Păi, eu sunt, *doña* Maria…

Ca să nu fiu cunoscută… (…)

CONTELE Aici tace comedia.

Care, de-a pierdut procesul, Aminteşte că-i a mia şi cincisutea comedie Scrisă de Lope de Vega.

Cinci o mie şi cinci sute Scrii, ai dreptul la iertare!

Sfârşitul comediei Fata cu

TIRSO DE MOLINA (1584 – 1648)

Pseudonim sub care serie poezie, proză şi teatru călugărul Gabriel Tellez, căruia, în 1625, sub ameninţarea cu excomunicarea, superiorii îi interziceau să mai compună literatură profană.

Inspirat de moravurile societăţii contemporane, din istorie, hagiografie şi Biblie, Tirso de Molina creează comedii, tragedii şi *autos sacramentales*. Din cele aproximativ 400 de piese de teatru ale sale ne-au parvenit circa 80. Mai cunoscute sâni: trei piese publicate alături de povestiri şi poeme în volumul Grădinile din Toledo (Los cigarrales de Toledo), redactat în Í621 şi apărut în 1624) şi anume, Gelosul înţelept (El celoso prudente), Sfiosul aflat la curte (El vergonzoso en Palacio), Cum trebuie să fie prietenii (Come han de ser los amigos); comedia Ţăranca din Vallecas (La viltaiia de Vallecas), dedicată lui Lope în 1620, şi publicată în 1627 în Prima parte a operelor teatrale; drama istorică, înţelepciunea unei femei (La prudência en la mujer), apărută, printre altele, în Partea a treia (1634), editată înaintea Părţii a doua; îndrăgostiţii din Ternei (Los amantes de Temei) şi drama teologică Condamnatul pentru lipsă de credinţă (Condenado por desconfiado), cuprinse în Partea a doua (1635); fermecătoarea comedie Don Gil de Câorap Verde (Don Gil

de los caízas verdes) publicată în Partea a patra (tot în 1635); comedia Marta cea pioasă (Marta la pradosa) şi drama filosofică Seducătorul din Sevâlla şi oaspetele de piatră (El burlador de Sevilla, y Convidado de piedra), care intră în cuprinsul Părţii a cancea (1636).

În comedii eroii luptă ca să-şi împlinească iubirea căsătorindu-se şi izbutesc. Îndeosebi femeile se dovedesc ingenioase şi întreprinzătoare. O eroină simulează vocaţia monahală pentru a evita o căsătorie nedorită (Marta cea pioasă). Viind săracă, Juana nu se poate mărita cu iubitul ei. Martin, obligat de tatăl lui să ceară în căsătorie pe Inès, o tânără bogată din Madrid. Deghizată în haine bărbăteşti, luând numele don Gil, Juana vine din Valladolid la Madrid. Inès îşi respinge pretendenţii pentru că se îndrăgosteşte de don Gil şi astfel Juana îşi cucereşte fericirea. (Don GII de Clorap Verde).

Capodopera lui Tirso de Molina rămhie SEDUCĂTORUL DIN SEVILLA ŞI OSPETELE DE PIATRĂ, dramă filozoficorcligioasă publicată întâia oară în 1630 fără nume de autor şi primă elaborare literară a legendei lui don Juan, ale cărei izvoare se întâlnesc în folclor. Don Juan Tenorio, un frumos nobil andaluz, trăieşte din plăcerea de a cuceri femei. Îndrăgostit de fiece fată tânără, spun unii comentatori; incapabil să iubească, susţin alţii; sedus de orice femeie, ori seducător cu ambiţia şi orgoliul dea reuşiPIzbuteşte, amăgindu-şi victimele, fie prin făgăduinţa că se vor căsători, pe care nu are intenţia să o ţină, fie substituindu-se unui alt bărbat aşteptat. La Napoli o înşală pe ducesa Isabela: profitând de întunericul nopţii o face să creadă că este logodnicul ei, ducele Octavio. Descoperit, don Juan se teme de consecinţe şi fuge în Spania. Vasul pe care se afla naufragiază. La ţărm îl găzduieşte tânără pescăriţă Tisbea, pe care o subjugă promiţându-i că se va însura cu ea. La Sevilla, regele îi cere să se căsătorească cu ducesa Isabela, pentru a şterge

astfel necinstea ce-i adusese. Iniţial suveranul îi hotărâse drept soţie pe doña Ana, fiica lui don Gonzalo, comandor al ordinului de Caâatrava; acum ea ar urma, conform dorinţei monarhului, să devină soţie a ducelui Octavio. Dar doña Ana îl iubeşte pe marchizul de la Moţa. Aflând că cei doi tineri urmează să se întâlnească, don Juan apare în locul marchizului; doña Ana îşi dă seama de înşelătorie şi strigă după ajutor. Tatăl vine în apărarea ei, iar don Juan îl omoară şi fuge. Marchizul de la Moţa este crezut asasin, acuzat de uciderea comandorului şi închis. În drumul lui, don Juan întâlneşte o nuntă ţărănească. Îl îndepărtează pe mire, şi o seduce pe mireasă, păstoriţă Aminta, spunându-i, într-o cascadă de făgăduieli şi vorbe măgulitoare, că îi va deveni soţ şi jurând ca, de nu-şi va ţine cuvântul, să piară ucis de un om mort.

SEDUCĂTORUL DIN SEVILLA ŞI OASPETELE DE PIATRĂ[35]

(Fragmente)

ACTUL I Scena XVI

Don Juan Tisbea

TISBEA: Mie însămi mi-s străină câţ timp nu eşti lângă mine.

D. JUAN: Nu te cred, că n-am pricină, te prefaci, o ştiu prea bine.

TISBEA: Dar de ce?

D. JUAN: De m-ai iubi sufletul mi-ai alina.

TISBEA: Sunt a ta.

D. JUAN: Eu sunt aci!

Ce-aştepţi, care-i teama ta?

TISBEA: Teamă mi-i că mi-i năpasta dragostea ce aflu-n tine.

---

35 Din: Tirso de Molina (Fray Gabriel Téllez), Obras dramaticas completas, Edición critica por Blanca de Los Rios. Madrid, Aguilar, 1946 – 1958. în româneşte de Aurel Covaci.

D. JUAN: Dacă tu trăieşti în mine, gata sunt, în clipa asta, să-mi pierd viaţa pe vecie credincios slujindu-ţi ţie;

O să-mi fii pe veci nevasta Ţi-o făgăduiesc…

TISBEA: Dar bine, sunt nevrednică de tine!

D. JUAN; O, amorul e un rege, potrivind cu dreaptă cu mătasea, pânza chiar…

TISBEA: Eu te-aş crede parcă, dar, toţi bărbaţi-s trădători.

D. JUAN: Cu putinţă-i să ignori chinul meu, într-adevăr?

Azi îmi legi cu lungul păr Sufletul…

TISBEA: Eu, ţie, iată, credincioasă ţi-oi fi mult? vreau de vorba ta s-ascult şi de mâna ta bărbată.

D. JUAN: Ochi frumoşi, care de viu mă ucideţi, o, mă jur, soţul vostru c-am să fiu…

TISBEA: Nu uita, comoara mea, te rog eu foarte, că există Dumnezeu şi moarte.

D. JUAN: (*aparte*)

Ce mărinimie-ndur!

(tare)

De-mi dă viaţa Dumnezeu, sclav să-ţi fiu îmi e dorinţa.

Iată-mi mâna şi credinţa. (…)

ACTUL III Scena VIII (…)

AMÂNTA: Jură-mi, deci, cuvântul dat c-ai să-l ţii neapărat.

D. JUAN: Jur pe mina ta, ce este iarnă cu zăpezi pe creste c-am să-mi ţin cuvântul eu.

AMINTA: Dacă n-o să-l ţii, te jură să te bată Dumnezeu.

D. JUAN: Jur că dac-o să mă port ca o inimă sperjură, ticălos perfid fiind, să-mi dea moartea un om. Mort! Viu? Să mă păzească Domnul!

AMINTA: Ţi-s soţie şi-mi eşti domnul după-asemeni jurământ.

D. JUAN: Sufictu-mi ţi-l dau în braţă.

AMINTA: O, cu sufletul eu sunt doar a ta, cu-ntreaga-mi viaţă.

D. JUAN: O, iubita mea Aminta!

Mâine în conduri de-argint şi având de aur bumbi o să-ţi vâri, frumos şi scump picioruşul tău măiestru.

Cel grumaz de alabastru strâns în temniţi de mărgele *i* degetele în inele ca să-mi pară, sidefii, şir de perle străvezii.

AMINTA: Cum ţi-e voia, cum ţi-e dorul.

Ţie voia mea se pleacă soţ iubit.

D. JUAN: (*aparte*)

Măcar oleacă Nu-l ştiţi pe Seducătorul Din Sevilla!

Întors la Sevilla, don Juan vede statuia de piatra a comandorului omorât de el şi îi aruncă batjocoritor o invitaţio la cină. Statuia vine; la rându-i, îl pofteşte şi ea. Deşi zguduit de strania întâlnire cu mortul, don Juan răspunde chemării, fiindcă sunt în joc onoarea lui şi orgoliul: vrea că Se villa să-i admire curajul. Ospătat cu scorpioni şi vipere, simte că îl arde pe dinlăuntru un foc; strâns de mâna comandorului, zadarnic cere păsuire pentru ultima spovedanie, căci e ucis şi se va prăbuşi în infern.

Don Juan are o senzualitate nesăţioasă şi un orgoliu nemăsurat, pentru a căror satisfacere îşi riscă viaţa; sunt dimensiuni gigantice, de Renaştere. Îmbinarea între setea de plăceri şi simţământul, tardiv, de culpă, între lipsa de scrupule şi nevoia finală de confesiune, aduce o notă barocă personajului. Pedeapsa îi e dată în chip fantastic, prin intermediul statuii de piatră a unui mort. Astfel păcatele lui îşi primesc o răsplată, în acelaşi timp pământeană, cât şi în perspectivă escatologică. Don Juan

nu este necredincios, ci uşuratic. Ţintind doar plăcerea, el amână sentimentul culpabilităţii şi Tirso de Molina vrea să dea, prin el, o lecţie celor ce neglijează momentul – care nu trebuie să lipsească din nicio viaţă morală – de meditaţie asupra responsabilităţii pentru propriile fapte.

ACTUL III

Scena XHI

(…) CATALINÓN: Señor, am vă a t

Mai apoi, în locul ăst…

Cine m-arde, cin mă-nhaţă?

Zău că am orbit, mă jur!

Când l-am azărit în faţă!…

Zic şi-ntreb: dar cine sunteţi?

El răspunse, răspunsei…

Mă ciocnii…

D. JUAN: De cine?

CATALINÓN: Nu ştiu…

D. JUAN: Vinul, mintea, zău, ţi-o uscă!

Ia dă-mi luminarea, gâscă, şi-am să văd eu ce se-ntâmplă.

(O. Juan ia luminarea şi se apropie de poartă, îi iese în întâmpinare Don Gonzalo, forma în care se afla în mormânt Don Juan se dă tulburat înapoi, punând mina pe spadă şi în cealaltă luminarea, pe când Don Gonxalo se îndreaptă spre el cu paşi măsuraţi, iar Don Juan, mereu în gardă, se retrage ce ajunge în mijlocul scenei.)

D. JUAN: Cine-i?

D. GONZALO: Eu!

D. JUAN: Anume cine?

D. GONZALO: Cavaler de viţă-aleasă sunt, şi m-ai poftit la masă.

D. JUAN: Bine, vei cina cu mine.

Chiar mai mulţi de-o fi să vină, au cu toţii loc la cină.

Masa-i pusă… Şezi…
CATALINÓN: Mă aibă
Dumnezeii în paza-i sfântă.
Sin Panuncio, Sin Anton!
Morţii mâncă şi cuvântă?
Faptul spune că aşa e.
D. JUAN: Şezi şi tu Catalinón.
CATALINÓN: Zic că foamea nu mă taie.
C-am cinat…
D. JUAN: Eşti timp, bag seamă.
Doar un mort – şi cită teamă!
Viu de-ar fi, ce-ai face, oare?
O, neghioabă, laşă frică!
CATALINÓN: Stai cu el la masa mare.
Eu zic c-am cinat, adică.
D. JUAN: „Să mă-nfurii vrei?
CATALINÓN: Señor, fie-mi Domnul păzitori
D. JUAN: Hai! Aştept 1
CATALINÓN: Mă la damblaua!
Mor! Mi-i moartă mahalaua.
tremură)
D. JUAN: Y°i ce faceţi? Ce îngaimă
Gura voastră? Tâmpă spaimă!
CATALINÓN: N-aş vrea să cinez vreodată cu vreun străin de vatră.
Eu, cu-n musafir de piatră?!
D. JUAN: Tâmpă spaimă! Apoi, dacă
E de piatră ce-o să-ţi facă? (…)
ACTUL III Scena XV
Don Juan, sân guy
D. JUAN: Doamne, mi-a fost pe de-a-ntregul
Trupul scăldat în sudori;

Inima-n piept deodată îmi îngheţase de tot.

Mina în nună luându-mi, o, ce cumplite strânsori!

Iad. N-am simţit niciodată cu mai cumplite dogori.

Şi ce suflare pe gură mai slobozea, vorbitor!

Rece, încât infernală mi se părea deseori.

Dar numai închipuirea spaimei deschide largi porţi. Nu. este frică mai tâmpă decât e frica de morţi.

De nu ţi-e frică de-un nobil, zdravăn trup, mândru la port, plin de putere şi minte, cum să te temi de un mort? jvlâine mă duc la capelă, unde-s poftit, căci mi-e dor să mai admire Sevilla al meu curaj uimitor.

PEDRO CALDERÓN DE LA BARCA (1600 – 1681)

Născut într-o familie de mică nobilime, începe să scrie de copil. Studiază la Alcalá şi Salamanca dreptul canonic şi drept laic. Prima comedie cunoscută. Dragoste, onoare şi putere (Amor, honor y poder) datează din 1623. Între 1623 – 1625 călătoreşte în Italia şi în Flandra, iar la întoarcere intră în serviciul unui mare nobil. Piesele lui încep să se joace la palatul regal şi Calderón devine un fel de dramaturg oficial care pregăteşte serbările curţii. Numit în 1636 cavaler al ordinului Santiago, ia parte la luptele împotriva răsculaţilor, la războiul cu francezii, este rănit (1640). Se retrage din rândurile armatei (1642), asigurat cu o pensie lunară pentru serviciile prestate şi intră în slujba ducelui de Alba. Evenimente din viaţa personală cât şi cele din viaţa Spaniei, îi aduc dorinţa de izolare şi meditaţie: copil frustrat de iubirea maternă (moartea mamei, recăsătorirea tatii), adolescent cu formaţie teologică şi educaţie iezuită, tânăr, probabil aventuros, care se bate în duel şi în război, cunoscând lumea în slujba unor mari seniori, prin călătorii, şi ca poet de curte, în jurul vârstei de 50 de ani, când pierde fiinţe dragi din jur, Calderón hotărăşte să se facă preot. În 1651 este numit capelan la Toledo. Numit, apoi, din nou la curte,

se stabileşte la Madrid; aici moare.

A cunoscut popularitatea din timpul vieţii. I se publică 4 volume (fiecare cu douăsprezece piese): 1636, 1637, 1664, 1672. În 1676, pe lângă un volum cu douăsprezece *autos sacramentelles*, a cărui apariţie are acordul său, i se tipăreşte şi un al cincilea volum de *comedias*, fără aprobare, fără ştire, cil multe greşeli, ceea ce îl supără. Serie aproximativ 130 de piese de teatru, 80 de *autos's aer amentales*, 20 de mici piese într-un act (*enfremeses*). Se inspiră din mitologie, legendă, istoria Spaniei ori a altor ţări, din Biblie, din nuvela italiană sau din viaţa contemporană.

Unele piese, de inspiraţie istorică sau nu, drame sau comedii, zugrăvesc cu ochiul exersat pentru observarea fenomenului social, moravurile unei epoci, trecute sau prezente. În teatrul de moravuri intră de pildă: Doamna spiriduş (La dama ducnde scrisă în 1629 şi publicată în 1636), Casa cu două intrări este greu de păzit (Casa con dos puertas mala es de guardar, scrisă în 1629), Medicul onoare! sale (El medico de su honra scrisă între 1624 – 1630 şi publicată în 1637), Pictorul dezonoare! sale (El pintor de su deshonra, 1639), Alcadele din Zalamea (El alcalde de Zaiamea), La ofensă secretă, răzbunare secretă (A secreto agravio, secreta venganza, publicată în 1637).

Într-o altă serie de piese, al căror număr creşte spre sfârşitul vieţii, probleme religioase, morale, filosofice află o expresie simbolică şi poetică. De pildă; Devoţiune Crucii (La Devoción de la Cruz, scrisă înainte de 1633 şi publicată în 1634), Viaţa e vis (La vida es suefio), Nemaipomenitul magician (El magico prodigioso, 1637).

Capodopera VIAŢA E VIS, publicată în primul volum de teatru, a fost probabil scrisă (opinează Angel Valbuena Briones) în 1632 – 1633, Se inspiră dintr-o poveste a celor o mie şi una de nopţi şi, prin intermediul romanului Varlaam şi ioasaf, din legenda lui Buda. Basil io, regele

Poloniei, crede într-un horoscop care prezice că fiul lui, Scgismundo, îl va detrona şi va conduce apoi ţara ca un tiran. Cu o lipsă de afecţiune părintească, determinată sau întărită de moartea, la naşterea fiului, a soţiei, de a cărei pierdere i se pare vinovată venirea lui Scgismundo pe lume, îl creşte în izolare şi captivitate: îmbrăcat în pici de animale, legat cu lanţuri, păzit cu stricteţe, dar instruit din cărţi. În chip firesc, condiţiile cai) tivi taţii umilitoare şi neexplicate îl fac pe Scgismundo nefericit. El rosteşte o frază care exprimă cel mai sumbru pesimism: „Căci a omului supremă vină e că s-a născut”. Când se pune problema succesiunii, înainte de îi u decide, Basilic mărturiseşte existenţa fiului său şi V n-a să verifice horoscopul: sub narcoză îl transportă pe Svgisimmdo la palat; înconjurat de onorurile, cuvenite rangului, el se trezeşte într-o altă lume. În tânăral de a cărui formaţie morală nu se ocupase nimeni, izbucneşte revolta împotriva celor care îl furaseră de bucurii, cât şi dorinţa de a le trăi acum. Nu îşi domină pornirile.

VIAŢA E VIS*

(Fragmente)

ACTUL H (...) (Intra Clotaldo)

CLOTALDO

Să-l duc pe Scgismundo înapoi; doar l-am crescut... Dar cine-s ăştia doi?

ROSÄURA

Mă-nclui, în faţa înălţimii tale, dar stea numai tăcerea cu tine la taclale;

Când minţii stângăcii îi vin de hac, mult mai simţit vorbesc acei ce tac.

SEGISMUNDO

Nu trebuie să pleci! Un pic aşteaptă!

Cum poţi să fii atâta de nedreaptă, încât să-mi laşi

stmţirea-n negre be-ne?[36]

ROSAURA

Nălţimea ta să mă-nvoiască-i leme: cer învoirea…

SEGISMUNDO

Mi te smulgi, de-a dreptul!

Nu-i asta rugă, singură-ţi iei dreptul.

ROSAURA

De nu mi-l dai, mi-l iau…

SEGISMUNDO

Curtenitor am fost. Mă faci să fiu ca din topor, împotrivirile, de orişiunde vin, sunt al răbdării mele crud venin.

ROSAURA

Fiindcă este un venin, de furii, de turbare şi de asprime plin, răbdarea ta n-ar cuteza şi n-ar putea s-o-nvingă cinstea mea.

SEGISMUNDO

Să văd măcar de pot şi atâtica: să-mi piară-n faţa vrăjii tale frica.

Sunt îndemnat şi-mi dau silinţă, să-nving ce e cu neputinţă.

Azi de pe-acest balcon l-am aruncat pe-un ins spuiiând că nu poţi fi bogat. Tot ca să văd de pot, e simplu, nu-i aşa? zvârli-voi pe fereastră cinstea ta.

Tare e înverşunat.

Ce-ar mai face, când, turbat, cinstea mea, a doua oară, ar risca-o, bunăoară?

ROSAURA

Prevestea – şi nu în dodii – tirania-ţi triste zodii ţării cei nefericite: crime, morţi, trădări cumplite.

Dar ce poate face-n lume omul om numai prin nume?

---

36 Din: Don Pedro Calderón de la Barca, Obras completas, Madrid, Aguilar, 1952 – 1959. în româneşte de Aurel Covaci.

Inuman neobrăzat, crud, tiran, înfumurat, născut parcă printre fiare?

SEGISMUNDO

Nu mă ocărî prea tare.

Eu am fost duios aşa, spre a mi te-ndatora; azi, pornit, ce Dumnezeu, barem să-ţi spun tot ce vreit.

Hei! închideţi, de altmintre, poarta, nimeni să nu intre. (…)

Regele consideră horoscopul verificat; din nou sub narcoză, Segismundo este iarăşi dus în turnul captivităţii 3 când se trezeşte, păzitorul lui, Clotaldo, îi spune că toate cele ce şi le aminteşte şi le crede întâmplate au fost vis. Un singur lucru îl face pe Segismundo să se îndoiască: simţise fiorul iubirii: „Îndrăgeam doar o femeie… / De-asta cred c-a fost aieve; / tot s-a dus, măriri, gâlceve, / numai asta nuse-ncheie”. Erotismul laic aduce aici un element renascentist.

(Segismunclo, ferecat în lanţuri şi îmbrăcat în piei, doarme pe jos, ca la începutul acţiunii. Intră C la tală o, Clarin şi cei doi slujitori).

CLOTALDO

Aici lăsaţi-l, ca să-i piară trufia unde i-a-nceput.

PRIMUL SLUJITOR

Tot cum a fost, în lanţu-i crud, eu am să-l ţin acuma iară.

CLARIN

Abia trezit întâia oară, zări-vei iar zăvorul porţii, pierzând, cum se schimbară sorţii, închipuita-ţi slavă sumbră, ce este doar a vieţii umbră şi, sigur, flacără a morţii.

CLOTALDO

E bine celui care ştie vorbi astfel, să i se deie loc potrivit unde să stea, să tot vorbească-o veşnicie.

Celula asta-mi pare mie că este vrednică de el.

Închideţi-l!…

CLARIN De ce pe mine?

De temniţe e bun acel Clarin, ce ştie taine bine, căci toba n-o mai bate-astfel.

CLARIN

Dar ce? Ext am cerut, măcar, ca tatăl să-mi ucid, pe tron?

Ori, ticălos, de pe balcon, l-am azvârlit pe-acel Icar?

Mor eu mereu, ca să-nviu iar?

Eu dorm? eu sunt de vise plin?

De ce mă-nchizi?

CLOTALDO Tu eşti Clarin!

CLARIN

Trompetă dac-aş fi, nu altă.

Tot aş tăcea: doar e-o unealtă ce tare arc preţ puţin;

(este înşfăcat de slujitori). (…)

Poporul se revoltă: nu vrea un principe moştenitor străin. Soldaţii vin să-l elibereze pe Scgismundo şi el învinge forţele inamice. Spre surprinderea celor ce-l urgisiseră nu se răzbună, ci iartă. Fie şi săvârşită în vis, fapta bună nu se pierde. Singură ea răspunde nostalgiei omeneşti de stabilitate şi certitudine. De aceea se poate spune că pesimismul din Viaţa e vis nu este absolut; – Scgismundo a dovedit că, având liber arbitra, omul na este rob fatalităţii şi îşi poate determina destinul. Trista experienţă de la început a efemerului îi deschisese alternativă epicurismului ori a unei rigori morale; el se opreşte la cea din urmă.

SEGISMUNDO

Ce-i asta, ceruri? încă o dată vreţi măreţii să tot visez, pe care le destramă timpul?

Vreţi să mai văd încă odată cum majestatea şi cum fastul, stând printre năluciri şi umbre, pe loc se spulberă în

vânturi? să mai îndur trezirea crudă? să văd a omului putere, umil născută, temătoare?

Nu trebuie, o, nu, aşa să fie: priviţi-mă supus ursitei iară!

Dar tocmai pentru că eu ştiu acuma că toată viaţa asta-i doar un vis, că voi, iar nălucite mic umbre, aiurea simţurilor mele moarte, nici trupuri nu aveţi, precum nici glasuri da, cunoscând că ăsta-i adevărul, nu vreau închipuită măreţie, nici fast închipuit nu-mi mai doresc şi nici fantasmagorice iluzii, ce trebuie, oricum, să se destrame la boarea cea dintâi a dimineţii, întocmai cum migdalul dat în floare, în zori de zi şi pe neaşteptate, îşi scutură la-ntâia adiere petalele ce, nici măcar învoite, se ofilesc, pierzându-şi strălucirea şi fragezii boboci trandafirii, podoaba, frumuseţea şi lumina.

Da, eu vă ştiu acuma, vă cunosc cum ştiu acelaşi lucru că se-ntâmplă, oricând, cu orişicare om ce doarme. Dezamăgit odată, pentru mine închipuiri nu pot să mai existe.

Doar bine ştiu că viaţa este vis.

AL DOILEA SOLDAT

De crezi că noi te amăgim, întoarce-ţi, spre muntele semeţ de-acolo ochii, să vezi cum mii de oameni te aşteaptă, porunca să-ţi asculte.

SEGISMUNDO

Şi-altădată, o, cât de limpede şi desluşit, eu ştiu că am văzut acelaşi lucru, şi-a fost doar vis!…

AL DOILEA SOLDAT

Întotdeauna, însă sunt prevestite lucrurile mari şi, fără îndoială, lucrul mare acestea e, stăpâne, dacă-ntâi tu l-ai visat…

SEGISMUNDO

Da, adevăr grăieşti: a fost o prevestire, nendoielnic.

Dar dacă viaţa e atât de scurtă, hai, suflete, să mai

visăm odată, luând aminte, însă, mult mai bine, că iar va trebui să ne trezim când din plăcere mai mult vom gusta. Ştiind acum că totul se va pierde, mai mică ne va fi dezamăgirea, înseamnă, dacă nu-ţi urmez povaţa, că nu mai ştiu de loc de glumă cu şi-acum, după această pregătire, să zicem că aievea toate sunt.

Puterea toată, mie-ncredinţată, e cazul la stăpân să se întoarcă…

Să nu ne dăm de la nimic în lături!

— Vasalii Vă mulţumesc pentru credinţa ce mi-aţi purtat; în mine-aveţi pe omul dibaci, cutezător, ce libertatea de sub străinul jug vă va aduce.

La arme, toţii Curând vă veţi da seama că-mi este vitejia fără seamăn: în contra propriului meu părinte cer armele să ridicaţi – şi goale din teacă să le scoateţi către ceri Mai iute vreau să-mi cadă la picioare (Dar dacă mă trezesc nainte de-asta?

N-ar fi mai bine să nu zic nimic, odată ce n-ar trebui s-o fac?).

TOŢI

Trăiască Segismundo! Să trăiască!

(intră Ciot al de)

CLOTALDO

O, ceruri, oare ce-i cu zarva asta? SEGISMUNDO

Ciot a Ido!

CLOTALDO

(*aparte*) îţi încerci asupra mea asprimea, doamne…

CLARIN

Ia să dau poruncă Din pisc de munte azvârlit să fie!

(iese)

CLOTALDO

Eu, ţie, la picioarele regale, ştiind că mor, acuma mă prostern.

SEGISMUNDO

Sus, taică, sus! Ţi-i hărăzit să fii busolă, tu, şi bună călăuză acelor ce-n izbânda mea crezură.

Eu creşterea că-mi datorez o ştiu, nespus de mult lealităţii talc. Îmbrăţişează-mă!

CLOTALDO Ce-aud? Ce-ai zis?

SEGISMUNDO

Spun că visez şi că doresc – visând – să săvârşesc doar fapte bune, căci nici printre vise astea nu se uită.

CLOTALDO

O, fapta bună de-i blazonul tău, nu te vei supăra, neîndoielnic, stăpâne, de-o să mă auzi zicând acelaşi lucru şi pe mine, ntocmai.

Vrei să te războieşti cu tatăl tău, dar nu-ţi pot fi eu sfetnic împotrivă-i, căci este regele şi domnul meu.

Nici să-ţi slujesc eu nu pot, se-ntelege; ucide-mă!

SEGISMUNDO Ingrat şi trădător!

Nemernic! (Dar, vai, ceruri, nu-i mai bine să mă-nfrânez cât pot să mă-nfrânez?

Doar încă nu sunt sigur dacă-s treaz!)

Eu preţuiesc curajul tău, Clotaldo; îmi place mult şi chiar te pizmuiesc.

Te du, slujeşte-ţi regele! Curând ne-om întâlni pe câmpul de bătaie.

Iar voi, ceilalţi, ne-ntârziat, la armei

CLOTALDO

Picioarele-ţi sărut de mii de ori.

SEGISMUNDO

Ursita mea, ne ducem să domnim.

O, dacă dorm, să nu mă mai trezeştiÍ.să nu m-ador mi aievea totul dacă-i.

Sar fie adevăr ori vis, oricum, doar fapta bună are-nsemnătate; de-i adevăr – o facem ca să fie, iar dacă nu –

ca să ne dobândim, prieteni pentru când ne vom trezi.

(pleacă toţi, punină mina pe arme) (...)

SEGISMUNDO[37]

(Dacă vis într-adevăr e, amintirea fă-mi să tacă.

Doamne, căci atâtea lucruri n-au cum într-un vis să-ncapă.

Ceruri, cine-ar fi în stare din acestcă-ntreg să iasă, ori să nu ia-n seamă una!

Nu-i mai groazirică-ndoială!

Dacă vis mi-a fost grandoarea clin trecut, cum oare astăzi doamna aceasta îmi aduce mărturii fără tăgadă?

N-a fost vis, deci, ci aievea, iar de-a fost aievea – iată înc-o grea nedumerire –, cum se face că mi-l cheamă viaţa – vis? Oare-ntr-atâta vis şi glorie se-aseamăn, că-i crezută-nşelătoare gloria adevărată iar cea-nchipuită, certă? într-atita-s de sărace.

Oare şi-una şi cealaltă că plăceri şi văz se-ntreabă de-s minciuni ori sunt aievea? Copia-ntr-atât să pară geamănă cu prototipul, că-ndoieli încap de-i calpă?

De-i aşa şi dacă scris e să vedeni cum se destramă maiestate şi putere, măreţie, glorii, fală, să-nvăţăm măcar să prindem clipa ce ne e lăsată, căci doar ea ne dă plăcerea care-n vise ne desfată, în puterea mea-i Rosaura, sufletu-mi o-nalţă-n slavă, deci să folosim prilejul, peste legi iubirea treacă, peste-ncrederea şi-avântul ce să-mi îngenuncliê-o-ndeamna, E un vis, şi-aşa fiind. A să visăm norocul astăzi, că apoi năpasta vine.

Dar cu propria-mi judecata vreau să mă conving că-i altfel? Dacă-i vis, trufie vană, cine-ar vrea, pe glorii-umane, gloria din cer să-şi piardă?

Care bun trecut nu-i vis?

---

37 Fragmentul ele mai jos esto reprodus din voi. (apărui) după alcătuirea materialului antologic^: Calderón dc la Barca, Viaţa e vis; Editura Univers, 1970. în româneşte dc Sorin Mărculescu.

Gine-n fericiri odată răsfăţat n-a zis în sine-şi amintindu-şi-le-n treacăt: am visat desigur toate câte le-am văzut? Şi dacă sunt dezamăgit şi ştiu placul că-i văpaie-naltă de-orice vânt ce suflă-asupră-i în cenuşă preschimbată, s-alergăm spre ce e veşnic, căci nepieritoarea faimă nu stă-n somnul fericirii, nici într-al măririi leagăn. (…)

MIRELE TEATRU AL LUMII (El gran teatro de-l mundo, 1633?) este, alături de Festinul lui Baltazar (La Cena de Baltasar, 1634), cel mai de seamă *auto sacramental* scris de Calderón. Un autor împarte roluri şi costume. Actorii vor fi: Regele, Bogatul, Lucrătorul, Săracul, Frumuseţea, Legea, Copilul. La sfârşitul piesei fiecare trebuie să-şi dezbracé costumul primit. Sensul alegoriei este limpede: în marele teatru al lumii oamenilor le revin rolurile ce au de jucat în viaţă; vieţile sunt trecătoare, ca un rol; când mor, ei îşi părăsesc toate bogăţiile şi plăcerile; rămân doar cu meritul de a fi săvârşit fapte bune. Ca şi în Viaţa e vis, Calderón subliniază liberul arbitru: chiar dacă nu îşi poate alege poziţia materială – care nu este de invidiat, dat fiind caracterul ci precar, esenţialmente perisabil, ca şi cel al costumului de actor – omul poate opta însă pentru o calc morală sau alta.

MARELE TEATRU AL LUMII[38]

(Fragmente)

Scena i

(…) LUMEA: Ce-mi porunceşti şi ce vrei de la mine?

AUTORUL: Eu Autor îţi sunt, tu-mi eşti creaţia; vreau să-ţi încredinţez reprezentaţia ce va să-nsemne închinare puterii mele care seamăn n-are; Văzându-i slavei mele nemăsuva, doar de serbări s-o ţine şi natura i şi, cum mereu s-a întâmplat că lucrul ce a-nveselit mai mult şi-a

38 Din*. Don Pedro Calderón de Ja Barca, Obras completas, op. cit. în româneşte de Aurel Covaci.

desfătat, reprezentaţia cea mai aplaudată, a fost viaţa omenească, iată, vreau să se arate comedie ce azi în al tău teatru o să fie; şi cum a mea-i serbarea şi eu sunt

Autorul, silit sunt să-mi aleg şi trupa şi decorul; şi cum, dintru-nceput, tot cu, iarăşi, i-am ales pe oameni şi ei mi-s tovarăşi, în această a lumii piesă de teatru, care are părţi patru, oamenii trebuie să joace într-un stil potrivit fiecărui, şi fiecăruia eu am să-i dărui rolul ce-i place mai tare.

Şi pentru ca parte să aibă la serbare frumoasa suită de aparenţe, anume, şi împodobitele costume, doresc, Lume, ca azi, veselă şi darnică şi mincinoasă, să faci din plin aparenţe la iveală să iasă.

Tu vei fi teatrul, eu Autorul, iar omul – actorul. (…)

AUTORUL: Muritori, nu încă vii, dar de mine-aşa chemaţi, căci în mine existaţi înainte chiar de-a fi, chiar de nu mi-ţi auzi, să veniţi aici vă cer, unde, n foi de palmier şi cic cedru, şi de laur, vă aştept, de roluri faur, vouă să le-mpart, sub cer.

Scena II

(Intră Bogatul, Regele, Lucrătorul, Săracul şi Frumuseţea 1 Legea şi Copilul).

REGE le: Ascultăm de marca-ţi voie.

Autorul nostru… Cine, spre a exista prin tine, să se nască-avu nevoie?

Trupul neştiut de noi e, n-avem suflet, n-avem minte, nici puteri, nici simţăminte; la pieioare-ţi suntem pulberi, – suflă-le, ca să le spulberi, să-i stăm lumii înainte.

— FRUMUSEŢEA: Numai în închipuire îţi trăim; noi n-avem suf let, pipăit, simţiri, răsuflet; de rău, bine, n-avem ştire, dar, de vrei să ne admire lumea toată, de departe, fă-ne tu de roluri parte.

Doar cu-acest prilej, e lege, că noi n-avem a alege, ci primim ce ni se-mparte.

LUCRĂTORUL: Autor stăpân, ce, până astăzi, nu te-am cunoscut, îţi ascult porunca, mut, zămislit de a ta mână; bine ştii – şi-o să rămână limpede ce rol am eu.

(ştie tot un Dumnezeu!)

Rolul de-mi greşesc, de el nu m-oi plânge cu, de fel.

Rolul doar, de jocul meu.

AUTORUL: Omul, spre a trăi puţin.

De-ar putea alege, ştiu: n-ar vrea unul chinul viu şi al suferinţei spin.

Toţi ar vrea, în rol, din plin, să arate regi la faţă.

Nu-şi dau seama şinu-nvaţă că-n acest aparte cadru, totu-i numai joc de teatru, chiar de ei socot că-i viaţă.

Autorul ştie numa cine ce mai bine poate.

Eu, deci, am să-mpart, acuma, rolurile astea, toate. (…)

Scena a cincea (…)

AUTORUL: Văzându-le, pot să îndrept prea bine greşelile lor, dar tocmai de-aceea lb-am dat mai multă plăcere şi dor, tot eu omeneştilor patimi, putinţă să dau tuturor prin fapte un merit să-şi afle. Deci, rolul să-şi joace cum vor, eu, astăzi, pe toţi îi las slobozii Lucrând împreună, ciopor, văzându-le învălmăşeala, adânc voi privi-n fiecare, spunându-le, stăruitor, ce legea mea pururi le cere:

LEGEA: (*cântă*) Lucraţi cinstit, mereu, căci Dumnezeu e Dumnezeu. (…)

Scena VI-a (…)

O VOCE: (*cântă*) Frumuseţea omenească – floricică printre flori; Ofilească-se, c-aproape-i noaptea fostei aur ori.

FKUM: Piară, piară frumuseţea! – zice-un cântec trist, de dor.

Ba nu piară, ba nu piară: fie ca-n ai vieţii zori.

Dar, vai mie, nu sunt roze, albe, roşii la culori, ce, de ziuă mângâiate şi de-a soarelui dogori, frunzele să nu-şi despoaie, să nu piară, «căci nu vor să-şi ascundă-n verde mugur verde frăgezimea lor.

Ei, şi ce e dacă floarea, plină-n zori de vii candori, pierde, sub de aur soare, farmecu-i încântător?

Poţi cu mine s-o asemui pe oricare dintre flori, când fiinţa, nefiinţa, veşnic sunt hotarul lor?

Nu! Eu floare-s, mai frumoasă, ce cu veacul mă măsor: m-a văzut – născută – raza, nu mă va vedea când mor.

Voce, zi-i: cum pot, eternă, eu să pier ca nişte flori?

VOCEA: (*cântă*) Veşnic sufletul îţi este, dar ţi-e trupul muritor.

FRUM: La deosebirea asta n-am răspuns mulţumitor.

Am ieşit din acel leagăn şi spre acel mormântdau zor.

Rău îmi pare că mai bine n-am jucat în acest rol.

(…)

Scena VIII-a

(intră regele)

LUMEA: Ce rol avut-ai tu, întâiul care la îndemână mi-ai venit? Ce rost?

REGELE: Ce fost-am uită Lumea, oare?

LUMEA: Da, Lumea uită iute tot ce-a fost.

REGELE: Tot ce-i scăldat de-a soarelui splendoare porunca mi-a ştiut-o pe de rost, de când e-mbrăţişat de auroră şi până la tăcuta umbrei oră.

Am judecat, am cârmuit regate, găsit şi moştenit măriri şi glorii J văzut şi născocit griji necurmate,< avut, ştiut şi dobândit victorii; format, nălţat noi favoriţi în toate \ făcut, lăsat, gândit şi scris istorii. Am încrustat în baldachine aur, purtat-am sceptre, purpură şi laur.

LUMEA: Te lasă de coroană, te dezbată!

Şi uită, pierde-ţi măreţia goală!

(îşi scoate coroana)

Făptura ta să iasă goală, iară, din farsa vieţii, purpura regală; ce strai ţi-a fost, să ştii că n-o să piară:

curând pe-alt rege va găsi, cu fală. Din mâna-mi crudă nu mai smulgi tu aurul, nici purpura, nici sceptrele, nici laurul!

REGELE: Nu tu mi-ai dat podoabele bogate?

Îmi iei ce tu mi-ai dat – şi mă laşi gol?

LUMEA: Nu ţi le-am dat: ţi-au fost împrumutate doar pentru timpul când jucai un rol.

Ci lasă-mi pompă, purpură, regate, azi altuia să i le duc obol.

REGELE: Tu faimă de bogată poţi să vrei, când n-ai ce dărui, dacă nu iei?

Dar care mi-i folosul că, odată, pe lume am avut un rol de rege?

LUMEA: Pedeapsă dacă meriţi, ori răsplată, aceasta autorul va alege;

Nici nepăsarea ta, nici grija-ţi toată, nu mă privesc; mă lasă toate rece. Costumul doar îl vreau neapărat:

I se cere să mă laşi cum m-ai aflat. (…)

În teatrul lui Calderón mai există încă omul Renaşterii, care îşi simte demnitatea în posibilitatea de a-şi determina singur destinul (liberul arbitru) şi este preocupat de lumea laică – având conştiinţa problemelor sociale (Aâcadfele din Zalameea), sau a importanţei educaţiei şi a luminii aduse în viaţă de iubirea între bărbat şi fenice (Viaţa e vis). Dar omul renascentist este estompat de omul cu noua sensibilitate barocă, cu un dor de adevăr care îl determină să caute mobilurile morale ultime ale conştiinţei, cu o nevoie acută de veşnicie, care îl face să observe mai cu seamă perisabilitatea lucrurilor, cu acea anxietate în faţa morţii şi a fragilităţii vieţii care îl fac să

vadă lumea ca teatru şi viaţa ca vis. El credea a cunoaşte doar aparenţele şi a trăi deci în iluzie şi amăgire. Menendez y Pel ay o socoteşte pesimismul lui Calderón „tranzitoriu”, iar scepticismul din Viaţa e vis o îndoială „metodică”: personajul crede că poate atinge adevărul dincolo de zădărnicia trecătoarei sale vieţi. În piesele poetice, personajele nu mai sunt caractere individualizate, ci întrupare a unor idei, ele se mişcă într-o lume ireală şi vorbesc, adeseori în lungi tirade împodobite cu artificii stilistice; concettism, hiperbole, antiteze. Sensibil la prezenţa Rosaurei, Segismundo îi spune de pildă „Să te văd şi pot pieri, / căci mă-ntreb, pierzând puterea, / dacă moarte mî – e vederea, /hevederca-ţi ce mi-ar fi. / Mai grea moarte s-ar vădi”, etc.

Scrisă în 1651, piesa de inspiraţie istorică ALCADELE DIN” ZALAMEEA (El alcalde de Zalameea) este în acelaşi timp un studiu de moravuri şi de caractere. Un regiment comandat de don Lope de Figueroa soseşte în Zalameea. Căpitanul, don Alvaro de Ataide, este găzduit în casa lui Pedro Crespo, ţăran bogat, a cărui fiică, Isabel, se ascunde. Don Alvaro află însă că Pedro Crespo are o fiică frumoasă şi doreşte să o găsească. O descopere printr-un şiretlic; se iscă un conflict, şi căpitanul este încartiruit în altă casă, la ordinul lui don Lope. Alvaro nu a renunţat însă la fantezia lui, şi o răpeşte pe Isabel. Crespo, care între timp a fost ales alcade, îl roagă să redea fiicei sale onoarea pierdută, căsătorindu-se cu ea. Personajele sunt individualizate; dramaturgul subliniază cuminţenia şi înţelepciunea ţăranului Pedro Crespo; simţul onoarei, pe care nu o confundă cu avere sau titluri şi în acelaşi timp răbdarea şi stăruinţa cu care încearcă să rezolve problemele paşnic şi rezonabil. Don Alvaro refuză insolent şi arogant. Crespo îl arestează şi îl execută, fără a ţine seama că judecarea lui nu ţine de competenţa sa. Regele Filip al II-lea soseşte în Zalameea, află evenimentele

petrecute, îi recunoaşte lui Crespo dreptul de a fi făcut justiţie şi îl declară alcade în Zalameea pe viaţă. În tradiţia democratică a teatrului spaniol, această piesă inspirată dintr-una omonimă, scrisă de Lope de Vega, îl arată pe ţăranul Crespo vorbind autorităţilor, de la maior şi până le rege, cuviincios, dar simplu şi direct, repudiind cu humor ţărănesc formalismul, fără a părea impresionat nici de prezenţa monarhu lui.

ALCADELE DIN ZALAMEEA[39]

(Fragmente)

ACTUL I Scena 16

Crespo şi Juan, cu spadele scoase din teacăt Cil ispa} cei la Îţi.

CRESPO

Ce-nseamnă asta, cavalere? înfricoşat eram la gândul că omorâţi aici un om;

Când colo, ce să văd?...

ISABEL

(aparte)

Ajută-mi, Doamne!

CRESPO

Cum, spuneţi vorbe dulci unei femei?

Fără îndoială, sunteţi tare nobil Dacă vă poate trece atât de iute o supărare.

CĂPITANUL Cel ce a primiţ

Prin naştere îndatoriri este ţinut să se supună lor; şi, astfel ei t.

Având respect pentru această doamnă, Mi-am înfrânat voit toată mânia.

CRESPO

Isabel – ştiţi – este fiica mea.

---

39 Din : Calderón de la Barca, A Ic adele din Za lantern, E.S.P.L.A., 1958, col. Biblioteca pentru toţi. In româneşte de Emanuel Avi lar.

Şi e ţărancă senior.

Nu doamnă.

JUAN

(apar le)

Aş putea să jur că totul e-o dibace născocire Ce i-a slujit ea să pătrundă aici.

Mânia-n mine aprig clocoteşte când văd cum vor să-şi bată joc de noii Dar n-o să-i las. (*Tare*), Seniore căpitan, De-aţi fi avut bunăvoinţă.

Aţi fi putut băga de seamă Cum vă primeşte tatăl meu.

Ca azi să nu-l mai fi făcut să sufere şi-acest necaz.

CRESPO

Cine te pune să te-amesteci.

Flăcăule? tinde-i necazul?

Cum, când l-a supărat soldatul Nu trebuia să-l urmărească?

Copila mea văzând batirul De-a-l fi iertat, a fost mişcată.

Cum tot mişcat mă simt şi eu când aflu că un senior I-arată-acum atâta stimă.

CĂPITANUL (către Juan)

E limpede că n-a fost alt motiv.

Şi vezi de-acum să te gândeşti mai bine când deschizi gura.

JUAN

Lasă c-am văzut Eu bine.

CRESPO

Ei, dar ce ai vrea să spui cu asta?

CĂPITANUL

De n-aţi fi de faţă.

L-aş, da pe loc pedeapsa meritată Acestui tânăr.

CRESPO Mai încetişor.

Seniore căpitan/ căci numai eu Am dreptul să mă port cu fiul meu Aşa cum vreau, dar dumneavoastră nu.

JUAN

Şi de la tatăl meu primesc mustrarea, Dar n-aş îngădui să mi-o dea altul.

CĂPITANUL Şi ce i-ai face?

JUAN

În joc mi-aş pune viaţa.
Onoarea să mi-o apăr cu-ndârjire.

CĂPITANUL

Dar ce onoare are un ţăran?

JUAN

Una la fel cu a domniei-voastre;
Căci e ştiut că de n-ar fi ţăranul.
N-ar mai putea trăi nici Căpitanul. (…)

Scena 18

Crespo, Don Lope

CRESPO
Vă mulţumesc de mii de ori
că m-aţi salvat dintr-o întâmplare
care ar fi putut, senior.
Chiar să mă piardă.
DON LOPE Spune, cum
Putea-ntâmplarea să te piardă?
CRESPO
Anume: omorând pe-acela
Ce în vreun fel m-ar fi jignit.
DON LOPE
Dar, Dumnezeule, ştiai
Că-i căpitan?

CRESPO

O, Doamne, da.

Dar chiar de-ar fi fost general şi s-atingea de cinstea mea îl ucideam.

DON LOPE

Dar de s-atinge

Oricine numai de un fir

Din uniforma de soldat.

V-o jur pe Dumnezeu din cer

Că-l spânzur.

CRESPO

Cine îmi clintite Chiar şi-o fărâmă din onoare.

Pe Dumnezeu v-o jur şi eu.

Că-l legăn în spânzurătoare.

DON LOPE

Dar dumneata ştii că fiind Ceea ce eşti, ai datoria să-nduri corvezi fără crâcnire?

CRESPO

Da, ştiu, dar numai cu averea, Iar nu cu cinstea; regelui închin avutul şi viaţa.

Că-i sunt dator; însă onoarea

E-un bun al sufletului meu.

Ce-i stăpâniţ de Dumnezeu.

DON LOPE

Pe toţi Hristoşii! S-ar părea C-aici dreptate ai avea.

CRESPO

Pe toţi Hristoşii, întotdeauna Dreptate am ştiut să-mi fac. (…)

ACTUL III Scena 8 (…)

CRESPO

Plânsu-mi nu mişcă a ţa fiinţă?

CĂPITANUL

Un plânset de copil, de babă.
Ori de moşneag – nu-i mare treabă.
CRESPO
Pentru atâta suferinţa Nu se cuvine-o mângâiere?
CĂPITANUL
Ce mângâiere mai pofteşti.
Când îţi îngădui să trăieşti?
CRESPO
Iată în genunchi un om îţi cere cu lacrimi să-i redai onoarea.
CĂPITANUL
Nătâng!
CRESPO
Da? Vei vedea îndaţ Că-s eu alcade-aici în sat.
CĂPITANUL
Se pune numai întrebarea
De mă poţi judeca: de-aici Consiliul de război mă ia.
CRESPG
Aşa-nţelegi să termini?
CĂPITANUL
Da.
Bătrân smintit şi măscărici.
CRESPO Alt mijloc nu-i?
CĂPITANUL
Ba da; să taci E cel mai bun în cazul tău.
CRESPO
Nu altul?
CĂPITANUL Nu. (...)
Scena 17
(...) (Se deschide o uşă prin care se vede Căpitanul è movt, aşezat pe scaunul „garrotei" P)
REGELE Dar cum de-ai îndrăznit aceasta?

CRESPO

Dacă, aşa cum aţi mai spus.

Sentinţa noastră a fost bună.

Nici execuţia nu-i rea.

REGELE

Dar cum? Consiliul de război N-ar fi putut executa?

CRESPO

Eu cred că maiestatea voastră Vede-n justiţia întreagă Un singur trup cu mnllc mâini;[40]

Şi-atunci ce-nsemnătate are Dacă ucid un om cu asta.

Sau îl omor cu ceclaltă.

Dacă tot trebuia să moară? Ce-nseamnă-un lucru mic, greşit, Când ţinta marc-ai nimerit?

REGELE

Dacă stau lucrurile aşa.

De ce atunci pe Căpitan.

Care-i şi cavaler, n-ai pus să-i taie capul?

CRESPO

Vreţi să ştiţi?

Senior, cum nobilii de-aici Trăiesc ca nişte oameni paşnici, Călăul nostru din comună Nu ştie cum să taie-un cap.

Dar asta-i treaba mortului.

Şi până când n-o să se plângă El singur de vreo nedreptate.

Să nu ne-am estecăm, aş zice.

REGELE

Don Lope, lucru-i săvârşit şi moartea i-a fost bine dată; Că înţeleaptă vorbă spuse: Ce-nseamnă-un lucru mic greşit când ţinta mare-ai nimerit? Poruncă dau să nu mai stea Niciun soldat pe-aici, şi iute să se pornească toţi în

40 Mod special de supliciu, prin strangulare (garrota), oSiisnuil in Spania, (n.t.)

marş, Ca-n Portugalia s-ajung Cât mai curând, plecând îndată. Iar dumneata în Zalamcca Vei fi alcade pe viaţă. (…)

LITERATURA
UMANISMULUI ŞI RENAŞTERII
ÎN CENTRUL ŞI SUD-ESTUL EUROPEI

Întrepătrunderea zonelor culturale şi rădăcinile multiple din care îşi trag seva exponenţii lor sunt caracteristice dezvoltării umanismului şi Renaşterii în ţările din centrul şi sud-estul Europei: cea mai veche universitate germană se înfiinţează la Praga; la curtea lui Corvin lucrează erudiţi din Dalmaţia ori din Pannouia croată; redactor al textelor bibliotecii „Corvina" era Feliks Petancic, originar din Dubrovnik; activitatea polonezului Grigore de Sanok se desfăşoară la Zagreb şi la Oradea; croatul Ian Vitóz şi polonezul Grigore de Sanok sunt preceptorii lui Matei Corvin; Ia mis Pannonius, cel mai însemnat poet de limbă latină al Renaşterii din Ungaria, este de origine croată; umanistul de origine română şi expresie latină, Nicolaus Olahus, înfiinţează la Tyrena via o şcoală al cărei rector este croatul Anton Verănesics. În lumea ortodoxă cărturarii-monahi aparţin – prin origine şi meleagurile unde îşi desfăşoară activitatea – mai multor ţări.

În centrul Europei, legată de Italia şi ţările Occidentului, Renaşterea este mai timpurie. Intelectualii din sud-est sunt însă „ultimii oameni ai evului mediu şi ultimii umanişti din Europa" …1 în sud-est a existat o continuă osmoză culturală: „timp de secole a, ceste culturi s-au dezvoltat aici, în acest colţ al Europei, într-o simbioză proprie lor, care a determinat schimburi de idei, influenţe literare, formaţii intelectuale ce an împărtăşit, toate şi concomitent, dincolo de fondul lor tradiţional – islamic pentru unele, bizantin pentru altele – structurile şi stilurile

atât de diferite ale Orientului şi ale Occidentului”[4142].

Nu se poate vorbi de Renaştere în cultura bulgară, a cărei dezvoltare a fost zăgăzuită între secolele XIV ŞI XVIII de stăpânirea turcă. Se pot menţiona în Rusia personalităţi neastâmpărate, dornice de experienţa vieţii active, ca prinţul Glinski, de călătorii şi de lecturi – ca pribeagul cavaler Peresvetov – precum şi câteva figuri interesate de scriitori antici sau de cultura italiană, ale cărei ecouri ajunseseră la Moscova prin Polonia sau Crimeea: F.M. Karpov, Maxim Grecul, A.M. Kurbsici.

Datarea, clasificarea şi periodizarea fenomenului literar este aici mai dificilă decât în Europa occidentală, prin urmare, oricând, discutabilă. Chiar pentru o etapă mai târzie (1580 – 1620), V.-L. Tapie scria în capitolul intitulat Barocul în ţările dunărene: „În nicio parte, de altfel, folosirea categoriilor nu comportă un pericol mai mare” 1.

*

Perioada bizantină a culturii greceşti sfârşeşte prin căderea definitivă a Bizanţului (1453). Ţară cunoaşte acum mizerie materială şi lipsă de securitate. Stăpânirea turcă stârneşte printre intelectuali reacţii variate”: unii se refugiază în regiuni relativ mai libere, în insule sau în Peloponez, aşa cum face Pletlion (la Mistra), alţii ram m şi îşi dau silinţa să continue vechile tradiţii, eşuând ca Ghenadios Scholarios: mii îţi pleacă în Occidentul care căuta cultura antică sub formă de manuscrise, ori dascăli: într-acolo se îndreaptă, de pildă, Clirysoloras, Bessarioh, Arghi – ropuios, Theodor Gaza, Constantin şi Ioan Las càris, Chalcocondilas, Muslims.

— Aceştia din urmă ştiau că nu mâi pot crede într-o rapidă regenerare a ţărilor şi nici nu pot spera în ajutoare

41 Virgil C în dea. Les in lei lecfuels du Sud-list européen (XVII C.S.), în Revue des éludes Sud-list européennes, Tome Vf Q-J070, Nr. 2, p. 184.

42 Ibid., p. 191.

dinafară; ei ajunseseră la deznădejdea căreia îi va da glas Matei al Mirelor (1550? – 1624), cărturar şi poet grec statornicit în Ţara Românească (1602), unde îşi scrie operele de scamă: „Vai de noi, Domnul meu, de noi cei cu minte puţină, care avem încredere în Spania şi în galerele largi care sunt în Veneţia, că vor veni cu spada, ca să omoare pe turc, să-i ia împă[43]

raţia şi să ne-o dea nouă. (...) Ne punem nădejdea în preziceri, în profeţiile mincinoase, şi ne pierdem timpul cu vorbe fără rost... La vântul de miazănoapte avem nădejdea că va lua de pe noi capcana turcului. Şi avem drept temei torsătura păianjenului, neaua şi marea şi apa brumei. Asemenea încredere prea îndrăzneaţă nu preţuieşte nimic. Dacă cugeţi la aceasta, ţi se întunecă mintea. Degeaba aşteptăm şi fără rost ne ostenim „pe nisip şi pe apă clădim şi avem încredere.”[44]

Cultura bizantină păstrase tradiţiile antice; interesul pentru lucrările teologice contribuise la promovarea acestor tradiţii pentru că, în scrierile lor, părinţii bisericii nu închiseseră lumea într-un sistem ideologic rigid, redus la jocul speculativ cu abstracţii. Dimpotrivă, cu sentimentul acut al particularităţilor individuale, ei exprimau, patetic şi cu simplicitatea clarităţii, ideile şi simţămintele lor. În şcoala din Alexandria, Origene (185 – 284) a fost un precursor al studiului critic şi comparat al textelor sacre. Părinţii bisericii greceşti erau interesaţi de planul uman: de îmbunătăţirea moravurilor şi cunoaşterea individului, ca Vasile din Capadócia (330? – 379) episcop de Cezarcca şi ca Ioan Hrisostom (347 – 407), moralişti cu adâncă pătrundere în sufletul omenesc; fratele lui Vasile

---

43 cf. C. Th. Dimarras, Istoria literaturii neogreceşti, Editura pentru literatură universală, 1968, pp. 73 – 75.

44 Din Sfaturile către Alexandru Iliaş. Apuci Litera tura româna veche, ediţie îngrijită de G. Mihăilă si Dan Zamfircscu, Editura tineretului, 1969, vol. II, p. 248.

din Capadócia – Grigore din Nissa, ca şi prietenul său, Grigore din Nazianz, preţuiau cultura antică şi, asemeni lui Origen, erau preocupaţi de gândirea platonică sau, mai bine spus, de curentul neoplatonic. Cu o vigoare înnoită se îndreptase Bizanţul către antichitate în secolul al IX-lea şi al XI-lea. Prin activitatea lui Fo. tios (820 – 891), a elevului său, Aretas din Cezareea (860 – 932?), a cărui preferinţă pentru Platon este cunoscută şi îndeosebi a lui Mihail Psellos (1018 – 1096), se justifică cei ce susţin existenţa a două momente exploziv renascentiste cu mult înainte de secolul al XV-lea. Respectul lui Pscilos pentru vechea cultură elenă – şi pentru gândirea neoplatonică – a influenţat, prin Plethon şi Bessarion, reînvierea antichităţii în Italia, deci, prin ecouri, în toată Europa Occidentală.

Continuităţii culturii antice în lumea bizantină pare a îi opune François Masai ideea discontinuităţii: „acest prestigios cuvânt «elenism» deveni la Bizanţ obiect de dispreţ şi condamnare: acesta fu termenul care servi acolo pentru a indica pagâmsniuv”.

Charles Diehl, Andre Mirambel, Pierre Guillon nu văd o ruptura între antichitatea greacă şi cultura bizantină, ci, dimpotrivă, continuitatea. Bizanţul păstrase limba elenă, manuscrise, relicve şi tradiţia antichităţii. De aceea la Bizanţ se poate vorbi greu despre Renaştere în sensul de restaurare a valorilor antice: aici antichitatea nu murise, deci nu se putea cerceta o reînviere a ei. „Ceea ce dă literaturii bizantine un caracter particular şi care o face foarte deosebită de celelalte literaturi din evul mediu, este contactul intim pe care l-a păstrat cu antichitatea greacă”[4546], însă tradiţia elenă conservată devenea stearpă

45 Plethon et le platonisme de Misir a, Paris, 1956, p. 35. Am spus că Masai pare a susţine discontinuitatea, la Bizanţ, a culturii antice, deoarece uneori se contrazice: a se compara afirmaţiile de la p. 366 cu cclc de Ia pp. 34 – 36.

46 Charles Diehl, Figuri bizantine, Editura pentru literatură, col.

sub stăpânirea turcească. (Plethon este o excepţie.) Ea avea să rodească în Occidentul Europei.

*

În Dalmaţia se fac simţite apropierea geografică de Italia şi contactul strâns cu ea, penetraţia politică a Veneţiei. Se petrece un fenomen de osmoză culturală; între oraşele dalmate şi cele italiene există legături continue şi în ambele direcţii: în secolul al XV-lea Lorenzo Magnificul îi roagă pe locuitorii din Split (care îl refuză), să-i cedeze rămăşiţele pictorului Fra

Filippo Lippi; formaţia de umanist a lui Ariosto se desfăşoară sub conducerea lui Gregorio Elladio din Split; în şcolile dalmate predau dascăli veniţi din Italia, iar tineri localnici pleacă în Italia să-şi completeze studiile. Zadar (Zara), Sibenik (Sebenico), Split (Spălato), Dubrovnik (Ragusa) sunt centrele de seamă ale Renaşterii dalmate. Două nume se impun: la Split – Manille, iar către sfârşitul Renaşterii, în epoca manieristă, Gundulié la Dubrovnik. Republica din Dubrovnik, ocrotită în chip natural de poziţia ei geografică şi de relief, îşi păstrează independenţa mai îndelungă vreme decât celelalte cetăţi. Cultura înfloreşte aici mai puternic şi apar germenii literaturii culte serbo-croate: în 1507 se publică un Canţonâer ragusan, o culegere de poezii de factură livrescă; compune poezie lirică, printre alţii, şi poetul bilingv Dinko Ranjina (1536 – 1607) cu numele italienizat Domenico Ragnina; tot în secolul al XVI-lea se scrie poezie de inspiraţie religioasă – Mavro Vetranic (1482 – 1576) este reprezentantul ei cel mai cunoscut; farse carnavaleşti, drame pastorale şi comedii erudite intră în producţia dramatică a veacului.

*

Cultura maghiară avusese premise favorabile

B.P.T., 1969, vol. I, p. 137.

dezvoltării încă din secolul al XIV-lea, prin legăturile matrimoniale dintre familia domnitoare şi casele princiare din Italia. În viaţa intelectuală se simţea contactul cu universităţile italiene; în 1367 se înfiinţa la Fees una dintre primele universităţi ale Europei centrale. La curtea lui Sigismund (1387 – 1437) se află, pe lângă alţi reprezentanţi ai Renaşterii italiene, şi umanistul Pier Paolo Vergerio. Cu Ian Vitéz (1408 – 1472), discipol al lui Pier Paolo Vergerio, şi nepotul său, Ianus Pannonius (1434 – 1472), se desfăşura faza umanismului înfloritor de pe lângă curţile episcopale.

În timpul domniei lui Matei Corvin" (1458 – 1490) activitatea culturală se concentrează în jurul curţii regale. Acesta a fost momentul culminant al Renaşterii în Ungaria. Regele a chemat arhitecţi italieni care i-au reclădit palatul de la Buda, a întemeiat o tipografie, a invitat la curtea sa strălucitoare umanişti străini ca istoricul Antonio Bonfini (1427 – 1503) şi Galcotto Mar zio (1427 – 1497) şi a înfiinţat între 1470 – 1480 o bibliotecă faimoasă, „Corvina", înzestrată cu peste 1.000 de volume. Despre suveranul căsătorit (a doua oară) cu Beatrice de Aragon scriu cu admiraţie Poliziano şi Ficino.

După moartea lui Matei lor vin umanismul se dezvvoltă în jurul curţilor nobiliare şi al bisericilor.

Literatura în limba maghiară începe în secolul al XVI-lea. Trei eruditi, adevăraţi discipoli ai rigorii crasmice, traduc în 1530 o parte din Biblie din limba latină în limba maghiară. Traducerea textului integral (de către Caspar Kâroli) este publicată în 1590. Reforma îşi are scriitorii ei: mai cunoscuţi sunt Găspăr Heltai (? – 1574) şi Péter Bor nein iss za (1535 – 1585), autor de cântece şi predici.

Reprezentantul de seamă al literaturii profane rămâne poetul Balassi Bălint.

*

Umanismul apare de timpuriu în Boemia. În 1348

Carol al IV-lea întemeia la Praga cea dintâi universitate din Europa centrală. Oraşul acesta, în care împăratul îşi fixează curtea, devine un centru umanist, în 1356 Petrarca vizitează Praga, unde are admiratori şi corespondenţi ca Johannes von Neumarkt (1310 – 1380). S-a păstrat corespondenţa cu Petrarca a lui Carol al IV-lea şi a lui Neumarkt. Boemia a continuat să aibă relaţii cu Italia şi în secolul al XV-lea. Tineri pleacă să studieze la Padova ori Bologna, iar ideile umaniştilor italieni se regăsesc în literatura de limbă latină ca şi în cea de limbă naţională. Boemia, regiune exotică pentru Shakespeare, este obiect de studiu pentru marele umanist italian Enea Silvio Piccolomini, care a lucrat în cancelaria împăratului Frederic al III-lea la Viena (unde l-a cunoscut şi pe Jan Vi tez) şi a scris o Istorie a Boemiei (Historia Bohemica, Roma, 1475). Hynek Poděbrady (1452 – 1492), fiul regelui Gheorghe Poděbrady, traduce unsprezece povestiri de Boccaccio, scrie proză şi poezie erotică. În Moravia, Augustin din Olomouc (1467 – 1513), care studiază la Cracovia şi la Padova, şi este membru al societăţii întemeiate de Konrad Ceitis – *Socialitas litte varia Danubiana*, scrie un tratat Despre arta epistolară (De modo epistolandi, 1495) şi publică la Veneţia în 1493 un alt tratat, Dialog întru apărarea poeziei (Dialogus în delensionem poetices). Moravia era, de altfel, un alt centru umanist însemnat.

Mişcarea buşită a fost la început ostilă umanismului. Mai târziu însă şi pe măsură ce vede în limbă un instrument de propagare a ideilor, comunitatea Fraţilor Boemi se ocupă de înfiinţarea şcolilor şi a unor tipografii, iar în secolul al XVI-lea se va afla în fruntea mişcării culturale cehe. Din acest mediu apare personalitatea puternică a lui Komensky, ultimul şi cel mai de seamă umanist ceh.

În secolul al XVI-lea oamenii educaţi folosesc limba

cehă. Se traduce Elogiul nebuniei (1513), tratatul lui Lorenzo Valla despre moştenirea lui Constantin, dialoguri de G. Pont ano, omiliile lui Ioan Hr isos tom. Viktorin Konicl din Vsehrdy (1460 – 1520) scrie în cehă lucrări juridice. În 1571 se publică prima gramatică cehă, al cărei autor, Jan Blahoslav (1523 – 1571), traduce şi Noul Testament din limba greacă. Comunitatea Fraţilor Boemi va întreprinde o traducere critică integrală a Bibliei, pe care o tipăreşte pe ascuns între 1579 – 1594 în satul Kralice din Moravia.

*

Keourile Renaşterii răzbat în Polonia prin contactul cu umanişti italieni şi germani. Pe de o parte sosesc cu idei noi polonezi care participă la diverse concilii ori se află în apus în cadrul unor solii sau ambasade şi studenţii care învaţă la universităţi italiene po de altă parte, se aduc în Polonia texte clasice şi vin umanişti străini – invitaţi sau în căutarea unui adăpost. Filippo Bounaccorsi da S. Geminiano (1437 – 1496), umanist toscan, autorul unor versuri de dragoste şi al unei retorici, se refugiază la curtea jagiełłonă şi este cunoscut sub pseudonimul Kallimaclius. Konrad Ceitis stă doi ani la Cracovia şi înfiinţează asociaţia culturală *Socialitas Vistulana*

Influenţa italiană creşte şi prin căsătoria lui Sigismund cel Bătrân cu Bona Sforza (1518), care aduce la curtea polonă cărturari, idei şi moravuri din ţara sa. Lelio Sozzini (1525 – 1562) din Siena, protestant acuzat de erezie, îşi găseşte un ultim refugiu în Polonia. Nepotul şi elevul său, Fausfcus Sozzini trăieşte şi publică apoi la Cracovia scrieri teologale. Tot aici face studii Thomas Murner şi se pare că prototipul doctorului Faustus învăţase tot acolo.

De altfel, se află în Cracovia o universitate întemeiată în 1364 de Cazimir cel Mare. Aici s-au format polonezi ca istoricul Jan Długosz (1415 – 1480), umaniştii Jan de

Ludzisko şi Grigore de Sanok (1406? – 1477), ocrotitorul lui Buonaccorsi, care îi va scrie biografia – Vita Gregorii Să no cei.

La începutul secolului al XVI-lea umaniştii polonezi scriu mai ales în limba latină: Pavel din Krosno, Jan din Wislica, Andrzej Krzycid (1482 – 1537), Klemens Janicki (1516 – 1543). Andrzej Krzycki şi Jan Dantyszek atrag atenţia asupra decăderii continue a Poloniei, datorită incapacităţii de a conducea nobilimii, ale cărei privilegii creşteau permanent. Învăţământul la Cracovia era şi el în degradare, mai ales din cauza excesului de scolastică; tineretul se îndrepta spre Bologna şi Padova.

Una din urmările Reformei, aici, ca şi în alte ţări, este traducerea textelor biblice. În 1563 apare, făcută de calvinişti, prima traducere a Bibliei în limba polonă.

Treptat se îmbogăţeşte şi literatura în limba polonă: prin Mikolaj Rej (1505 – 1569) – scriitor satiric şi moralist, istoricul Marcin Bielski (1495 – 1575), kasz Górnicki, Jan Kochanowski, Piotr Skarga (1536 – GEORGIOS GEMISTOS PLETHON (1355 – 1450?)

Dedic înd lui Lorenzo Magnificul traducerea sa în limba latină a Eneadelor lui Plotin, Marsilio Ficino scria, printre altele: „Marele Cosimo, prin hotărârea senatului părinte al patriei, în timp ce, sub egida lui Eugenio, pontifice al Florenţei, se desfăşura un conciliu între greci şi latini, l-a auzit adesea pe filosoful grec numit Gemistos, zis Plethon, dizer tind, ca un al doilea Platon, despre tainele platonismului; şi a fost atât de însufleţit de cuvintele arzătoare ale acestuia, a fost atât de animat, încât, dintr-un înalt imbold, a zămislit Academia”…

Cu prilejul conciliului ţinut în 1438 – 39 pentru unirea bisericilor – catolică şi ortodoxă, venise în Italia şi Plethon, umanist, moralist, filosof interesat de istorie şi de probleme sociale şi politice. Făcând parte din delegaţia bizantină, el poposeşte la Ferrara şi la Florenţa. Este

prieten cu Leonardo Bruni şi umaniştii din cercul lui. Îşi spune Plethon (sinonim cu Gemistos: ambele au sensul de „prea plin”) pentru că acest nume, cu rezonanţă atică, se apropia fonetic de numele lui Platon. Întors în Grecia, Plethon, se retrage în Peloponesul care părea mai ferit de ameninţarea turcilor. Conţinuând să păstreze relaţiile cu prietenii dobândiţi în Italia, el este sufletul faimoasei şcoli de la Mistra. Bessarion vine în 1452 aici, să-şi facă studiile. Influenţa lui Plethon se exercită direct sau prin discipoli (mă» ales prin Arghiropulos).

Mistra, unde şi-a desfăşurat mare parte din activitatea sa Plethon. Vedere fragmentară a părţii de jos a cetăţii, unde locuise, printre alţi învăţaţi ai timpului, Ioan Lascar is şi se înalţă mănăstirea Rant ha nassa {*în prim pian*).

Matei Corvin. (Gravură de epocă. B.A.R. Cabinetul de stampe).

Manuscris provenit din biblioteca lui Matei Corvin. În medalionul din stânga jos – Ian Vitéz; se presupune că în cel din dreapta jos este chipul lui Jan Pannonius. (*Biblioteca naţională, Viena*).

Foaie de titlu a unui tratat despre viaţa virtuoasă, scris de Marco Marulic şi apărut la Basel în 1513.

Balassi Bâlint. *Portret*.

Jan Kochanowskl. (Monument pe mormânt. Secolul XVI).

Universitatea din Cracovia. Vedere parţială. Collegium Metius, construit în secolul XV.

Jan Amos Komensky (Portret de Jurian Ovens).

Pentru şcoala de la Mistra scrie, spre a servi ca manuale de studiu, lucrări de istorie, geografie, gramatică, retorică, muzică, – astronomie şi astrologie. Operele mai însemnate în care îşi expune gândirea sunt publicate postum: Despre diferenţele dintre filosofia platonică şi aristotelică (De diâerentiis... apărută într-o traducere latină inexactă la Veneţia, în 1532), replică dată

aristotelicianului Scliolarios; tratatul Despre legi.

Tratatul DESPRE LEGI, scris sub înrâurirea lui Platon, conturează societatea ideală în concepţia lui PIcthon: un stat monarhic în care convieţuiesc trei clase sociale, ocupându-se, respectiv, cu guvernarea, apărarea militară şi activităţile economice. În numele dreptăţii Plethon propune ca bunurile ce revin fiecăruia să corespundă muncii prestate. Unitatea statului este asigurată de un crez comun. Reformele preconizate de Plethon ţintesc fericirea omenească. Pentru a o urmări trebuie însă cunoscut omul şi înţeleasă natura universului, în fragmentele ce urmează, Plethon susţine că dorinţa de cunoaştere a omului este legitimă, şi nu trebuie limitată; o pricepere intuitivă nu poate da satisfacţie, căci numai cunoaşterea raţională şi explicarea cauzală pot oferi fericirea. Iar omul poate încerca şi spera în izbândă. Plethon consideră creştinismul sleit; el trebuie deci înlocuit príntr-o altă doctrină. Izvoarele ei le caută în gândirea antică, efectuând o sinteză între ideile neoplatonice şi miturile antice, deci înlocuind mitologia creştină cu cea păgână. Zeităţilor antice le închină 28 de imnuri scrise în hexametri. El îşi găseşte totodată puncte de sprijin în gândirea orientală (ale cărei ecouri crede a le afla şi în Platon), şi la Pscilos, precursorul lui bizantin întru raţionalism, determinism şi dorinţă de reînviere a elenismului. Dar, aşa cum observa un istoric al gândirii bizantine (Tatakis), Plethon nu vrea, precum făcuse Pscilos, să arate că „Platon este mai apropiat de creştinism decât Aristotel, ci că el este mai aproape de adevăr”. În replica dată, spre apărarea platonismului, aristotelicianului Scliolarios, Plethon îi atrage atenţia asupra necesităţii de a folosi o metodă modernă: a integrării fragmentului în context, în loc de scoatere a unor frânturi din textele lui Aristot, în chip scolastic, ca argumente de susţinere a dogmei.

În 1460 Seliolarios, de venit sub numele G-honimdios, primul patriarh al Ceaastaaatmopelului ocupat de tarsi; pomneeşte ca tratatul Despre[47] *Htk* să fie, ars ca anticreştini: Sunt totuşi salvate, fragmente. 1475 Sigismundö Malav testa, tin acenairator al Buai BMlma, ia de la Mist rac resturile pământeşti ale acestuia spire ale: îngropa. Într-un memilbt la Ixhnhii. Ideile Mzantiambii. IIRM hemi aveau să le fertilizeze Italia renascentistă, iar prin ea, Renaşterea europeană.

bestie; lisp

(Fragmente)

Nu trebuie, să ţinem seama, nici, de cealaltă părere, după care* chiar, de am *îi* în stare: să ajungem, întii-o privinţă la cunoaşterea adevărului „nu ne-ar reveni nouă, în calitatea noastră de oameni*, să ne. Îndreptăm cercetările asupra celor dwiae; din cauza inferiorităţii inteligenţei noastre şi fiindcă zeii, nu, vor: Ga. matara lor să fie, obiectul unei curiozităţi indiscrete… Cadă, într-adevăr, de fapt zeii nu ne-ar fi, putut dărui; în van dorinţa de a studia natura lor „dacă ei ar fi voit să ne interzică acest studiu şi să ne refuze facultatea de a dobândi nişte noţiuni clare, despre ei. De altminteri, ar fi tot atât de absurd să admitem că trebuie, fie să nu avem nicio idee, despre; aceste lucruri şi astfel, să trăim ca animalefe, fie: să primim, ia întâmplare şi fără a le cerceta, toate inragiiie care ni se înfăţişează, ceea ce nu me-ar îngădui să atingem, fericirea pe care o urmărim. Şi dacă totuşi, printii-o înr tâmplare providenţialii „cineva ar întâi ni, fără apto Tttl raţiunii, adevărul în aceste: materii, niciodată după ce l-ar (Mnndi ta acest dtip, nu l-ar stăpâni cu adevărat şi am s-ar putea bucura de o fericire desăvârşită, ba chiar de nicio fericire şi nici nu ar şti de este ori nu fericit, Saca nu ar avea nici raţiunea, nici ştiinţa necesare

47 Din: Plóthon, Traité desLois..... (cd.. C. Alexandre).,
trad. A. Pel'lîssier, Phris, 185$. in româneşte de Cornelia Contorovslii.

pentru a se lămuri asupra celor mai importante probleme. Căci nu este de ajuns să-ţi închipui că eşti fericit, aceasta li se poate întâmpla până şi nebunilor; mai trebuie să ştii, întrucât şi cum eşti fericit, ce este bine şi ce este rău pentru om şi din ce pricină. (...) Şi chiar dacă natura divină ar fi cu mult mai presus de cea a omului, nu putem spune că din acest motiv el trebuie condamnat să nu o cunoască, din moment ce el are raţiune şi facultăţi care nu sunt întru totul străine naturii divine.

MARCUS MARULUS (1450 – 1524)

Poet croat din Split, Marko Main lié, care semnează cu numele latinizat Marcus Marulus şi este numit de italieni Mareo Marulo, făcea parte dintr-o familie, după mama de origine italiană; după tată avea, cu câteva generaţii în urmă, strămoşi aromâni. Mărturie a studiilor de umanist este catalogul, care se cunoaşte, al bibliotecii sale, bogate în autori clasici. Marens Maruins Patriciu's Spălate ns is compune în limba latină şi în limba croată. Lasă, redactate în latineşte, tratate cu caracter moral şi religios şi scrieri cu preocupări istorice. Este un autor cunoscut de epocă; lucrările i se tipăresc în decursul secolului al XVI iea la Veneţia, Basel, Köln, Anvers şi Paris, i se traduc în limba italiană şi germană. Se bucură de succes mai ales un îndrumar al vieţii virtuoase (De institutione bene beate que vivendi). Scrie şi poezie în limba latină: ode, elegii, dialoguri versificate şi un poem epic, Davidiada (Davidias), alcătuit din 14 einturi. Interesul lui pentru binele civic se vede şi în cele patru versuri de mai jos, adresate Nobililor din Split (Ad nobiles spălatenses); ele fac parte din culegerea de Cântece ale lui Marcus Marulus (Mărci Maruli Carmina). În limba croată opera lui principală, poemul religios în şase ciuturi, judita (Judita), scris în 1501, se publică la Veneţia în 1521. Pe lin episod inspirat din Vechiul Testament se suprapun influenţe clasice, italiene şi croate (în prolog Mărul le

vorbeşte despre „înaintaşii? săi croaţi).

precum şi ecourile evenimentelor contemporane; de pildă, convoiul războinic din fragmentul ce urmează sugerează invazia oştilor turceşti. Eroina, personalitate puternică, Ja fel cu alţi eroi ai lui Marulic (Hercule şi David), ucide un tiran, pe Holofern. Gestul lor justifică acea violenţă care slujeşte libertatea şi dreptatea.

CĂTRE NOBILII DIN SPLIT1

În întrunirile noastre dezbateţi doar lucruri de seamă, Lege, dreptate şi rost, cinste, credinţă râvnind; Mintea să nu vi-o robească iubirea sau ura, mânia; Pururi în publicul sfat fie oricine admis!

JUDITÀ[4849]

(Fragmente)

Cine să zugrăvească dezlănţuitele oşti? pământul se cutremură sub copite şi droşti; şi-n urma oştirii nimic nu rămâne, strivite sâni iarba şi falnice grâne.

Prada-şi părăsesc flămândele fiare, când trece oştirea stau în nemişcare; cerurile plouă păsări spaimintate, un urlet e totul, o moarte e-n toate.

Se înipă nouri – pulbere şi fam? mimifi şi apusul sâni pierduţi în scrum; trecători pe ape, cm poduri de vase, zece zxic-%şiruri oştea nunmrase... f, */

Cine-ar fi viteazul să le stern % cale cnid vin pâlcuri, pâlcuri şi cu săbii goale? tremură de spaimă rege ori sultan dină bir cu fugiţii; ar în mn

— IWAN GXMDULIC (1589 – 163.8)

Născut într-o veche familie din Ragttsa, îndeplineşte însemnate funcţii publice. Scrie numai poezie şi numai în limba maternă. În lucrările de tinereţe – s-a păstrat puţin din versurile şi piesele de teatru scrise atunci – nu este

48 Din: Marko Maru lid, Pay id ias. Priredio Josip Bada-

49 Din : Marko Marulic* Davidias, op, cit, în româneşte de Viorica Greculovschi şi Miftaï Nenoiu.

aproape de loc original. Gustul imitaţiei se estompează cu timpul, dar nu dispare întru totul nici la maturitate. Operele lui fundamentale, o dramă pastorală şi o epopee, se inspiră dim Tasso, Guariai şi meoplafomismul Renaşterii. În 1S2S scrie drama Pădureanca (Dubravka); destinată sărbătoririi Şfintului Biasmos, ocrotitorul Rageisci, ea are clemente – de epmfcalam f specie poetică foarte cultivată în Renaştere) prilejuite chiar de căsătoria poetului, O. poveste de dragoste se încheie. În giiaa închinată libertăţii (prilej de a o cânta cu accente puteraiee) printre căsătorie. Gundulic, care abandonase o intenţie mai veche tic a traduce din Tasso Ierusalimul liberal, sub influenţa acestei opere, scrie propriul sau poem epic, Osman (1626); din cele 20 de cânturi, două (XIV, XV) nu îi aparţin. Poemul proslăveşte victoria dobândită asupra turcilor conduşi de Osman, de către polonezi, în lupta din 1621 la Botin, Fiul regelui Sigismund, prinţul Vladislav, care avea trupele strânse, pregătite pentru atac, dar nu a participat la luptă, împiedicat de boală, este sărbătorit de lumea creştină. Vi itoarea lui căsătorie cu o descendentă*ă* în f am i Mi le domnitoare ale câtorva (Sri creştine sugerează întărirea rezistentei împotriva turcilor. Întors la Constantinopol, Osman este urmărit ele autor piuă la uciderea lui de către ienicerii turci i\u /răfciţi. Limba înflorită şi expresia adeseori emfatică scot în evidenţă ecourile manieriste din versurile lui Ginului ic.

j

PĂDUREANCA1

AC ICL I

Zicerea a III-a

(Fragment)

MILJENKO:

În frunziş zefirii prind să se anine ciocârlii pe ceruri

împletesc suspine[50] graurii, în cântec, chiantă zori de aur, mândre păstoriţe se-nvăuiie-n laur.

Prin livezi, păstorii cântă din cimpoi se înşiră-n cale hirmeld de oi, prea frumoase zâne strânse la izvor, pânză ţes, de aur, din cântecele lor.

Zorii stan s-apară> încet, la miazăzi, vegherea mea cea lungă se curmă-n noua zi, când valuri de suspine, cascade cu-niristări, se pierd în murmur tainic de-amare lăcrimări.

Curg cântece din plânset, în zvon se întâlnesc şi-n pajiştea livezii dorinţe înfloresc; dar făr-a ta la urină ce nit e nicăiri, în juru-mi e doar noapte şi-s triste năluciri.

Pădurcaiiço, dulce Pădureanca, raza fermecată ruptă de la soare, o durere-amară inima-mi încearcă: raiul feţei tale unde, unde-i oare?

Ziua-mi nu coboară din raltul Luceafăr, amoriul nu-şi gata leacul de diochi, sufletul în mine nu se face teafăr până nu-ţi zăreşte soarele din ochif...)

OSMAN1

Chitul IX

(Fragmente)

(... ÁVăl subţire peste dânşii îi incongiur cu iubire şi din vocile mieroase fac o dulce izvodire:

„Prea cinstite şi viteze împărate Vladislavs, toţi cântăm cu vesclire imn măreţei tale slave.

Că-n vătraiul de juneţe, la hotarul tării talc frânt-ai tur oi cu oşti semeţe, înturnându-i de pe cale.

Apărat-ai pre tot locul mândra ţării moştenire, ce-n belşuguri se răsfaţă, aducându-ţi pomenire.

Din: Ivan Gundulic, *Osman*, Zora, Zagreb, 1962. În româneşte de *Viorica Greculovschi* şi *Mihai Nenoiu*.

Mulţumită slavei tale în belşug stă azi noroiul şi în

50 Din: Ivan G um Iulie, Surse sine razmetnoga. Dnbravka, Zora, Zagreb, 1964. în româneşte de Viorica Greculovschi şi Aii hai uXenoin.

pace pe hotare, călind pământului rodul.

Azi păstorul cu-al său fluier paşte turma lui cea blinda şi tot omu-i fără grijă, nimeni nu mai stă la pânda. O

Satele sâni liniştite, câmpurile roditoare, turmele-s iar întregite, grhiele se coc la soare.

Numai feţe vezi senine care fi spun: ţarc, degrabă, o mireasă prea frumoasă adu la palat podoabă.

Craiule, far adăstate gata nunta ta domnească de viteji şi-a şaptea spiţă neamul tău să strălucească.

Raza ta să lumineze aste câmpuri roditoare, la domnie să se-aşeze crai din crai, soare din soare".

Şi veni ziua râvmtă când supuşii se-adunară pe mireasa mult dorită s-o întâmpine cu falăf...)

ba lasst b Alint

(1554 – 1594)

Se naşte într-o familie aristocrata ele protestanţi bogaţi care se ruinează. În viforoasa lui viaţă se zbate cu procese pentru a-şi recăpăta averea* studiază (cunoaşte opt limbi), e adeseori pribeag şi îndrăgostit (mereu de altcineva), ia parte la luptele împotriva turcilor; moare la asediul Esztergomului, care fusese cucerit de turci. Nu scrie latineşte; în cântecul bahic de mai jos, din ciclul Noilor iubiri (tij szercimek) 1583 – 1584), îşi declară voinţa de a folosi limba maghiară. Compune poezii şi adaptează o comedie pastorală italienească. Mai presus de cântece şi de versurile religioaseau rămas notorii poeziile lui de dragoste şi cele inspirate de lupta împotriva turcilor. La început poezia sa erotică imită convenţiile Renaşterii occidentale. Personalitatea lui lirică se afirmă printr-un ciclu de poeme – Iulia – scrise în anii 1588 – 1589 şi închinate marii sale iubiri. Julia – acesta este numele cu care i se adresează – întrupează desăvârşirea trupească şi morală. Cântecul Veşnica şi neschimbata-mi iubire (Az o szerelmének örök és maradandó voltáról) consemnează, ca

lege a vieţii, trecerea; ea marchează atât universul material, cât şi pe cel al simţămintelor; fin psiholog, Balassi observă „intermitenţele inimii”. Un singur lucru rămâne: iubirea pentru Iulia; această dragoste., neîmplinită şi fără de nădejde., îl mistuie într-o necontenită suferinţă.

IULÏA[51]

Veşnica şi neschimbata-mi iubire

Se ciută numai pe o melodie tristă

Casc, palate, oraşe, cetăţi întărite – se surpa cu vremea:

Vlagă, tărie, grămezi de comori, avuţie – cu vremea pier toate:

Primăvăratica rază, mixandra şi crinul – cu vremea se scutură;

Slavă regească, onoruri, întinse moşii – se duc toate cu vremea;

Pulbere piatra se face – devine cu vremea şi pulberea stâncă;

Praful se-alege cu vremea de faimă, măriri, frumuseţe de înger;

Îmbătrâuieşte pământul, scai munţii, cu vremea şi marca-i mai mică;

Cerul se acoperă, aprigul soare păleşte – nu-l veşnic nimica;

Slova în piatră săpată dispare şi alta în loou-i răsare;

Pizma se curmă, din zi ase-n moaie, chiar vrajba se mai îmbunează;

Tot ce-i lăsat de la Domnul se schimbă cu vremea şi are un capăt;

Numai iubirea-mi, ca focul din iad, nu se stinge, căci

51 Din: I3alassi Bálint, Õsses versei és szép magyar home- didja, Ifjiisdgi Konyvkiailó, Bukarest, 1965. în româneşte üe Ion Acsan.

arde de-a pururi.

Dragostea mea nu sfârşeşte şi nici nu cunoaşte schimbarea;

Când îmi aştept mântuirea prin degetul Iuliei – tocmai ca Lazar;

Scris-am acestea şi Iuliei le-am închinat ca şi vechile-mi stihuri!

NOILEIUBIRI[52]

În landein femporis Pentru băutorii de vin

Vezi cum în jur străluceşte pământul gătit cu minune de flori?

C impui e plin de miresme de roze, mixau dre în zeci de culori;

Glasuri de păsări răsună oriunde, prin văi şi prin piscuri din zori!

Feţi şi fecioare în horă se prind cu cunună de roze pe frunţi;

Vesele cântece chită copiii.

surul şi posacii cărunţi;

Cerul, pământul, pâraiele s-au înnoit, şi mai poţi să te-ncrunţi?

Lăsării mâhnirea şi uitării necazul, prietene, vrednic oştean.

Jalea în suflet destul am purtat-o, să piară deci zbuciumuri van.

Hai să petrecem şi, bând, ospătând şi dansând, să scăpăm de alean!

Grijă mai mult pentru alţii în anii cei tineri avut-am au ba.

Fără să ştim mei meleagul, mei ziua cină ultimul ceas ne-o mim?

Griji pentru ce?

---

52 Din : Ba lass i B alint, op. cit. în româneşte de Ion A cmn.

Dacă Domnul le poate pe toats-mbuna?

Ducă-se dar pe pustie suspinul iubirii şi jalnicul chin!

Noi să ciocnim împreună pocalul de aur cu nobilul vinf Căci de la Domnul asupră-ne doar bucurii azi ne vin!

Scris-a-n latină de-acestea Marullus Poetul, iar eu în: maghiara Am tălmăcit şi alături de cad stihuit-am pe-olava le vară.

când cu vitejii voios petremi-am fugind de tristeţea amară!

JAN KOCH ANO WSKI (1530 – 1584)

Cel mai renumit poet al Renaşterii poloneze face studii în ţară (Cracovia) şi în străinătate (Königsberg, Italia, Franţa). După o lipsă de aproximativ opt ani revine în ţară. Se pare că începuse să scrie – în limba latină – în timp ce se găsea la Padova (elegii şi epigrame). Urmând exemplul poeţilor Pleiadei el sfârşeşte prin a compune în limba maternă. Apreciat pentru versurile sale* devine secretarul regelui Sigismund August. Cu greu se poate face o riguroasă precizare a ordine! cronologice în care îşi alcătuieşte Kocbanowski operele „pentru că asupra unora dintre ele (Epigrame, Cântece) revine mai tot timpul vieţii. Epigramele ffra & zki, publicate în 1585), – din care face parte poezia Somnul, reprodusă mai jos, sunt 300 de mici poeme variate ca ton (satirice, erotice, baltice, de meditaţie filosofică), ca surse în literatura antica (Anacreon, Catullus, Martial); Cântecele (Bésnï, publicate în 1586), compuse, ca multe din poeziile lui Rnmnrd, sub influenţa lui Hoşatius, fac în repetate rânduri elogiul vinului. În 1571 poetul părăseşte curtea, se retrage la ţară, se căsătoreşte, duce o viaţă închinată familiei şi studiului. În 1578 I se reprezintă, în faţa lui Băthory, o tragedie inspirată, ca temă şi structură, din temea clasică; Respingerea solilor greci (Sdprawa poslòw grecklch). În acelaşi an lucrează la o transpunere (mai degrabă parafrazare) a Psalmilor în limba polonă (publicată în

1579).

Lovit de moartea fetiţei sale, Urszula, îşi plânge durerea în li} poeme, Lamentaţii (Treny, scrise în 1579). Ele cuprind elemente specifice epicediilor clasice: jalea pentru fiinţa pierdută, evocarea făpturii şi elogiul ei, povestirea morţii, căutarea unei alinări. Tatăl-poet notează simţăminte şi cugetări prilejuite de moartea copilei. Poetul nu mai poate crede în gândiroa stoică, fiindcă ea nu are puterea să-l sprijine în nefericire. Un moment îl fulgeră ideea de a-şi pune capăt vieţii şi Vede un exemplu în Brutus, al cărui gest îşi află justificare în concepţia lui Epicur. Suita lamentaţiilor nu este scrisă pe un ton egal. Deznădejdea se ostoieşte, tatăl se pleacă în faţa destinului. Aluzii livreşti şi mitologice introduc uneori un clement convenţional acolo unde mocneşte de fapt o suferinţă sinceră.

TREN ÎI[53] Trenia IX

Te-aş cumpăra, înţelepciune, pe bani grei.

De-o fi cum spune lumea, că tu cinar poţi, de vrei, S-alungi din trup dorinţe şi pofte omeneşti.

Pe om să-l faci asemeni cu îngerii cereşti.

Să uite de necazuri şi de viaţa-i grea.

Rele-ntâmplări să n-aibă, nici fricii să se dea.

Tu ştii a vieţii valuri să iei drept bagatelă.

Egală ţie însăţi şi ghidului f idelă.

Norocul ori durerea înfrunţi făr’ să te temi n De moarte; neclintită rămâi în orice vremi.

Nu-n aur fericirea o vezi, nici în comori Ci-n firesc echilibrul vieţii o masori.

Cu ochiul tău de Argus tu orişicând zăreşti Nefericuu-ascuns sub straiele-i regeşti.

Norocul la săraci nu-l pizniuieşti nicicând, li ceri doar

53 Diu: Jan Kochanowski, Treny, Krakow, 1950, P.A.P.P. în româneşte do Elena Linfa.

să-ţi asculte o prevestire-n gând. Nefericit sunt eu ce-am irosit o viaţă Yrind să fi fost zărit a-nţelepcumii faţă! Dsodată-s azvârlit de pe înalte trepte A mestecat cu alţii; ce poate să m-aştepte?

Trenta XI

Zadarnică-i virtutea! strigă Brutus lovit... Nimic n-are valoare, chiar dacă eşti slăvit! Salvaiu – s-a vreodată prin crezuri cineva?

Ori bunătatea de rău feritu-l-a cândva?

O soartă neştiută fapte-omeneşti abate Fără sări pese bune-s ori rele, aste fapte.

Să scapi de soartă nu se poate, ea, orbeşte.

De o ori nu e dreaptă, în toţi la fel loveşte. Prosteşte – am vrea mereu s-apărem înţelepţi, Sfidând pe cei mai simpli; ignari şi insolenţi Ne târâm spre cer vânându-i tainele din zbor, Mistere ne-nţelesc pentru un ochi de muritor. Slabi şi nevolnici noi petrecem doar cu vise Uşoare, efemere, iluzii neatinse.

O, suferinţă crudă! E oare-a ta voire să pierd şi fericirea şi-a minţii stăpânire?

EPIGRAME1

Somnul

Tu somn ce-l înveţi pe om cum se moare D: scoper înduri gustul vremii i în oare.

Adoarme o clipă ăst trup muritor.

Ca sufletu-i liber să plece în zbor.

1 l) iiK Jan Kochanowski, *Fraszhi*, Warszaw, 1956, 1M.W. în româneşte de *Elena Linia*.

De-o vrea unde ziua apare din mare.

Ori unde-n amurg: luceafăr răsare.

Unde zăpa Aa-i şi gheaţa stăpânăx Unde-n arşiţă apa picre-n tmână.

De-aproape s-admire stehe pe cer.

A st re-n ciudată mişcare ce, pier.

Armonioasa sferelor rotire şoptind plăcut ca o ademenire, iar bietu-i suflet zburde-n libertate3 De-odihnă dreaptă aibă trupu-i parte.

Dormind, să-şi uite dorurile toate.

Să scape de primejdii necurate.

ŁUKASZ GÓRNICKI (1527 – 1603)

După studii făcute la Padova, devine secretar şi bibliotecar al regelui Sigismund August. Îl interesează istoria, problemele politice, morale şi educative: „Traduce din Seneca. Prieten, al lui. Kochanowski, el scrie, ia limba polonă, proză şi versuri de dragoste. Opera lui principală este Curte ane1 polonez (Dworzanin polski, 1566), lucrare cu intenţia didactică de a oferi o pildă demnă de urmat omului dornic să se formeze. După cum mărturiseşte titlul, cartea lui are ca model Curteanul lui Gastiglione; Górnicki traduce şi adaptează. Prefaţa. Învederează dorinţa autorului de a scrie pentru cititorii săi polonezi. De aceea el omite mare parte din episoadele şi exemplele date de scriitorul italian, completând nu povestiri inspirate din viaţa politică şi moravurile poloneze şi să participanţilor la dialog nume poloneze.

CURTEANUL POLONEZ[54]

Prefaţă

(Fragmente)

Era o vorbă la greci: „Trăieşte astfel încât nimeni să nu simtă că exişti pe Iunie”. Plutarh ia în derâclere şi dezaprobă zicala asta, dovedind că nu se cuvine nimfuiii a trăi în asemenea întuneric. Căci – spune el – cine trăieşte ca un virtuos şi înţelept, aceluia nu i se cade a sta retras, când ar putea să fie de folos oamenilor prin pildă şi ajutoare; iar cine trăieşte rău şi prost, acela oricând, fără

54 Din: Łukasz Górnicki, Dvov tanin, K.W., Warszaw,- 1950. în româneşte de Elena Linia.

a-şi ascunde lipsurile şi bolile, poate găsi un asemenea om, care totul vindecă şi îndreaptă.

În privinţa asta eu ţin cu Plutarh şi zic cum că nu se cade nici înţeleptului, nici celui prost să se culce printre cadavre. (…)

Şi venindu-mi asta în minte adesea, deşi n-am cunoscut pe propria-mi piele ca înţelepciunea mea să fie vreodată folositoare oamenilor, totuşi, ea să rămână o amintire oarecare pe lume şi mărturie a dorinţei mele spic bmele poporului meu şi pentru a putea scoate în evidenţă pe cel care ar putea salva şi simplitatea mea şi «aduce un serviciu poporului polonez, m-am apucat să scriu *Curteanul*, iuânchvi din cărţile contelui Baldesar Castiglione, care cărţi sunt de el scrise cu înţelepciune, învăţătură şi multă elocinţă. Dar, pentru a justifica scrierea aceasta a mea, căci, după părerea mea, altfel a fi nu se poate, fie ca oricine o va privi să ştie următoarele: Castiglione a scris în italiană şi pentru italieni, ale căror obiceiuri sunt foarte diferite de ale noastre. Cine-ar vrea să traducă întocmai cum e scris, păstrând persoanele italiene, bărbaţi, precum şi femei, ar putea fi înţelept făcând asta, dar cu, om simplu, nici n-am putut şi nici, putând, n-am îndrăznit, căci ştiu a nu fi plăcut urechilor poloneze (…). Astfel, cititorul înţelept va vedea pricina pentru care eu n-am tradus unele, sau le-am schimbat, sau de ce în alte privinţe sunt diferit ele Castiglione.

IAN AMOS KOMENSKY (1592 – 1670)

Pedagog de renume mondial, gânditor adânc, Ian Amos Komensky, cu numele latinizat Çoraenius, este şi un scriitor de seamă. Fiu al unui morar care făcea parte din comunitatea Fraţilor Boemi, el se naşte într-un sat din Moravia. Orfan la vârsta de 12 ani, învaţă, chinuit de metodele timpului, la şcoala latină din Pretau, apoi studiază teologie şi filosofie la universităţile din Herborn şi Heidelberg. În 1616 Komensky\ devine preot al comunităţii

Fraţilor Boemi, apoi director al unei şcoli dintr-un oraş în care comunitatea era puternic constituită. Oraşul este distrus în 1621 de trupele spaniole şi Komensky îşi pierde locuinţa, familia şi manuscrisele. De acum înainte va avea, în traiul sau de exil, domicilii precare şi lipsa de linişte a omului căruia îi lipseşte o ţară a sa şi ttiţi acoperiş sigur. „Viaţa mea a fost o continuă pribegie” – scrie el în Unica necesitate. Urmărit, rătăceşte şi se ascunde prin Boemia.

În această perioadă scrie (1623) Labirintul lumii şi paradisul inimii (Labyrint sveta a Räj srdee, publicat în Polonia, 1631), o satiră socială, al cărei procedeu fundamental este alegoria. Autorul cutreieră într-o cotate uriaşă; drumurile toate duc către un loc unde se află castelul înţelepciunii, însoţitoarele lui sunt Amăgirea şi Plăcerea iscodirii; i se dau nişte ochelari care au proprietatea de a schimba fiece lucru în opusul său şi doar privind pe sub ramele lor poate vedea node format. Călătorul este omul care străbate lumea.

vede în ea suferinţele «şi nedreptatea. Modi tind în faţa morţii, emul renunţă până la sfârşit la ochelari şi la însoţitoare. Capitolul al XII-lea este o satiră a pasiunii – care fusese atât de caracteristică Renaşterii – pentru alchimie.

În 1627, Ferdinand al îl-lea, format de iezuiţi, decretează catolicismul unica religie acceptată în stat. Fraţii Boemi devin victime ale persecuţiilor religioase; declaraţi eretici, ci trebuie să fugă. Astfel pleacă şi IComensky dinţară şi trece în Polonia, unde lucrează ca profesor şi director al unei şcoli într-un mic oraş. Acum scrie Informatorul şcolii materne (Informatorâum scholae maternae) şi publică în 1631 Uşa de aur a limbilor deschisă (Janua aurea linguarum reserata). Tot acum lucrează şi la Marea didactică, începută în timpul peregrinărilor sale prin Boemia, redactată în limba cehă între 1629 – 1632 şi tradusă în limba latină în 1640.

În aceeaşi epocă el începe o operă; care nu apare niciodată, Pansofia* titlul indică etimologic conţinutul năzuit: ştiinţa universală ca ţintă a educaţiei. Cunoştinţele variate şi uriaşe ale, omului se constituie totuşi într-o unitate; prin însuşirea ei se poate dobândi o armonie universală între oameni care studiază aceleaşi cărţi şi s-ar putea, odată, înţelege într-o aceeaşi limbă. Există în această ştiinţă universală elemente intermediare între universalismul Renaşterii depăşite şi viitorul enciclopedism din următorul veac al luminilor.

În 1637 i se tipăreşte în Anglia o lucrare cuprinzând concepţiile sale despre educaţie: Uşa deschisă a înţelepciunii ori seminarul pansoaiei creştine (Porta sapientiae reserata sive pansophiae christianae seminarium). Ediţia a doua, publicată în 1639, este intitulată Antemergătorul passofiei (Pansophiae prodromus). Invitat să organizeze şcolile conform principiilor sale, Komensky soseşte în Anglia (1641). Într-o lucrare scrisă aici – Calea luminii (Via lucâs, publicată la Amsterdam, 1668) – ridică probleme generale: ştiinţă, gândire, frăţie între oameni prin învăţământ, în 1642 părăseşte Anglia pentru Suedia, unde este invitat tot pentru o bană rândnire a învăţământulni. Revine în

Polonia (1648) ea, episcop al Fraţilor Boemi, iar în 1650 se stabileşte în Ungaria „unde se ocupă de organizarea unei şcoli model; în cursul acestei munci, inspirat de şcoala model pe care *o* gândea şi ca o concluzie a strădaniilor sale, Komensky, scrie o seriede: lucrări didactice. Ideile esenţiale asupra acestei şcoli sunt cuprinse în Şcoala pansotică, adică Laboratorul înţelepciunii universale (Scbola pans oii ca, hoc est, universalis sapientiae câficina, 1651). Tot aici începe să scrie lucrarea Despre îndreptarea lucrurilor omeneşti, în oare întrevede o posibilă colaborare, pentru început „a tuturor ţărilor europene, iar apoi a tuturor ţărilor din lume.

Se întoarce în Polonia în 1654; în 1655, când izbucneşte războiul între Suedia şi Polonia, Fraţii Boemi care sprijineau Suedia, ca apărătoare a protestantismului, sunt alungaţi de polonezii ce distrug oraşul unde ei se aciuiaseră. Bin nou pribeag, fără cărţi şi cu multe manuscrise pierdute, Ivomeiisky se opreşte la Amsterdam. În 1657 se publică aici, sub titlul Toate operele didactice (Opera didactica omnia); un volum care cuprinde majoritatea lucrărilor sale de pedagog dintre anii 1627 – 1657. Volumul începe cu Marea didactică* tipărită acump Tinia oară în forma ei definitivă. Titlul şi scopul lucrării sunt explicate de la început. Lăsând la o parte o mare diversitate: de lucrări de metodică, închinate mai ales studiului limbilor, esenţa gândirii pedagogice a lui Komensky este, cuprinsă în Marea didactică. Dacă la origine Uniunea Fraţilor Boemi fusese adversară culturii, treptat îi descoperă folosul tocmai în susţinerea propriilor sale idei, creează şcoli şi tiparniţe. Importanţa învăţăm întâlni era deci cu gravitate simţită în secta protestantă din care făcea parte familia lui Komensky. Ca un adevărat precursor al veacului luminilor, Ivomensky crede în funcţia educaţiei de a îndrepta viaţa şi, în consecinţă, în datoria sa de a-şi închina fiinţa problemelor educaţiei, de a face învăţătura accesibilă tuturor, indiferent de sex şi de origine. În primele capitole Marea didactică vorbeşte despre caracterul divin al naturii umane. Omul este centrul universuluirevine aici o idee dragă umanismului renascentist: a omului stăpân virtual al universului, căci posibilităţile lui de evoluţie sunt infinite. Cunoştinţele lui tind să fie, în chip firesc, universale. Eforturile pentru dezvoltarea armonioasă – fizică, intelectuală şi morală – a copilului trebuie începute înainte de intrarea lui în şcoala, din familie. Ca şi Montaigne, Komensky concepe un învăţământ liberal, din care se îndepărtează constrângerea şi care atrage oferind bucurie şi plăcere. Concepţiile sale

îşi au sursele şi în gândirea pedagogică renascentistă sau marcată de Renaştere: Vives, Fr. Bacon, Campancila, Galilei etc. Îl apropie pe Komensky de Renaştere condamnarea învăţământului scolastic, bazat pe principiul autorităţii şi pe memorie (scrie, de altfel, Ieşirea din labirintul scolasticii) şi concepţia omului activ. Instruirea se face pornind de la percepere, cu ajutorul simţurilor, a lumii înconjurătoare, deci observând legile naturii, trecând apoi prin experiment şi apelând la contribuţia raţiunii. Mintea trebuie să cerceteze legătura cauză-cfect; ca şi Fr. Bacon, Komensky crede că a şti cu adevărat înseamnă a şti explicând (*per causas scire*).

În 1666 se tipăresc la Amsterdam primele două părţi – Panergesia şi Panangia – din lucrarea Dezbatere universală cu privire la îndreptarea lucrurilor omeneşti (De rerum liumanarum emendationc consultatio).

Fe lângă operele de pedagog Komensky lasă şi alte scrieri: de interes istoric (privitoare la persecuţiile religioase cărora le sunt supuşi Fraţii Boemi), exegeză biblică, polemică religioasă, imnuri sacre.

Îndurerat de consecinţele intoleranţei religioase, care distrugeau şi zdruncinau vieţile omeneşti, aşa cum o zguduiseră pe a sa, Komensky arată într-o lucrare – îngerul păcii (Angelus pacis, publicată în 1667) – în ce chip se poate realiza înţelegere între oameni.

Moare în Olanda, lăsând în lucrarea publicată în 1668, Unica necesitate – a şti ce îţi este ţie necesar (Ununi necessarium, scire quid sibi sit necessarium), profesiunea sa de credinţă; o expunere a gândirii sale morale şi religioase şi analiza, muncii sale, căreia, cu pasiune i-a dăruit viaţa.

LABIRINTUL LUMII ŞI PARADISUL INIMII[55]

---

55 Din: J.A. Komcnskў, Labyrint svëta a .vâj srdee, Pcd, naivi., Praha, 1955. în româneşte de Pand elf'. Olteana,

(Fragment)

CAPITOLUL Al. Xli-LEA În care peregrinul pătrunde în tainele alchimiei

Iar Plăcerea iscodirii îmi spuse: „Să mergem! Te voi conduce acum pe culmile înţelepciunii omeneşti, acolo unde se desfăşoară acea minunată lucrare, munca aceea desfătătoare a minţii, de care omul, o dată ce a îmbrăţişat-o, nu se mai leapădă cât trăieşte”. Am rugat-o să nu mai zăbovească şi să-mi îndrepte degrabă paşii într-acolo. Şi iată, mă aflu într-un fel de beci în care stau aşezate la rând vetre şi cazane încinse şi unde zac peste tot, de-a valma, retorte sclipitoare de sticlă. În jurul cuptoarelor, oamenii care alimentează de zor focul de sub grătare forfotesc întruna; ici suflă cu foalele în jar, pentru a răscoli vâlvătăile, colo domolesc para, turnând peste foc felurite substanţe. Întreb: „Dar chic sunt aceştia şi ce meşteresc aici?” fără Plăcerea iscodirii îmi răspunde: „Iată-i pe cei mai subtili filosofi. Ei înfăptuiesc aici ceea ce nici dogoarea soarelui ceresc nu este în stare să săvârşească cu cele pe care le ascund măruntaiele pământului; ţelul lor este transmutaţia metalelor în metalul cel mai de preţ, în aur. „La ce bun toate acestea”, zic eu, „doar este ştiut că omul se foloseşte mai mult de fier şi de celelalte metale decât de aur”. „Nebuniile, mă apostrofă ea, oare nu aurul este lucrul cel mai de preţ? Se mai teme oare de sărăcie cel ce îl stăpâneşte?

Şi-apoi ţine minte: piatra care preschimbă, metalele în aur deţine puteri miraculoase; ea menţine nevătămată până la moarte sănătatea omului şi poate prelungi viaţa cu două-trei sute de ani. Dacă cineva ar afla taina folosirii acelei forţe, ar putea deveni nemuritor. Căci, negreşit, acel *lapis pMhsophictis* nu reprezintă altceva decât sămânţa vieţii, sâmburele sau, dacă vrei1, elixirul magic din care animaiefe, plantele, metalele, elementele înseşi îşi trag seva existenţei lor”. Auzind eu lucruri atât de ciudate, mă

minunez foarte şi zic: „Susţii ca oamenii aceştia sunt nemuritori?” Plăcerea iscodirii o întoarse: „Ei, nu tocmai, nu toţi reuşesc să descopere ceea ce caută. Căci, chiar dacă unir ajung să izoleze elixirul, nu se pricep să umble cu el şi nu sunt în stare să-l păstreze”. La asta îi spun: „Eu unul, dacă l-aş poseda, m-aş strădui sări folosesc astfel, încât Moartea să nu mă poată atinge şi aş produce aur dinbelşug, pentru mine şi: pentru alţii. Numai că nu ştiu unde aş putea să-l procur”, „Aici se fabrică”, mă lămuri interlocutoarea. „Unde, în cazanele astea?” întreb eu. „Întocmai”.

M-am apucat să cercetez încăperea, privind cu luare aminte la toate ce se făcea şi am observat ca nu tuturor le mergea treaba strună. Câte unul nu reuşea să potrivească focul cum trebuie, drept care amalgamul nu se încingea de ajuns. Unuia i-a plesnit retorta din pricina flăcărilor prea puternice, pe care nu le putuse domoli ia vreme, de a ţâşnit din ea un fel de abur. Nefericitu” îngăima printre suspine cum că elixirul i-ar fi scăpat din vas, odată cu aburul. Altui a turnat în recipient prea multă substanţă, încâf a dat pe dinafară, iar altul a amestecat compoziţia mai mult decât era necesar. L-am văzut pe unu” care, cu ochii mânjiţi de funingine, se văicărea, pretinzând că*, de atâta fumăraie, nu putuse supraveghea cum se cuvine mersul calcinării şi momentul fixării flogisticului şi că, în timp ce se ştergea la ochi, năzdrăvanul elixir s-a evaporat. Năbuşiţi ele fum, câte unii îşi dădeau duhul lângă cuptoare. Dar cei mai mulţi din ci n-aveau suficient cărbune în sac şi alergau să se împrumute de pe la alţii. În acest timp li se stingeau cuptoarele şi toată truda se ducea pe apa sâmbetci. Întâmplări de soiul acesta nu mai conteneau, căci, chiar dacă în beci erau admişi numai cei cu sacul plin, multora cărbunele li se consuma mai repede decât prevăzusem, încât erau puşi în situaţia de a alege între a renunţa şi a cere cărbune împrumut.

Privindu-i cum se agitau zadarnic, am declarat: „Din ăştia care se zbat în van văd destui, dar din cei care au obţinut piatra filosofală nu zăresc niciunul. Văd cum tojoesc laolaltă aurul şi viaţa, distrugându-le pe amândouă şi cam atâta. Dar uncie sunt grămezile, de aur şi mormanele de nemurire?” Plăcerea iscodirii răspunse: „Păi, stai să vezi, chiar de i-aş ruga să ţi le arate, n-au să o facă; ştii, asemenea lucruri de preţ trebuie ţinute sub obroc. Căci, de-ar afla despre ele vreun potentat, ar dori să şi le însuşească, iată de ce taina trebuie păstrată”.

La un moment dat observ cum unii din truditorii aceia căniţi de fum se adună ciopor şi încep să discute cu aprindere. Ciulesc urechile şi îi aud cum încearcă să explice pricina eşecului. Unul dă vina pe filosofi, acuzându-i de a fi formulat prea alambicat şi confuz principiile şi procedeele de lucru, altul se arată nemulţumit de vasele de sticlă prea fragile, al treilea crede că totul se trage de la poziţia nefavorabilă a aştrilor, al patrulea tună şi fulgeră împotriva impurităţilor din amalgamul folosit, al cincilea se plânge de lipsa mijloacelor financiare.

Erau atâtea pricini ale nereuşitei, încât „sărmanii, nu mai ştiau ce fir să apuce, pentru a face să înainteze ştiinţa lor. Surprinzând faptul că părăseau încăperea unul câte unul, am crezut de cuviinţă să plec şi eu.

MAREA DIDACTICĂ[56]

(Fragmente)

Care ne înfăţişează o artei universalei – valabilă de a învăţa pe toţi toate sau un mod sigur şi ales de a întemeia în toate comunităţile, oraşele şi satele unui stat creştin astfel de şcoli, încât tot tineretul de ambe sexe – fără a neglija pe nimeni, de nicăieri – să poată fi instruit în ştiinţe, împodobit cu bune moravuri, pătruns de evlavie şi

56 Din J.A. Komensky, Texte alese, Editura de stat didactică şi pedagogică, 1958.

înarmat, pe această cale metodică, în anii tinereţii, pentru tot ceea ce este în legătură cu viaţa prezentă şi viitoare, *printr-o învăţătură dată pe scurt, în mod plăcut şi temeinic, în care*:

fundamentele tuturor sfaturilor (îndrumărilor) sunt scoase din însăşi natura lucrurilor, adevărul este demonstrat prin exemple date în mod paralel, luate din îndeletnicirile practice, succesiunea e rânduită după ani, luni, zile şi ore şi, în sfârşit, e arătată o cale uşoară şi sigură de a înfăptui cu succes aceste sfaturi (îndrumări).

Începutul şi sfârşitul Didacticei noastre trebuie să fie:

— De a căuta şi de a găsi o metodă prin care profesorii să predea mai puţin, iar elevii să înveţe mai mult;

— Şcolile să aibă mai puţină gălăgie, mai puţină plictiseală şi mai puţină muncă zadarnică şi dimpotrivă;

— Mai multă linişte, mai multă plăcere, şi-un mai mare şi mai temeinic progres;

— Iar comunitatea (obştea) creştină să ara, te: mai puţină ignoranţă, mai puţină dezordine şi dezbinare şi, din contră, mai multă lumină, mai multă ordine, pace şi linişte. (…)

SAŁU X CI I TT O R 1 LOR

1. Didactica înseamnă arta de a învăţa pe alţii. De curând, câţiva bărbaţi distinşi, adânc mişcaţi că în şcoli se rostogolesc neîncetat pietrele lui Sisif, au întreprins cercetarea acestei arte. Dar, după cum scopul lor a fost diferit, tot aşa şi rezultatele (…).

CAPITOLUL T

Omul este cea din urmă, cea mai desăvârşită şi cea mai distinsă făptură (…)

NOBLEŢEA

NATURII

UMANE

3 Căci pe tine te-am ales cu ea tovarăş al eternităţii; spre folosul tău am pregătit cu cerul, pământul şi ceea ce este într-însul; numai ţie ţi-am dăruit toate laolaltă: *natură şi viaţă*, *simţuri şi raţiune*, ceea ce celorlalte făpturi le-am dat numai câte ima. Pe tine te-am pus peste toate lucrurile mâinilor mele; toate le-am pus la picioarele tale, oi şi boi şi animale ale câmpului, păsările cerului şi peştii mării şi, în felul acesta, te-am încununat cu glorie şi cinste (Psalm 8.

6 – 9). Pentru ca să nu-ţi lipsească nimic, în cele din urină m-am dat pe mine însumi ţie, în unirea ipostatică, unind natura mea cu a ta pe vecie: ceea ce nu s-a întâmplat nici uneia dintre făpturile văzute sau nevăzute. Căci care dintre făpturile din cer sau de pe pământ se poate lăuda că *Dumnezeu* s-a *descoperit în carnea sa şi s-a arătat îngerilor* (I. Timothei 3, 16)? (...) *Recunoaşte*, *aşadar*, *că tu eşti culmea cea mai desăvârşită a operelor mele*, *o admirabilă chintesenţă a lorf locţiitorul lui Dumnezeu printre ele*, *coroana gloriei mele*.

ACESTEA TREBUIE SĂ FIE CUNOSCUTE TUTUROR OAMENILOR

4 O, dacă toate acestea ar fi întipărite nu pe uşile templelor, nici pe copertele cărţilor, nici pe limbile, în urechile şi în ochii tuturor oamenilor, ci în inimile lor! Toţi care se consacră misiunii de a instrui pe oameni trebuie să tindă mai ales către acestea, de a-i învăţa pe toţi să trăiască aducându-şi aminte de această demnitate şi de propria lor superioritate şi de a căuta toate mijloacele pentru a atinge acest scop înalt.

CAPITOLUL IVI

Există trei trepte ale pregătirii pentru eternitate: a se cunoaşte pe sine (şi toate împreună cu sine), a se conduce şi a se îndrepta către Dumnezeu. (...)

FIINŢA ESTE DE NATURĂ RAŢIONALĂ, DE CE?

3. A fi creatură raţională înseamnă a cerceta, a desemna şi a explica toate lucrurile, adică: A CUNOAŞTE,

A putea DENUMI şi a ÎNŢELEGE tot ceea ce Universul cuprinde, după cum se vede în (Gen. 2.19). Sau precum indică

1 Din: Joannès Amos Com cni us, *O per cu-didactica omnia*. Editio anii 1657 loc is ope expressa. Tomu's i, Academia Scient i ar uni Bohem os 1 oven i e a., Pragnę, 1957. În româneşte de *Marta Outu*.

Solomon (Sap. 7.17 & c.) a cunoaşte constituţia Universului şi forţa Elementelor, începutul şi sfârşitul şi scurgerea timpurilor; schimbările solstiţiilor şi variaţiile vremii; rotirea Anului şi aşezarea stelelor; Natura Vieţuitoarelor şi firea Animalelor, forţele Spiritelor şi cugetările oamenilor; deosebirile între Plante şi puterile Rădăcinilor: într-un cuvânt toate cele văzute sau nevăzute etc. Tot la aceasta se referă şi ştiinţa Meşteşugarilor şi totodată şi arta vorbirii, ca nu cumva (după cum spune Syracides) să existe ceva necunoscut în vremi lucru, fie el mic sau mare (Eccl. 5.18). Căci, în cele din urmă, numele de fiinţă Raţională îl va putea păstra cu adevărat numai astfel, dacă va cunoaşte raţiunile tuturor lucrurilor.

LITERATURA
UMANISMULUI ŞI RENAŞTERII
ÎN ROMÂNIA

A-şezate 4 a marginea – varied pe elæe resfăşoară în Europa Renaşterea, Ţările Române cunosc o dezvoltare, mă A i îrae şi-n – o coloratură specifică, a umanismului, tocmai în legătură cu această situare geografică ce te impune a* ca preoapare majoră menţinerea fiinţei lor în faţa expansiunii otomane. Către sfârşitul perioadei umaniste avea să o spună Stolnicul Cantacuzino, ale cărui adânci gânduri cuprind şi fonça cea mai puternică ta care s-a exprimat la noi receptarea antichităţii: conştiinţa şi mândria originii latine. „Însă nu puţină mirare iaste la toţi câţi scriu de aceasta, nici la câţi bine vor socoti de aceşti rumâni, cum s-au ţinut şi au stătut până astăzi aşa,

păzindu-şi limba – şi cum au putut şi pot şi pământurile acestea lăcucsc? Care acestea la puţine limbi şi neamuri să vede. Şi mai vârtos atâtea roduri de oameni streini şi varvare peste dânşii au dat şi au stricat, cari peste alţii aşa dând, nici numele, nici alt nimic nu să mai ştie. (…) Iar ceştea rumâni, oricum şi cum pentr-atâtea călcări, zdrobiri şi nespuse rele ce i-au trecut şi i-au călcat, tot iată până astăzi, cum s-au zis, că tot încă ce nu să află atâta fericiţi şi slobozi, de tot, iar încă şi domnie, stăpâniri şi limba aceia a rumânilor, tot stă şi să ţine”…

În Ţările Române exista atât conştiinţa primejdiilor prin care treceau, cât şi a misiunii lor în apărarea civilizaţiei europene. În 1475 Ştefan cel Mare se adresa principilor creştini, scriindu-le că împăratul turcilor şi-a pus în gând „să supună ţara noastră, care e poarta creştinătăţii şi pe care Dumnezeu a ferit-o până acum. Dar dacă această poartă, care e ţara noastră, va fi pierdută – Dumnezeu să ne ferească de aşa ceva – atunci toată creştinătatea va fi în mare primejdie”[57].

Cauza europeană comună nu scapă nici străinilor cu mintea lucidă. Descrierea anonimă a Moldovei, alcătuită, probabil în 1528, în vederea unui raport şi adresată lui Ferdinard de Habsburg, „are de scop să facă pe maiestatea-ta şi pe ceilalţi principi creştini să înţeleagă ce primejdie mare ameninţă întreaga creştinătate prin pierderea acestei ţări, căci e un viciu omenesc, ca omul să vrea să cugete abia după ce a suferit mai întâi răul” 1.

Apărarea existenţei lasă mai la urină îndeletnicirile zăbavei. „Ce sosiră asupra noastră cumplite acestea vremi de acum, de nu stăm de scrisori, ce de griji şi suspinuri” – scrie Miron Costin, „Şi la acestui fel de scrisoare gându slobod şi fără valuri trebuie, fără noi privim cumplite vremi şi cumpănă mare pământului nostru şi noa A”. De aceea literatura laică şi de divertisment s-a desfăşurat îndeosebi

57 Apud Literatura română veche, op. cit,, vol. I, p. 49.

în folclor. De aceea, vorbind despre epocă se poate afirma „că folosirea termenului de «beletristic» ar putea părea exagerată, cu atât mai mult cu cât intenţia creării unor valori estetice poate fi pusă sub semnul întrebării”. Iar în contextul perioadei „Miron Costin abordează un domeniu «literar» cu intenţia clară de a face un prim pas şi în acest domeniu neabordat al culturii române”[58][59].

Umanismul român se formează din surse bizantine şi occidentale.

Demonstrând relativ slaba influenţă propriu-zis bizantină – difuzarea unor cărţi ascetice şi a isihasmului – Al. Elian afirmă că prin slavii din sudul Dunării vine la noi din lumea greacă, mai degrabă decât înrâurirea bizantină, un val de cultură creştină: se aduc cărţi liturg Mce şi scrieri ale părinţilor bisericii care vor constitui cel mai larg domeniu de activitate al copiştilor din mănăstiri[60]. Tocmai prin aceste elemente patristice pătrund în atmosfera spirituală a Ţârilor Române valori ale lumii antice. În manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.S.R. catalogate del”.V. Panaitescu, Ioan Hrisostom este prezent cu 330 de titluri, toate manuscrise copiate în Ţările Române. Difuzarea timpurie a lui Ioan Hrisostom o atestă şi păstrarea, pe un manuscris al cuvântărilor copiat în Moldova, a unei însemnări „despre tăierea capului domnului Moldovei Ştefan, fiul lui Alexandru cel Bun, la 1443”[61]. Dar Ioan Hrisostom face parte, alături de Vasile

58 Călători străini despre Ţările Române, vol. I îngrijit de Maria Holban, Bucureşti, 1968, p. 203.

59 Alexandru Duţu, Coordonate ale culturii româneşti în secolul XVIII, Bucureşti, 1969, p. 39.

60 Les rapports byzem tino-voiimains. Phases principales et traits caractéristiques, Byzantinoslavica, XIX, 2, Prague, 1958, p. 221. Cf şi Al. Elian, Moldova şi Bizanţul în secolul al XV-led, Bucureşti, 1964, p. 77.

61 Cf. P.P. Panaitcscu, Manuscrisele slave în Biblia o tec a Academiei R.P.R., vol. I, Bucureşti, 1959.

din Qapadocia şi mai ales de Grigore din Nazianz, dintre acei părinţi ai bisericii care contribuie prin cuvântul lor ta continuitatea unor tradiţii antice la Bizanţ, şi, indirect, în Ţările Române. Prin manuscrisele copiate în mănăstiri se săvârşeşte, de multe ori poate fără de ştiinţă, o împărtăşire difuză, a unor idealuri de sorginte antică. Ele se regăsesc de pildă şi într-o creaţie ca învăţăturile lui Neagoe, inspirată din scrieri bizantine şi ascetice şi în care se află izbitoare coincidenţe tematice cu literatura occidentală a Renaşterii.

Dar sursa cea mai vie a umanismului din ţara noastră rămâiie cultura occidentală a timpului. Ecouri ale umanismului din Italia, Germania şi Franţa răzbat, mai ales prin intermediul ceh, sloven, croat, polonez (îndeosebi în Moldova), maghiar.

Centre importante ale umanismului erau în Transilvania secolului al XV-lea: Oradea, unde au lucrat, temporar, personalităţi ca Pier Paolo Vergerio, Jan Vitéz, Janus Pannonius şi Grigore de Sanok, şi Alba-Iul ia, de care, printre alte nume, este legat şi cel al lui Tauri nu să iar în secolul al XVf-lea: Clujul, unde funcţiona tipografia lui Heltai Caspar şi slut întâlniţi Paleologus din Kios, George Blandratas şi Sommerus; Braşovul, unde Coresi îşi are sediul principal tipografic şi unde personalitatea cea mai de vază este Hontems; Sibiul cu Georg Reichersdorfer; apoi Médias cu Chris tian Scheseus şi Laurentius Toppcitin. În Moldova şi în Ţara Românească abia spre sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, oraşul devine „principalul nucleu de activitate culturală în locul centrelor monastice de odinioară” 1, în câteva oraşe din Transilvania se aflau licee cu profil, în parte, umanist, ale diferitelor confesiuni. Se fac şi

---

Cf. Dumitru Feciorii şi Dan Zamfirescu, Literatura bizantina şi slavă în'vechea cultură românească, în „Romano – slavica'1, XIII, 1^66, p. 137.

încercări de întemeiere a unor instituţii de învăţământ superior. Între 1581 – 1603 funcţionează la Cluj o universitate înfiinţată de Ştefan Báthory după model occidental. În 1622 Gabriel Bethicn, luminatul principe al Transilvaniei, înfiinţează la Alba-Iulia un colegiu cu profesori vestiţi; printre ei se afla şi poetul Martin Opitz. De cealaltă parte a Carpaţilor, după şcoala de la Cotnari, cu limbă de predare latină fundată de Despot, se vorbi despre o înflorire a învăţământului cu elemente umaniste abia în secolul al XVII-lea: prin şcoala întemeiată la Iaşi, pe lângă mănăstirea Trei-Ierarhi, şi cea existentă din 1646, Ia Târgovişte. Conştiinţa necesităţii acestui învăţământ era însă vie încă mai de mult în sufletul oamenilor. Cu o jumătate de secol înainte, Matei al Mirelor scria în Sfaturile către Alexandru Ufas: „Litera este vie, dă viaţă şi altora, pe cei umiliţi îi înalţă, pe cei mici îi face mari. Cutez să spun că şi pe orbi îi face să vadă în înaltul cerului, să numere stelele. În toate împărăţiile se află din belşug lăcaşuri de învăţământ, şcoli de învăţători, de grămătici şi de preoţi. Numai aici în ţara ta nu se află niciuna. Deci, fă domnia-ta”[6263].

Nu e mai puţin adevărat că în instituţiile de învăţământ umanist din Polonia şi Germania s-au format, încă din secolul al XVI-lea, destule personalităţi care au ilustrat cultura de pe meleagurile noastre.

Paralel cu învăţământul se dezvoltă şi bibliotecile. Reforma a stimulat în Transilvania alcătuirea unor biblioteci, orăşeneşti şi de învăţământ sau îmbogăţirea celor anterioare. Be la jumătatea, secoluhii al XViulea avem următoarea ştke:”. La Braşov era întemeiat de e. urând o bibliotecă, era mai savanta care a existat în Ungaria de la distrugerea colecţiei, de cărţi corviniene” 1. Celebritatea bibliotecii oraşului. Braşov; considerată ca

62 Virgil Cîndea, Les intellectuels roumains... op. cit., pp. 643-644.

63 Apud Literatura română veche, op. cit., vol. II, pp. 245 – 246.

posesoare a unor, cărţi din biblioteca lui Matei Corvin şi din vechi: hiblio, teci, greceşti e confirmată şi de sutse ulterioare. „Faima, bibliotecii mănăstirii de la Hurez întemeiată de – Brâncoveanu, şi care deţinea manuscrise vechi, trecuse şi ca hotarele.

Uu numai în Transilvania, ci şi printre, voievozii din Ţările Române se află, adevăraţi principi renascentişti iubitori de cultură: Ştefan cel Mare, Neagoel Basarab, Petru Bares, Beşpot; Vodă, Petru. Cercel, Radu Mihnea[6465], – Constantin Brâncoveanu. Ivan Perevsetov, care a Stat cinci ani „la curtea lui Petru Rareş, scrie:

... „însuşi voievodul Fetru era un filosof şi nu doctor înţelept şi pe el îl slujeau mulţi oameni. Înţelepţi, filosofi şi doctori". El li atribuie, lui Bares o adâncă observaţie: „Şi aşa a spus voievodul. Moldovei: «Care ţară este – sub robie în acea ţară se fac toate relele: tâlhăriişi furturi şi supărări şi mare scădere a toată împărăţia».[66]

Täbloul umanismului român[67] nu poate fi complet fără menţionarea unor, eruditi, ca Udrişte Năsturel (15961657), Nicöla-e Milescu (1636 – 1768), fraţii Şerban – şi Radu Greceanu, mitropolitul JDosoftei (1 – 624 – 1693). Nicolae Costin (1660 – 1712).

Umanismul românesc se defineşte mai târziu decât în ţările din apusul şi din centrul Europei, runde la sf îrsitul secôlü 1 u i ATXVF – Ilea apar. În artă-şi literatura elementele baroce. Asemenea elemente sunt prezente şi la

---

64^ .Georgius a Bevclversciorf, <Chw&gmfia Tmnssyl- vtmwe>Wien, LonO, P. ;lO ,a.

65 cf. -H. lorga, Conferwţe şi prelegerii iBucureşti, 1943, pp. P5-96.

66' z-üßW®m ş&Mmi ée'spre '.Ţ&nle 'Române, vol. 1, op. cit., pp. 449 – 462.

67 Cf. Al.. Rima, De ■ l'Humanisme de du Remissänce ■ *dans lles '3Bnys Roumains, ;îii: Tides <Su Ke iGongrès ide l*Ms$vciatwn Internationale de Lptératwre 'Gemiparee,
3Université de -Belgrad, 1969.

unii din scriitorii noştri. Vitregia timpurilor şi rânduiniile nestatornice nasc uit asemenea sentiment al neputinţei „Fără un sântu vremile supt cir mă omului, ce bietul om supt vremi” – spune Miron Cost în Sentimentului baroc al lunecării, al metamorfozei neîncetate îi dă glas şi stolnicul Cant acu zi no: „Însă după acestea, iată niciun lucru câte sunt supt lună, stătătoriu şi neschimbat nu poate fi, nici în nenumăraţii ani pot tot într-acelaşi chip sta; ci toate sunt în mutări şi în stricăciuni zidite, cum s-au zis şi să cunoscu”.

Prin asemeni „mutări”, în Ţările Române literatura a trecut în perioada umanismului de la textele religioase şi letopiseţele scrise în slavonă la o etapă nouă: atunci gândirea a început să depăşească problematica tradiţională şi cadrul ei dogmatic, s-a răspândit cunoaşterea limbii latine şi a autorilor antichităţii clasice, a triumfat scrierea în limba română, s-a reliefat originea latină a limbii şi a poporului român, a apărut literatura didactică, istoriografia umanistăş s-au făcut începuturile versificaţiei culte.

ÎNVĂŢĂTURILE LUI NEAGOE BASARAB CĂTRE FIUL SĂU THEODOSIE

Cea mai de seamă scriere a literaturii române în limba slavonă”.

Textul slavon, redactat în jurul anului 1520 şi doar fragmentar conservat, a fost tradus în limbile greacă şi română. Versiunea greacă păstrată reproduce numai partea a doua a învăţăturilor. Traducerea română, integrală, a fost realizată probabil în preajma anului 1635.

Autenticitatea şi paternitatea lucrării au fost îndelung şi amplu controversate; s-a dovedit în mod convingător că originalul a fost redactat în slavonă şi că versiunea română reprezintă o traducere a sa directă şi fidelă. Pentru început, aceste prime indicii desprinse din cercetările lui G. Mihăilă şi Dan Zamfirescu conturează

spaţiul şi epoca în care au fost create învăţăturile: pământul românesc, cam, în timpul domniei lui Neagoe Basarab. În studiul introductiv al ediţiei din 1970, Dan Zamfirescu şi G. Mihăilă, apărători ai paternităţii domnitorului Neagoe Basarab, analizând afirmaţiile – similare sau contrarii – aduc o bogată argumentaţie în sprijinul acestei teze.

Neagoe Basarab (1481? 1482? – 1521), născut în familia de ctitori a Craioveştilor, a primit o formaţie deosebită, legală de atmosfera culturală a mănăstirii. Bistriţa, bogată în manuscrise slavone, de care Neagoe era preocupat (în 1519 a cumpărat omiliile lui Ioan Gura de Aur pentru a le dărui mănăstirii, întemeiate de el, Curtea de Argeş). Interesul lui pentru literatura teologică putea fi nutrit şi de relaţiile sale cu patriarhul NICon şi cu prelatul Maxim Btancovici, viitor mitropolit al Ţării Româneşti (cu a cărui nepoată, Despuia, se căsătoreşte). Scrieidle teologice erau asimilate de o personalitate care se bucurase de o instrucţie deosebită; sarcinile lui Neagoe la curtea domnească (pe vremea lui Radu cel Maire, Mihnca cel Rău, Vlăduţ) presupuneau o anumită educaţie şi cunoaşterea unor limbi străine.

Cu învăţăturile sale, un părinte se adresează, pentru viitor, fiului, de o vârstă încă prea fragedă ca să poată fi îndrumat prin vin grai. Autorul a vrut să dăruie unui voievod un florilegiu: cele mai bune sfaturi culese din literatură sau inspirate de experienţa vieţii. El nu se consideră original; dimpotrivă, sursele din care îşi hrăneşte îndemnurile îi par a oferi chezăşie de încredere: „Şi această să nu le gândeşti că le grăiescu cu din capul mien, ci toate le-am aflat în sfintele scripturi”. Învăţăturile nu sunt însă compilaţie ori simplă antologare. Umanişti ai Renaşterii folosesc operele antichităţii păgânc sau creştine ca punct de plecare (Adagii le) sau ca puncte de sprijin (Manualul bunului creştin, unde Erasmus îşi susţine

afirmaţiile prin autoritatea textelor sacre). Uneori Montaigne transpune, traduce sau imită fără a menţiona sursa. Epoca nu are simţul, proprietăţii literare. Selectarea textelor patristice din învăţături atestă un spirit format, cu discernământ pentru poezie; dovadă, rândurile splendide alese din Ioan Hrisostom sau din K frein Şirul. Folosirea acestor surse învederează cunoaşterea şi circulaţia, în Ţările Româneşti, a literaturii din sudul Dunării, a culturii bizantine. Unele capitole (VII, VIII) reconstituie – în amănunţime – viaţa de curte a domnitorilor, cu moravurile şi deprinderile ei, deci refac un moment din istoria voievodatului în Ţara Românească, învăţăturile lui Neagoe sunt alcătuite din două părţi: Partea dinţi! rezumă sau citează pilde bune sau rele aflate în iz* voare ca; Biblia, părinţii bisericii, scrieri bisericeşti, romanul religios Varlaam şi loasai etc. Prin comentarea lor autorul dă îndrumări viitorului voievod. Partea a doua a învăţăturilor este alcătuită din 13 capitole. Fiecare capitol are autonomia sa, alcătuind, cum zicea Haşcicu, „un ce întreg şi complet”; un fel de prime eseuri în literatura romană, am cuteza să spunem. Ele poposesc, în esenţă, asupra câtorva importante probleme clin viaţa practică a unui voievod: generozitatea, comportarea cu demnitarii şi slujitorii, atitudinea faţă de soli, pacea şi războiul. Li se-adaugă şi altele, privitoare la cele mai intime stări sufleteşti ale autorului, al cărui gând zăboveşte asupra celor pierdute „celor ce au fost încheiate ori aşteaptă sfârşitul: cugetări despre mama şi fiul mort (cu prilejul reîngropării oaselor „imune* să doamnei Neagăi şi ale coconilor lui” (cap. III), cuvinte despre cartea compusă şi încheiată (cap. XII), meditaţie asupra propriei sale morţi închipuite (cap. XIII). Profundă şi mişcătoare este analiza iubirii filiale, a dulcii poveri a oricărei maternităţi şi a durerii fiului pentru mama pierdută exprimate în oraţia funebră scrisă de un cunoscător al genului („îndrăznescu

să fac oraţie”). Tot aţi: t de puternică şi vibrantă apare dragostea paternă; prăbuşit parcă sub suferinţă, Neagoe îşi strigă jalea cu sufletul zbuciumat de moartea fiului.

Învăţăturile lui neagoe bas ar ab

CĂTRE FIUL SĂU THEODOSIEN

(Fragmente)

PARTEA A DOA (…)

HI. Cartea lui Neagoe voievod cătră chir Vlădica Macarie şi către alţi egumeni şi ieromonahi şi preoţi şi cătră7 tot clârosul, cându au îngropat a doao oară, în mănăstire la Argeş, oasele mumesei, doamnei Neagăi, şi ale coconilor lui, Petru voievod şi Ioan voievod, şi a doamnei Angheâinii.

Cu cuvinte şi învăţături de umilinţă.

(,.) Şi pre mine ticălosul, încă mă ascultaţi cu uşurare, şi cuvintele mêle le auziţi şi le priimiţi far de dosădire, că am să [vă] rog şi să vă spuiu un dor ai inimii méfe, foarte amar şi cu „foc. Ci să mă, eriaţi într-acest ceas/că am puţinele cuvinte să mnbescit] către oasele maicii mele. Drept u aceia mă ertaii foia părinţii fi fraţii miei, că farde crtădiraea voastră rai vom putea grăi.

Acum, o, maica mea şi născătoarea mea [ian] erâăcime de la părinţi şi de la fraţi, că voi să încep a grăi către tine cu multe lacrimi şi eu grele suspini şi nenumărate. Ci te rog să mă asculţi cu dragoste, că voi «să îndrăznescu să fac oraţie către oasele tale – oéle ostenitoare. O, maica mea şi dulceaţa inimii – melc şi roaba Dumnezeului mieu, Ne ago, cită dosadă ai avut pentru mine, fiind multă vreme sărcinată cu mine, ziua şi noaptea; şi încă *mx* numai zioa şi noaptea, ci în toată vremea şi în tot ceasul ai fostu însărcinată şi împovărată cu trupul mieu, până în vrémea céia ce-ţi veni porunca lui Dumnezeu să mă naşti. Atunce, o, maica mea, atâtea griji şi scârbe ai avut, clic ai avut şi la moarte-ţi… Decii, cu porunca lui

Dumnezeu, aêaose sfinţiia-sa ţie viaţă şi mie naştere. Şi după aceia încă mai multe – ostenințe şi scârbe ai / petrecut pentru mine, cât stau şi eu de mă mir de mulţimea lor. Şi nu pecia săsoootescu şi să număr ostenințele tale, cât te-ai ostenit pentru mine. Ce numai ce ştiu pe albina, că să osteneşte şi ia – multu, că aceia niciodată «Se duloeţile florilor nu să poată sătura nici de osteneală. Aşiijderea mi s-a pare să fie ia mai ostenitoare şi decât alte pasări, ce însă socotiiu şi chibziiiu că aceia numai ziua ce să osteneşte, iar noaptea ia se odihneşte [şi să răpaosă]; iar pretine, o, draga mea maică, eu te ales mai ostenitoare decât dânsa. Pentru ce? Pentru că albina noaptea să odihneşte [şi să răpaosăj]; încă şi alt e pasări ale» ceriului, – toate, şi peştii din fundul mării „toţi atunci să edihnesen. Iar tu, maica mea, niciodată n-ai avut odihnă, nici ziua, nici noaptea, nici măcar într-un ceas, nici te-ai – saturat niciodată de osteneală. Pentr-aceia, iubita mea maică, te chem pretine că eşti mai ostenitoare 4 eeâf albina şi decât pasările ceriului şi decât peştii mării. Deacii, o, maica mea, când vruseşi să te/omeşti de osteneli, iar eu întraiu cu dor şi cu dragoste în inima ta, şi de atunci ai luat alte ostencic mai mari şi mai multe. Că eu eram înaintea ochilor tăi mai luminat decât razele soarelui şi niciodată n-ai avut înaintea ochilor tăi altă lumină mai luminoasă decât pre mine, nici inima ta n-au avut altă avuţie mai dragă decât pre mine. Drept aceia, o, maica mea, inima şi ochii tăi, pin* la moartea ta [niciodată] nu s-au putut sătura de mine şi de vederea mea, şi atuncea nu mi se întâmplă să fiu cu tine, ca să se sature ochii tăi de mine şi eu, fiiul tău, să iau ertarc şi blagoslovenic de la tine. Şi nu numai pentru căci n-am avut eu dragoste den toată inima către tine, n-am ajunsu să fiu la moartea ta, ca să se îndulcească inima ta de mine, deaca nici în vremea vieţii talc nu te-ai săturat de dragostea mea, ci încă şi la moartea ta îţi rămase inima aprinsă de dorul şi de mila

mea, şi ochii tăi nu se săturară de vederea mea. Iar eu, deaca nu mi s-a/ întâmplă să fiu atuncea la moartea ta, mi s-a umplu sufletul de întristăciune, căci rămas sărac de tine, şi apoi căzuiu în mirare mare şi în nepricepere şi nu ştiui. În ce chip voi putea face odihnă sufletului [tău]. Deacii unii îmi spuseră zicând că te-au întrebat: „După moartea ta, ce vom face pentru sufletul tău?” Iar tu ai zis: „Inima mea niciodată nu s-au putut sătura de dragostea iubitului micu’ fiiu, a lui Netfgoc. Pentru aceia şi eu acum dau şi puiu nădăjdea sufletului micu’ [pre dânsul] şi zic: cum m-am nevoit şi m-am ostenit eu pentru dânsul, aşa doar se va osteni şi el pentru sufletul mieii”. (…)

Pentru aceia, cu multă umilinţă şi cu mare jale şi dor grăicscu şi către tine, fiiul micu’ Petru, că tu erai stâlparca mea cea înflorită, decarea pururea să umbrea şi să răcorea ochii miei de înflorirea ta; iar acum stâlparca mea s-au uscat şi florile ei s-au veştejit şi s-au scuturat, şi ochii miei au rămas arşi şi pârliţi de jalea înfloririi tale. O, iubitul micu’ fiiu Petru, eu gândeam şi cugetam să fii domn şi să veseleşti bătrândţele mele oarecând cu tinereţelş tale şi să fii biruitoriu pământului. Iar acum, fiiul mieu, te văzu zăcând supt pământ, ca un trup al fieştecăruia sărac.

Într-o vreme[68] îmi erai drag, iară acum eu te-am urât; într-o vréme îmi era milă de tine, iar acum mie nu-mi iaste milă şi / n-ai nicio dragoste de la noi. Într-o vréme erai bogat, iar acum tu eşti, sărac. Într-o vréme, fătul micu’, te-vedeam pre pământu’, iar acum eu te văzu suptu pământu’. Şi în puţinca vréme te arătaşi ca o floare frumoasă înaintea ochilor miei, iară apoi numaidecât, iar te supuseşi supt pământu’: Că eu pohteam să vezi tu pre mine supt pământu’, iară acum, dragul mieii fiiu, eu văzuiii întâi pretine îngropat. O, fătul mieu, căci nu acoperi mai bine pre mine pământul decât pretine, ce mă lasă la

68 Rîndul acesta şi următoarele 3 sînt inspirate din Omilia despre răbdare.

bătrâneţele mêle. Şi când fu vremea Mtrineţelor mêle să se odihnească pentru tine, tu atunce n-ai nicio grijă de mine şi m-ai lăsat să fie totdeauna inima mea arsă şi aprinsă de jalea ta şi ochii miei să fie la bătrâneţele mêle tot plini de lac rame zioa şi noaptea. Că eu aş fi dat traiul şi zilele mêle, ca să fii tu viu. Şi eu îţi găteam haine domneşti, ca să te îmbraci cu dânsele şi să te împodobeşti/ca să veseleşti inima mea şi să iisuci aceste lacrăme multe din ochii mici, fără acum trupul tău să dăzbrăcă de hainele care i-am gătit eu şi / să îmbrăcă în pământu', dintru cai e au fost luat, după cum zice Dumnezeu, „că din pământu' eşti şi iar în pământu' te vei întoarce".

Învăţăturile lui Neagoe sâni în primul rând un tratat întocmit pentru a instrui un viitor voievod în arta de a conduce; prin asemenea ţintă ele fac parte din genul, specific literaturii bizantine, al tratatelor parenetice. În acelaşi timp, ele sunt contemporane marii literaturi sapienţiale a Renaşterii. Scopul – formarea unui ideal uman, conform unui prototip schiţat (de Castiglione, de pildă), sau unor merite care se pot dobândi urmând poveţe date, precum şi metoda – susţinerea afirmaţiilor prin autoritatea scrierilor vechi – apropie învăţăturile lui Neagoe de literatura Europei renascentiste.

Sfaturile silit motivate prin eficienţă, prin respectul pentru normele morale sau prin argumentul de autoritate. Formării principelui îi slujesc poveţele care, în realizarea ţelurilor guvernării sale, îl ajută să se adapteze la situaţii concrete. Asemenea îndrumări realiste dădeau, la epoca sa, o noutate radicală gândirii politice a lui Machiavelli. Ele nu lipsesc nici din învăţăturile lui Neagoe.

Realismul gândirii politice apropie învăţăturile de scrierile lui Machiavelli, apologia dreptăţii şi elogiul păcii le înrudeşte cu Erasmus; virtuţile cerute dregătorului şi voievodului nu se deosebesc de cele preconizate de Castiglione pentru curtean şi seniorul său; gustul

pedagogic şi înclinaţia de moralist sincronizează preocupările învăţăturilor cu cele ale Renaşterii. Cunoaşterea oamenilor şi a situaţiilor este izbitoare în capitolul VHT, din care face parte fragmentul de mai jos.

VIII. învăţătură a lui Neagoe voievod către îie-său Theodosie voievod şi către alţi domni, către toţi, pentru solii şi pentru războaie

(…) Iar deaca veţi vedea că eu cuvintele voastre cele bune şi dulci nu veţi putea potoli voia şi porunca acelui ce va fi trimis solii aceia la voi, ci tot vă va sta împotrivă, / deacii voi să nu vă daţi cinstea voastră lor, ci să ieşiţi la dânşii hrăbori[69], cu numele lui Iisus Hristos. Şi pentru căci au început ci cu rău asupra voastră, am nădejde să vă ajute voao Dumnezeu, iar aceia să se ruşineze.

Iar de vor fi păgânii aceia cu oşti mai multe şi cu gutére mai mare decât voi, iar voi întâi să vă plecaţi lor cu cuvinte bune şi blânde. Deci de vă veţi putea împăca cu acele cuvinte bune, să ştiţi" că iaste aceia din ajufcoriiil lui Dumnezeu; iar de nu vor vrea să se Împace cu voi cu acele cuvinte bune, pentru necredinţa lor, voi să le daţi şi bani cât veţi putea. Iar să nu iubiţi răzmeriţile şi războaiele, nici să vă ducă mintea să vă bateţi cu dânşii. Măcar de v-ar îndemna cineva şi din priiatenii voştri spre vrajbă, voi să nu-i ascultaţi, văzând că aceia au putere mai multă decât voi. Că *şi-s* [*yel**tii Varlaam* zice: „Ce pricepi că nu vei putea face, să nu să apuce mina ta să facă, că vrei greşi. Şi cuvântul cel mincinos să nu-l crezi, şi deaca faci bine, nu-ţi pară rău".

Deci de vor veni asupra voastră vrăjmaşii voştri şi veţi vedea că sunt cu putere mai mare decât / voi, iar priiatnicii voştri vă vor îndemna să mergeţi asupra lor far de vréme, sau vă vor sperea ca să ceşiţi [afară] den ţara voastră, să pribegiţi, pre acei priiateni şi îndemnători ai

69 Curajoşi, viteji.

voştri să nu-i credeţi, că nu vă voescu binele. Că şi eu însumi am fost pribeag, pentr-acéia vă spui că iaste trai şi hrană cu nevoie pribegiia, şi eşti de toţi oamenii dosădit, încă şi de copii cei mici, şi de carii sântu mai răi. Pentr-aceia să nu faci aşa, că mai bună iaste moartea cu cinste, decât viaţa cu amar şi cu ocară[70]. Nu fireţi ca pasărea ceea ce să cheamă cucii, care-şi dă oaolă dă le clocescu alte pasări şi-i scot pui, ci fiţi ca şoimul şi vă păziţi cuibul vostru. (…).

Iar deaca veţi vedea cu un vor să se întoarcă, voi nu vă temeţi de dânşii, nici de ostile lor cele multe, ci luaţi pre Dumnezeu ajutor în inimile voastre şi vă rugaţi zicând [aşa]: „Stăpâne, făcătoriul tuturor şi Dumnezeul cel bun, noi suntem robii tăi şi n-am iubit lucrul acesta. Că tu eşti singur ştiutorul! inimilor, care vezi şi cunoşti toate inimile, cele bune şi drepte şi cele rele şi hicléne. Iar noi, Doamne, nu suntem bucuroşi să se facă această răzmeriţă, după cum ne-ai poruncit noao, nici voim să fie vărsare de sânge, nici să se ude mâinile noastre în sânge de om. Iar ei poate că doar să potrivescu puterii talc cei mari; că noi. Doamne, Dumnezeul nostru, ştim că tot cel ce va veni către tine cu smerenie şi cu plecăciune nu-l vei goni de la tine. Deci şi noi am plecat smereniia noastră lor, iar ci n-au vrut să priimească smereniia noastră, ce s-au po/trivit să fie mai puternici decât tine. Că tu, Doamne, însuţi mărturiseşti şi zici: „Cel ce se va smeri se va înălţa, iar cel ce se va înălţă se va smeri”. Pentr-aceia, Dumnezeul nostru, acum nu avem altă nădejde, far numai singur pretine, judecător lui cel drept, că toate bunătăţile de la tine pogoară. Şi acum, într-accaslă vreme de întristăciune la tine alergăm, ca să ne fii ajutor spre vrăjmaşii noştri. Nu doar pentru păcatele noastre, ci pentru mila ta cea multă, ajută noao, Dumnezeul mântuirii noastre, întraccastă vreme cu nevoie şi grea”.

---

70 Vezi Alexandria, Ed. Nbvacovié, p. 55.

Deacii întâi să te îmbraci în dragostea lui Dumnezeu ca într-o platoşă. Aşa ieşi cu veselie la boiarii tăi şi să nu te priceapă cumva şi că-ţi iaste frică, sau să ţi să fie schimbat faţa, ci te arată lor vesel şi-ţi cheamă toţi sfetnicii tăi cei bătrâni, şi boiarii cei mari şi toată oastea ta, şi zi către dânşii cuvinte bune şi dulci ca aceste, grăind: „Iată, dragii miei boi ari şi voi iubitele mele slugi, că veniră vrăjmaşii noştri asupra noastră, nefiindu-le lor noi nimic vinovaţi. Că eu toate cuvintele cele / bune şi dulci noi i-am mângâiat şi, de ar fi politit şi avuţie, le-am fi dat, şi cu smerenie încă ne-am smerit înaintea lor şi ne-am plecat, iar ei nu vrură să ia, nici cuvintele noastre cele blânde nu le-au băgat în seamă, nici avuţie, nici smerenie. Ce numai au venit acuma să ia capul mieii, şi încă nu numai capul mieu, ce şi capetele [voastre] ale tuturor. Deci eu pre voi nu voi să vă las, ci voi să-mi puiu capul pentru voi, că-mi iaste milă de voi. Drept aceia, vă rog să vă înveţe Dumnezeu, să vă fie şi voao milă de capul mieu, cum îmi iaste şi mie milă de capetele voastre, şi să chemăm pre Dumnezeu într-ajutor şi cu ajutoriul lui să mergem la dânşii. Că măcar de sunt [ei şi] mulţi, Dumnezeu i-au înmulţit, iar pentru neplecăciunea lor, dar de-i va pleca Dumnezeu. Şi va da vrăjmaşii noştri şi [-i] va supune suptu picioarele noastre. (…)

Învăţămintele sunt adeseori motivate prin imperativul echităţii. Ternă majoră a învăţăturilor, dreptatea constituie principalul teniei al sfaturilor de numire, înlăturare sau cinstire a boierilor. Ca un leit-motiv, care străbate întregul tratat, revine cuvântul dreptate. De stăruinţa cu care îl repetă este conştient şi autorul: „Iată cum *iar* (subiţi. n), făcum vorbă şi învăţătură *pentru judecată şi pentru dreptate şi pentru milostenie*”.

IX. Cuvânt pentru judecată, care au învăţat în<aşi>

Neagoe voievod pre fie-său Theodosie şi pre alţi domni, pre toţi, cum şi în ce chip vor judeca.

(…) Pentru-aceia şi voi, cinci veţi sădea să judecaţi la

divan, să şază lângă voi tot oameni buni şi aleşi. Şi să fie şi boiari tineri lângă voi, ca să ia toţi învăţătură bună şi dulce din gurile voastre. Deacii să le ziceţi aşa: „Boiari dumneavoastră şi fraţilor, ceşti bătrâm şi ceşti tineri, de vom greşi ceva, să nu ascundeţi, nici să tăceţi, ci să ne spuneţi numaidecât, că această judecată iaste a lui Dumnezeu. Ci să ne dăruiască Dumnezeu să judecăm pre toţi săracii pre dreptate şi să nu iasă de la noi nimeni cu inimă nuntă şi cu nedreptate”. Şi aşa, întâi să te îndeletniceşti de mânie şi de lene, că omul cel mânios şi cel lenevos nicio dreptate nu va face săracului. Şi să-ţi strângi mintea cea bărbătească în cap, să nu ţi s-a clătească mintea ca trestia când o bate vântul. Şi să nu făţărniccşti celui bogat, nici iar să milueşti cu judecata pre cel sărac, ci să faci judecată dreaptă şi bogaţilor şi săracilor. Că Dumnezeu v-au ales şi v-au pus oamenilor ca un izvor / de apă; ci să nu cumva să fiţi unora dulci şi altora amari, ci ficştecui să fiţi judecători drepţi după lucrurile lor. Şi la judecată să nu vă pripiţi/ca nu cumva, neînţelegând jalba săracului, să-l judecaţi cu nedreptate. Sau dar de-i va fi frică şi se va ului şi nu va putea spune dăsluşit, ci să-l întrebaţi de multe ori, până i se va potoli frica. Deacii cu blândéte şi cu cuvinte dulci îi ziceţi: „Frate, nu-ţi fie frică, nici te teme, ci te trăzeşte şi te deşteaptă ca din vis, şi-mi spune pre dreptu, ca să-ţi putem lua, seama şi noi şi să te judecăm pre dreptate”. Iar de veţi şi greşi la judecată şi boiarii voştri vor pricepe că-aţi, greşit, căci că nu veţi fi înţeles judecata vreunui sărac şi nu i-aţi făcut dreptate, să nu vă pare că vă fac ruşine sau să ţineţi mânie în inima voastră pentru acel lucru, ci într-acel ceas să primiţi acel cuvântu’ şi iar să chemaţi pre sărac să-i faceţidreptate, ca nu cumva, după ce aţi făcut judecată rea, să vă pară rău şi aţi vrea să-i faceţi bine şi nu veţi putea, nici veţi avea cum. Că mai bine să nu vă fie voia deplin şi inima înfrântă, decât să faci / săracului

strâmbătate.

NICOLAUS OLAHUS (1493 – 1568)

Umanist şi poet de limbă, latină, el descinde „din cei mai bătrâni părinţi ai neamului românesc”, scrie Diplom a de reînnobilare a lui Nicolaus Olahus, tradusă de Gheorghe Şincai. El însuşi dă informaţii privitoare la familia sa;

H U N G A R I A 1

(Fragmente)

CARTEA I

Cap. XII

III. în vremea lui Ioan Huniade [Iancu de Hunedoara] – voievodul Transilvaniei, apoi guvernatorul Ungariei –, voievodul Dragula, după cea a Din: *Umanistul Nicolaus Olahus*. Texte alese. Traducere şi note (de) *I.S. Fim* (şi) *Corneliu Albu*, Editura ştiinţifică, 1968. În parantezele drepte se cuprind comentarii ale traducătorului. Versurile lui Nicolaus Olahus au fost reproduse din acelaşi volum în traducerea lui *Şt. Bezdechi*.

ucis o parte dintre urmaşii lui Dan, iar pe alţii i-a alungat, a pus mâna pe domnie. Manzilla de Argycs [Argeş] a avut de la soţia sa Marina, sora voievodului Ioan Huniade, printre alţii, doi copii: unul se numea Stanciu, care a avut şi el copii, pe Dan şi pe Petru, iar celălalt Stoian, adică Ştefan. Acesta m-a născut pe mine şi pe Matei, pe Ursula şi pe Elena. Dragula, punând mâna pe putere, l-a prins în cursă pe unchiul, meu Standul şi l-a ucis cu securea. Dar Ştefan, copil încă, scăpând de tirania acestuia cu ajutorul lui Dumnezeu, a fugit la regele Matei [Corvinul], care, aşa cum am auzit chiar de la tatăl meu, apoi de la Ioan Bornemisa şi du la Ambrozie Sarkân – comiţi în Ungaria care, împreună cu tatăl meu luptau sub regele [Matei] hotărăsc în mai multe rânduri să-l ducă cu oastea la domnie [în Ţara Românească]. Dar tatăl meu,

văzând că tulburările ce se întâmpla acolo din pricina domniei sunt primejdioase, a socotit că e mai bine să se căsătorească în Transilvania cu mama mea, Varvara Hunzar, şi să ducă o viaţă particulară decât să ajungă domn, să fie supus la nenumărate primejdii şi să fie ucis ca strămoşii săi.

Ştefan Olalras arc patru copii: doi fii – Nicolaus, Mateişi două fiice; cu toţii se nasc la Sibiu. Tatăl este numit primar în Orăştie (1504 – 1520). După ce învaţă la şcoala din Orăştie, Nicolaus continuă studiile la Oradea (1505). Devine paj al regelui Vladislav de la 1510 până la 1516, când părăseşte curtea; intră în rândurile clerului. În 1526 este numit secretar şi consilier al regelui Ludovic al II-lea. Ludovic face preparative să înfrunte atacul armatei turceşti şi îi dă lui Olahus, numit acum secretar şi consilier pe lângă soţia sa, Maria, sarcina de a o însoţi pe regină. Provizoriu aflaţi la Bratislava, după înfrângerea cumplită de la Mohucs, ci se îndreaptă spre Ţările de Jos, unde Maria, soră a lui Carol Quintul va fi regentă. Aici Olahus se apropie de cărturari, învaţă greaca, serie. În 1542 revine în ţară, este numit (1543) episcop de Zagreb şi cancelar, baron la imperiului (1548), arhiepiscop de Strigoniu (Esztergoni) în 1553, regent al Ungariei (1562); el îl încoronează rege al Ungariei pe Maximilian, în 1563.

Cleric şi om de curte, învăţat şi soldat (ia parte la acţiuni războinice în 1547 şi 1568), Olahus era însă mai degrabă iubitor de singurătatea prielnică meditaţiei, studiului şi creaţiei. Regretă lipsa unei tradiţii pe care să o fi asimilat, a şcolilor ilustre şi a profesorilor care formează minţile fragede; el s-a instruit singur. „Dacă e-n mine ceva (recunosc doar că e o scânteie) apoi aceasta-nvăţai de la tăcutele cărţi”. – spune Olahus în versuri adresate arhidiaeonului Emexicus de Calna. Blând din fire, el are priceperea observaţiei şi înţelegerea mecanismelor adevărate ascunse sub pretexte. Iată, fragmentar,

comentariul său po marginea unor versuri care atacau cu brutalitate un om mort (executat):

„Oare la ce bun pe acest chinuit prin torturi aşa crunte să-l ocărăşti aşa crud, «Calus»[71] zicându-% mereu.

Şi a lui umbră să sudul cu grele cuvinte, – ndrăzneţe.

Care şi tu; în curând o să ajungi în Tartar?

JZ o cruzime prin vers pe cei fără viaţă să-i sfâşii şi să mai batjocoreşti leşu-ngro patului om.

Nu ispăşită pedeapsă socoti, ci, de-o falsă nălucă

Dus eşti, haine, când tu greti-i păcat zgândăreşti. (...) Cată-ii culori mai frumoase a-mbrăca tot ce ceasul din urmă va fi adus pentr-orice slab şi sărman muritor.

Adât-ţi aminte de propria-ţi moarte, de-a sorţii urgie.

Şi-apoi, te rog, zi: «Aici somnul să-ţi fie tihnit»".

Preocupat în activitatea obştească de politică, învăţământ şi teologie, căutător de contact prin viu grai sau corespondenţă cu cărturarii timpului, el este interesat, în scrierile sale, îndeosebi de istoric, geografie, etnografie şi poezie. Attila sau despre faptele săvârşite de el în timp de pace şi de război (Attila sive de rebus bello pace que ab suo gestis, terminată în 1536 şi publicată întâia dată în 1568), lucrare ce vorbeşte despre expediţiile lui Attila, este completată de o monografic istorică şi geografică, Ungaria sau despre originile neamului, despre aşezare, împărţire, obiceiuri şi împrejurări (Hungarla sive de originâbus gentis, region is situ, divislone, habita atque opportun itati bus, terminată în 1536 şi publicată prima oară în 1735). Prima dintre aceste două scrieri stârneşte interesul contemporanilor şi este editată de mai multe ori. Ungaria, operă pe care autorul considera că trebuie să o îmbunătăţească, a circulat în copii. Scurtă cronică a epocii sale (Compendiarium suae actatis Chronicon) urmă roşie anii 1464 – 1558; lucrarea se publică în 1548 la Vioria ca

71 Numele unui tîlhar vestit.

anexă la Breviar (Brevâarium).

În epistolele sale Claims discută probleme politice şi personale, dintre care, unele, de pildă situaţia umanistului curtean, răsiving realităţi generale.

CĂTRE MIHAIL.

PREOPOZITUL[72] DE COLOCEA

Cred că nici nu se poate spune câtegriji au curtenii, cât de mari sâni necazurile şi tulburările lor sufleteşti. Sunt frământaţi când de una, când de alta; încât nu le rămâne nicio clipă plăcută, mai ales dacă sunt stăpâniţi de ambiţie. Îţi scriu aceasta ca unul care sunt păţit. Aproape din copilărie; în fost crescut la curte; am trecut prin multe, şi bune, şi rele, dar nimic nu e mai greu decât să vezi cum se dă preferinţă, când e vorba de onoruri, unuia care ţi-e inferior, şi în ce priveşte vârsta, şi – fără lipsă de modestie – în ce privesc alte calităţi spirituale. Tu doreşti să intri la curte; crede-mă, faci o mare greşeală, dacă crezi ca situaţia curtenilor este mai norocoasă şi mai fericită decât a ta. Acum, mulţumit cu puţin acasă, te îndeletniceşti cu ce pofteşti; dacă vrei, te odihneşti; dacă îţi place, faci agricultură sau te ocupi cu gospodăria, sau faci literatură, care dă sufletului cea mai mare desfătare, sau clacă vrei să te recreezi, te duci la vânătoare sau prinzi păsări, sau îţi ocupi timpul cu alte lucruri asemănătoare. Dacă vei veni la curte, nu vei avea nimic din toate acestea; vei fi onorat aici de mulţi, pentru că virtuţile tale cer acest lucru. Şi totuşi vei fi mereu frământat cum s-o iei înaintea altora, cum să te distingi, să fii remarcat, cum să-ţi atragi bunăvoinţa principelui tău, să-ţi câştigi prieteni, care să te cinstească şi să te ridice. Toate acestea aduc cu sine o mulţime de griji, încât nu vei avea nicio linişte, nici ziua, nici noaptea. Iar dacă ai şi o cultură literară, pe care ai dobândit-o mai înainte cu mari eforturi şi strădanii, în vremea aceasta se

72 Canonicul cu gradul cel mai înalt al unui cap it Iu sau superiorul unei mănăstiri (n.t.).

pierde, pentru că grijile, preocupările şi frământările sufleteşti nu-ţi vor îngădui să te ocupi cu literatura. Prin urmare, dacă eşti înţelept, fugi de curte şi, dacă nu găseşti acasă la tine un loc liniştit, du-te acolo unde îl poţi sluji pe Dumnezeu şi unde poţi să-ţi cultivi mintea. Sănătate.

Augsburg, 17 octombrie 1530.

CĂTRE UN PRIETEN

Doamne, câte griji au cei de la curte, câte chinuri şi câtă răbdare le trebuie ca să poată suporta toate necazurile! Dacă ai vrea să cercetezi cu băgare de seamă toată viaţa unui om care trăieşte la curte, cred că n-ai putea să găseşti o *zi* care să nu fie plină de mizerii. Când crezi că vei avea linişte şi vei putea să te apuci de studii bune sau de alte lucruri, atunci îţi ies în cale tot felul de piedici care te abat de la buna ta intenţie şi te împiedică în mod uimitor de la ce ţi-ai pus în gând. Nu pot tăgădui că un om poate dobândi la curte, de multe ori, lucruri mari, poate obţine răsplată mare şi onoruri mari; totuşi, adevărata libertate, care este cel mai mare bun, lipseşte cu desăvârşire la curte. Trebuie să faci ce nu vrei, ce te îndepărtează cel mai mult de la adevăratele studû (…).

Tour-nai, 10 decembrie 1531.

Majoritatea corespondenţilor sunt învăţaţi ai timpului, iar cel mai însemnat dintre ei – Erasmus. Olahus, recomandat de un prieten, începe să-i scrie în 1530. Corespondenţa lor durează patru ani. Scopul lui principal este ca, în calitatea sa de consilier al regentei Ţărilor de Jos, să Ü convingă pe Erasmus să revină în patrie; în afara acestui subiect central, ei îşi scriu despre mici servicii pe care Olahus le face lui Erasmus, ori împărtăşesc re {. lecţii asupra naturii morale umane, precum vădeşte scrisoarea de mai jos.

RĂSPUNSUL LUI NICOLAUS OLAHUS CĂTRE ERASMUS DIN ROTTERDAM

Să nu te miri, prietene Erasmus, că nu ţi-am răspuns

îndată la scrisoarea ta primită acum câteva zile la Augsburg. Dacă te gândeşti la câte griji, osteneli şi ocupaţii suntem condamnaţi la curţile principilor, şi cât de nesigură este rămânerca noastră într-un singur loc, mă vei ierta uşor pentru tăcerea de până acum, cu atât mai mult dacă îţi voi fi scris mai des după aceea. Mi-ai scris că acest secol a adus multe monstruozităţi omeneşti, care pe tine adesea te-au tulburat foarte mult: că nu mai are trecere acum nici caritatea, nici umanitatea; că prieteniile sunt false; că mulţi, pe care i-ai socotit prieteni credincioşi, cărora le-ai făcut *him* şi care trebuiau să-ţi arate recunoştinţă, s-au lepădat de tine în mod ruşinos, uitând orice omenie, şi din amici ţi-ai făcut inamici ele moarte. Nu e de mirare, prietene Erasmus, dacă în ultimul timp, în acest secol, oamenii se schimbă cu vremea, deşi statornicia celor buni este totdeauna aceeaşi, aceeaşi virtutea şi umanitatea, şi bunăvoinţa faţă de prieteni. Se găsesc însă adesea dintre aceia care cu vremea îşi îngăduie să se schimbe, spre ruşinea lor, în rău, şi care mai bine ar fi fost să nu se fi născut sau mai bine să fi murit înainte de a face aceasta. Nu trebuie să suferi din cauza uşurătăţii unora ca aceştia; mai curând să te bucuri că eşti un astfel de om, încât chiar dacă şi aceia cărora le-ai fost prieten sunt nemulţumitori, Dumnezeu vrea ca prin ei să faci încă şi mai strălucită răbdarea ta în ochii celorlalţi. Pentru lingură şi furculiţă nu ai de ce să-mi mulţumeşti. Să nu consideri că ţi le-am trimis ca dar, ci ca să-ţi aduci aminte de mine când prânzeşti sau cinezi. Cu toate că virtuţile tale te-au făcut foarte preţuit de regina mea, totuşi cu atât mai mult vei fi preţuit, cu cât ne vom strădui noi, în patria ta, unde, deşi trebuia ca tu să mă protejezi pe mine, ca unul care sunt străin şi om călător pe aceste meleaguri, totuşi, pe cât va depinde de mine, nu voi înceta să-ţi ofer ajutorul meu, Cât timp voi rămâne aici, voi avea mai nmiţ timp liber, ca oaspete, vom putea deci să ne fim

de folos unul altuia, prin scrisori mai dese şi mai multe servicii prieteneşti. Sănătate şi, aşa cum ai început, iubeşte-mă.

Regenesburg, 2 o mari le 1131.

Scrisorile cuprind uneori şi versuri, adesea ocazionale, ca felicitările sau epigrama/Epitaful este una dintre formele de poezie ocazională practicate de Olahus. La moartea lui Erasmus, Olahus scrie cinci epitafuri – unul în limba greacă, celelalte în latină. Ele sunt publicate într-o antologie, Epitafuri alcătuite pentru D. Erasmus din Rotterdam de e îţi va bărbaţi iluştri (D. Erasmi Roterodami epitaphia per clarissimos aliquod viros conscripta, Louvain, 1537)[73]. L\).; zi cu caracter elegiaca scris şi la moartea fratelui său

Mititei (1533). Durerea pricinuită de piei rea lui dăinuieşte; ecouri răzbat şi înalte versuri; de: pildă în cele adtesate lui Einericus *dis* Găina în cinstea naşterii fiului acestuia din urmă, Gabriel (Ad Enrericum a Cain a, in die nataliciö Gabrielis fi în Carmen elegiacum petentem, ut în cum diêm distichon faci at). Dar dacă în primele dona poezii reproduse mai jos, prilejuite de pierderea lui: Erasmus1 şi a. fratelui3 revine, persistent şi chinuit, gândul la trecerea timpului care stinge tinereţea, aduce slăbiciunea făpturii fizice, bătrâneţea şi moartea, în cea din urmă autorul pare a fi acceptat ideea perisabilităţii inerente condiţiei umane.

ELEGIA LA MORMÂNTUL LUI ERASMUS MN ROTTERDAM

Îngrijorat călător, dacă urci ca –, să ştii u cui oase Lespedea rece de-adei le-adăposteşte, te rog: „Mersul grăbit Ui opreşte şâascicită a mea tânguire.

Dacă opreşti cd tău pas., tu vei aflai ce doreşti. Cum

---

73 Ediţia completă a poeziilor lui Olalius: Cavmina, Bibliotheca script om m medii recent isquc ac vor um. Lipsiae, MCM XXXIV.

socotesc, auzit-ai, de dumnez, ce, scul Erasmus.

Căci în acest univers nimeni nu fu, mai vestit. Dărăpănatul său trup odihneşte-n mormântul acesta Trist, însăspiritul său cu ambrozie-i hrănit. Încă din fragezii ani el dăduse dovadă de mintea Sa minunată la toţi oamenii e. ei renumiţi.

Când înflorită etate tânără, inipu-i ajunse…

S-a arătat pe deplin geniul duhului său.

Harnica lui tinereţe neîncetatului studiu Fu închinată „când el Biblia tot cerceta.

Când a. crescut înţeleptul lui cuget şi-ajunse om matur, în univers ca o stea fără pereche luai…

Iar când cu pas tremurând îi sosi bătrâneţea., în lume N-a, mai putut încăpea geniul său strălucit.

Anii târzii, ce-ndeobşte slăbesc ale minţii podoabe, Lui i-au sporit şi mai mult rodnicul minţii belşug.[74]

Să mai înşimifie rând însuşirile mie alese?

Nimeni „în stare >nu e să le înnumere, cred.

Căci după cum Mr nieste soarele <sa de îtwte.

Astfel şi el pe cealahi 4 cfi învăţaţii-anire, cut. Viaţa întreagă îi fuse ai Ha de – nefirßmnită, Că îl popi lua amuşi în ea fericit îndreptar Despre aceasta ne dan mărturii credkmoase ale sale Opere cernu favorit d. Într-un cucernic talent.

Ele redau neclintila-i credinţă şi fina-i curată.

Chipuri, ce parca e viu, şi trăsăturile lui:

Ele, ne-arată şi drumul cel drept înspre culmilenalie Alemsiclatului cer ceri pregătit, celor buni.

Iar dacă vrei a afla de ce-nlăcrinmţi mi-s obrajii înrouraţi, să m-mcuhi – rogurie – încă puţin; Gând împărat n-n vingea fie iberi înspre soare-apune Carol, ce este stăpân fie univtrsitl întreg.

---

74 In mortem Matlhaei fratvis elegia.

Iar generoasa lui soră domnea. În Brabant şi în Planăm, Ocârmuind în chip drept prin înţeleptul vi sfat; Sta credinciosul Erasmus, în oraşul ceri zic Basilea, Care un nnme + şi luă după al său împărat. Sufletul nostru era înfrăţit prin virtuţi şi credinţă Ce ne-ndemnau a trăi şi a muri la un loc.

Des de-acolo despre multe lucruri primi i-am aicea Multe scrisori despre care nu pot, acum vorbi. Însăşi regina a fost cuprinsă de-o vie-ncunare După acest învăţat însuşi de cer înzestrat.

Ea de dorinţă ardea să-l vadă pe Erasmus

Şi să discute cu el, sacre cuvinte schimbână.

Deci pu plăcută Ta toţi, scrisoarea prin care fie ă insul îl îndemna a veni, tot stăruind ne-nveicct.

Tocniai îmi făgăduise prin multe scrisori c-o să vină şi mă vestea tot mereu că va porni în vânând.

Ba-mi şi scrisese cu propria îi mină: mai murite dorinţe Ale curatului său suflet, în câie-uu mi-aş.

Tocmai se pregătea să vie să-şi vadă iubita Ţară, priietmiii scumpi şi părintescul zeămin.

Însă pizmaşa Laclimfa a; nipt urzita sortită.

Jdr {în minări kia Atrqpos firul tăiat.

Iată Me ce Mât puriu. Erasmus să + şi primească dorinţa: Astfel dlrsita a wm t, astfel a vrut Dumnezeu.

Iată de ce, sfâşiat de chinuri cumplite, tristeţii

Pradă sunt azi tocmai eu, ce pe-ntri staţi mingii am.

Fi-va notată c-o piatră cernită deci ziua de astăzi, Fiindcă a lumii întregi scumpă podoabă răpi.

Scrieţi dar, ceată sfinţită a barzilor, triste distihuri, Plângeţi, o Muze, iar voi, Graţii, bociţi pe cel dus.

Căci răposat-a Ersamus, de-a părinţilor noştri Gură slăvit, a pierit gloria lumii întregi.

Ce fericit aş fi fost dacă soarta-mi dădea-ngăduinia încă de vie să văd faţa amicului scump!

Ce folos însă să-mi cresc durerea prin lacrimi amare, Cu ne-nduratele-mi mini pieptul mâhnit să-mi lovesc.

Când ursitoarele triste urzeala o ţes şi o laie Deopotrivă la toţi, şi renumiţi, şi umili?

Căci neclintitele praguri a sorţii nu poate să treacă Nimeni decât când îi e ceasul de sorţi hotărât.

Deci, cititor, ce te îndrepţi spre mormântul acesta, o vorbă, Cea de pe urmă, să-i spui astfel, cu ghidul blajin:

Bunul rămas eu pe veci îţi doresc, o ilustre Erasmus, Care de-acum ai trecut printre bărbaţii cereşti.

LA MOARTEA FRATELUI MEU MATEI

Plângeţi, oh, rogu-vă, Muze! De-al vostru poet aveţi milă iar voi, o, Graţii, acum ziua cea tristă slăviţi!

Însuţi chiar tu, Apolo, citarede, pe care-l răsfaţă Veselul cântec, a mea Ură de-acum s-amuţeşti.

Voi, zeităţi, ce cândva prielnice mie îmi furăţi.

De amantul vosty bard vă-ndepărtaţi de acum!

Numai doar tu, Elegia, cosiţele triste răsfiră-ţi şi mă sileşte să-ncep versul cu ritm dureros.

Căci chinuit fără preget eu sunt de-o cumplită restrişte, Iar al meu cuget bolnav de toropeală-i cuprins.

O jumătate din siifletul meu de destin fu răpită.

Cealaltă, care-a rămas, zace-n cumplite dureri.

Spuneţi de ce, Ursitoare, voi a muritorilor inimi Tinere le sfâşiaţi, vai! înainte de timp?

Zeii de sus pentru ce vă dădură aiâia putere.

Ca să puteţi cu al vosi braţ să ucideţi orice?

Dar când cu mintea-mi frământ, lăcrimând, întrebarea aceasta în uşurinţa-mi pe zei mă miniez o-au fost duri. Căci deopotrivă la toţi muritorii sărmani le stă-n cale Moartea cumplită şi toţi au sorocit a lor zi.

Nici a lui Cresus comori nu pot peste dânsa să treacă, Nici ale regilor tari braţe n-o pot bivni.

Ea spre mormintele triste răpeşte-ale pruncilor trupuri, D: prin ai mamelor ochi lacrimi amare storcând, Iar pe băieţii care anii-şi plinesc în zadar, tot ea-i fură şi îi sileşte-a porni – cruda! – spre negrul Tartar. Şi, de îndată ce vârsta-nflorit-a sosit, ne-am en în fă

Numaidecu cu a sa spaimă ori Leihe, ori Styx. Nădăjduind a trăi cât Nestor, junta cea mândră Dispreţuieşte-n zadar ceasul de sorţi hărăzit.

Cină se apropie vremea ce-a noastră putere-mplineşte, Vai. Ursitoarele-ţi rup grabnic al traiului fir. Când gârbovilă păşeşte încet bat tine tea, urâta Moarte a tot ceea ce poate mai sigur a fi.

Nu e nimica statornic în vârstele noastre, şi trainic N-are nimica în el traiul fragil ce ni-i dat.

Soartă hainei, ce nu poţi să fii niciodată-mblinzită.

Spune: De ce-mi împleteşti viaţa cu-atâtea restrişti? Au un ţi-a fost de-ajuns să nu ucizi părinteştii tovarăşi, Nenorocirea s-aduci ori în ce loc alor mei.

Să bântuieşti a mea ţară cu atât de cumplite primejdii şi cât duşmanul tău braţ să năruie şti ori şi ce? Până şi pYOpiu-mi neam tu l-ai întinat prin o moarte şi din familia mea tu mi-ai hiat ce-i mai scump, însă de ce de hainii zei să mă rog eu zadarnic.

Dacă destinul meu trist nu poate fi uşurat?

Dac-ar avea o putere rugile> n-ar fi dărmată Troia, şi-naltul palat al lui Priam ar fi stat;

Nu şi-ar fi plâns zâna Thetis, alături de nimfele sale, Scumpul fecior omorât de-ale lui Paris săgeţi. Deci, fiindcă soarta prin rugă nu poţi s-o schimbi, ale jalei

Mele rămână ca semn stihurile-astea de-acum.

Plângeli-l dară, tovarăşi, şi sus ridicaţi pe-ntristatui Prieten, pioase vărsnid lacrimi pe rugit-i înalt; Cu chiparosul cel jalnic ornati-i mormântul de frate-n Piatra cea tare săpând vorbele ce vă dictez:

„Eu care zac în această hrubă, Matei, zis Valahul.

Jude pe vremuri am fost, şi-n Orăştie primar. Ţara de peste Car pali a străbunilor, dintr-o vestită Viţă, viaţa-mi dădu; fost-am doar oaspe aici. Când aşteptam ai nespusă dragoste să mi se-ntoarcă

Fratele, moartea-mi curmă traiul în mijlocul lui. O, trecător, nu îţi cade greu de a-mi spune: Cu hine-n Veci să vămii şi al tău somn fie pururea lin!”

LUI EME RI GUS DE CALNA

(Fragmente)

Slam într-o zi suspmând, aşezat sub un arbor hi umbră Şir lăcrimând, îmi boceam fratele mort de aurind. Un kuret cristalin cu duhele-i murmur, pe-afiroape, Sufletul mi-l mângâia cu fermecatul său svou.

Iar într-o tufă umbroasă o privighetoare mâlmvfă Tristele ei tânguiri să şi le cânte-ncepu.

Păsări nmiţime atunci, cu glas cântăreţ, năzuiră care de care pe ea să o întreacă în cânt.

Somnul cel drag, între timp, îmi cuprinse şi trupul Cave de bocet era şi de-oboseală sleit.

Rhil cu murmurul lui, ciripitul de păsări gonise

Grijile şi în adânc somn eu afundat hodineam, Când deodată în ureche mi-ajunse al Muzelor dulce

Cânt, ce prin tonul său blând vesele ştiri povestea. Pe neaşteptate atunci, trezit de dulceaţa din cântec Trupu-mi ridic, rezemând ambele mâini în pământ, Fără să ştiu ce să fac: să stau sau să fug? Mi-era teamă, Căci se făcea că îmi sta-n faţă o ceată de zei.

Cum îngheţat în eram de spaima ce mă pătrunsese.

Fui desfătat de un zvon dumnezcesc de suav. Astfel, cum mintea-mi frământ, zăpăcită de taina aceasta, Iar al mat suflet die griji nmsemănate-i cuprins, în a mea groază-mi păru că-mi stat ea înainte pletosul Fehns, în dreapta finind lira şi-n stingă săgeţi. El de Driade era însoţit şi de

ceata învăţat-a

Muzelor, iar împrejur Graţii în cor se strângean. „Ce necăjiţi, le spusei, pe un prieten sărman cu-ale voastre

Vesele cânturi? De-aci mergeţi departe, vă rog! Nu-mi arde-acum nici de liră cu sunet suav, nici de jocuri

Desfătătoare, căci mi-e fratele mort de curbul”,) x Cum mă plângeam eu aşa, divinul Apolo-mi surâse, Pleatml de mir cu-a sa mină încet aungând: Ce-ţi necăjeşti al tău suflet de gemete-mi zise.

Şi îţi petreci al tău trai tot în jelanii şi plâns?

Nu de aceea jumta-i un sfânt jurământ pe-al meri nume şi în al nostru sobor fost-ai ales ca părtaş.

Ca să te laşi apăsat de moartea iubitului frate.

Ci ca să ştii să o rabzi cu un curaj bărbătesc)

Uite cum eu, dătător de noada, străbat dus de caii-mi Repezi întregul pământ, în sirăhmre-nşeuat… Uită-te cum la sosirea-mi pănmitul dă roade bogate, Uite cum stau încărcaţi pomii de veselul rod;

Cum „totodată, când gerul îngheaţă ce fost-a verdeaţă, Pier deopotrivă şi ei, pier şi podoabele lor.

Toate cu rost de divina putere-s conduse; – nainte De a sa vreme nici chiar firul de păr n-o cădea, în a divinilor sân stă puterea pe viaţa şi moartea

Voastră. Wpotrim-i în van să te revolţi tu încerci Dam, deci, fratele tău a muni de o soartă nedreaptă, Ceţă chinuiaşti al tău piept cu suferinii de prisosi”.

1 Fără a menţiona, traducătorul omite aici zece versuri din original.

JOHANNES HONTERUS (1498 – 1549)

Se naşte la Braşov, studiază la Viena, publică în 1530 la Cracovia, unde este profesor, un tratat de geografie şi astronomie, Elemente de cosmografie (Rud (menta Cos mo graph iae); refăcută în versuri, lucrarea apare prima oară în 1541 la Braşov. (Honteţus împărtăşeşte concepţia

heliocentrică a lui Copernic.) Părăsind Cracovia, el merge la Basel, unde tipăreşte (1532) o hartă a Transilvaniei pentru care execută singur gravuri în lemn. În 1535 revine definitiv la Braşov. Interesat de problemele pedagogice, se ocupă de o mai bună organizare a învăţământului. Dobândeşte pentru biblioteca liceului evanghelic din Braşov manuscrise şi cărţi: din mănăstirile moldovene sau ale Ţării Româneşti, din biblioteca lui Matei Corvin, distrusă de turci la Buda. La Basel se iniţiase în gravură şi tipografie; foloseşte cunoştinţele dobândite la întemeierea unei tipografii braşovene (1535); învăţatul, cunoscător al limbilor şi scrierilor antice, publică aici lucrări de filologie, literatură, filosofie şi retorică. În 1539 tipăreşte o parte din Pandectele lui Justinian. Fragmentul de mai jos, extras din prefaţa, scrisă de Honteruş, vădeşte sentimentul echităţii, înţelegerea caracterului istoric al legilor şi a necesităţii de a considera fiece caz particular, precum şi condamnarea greşelilor incluse de o atitudine pasivă în faţa răului;

Valahia – aspect imaginar (Xilogravură de Michael Wolgemuhfn. Hartman Schedel, Liber Chronicarum, Nürnberg, Anton Koberger, 1493, fila CCLXX {B.A.R. Cabinetul de stampe)

Portretele ctitorilor Neagoe Basarab şi soţia sa Milita Desp în a. (Frescă de la biserica episcopală din Curtea de Argeş, în colecţia Muzeului de Artă al R.S.R.).

Filosofi antici. Detaliu din fresca exterioară a bisericii mănăstirii Sucevița.

Nicolaus Olahus. (Gravură pe metal, secolul XVI. B.A.R

Cabinetul de stampe).

Stolnicul Cantacuzino. (Detaliu din fresca de la

Minăsti rea Hurez).

deci, o mentalitate de om al Renaşterii. După 1539 Hontee* rus este atras de Reformă, pentru care, din 1543 când ea capătă fiinţă la Braşov, devine un militant activ. Are legături cu centrul de la Wittenberg; o lucrare de interes teologic scrisă de Honterus apare în 1543 la Wittenberg, prefaţată de Philip Melanchton.

RUDIMENTA COSMO GR APEI SE[75]

(Fragment)

Aci, aşa se învaţă, lumea de jos constă din pământ şi din apă.

Iar apoi din foc şi din aer, materiile originare.

Totul se naşte dintr-însele, circulând în veşnică schimbare, Aşa încât pe cele născute natura le descompune iarăşi în aceste materii.

Sub focul ceresc sunt aşezate puterile vânturilor.

Care nu se stăpânesc pe sine la fel în trei adăposturi

75 Din: Antologia gîndirii româneşti, Partea I, Editura politică, 1967, în româneşte de G. Göllner.

deosebite.

Sus e văpaie, la mijloc e ger, dar ce stă mai aproape de noi, Simte în vreme diferită din amândouă, vara şi iarna, şi anume: se urcă în aer două feluri de aburi, primul De natură densă şi umedă, ţinut de propria-i greutate, Iar celălalt, uscat şi cald, urcând în sus, imponderabil, Iarna fulgii de zăpadă, iar dimineaţa bruma căzând-a, Ploaia ce picură sau cade bogată din norii încărcaţi, Rouă în picături şi vălul negurii şi furtuna încărcată de grindină.

Din exalaţiile uscate se nasc alte forţe.

Tunet ce se rostogoleşte, şi fulger, şi uragan vâjâiior şi mugind.

PREFAŢĂ LA „SENTINŢELE DREPTULUI CIVIL” (PANDECTELE LUI IUSTINIAN)[76]

(Fragmente)

Dat fiind că niciun dar dat deDumnezeu neamului omenesc nu e mai strălucit decât dreptatea, care întruneşte în sine toate virtuţile, nu fără temei a fost cercetat, de către oameni înţelepţi şi devotaţi studiului, prin ce mijloace ea se poate face în primul rând. Într-adevăr, câtă vreme, în întunericul de nepătruns, fiecare ascultă de părerile inimii sale, mai mult încurcându-se în labirintul erorilor, se păcătuieşte înjiotriva echităţii naturale, cu obişnuita temeritate prilejuită de ignoranţă. De aceea din obiceiuri rele ş-au născut legi bune, şi anume pentru ca nimeni să nu pună mai presus de raţiune şi adevăr voia lui şi obiceiul, şi oricine sigur de dreptul său, să aibă legi ale vieţii şi ale purtării pe care să le respecte şi să nu poată lua drept pretext neştiinţa, dacă şi-a sporit averea personală în dauna altora. Cu toate acestea, ignoranţa nu scuză pe nimeni. (...) De fapt s-a căzut de acord ca şi judecătorilor să li se prescrie forma, pentru a nu se îngădui ca cineva să alcătuiască ori să măsluiască

76 Din: Antologia ghid ir ii româneşti, op. cit. în româneşte do I.S.Firu.

legile cum vrea el şi să aprecieze cum pofteşte, mai aspru sau mai blând, faptele săvârşite de cei ce calcă legea. Dar nici în felul acesta nu s-a putut apăra îndeajuns liniştea celor cinstiţi, încât să nu mai fie jigniţi pe nedrept de calomniatori, printr-o interpretare meşteşugită şi răuvoitoare a legii, împotriva sensului ei sub pretext de a respecta cuvântul legii. Această necinste plină de îndrăzneală a calomniatorilor o ajută mult judecătorii nepricepuţi în ale dreptului, când, cedând linguşirilor unor adulatori sau amăgiţi de ambiguitatea cuvintelor, nu caută, din comoditate, să descopere împrejurările cele mai variate ale pricinilor, ci au în vedere mai mult părerile proprii – cărora, din ambiţie, le sunt peste măsură tributari – decât scopul legii sau intenţia legislatorului, şi câteodată, mândri de puterea lor sau ameţiţi de consideraţia ce li se dă, chiar şi atunci când se ţin de litera legii, lucrează împotriva voinţei legii; şi aşa se întâmplă că dreptul cel mai mare se preface în cea mai mare nedreptate. Deoarece judecătorii creduli, care se lasă influenţaţi de complezenţe, uşor sunt păcăliţi şi orice grabă în pronunţarea sentinţelor este primejdioasă şi e însoţită de căinţă: căci nu e îngăduit a greşi de două ori într-un proces. Iată de ce judecătorul trebuie să fie un om pătrunzător şi precaut, care, după ce a examinat cu precizie pricinile şi după ce le-a cunoscut limpede, să vadă ce-l sfătuieşte echitatea să hotărască. Căci nicio definiţie a regulilor nu este atât de cuprinzătoare încât să nu poată fi răsturnată câteodată. Tocmai pentru că sunt diferite cazurile la care se referă fiecare lege în parte, excepţiile sunt multe şi replicile de asemenea sunt felurite. În sfârşit, o dată ce încetează rostul unei legi, încetează şi legea respectivă, pe când echitatea rămâne mereu şi nu se schimbă niciodată, fiindcă este firească; şi tocmai de aceea e cel mai sigur lucru de a o lua totdeauna în consideraţie pe ea în primul rând. Căci, neputându-se da despre unele lucruri definiţii veşnice şi

generale, ele constând numai. În echitate, trebuie să avem în vedere nu numai ce este îngăduit în toate acestea, ci şi ce este onest; într-adevăr, nu tot ce e îngăduit este onest; multe îngăduie legile şi totuşi nu le poţi săvârşi fără să-ţi calci pe conştiinţă. De altfel, întrucât în judecăţi afectele sufleteşti trebuie domolite cu grijă şi întrucât nu e nicio deosebire între a nu face ceva sau a face rău ceva, trebuie să ne păzim ca nu cumva, sub aparenţa dreptăţii, să ne lăsăm duşi de milă, fiindcă Dumnezeu iubeşte judecata şi milei i s-a prescris o limită, pe când echitatea nu are nicio limita; mila adesea a înşelat, echitatea niciodată. Căci de cele mai multe ori se întâmplă că cel ce cruţă pe cei răi e un trădător al celor buni, fiindcă improbitatea care aduce noroc este calamitatea celor buni. Şi cel ce, sub pretextul milei îl dezvinovăţeşte pe cel păcătos (fiindcă favorizează posibilitatea de a păcătui) nu-şi pătează conştiinţa mai puţin decât acela care, în pofida celui mai mare drept, condamnă un inocent. Şi chiar dacă nu s-ar întâmpla niciodată ca un acuzator nedrept să-l facă pe judecător nedrept, trebuie să mai avem grijă ca, atunci când judecăm, să nu facem ceva cu uşurinţă, neglijent sau nereflectat; căci bolile judecătorului sunt neglijenţa şi vanitatea.

CHRISTIANUS SCHESAEUS
(1535? – 1585)

Fiu al unui judecător din Mediaş, el studiază la Braşov, Ia Bardio (azi Cehoslovacia), apoi la Wittenberg. Din 1558 cariera sa de cleric se desfăşoară în cea mai mare parte la Cluj şi la Mediaş unde se află şi azi momnntul său. Scrie poezii (versuri ocazionale, elegii şi ode), predici şi epopeea Ruin urile Pannoniei (Ruittaie Pannonicae), opera sa cea mai importantă. Această amplă compunere epică, în care se vede şi buna cunoaştere a culturii antice, înfăţişează luptele pustiitoare purtate pentru tronul Ungariei între 1540 – 1571. Aşternerca pe hârtie a faptelor este aproape sincronică cu desfăşurarea lor, ceea ce conferă epopeii şi un considerabil interes documentar. Din cele 12 cânturi (foarte variate ca întindere) la început au fost tipărite (la Wittenberg) şapte (I-IV, IX-XI). Până azi nu a fost publicată (în original sau în traducere) o ediţie integrală. Fragmentele de mai jos evocă bogăţiile Ardealului, oraşele sale mai importante şi cucerirea Daciei de către romani. Christianus Schesaeus este considerat cel mai de seamă poet german de limbă latină din Transilvania secolului al XVI-lea.

RUIXURILE P ANNOXIE11 Cartea I

(Fragmente)

(…) Hunul, plecând de la codrii ce ard, i-a zis ţării

Ardealu13; înconjurată de munţi şi stufoase păduri, se mai cheamă Ţara de cealaltă parte a selve lor*, cum se divine.

Pline de rod şi cirezi şi în struguri mănoase meleaguri! Scormone sânul pământului asprul miner şi adesea Pietre bogate în aurul strălucitor el îi smulge.

Crengi de metal dau lăstare ca arborii şi din adâncuri Sarea mai albă ca neaua, arama şi fierul sunt scoase, „Lina

de au.”, de-aceea îi spune barbarul potrivnic. Chiar Alcinou ar fi gata s-o creadă vestita-i grădină. Peştii solzoşi, feluritele turme de fiare sătule De pretutindeni răsar şi-n arcane de codru arcaşul Mi le vânează pe ritul – zburătoare sau sălbăticiune. Blinda e vremea ce-o dăruie cerul ogoarelor sale.

Nu sunt năprasnice geruri, nici arşiţe pustiitoare (…) Multe oraşe se-nalţă, păzite de falnice ziduri.

Toate semeţe, de parcă-s măreţe palate romane.

Cel mai de seamă primit-a un nume regesc, al lui Hermann4.

I se mai zice Sibiu, căci pe-aproape îi curge Cibinnt.

1 Din: Christianus Schesacus, *Ruinae Pannonicae libri quatuor*... Temporibus Ioann is Sigismundi Zapoiya complex! exeditione Wittenberg. Ann. MDLXXXI recusi. Cum indice critico duplici opera Iosephi Carol i Eder. Gib în îi 1797 v în româneşte de *Ion Acsan*.

— În ungureşte *Erdely – Ţara pădurilor* (n.t.).

3 Adică *Transilvania* (din latină: *traiis-silva* – dincolo de pădure) (n.t.).

4 Numele german al Sibiului este Hermannstadt, Hermann fiind legendarul întemeietor al oraşului (n.t.).

El înfruntă şi oştirea turcească şi spada lui Mezet1, împresurat cu-ndârjire cândva şi, slăibindu-şi vrăjmaşul, Cu ajutorul lui Ioan Huniade mi-l puse pe fugă. (…) Mlaştini şi iazuri înconjură până departe cetatea, Noile şanţuri şi turnuri înalte ce prin zidărie şi aşezare se pot măsura cât Viena crăiască.

După Un drum de o singură zi ai în faţă oraşul Mediaş, cel împlântat chiar în mijlocul[77] patriei dace. Darul lui Backus, ridichile ca şi războiul cu Gritti8 Trainică faimă

77 Mezid-beg clin Viciin a asediat Sibiul în 1442, oastea Ini fiind înfiinţa de Ian cu de Hunedoara, el însuşi pier- zîndu-şi viaţa în această bătălie (n.t.)

i-ail dat, mai presus decât alte oraşe. Sus, pe abrupta spinare de munte, zăreşti Sighişoara Ce-a dobândit bun renume şi glorie nepieritoare, Stând curajos înaintea armatei lui Báthory Ştefan. Mai către Soare-răsare pe-o culme se-nalţă Braşovul; El se-ngrijeşte de muze ce-l saltă de-a dreptul la siele (...) Printre atâtea comori străluceşte şi-o bibliotecă Ce prin strădania sfatului lesne să-nveţi te îmbie. (...) Neguţătorul armean şi valahul din ţara vecină Plini de poveri şi de mărfuri sosesc zi de zi în cetate, TârgU-nţesat de mulţime umplându-l cu scumpele lucruri (...)

Unde Moldova atinge hotarul eroicei Dacii Este oraşul numit de la întemeiere ca apa Bistriţei, rin megieş, şi bogată cămară de peşte.

Ioan Huniade în dar l-a primit ca înaltă răsplată Victorios alungind pânâa Belgrad turceştile hoarde[7879]. Numai cu mici rămăşiţe din vechea-i mărire apusă.

Lângă sălbaticul Haţeg stă Sebeşul, o cetăluie Jalnic prădată adesea de crâncene cete de lotri.

Când şi poporul şi sfatul plecau în robie cu turcul. Alba, de-a pururi cinstită, e ochiul domniei întinse; Îitha au denumit-o desigur vitejii din neamul lui Iulus[80], Poate atunci când Traian, conducând legiunile Romei, Deccbal cel răzvrătit fu învins de cimplitãe-i arme.

IOH ANNES SOMMERUS (1542 – 1574)

Umanist de origine germană (născut în Saxonia) sosit pe pământul românesc la 20 de ani, aici îşi petrece întreaga viaţă şi îşi desfăşoară activitatea. În 1562 vine în Moldova ca secretar al lui Despot. Acesta, viitorul domn al Moldovei, originar din Grecia, educat la Chios, format în medii cărturăreşti, dar şi în viaţa de aventură din Italia*

---

78 Victoria lui lancu de Hunedoara asupra turcilor la

79B elgrad a avut loc in anul 1456 (n.t.).

80 Fiul troianului Eneas, legendarul strămoş al romanilor (n.t.).

Franţa, Germania şi Polonia, cunoaşte latina şi limbi moderne şi are o egală atracţie şi pricepere pentru ştiinţele pozitive şi artele liberale. Ajuns în Moldova, simulează înrudirea cu doamna Ruxandra şi după înlăturarea lui Alexandru Lăpuşnsanu se urcă pe tron. Îşi propune să înfiinţeze o şcoală cu limba de predare latină, să întemeieze o bibliotecă (despre care vorbeşte elegia de mai jos – Ad Prifir cipem Despotam De Bibliotheca & schola instituia) şi o Academie, ce rămâne doar ca proiect. *Schola latina* – de cultură elementară, generală – ia fiinţa la Cotnari, aşezare cu populaţie atunci numeroasă şi o puternică minoritate de secui şi saşi, favorabili Reformei, ai cărei partizani Despot şi Sommeras erau. Secretar al domnului şi poet de curte, Sommerus este profesor al acestei şcoli.

Biserica, ameninţată cu o eventuală secularizare a mănăstirilor, boierii nemulţumiţi de conducerea domnului şi ţăranii (care nu vedeau cu ochi buni nici şcoala de la Cotnari) se răscoală. Începută la IS. XI. 1531, domnia lui Despot se încheie prin asasinarea lui la 5. XI. 1563. Sommerus scapă cu viaţa şi fuge în Transilvania; lucrează ca procesor de latină şi greacă la gimnaziile din Braşov şi Bistriţa (unde ocupă şi funcţia, de rector) şi apoi la Cluj. El compune – în limba latină – poezii şi lucrări cu preocupări teologice sau istorice. Cele mai importante sunt: poema Regii unguri şi dezastrul din Moldova (Reges Hungarici et Clădes Moldavica, Cluj, 1573), Viaţa lui Iacob Despotul, voievodul moldovenilor (Vita Iacobi Despotaie Moldavorum Reguli), scrisă în 1574 şi publicată întâia dată la Wittenberg în 1587. În această ediţie sunt publicate şi 15 elegii despre dezastrul din Moldova şi care cuprind chiar istoria lui Despot (Elegiac XV de clăde Moldavica quibus etiam historia Despotica continentur); ele mai apăruseră şi într-o culegere din 1580. Poeziile, fie ele neutre ca valoare artistică, sunt un document al momentului istoric şi

cultural trăit de Moldova timpului.

ELEGIA A IX-A Despre mizeria soldaţilor[81]

(Fragmente)

Cel ce iscodi, primul, meşteşugurile criminale ale.

războiului

Abia de pot crede ca s-a născut din sânge de om. L-aş crede un şiretlic răufăcător al demonului întunericului.

Atât de felurite căi a deschis el morţii.

Iar dacă omul antic l-a descris cu bună-credinţă.

Atunci modul de luptă era mai loial Căci era vorba de o virtute aleasă;

Atunci şi soldatul curajos primea, pentru merite, răsplata dreaptă.

Pe cinci acum le-am schimbat pe toate în curse şi faptele eroice nu aduc nimănui onoare şi laudă, Viteazul şi nepriceputul stau pe aceeaşi treaptă.

Acest sacrilegiu şi mai mare l-a inventat pământul teuton.

Trebuia, desigur, ca autorul răufăcător al chinului să fi murit odată cu arta talentului său.

De-ar vedea vremurile necinstite ale secolului nostru Pe cei ce în vechime muzele îi numeau eroi şi zei! De-ar arunca [soldaţii] departe, fărâmate în ţăndări nepii tin ci oase, arme leş

N-ar mai fi nimeni cunoscut în lume prin infamie şi uşor s-ar îngădui atunci să se primească laudă mare.

Când armatele lacome s-ar lupta între ele fără fraudă. Dar acum onoarea militară ucide totul şi nu există crimă mai mare pe care s-o mai adauge perfidia umană (**)

Pustiim ca nişte iâlhari câmpurile muncite şi nu-i

81 Din: Antologia gîndirii româneşti, op. cit. în româneşte de Şt. Bîrsănescit.

cruţăm pe aceia din munca cărora susţinem războaiele.

Dăm foc ca nişte duşmani acoperişurilor colibelor goale.

Mulţimea dementă îşi revarsă sălbăticia pe casele nevinovate.

Iar plugarul piere ucis de soldatul plătit de el.

Dacă nu şi-a făcut din vreme adăpost prin păduri. (...) Pleacă departe, nemilosule Marte: mie să-mi vină drept patron Apolol

ELEGIA A X-A

Lui Despot Vodă, despre biblioteca şi şcoala ce el a întemeiat1

Aceasta era ceea ce ai putea s-adaugi începuturilor alese, prin care ai fi mai mult cunoscut, datorită unei consideraţii mai strălucite, o, prea învăţatule Principe, dacă noua bibliotecă, ce cuprinde cărţi de tot felul ar fi fost construită/ acoperişurile ei strălucitoare ar adăposti muzele fugare şi luminosul Apollo şi-ar arăta noua sa podoabă.

Deja cucernica religie şi-a înălţat capul încetul cu încetul şi credinţa alungată s-a întors pe acest pământî.

Acest lucru ţi l-a arătat Lusinius, acel mare conducător al serviciilor religioase prin măiestria talentului săuft.

Tu numai grăbeşti neînfricat ceea ce în sfârşit a mai rămas de făcut.

Ca nu cumva din cauza cheltuielilor, începuturile să cadă fără efect.[82]

Cea mai mare parte ah muncii lăudate a fost învinsă şi deja Apolloaşi supraveghează cărţile felurite.

Şi tu vei săvârşişirestru cu bani din belşug, tu, căruia curtea bogată ăţi; pune la Pridemână mari resurse»

---

82 Este episcopul reformat polon adus de Despot Vodă în Moldova pentru a conduce opera de răspîndire a Reformei,

De aici ţi se va înălţa ci glorie strălucitoare de cinste pl crimă?; care* ea» prietenă împodobeşte pe cei mai vestiţi bărbaţi.

Oy Despotule; trimethidi numele care va: – trăi în veacuri îndelungate, faima nepieritoare te va chita – neîncetat:

Bogafr care Profomeu; care, domnind în cetatea egipteană? dădeaelegumi mvndre multor, popoare.

Totuşi; cine l-ar cunoaşte pe acesta dacă instrumentele ap o Ioni en ez nu ar susţine numele, adevărate ale stâpâmtlui loreveşnică vae rămâne între comorile Pergamului biblioteca ce + şi arată, titlurile sule;

De aici şi-a tras gloria nemuritoare romanul Polli04; el a întemeiat cel dmvti în Roman sfânta cam, care, bogată* „ampmzi, de război, mt a lăsat să piară monumentele înţelepţilor; aricu a fmfrebex apăsată în situaţia el”.

neplăcută

Vestită; victorie, celebrându-l pe Lucullusă, a hotărât să-i mângâic pletele împodobite cât, frunze…

Thtuşp; el nu a, ieşit atât de cunoscut din niciun, război şi nici faptele de război nu, l-au împodobit aşa de:

mult ca erou pe cât i-au lăudat victoria artele la toate popoarele, şi vilă ospitalieră, plină de cărţile adunate.[83]

Qctayia[84], voind să păstreze eternă faima când ursitele i-m adus moartea lui Marcelhis, ea a zidit o casă regească cu numele lui şi ţi-a dat-o ca adăpost ţie, o învăţată Talie; ea a închinat copilului ei onoruri lipsite de doliul înmonnân tării, onoruri, care să întreacă

83 General roman (109 – 55- î.e.n'.)' învingător. împreună* cu Pompei a 1 lui .Mitridate, re.gete> Pontului;. Getehru; prim luxul sau şi protecţia acordată artiştilor.

84 Octavia, sora lui Octavian Auguşt. Marcellus eră nepotul lui Octavian August, în careF romanii îşi puneau mari speranţe. A murit la vîrsta de 18 ani. Yergilius îl plînge.în Uneida*

construcţiile tale uriaşe, o, mândrule Nil, şi Italia n-a cunoscut în Roma o podoabă mai mare decât aceea ca muza să fie binevoitoare faţă de Marcellus. Priveşte pe regele coborâtor din sângele lui Corvinus, care, o, Despotule, a condus o ţară ca a ta.

Cită cucernicie a avut eroul şi câtă grijă stăruitoare, pentru ca curtea evlavioasă să adune pe bunii scriitori. Lauda pe care a voit-o, a căpătat-o chiar din anii tinereţii, pe când era încă copil era vrednic de admiraţia învăţaţilor

El cumpărase tot ce are la fitil vrednic de aducere aminte din străvechile scrieri şi tot ce are fericita Grecie.

Să-ţi dea zeii o băinneţe ruşinoasă, tâlharule

Soliman!

O, nelegktitule turc, pentru ce tulburi nobila podoabă? Oare nu ţi-a fost de-ajuns că cetăţile văduvite de cetăţeni ale Ungariei, jelesc moartea stăpânului lor, ca să nu mai zacă şi biblioteca sfâşiată într-un chip nenorocii de mâini barbare înaintea picioarelor tale?

Dar oricât va fi împrăştiat soldatul volumele tăiate în bucăţi, totuşi el nu poate pune mina pe drepturi în contra gloriei Mathias va trăi şi se va bucura de-o laudă eternăt în timp ce ceata barbară va cădea în mormintele întunecoase»

O, Principe, păşeşte pe aceste căi; pe acestea se merge spre stele.

Celelalte vor fi ale morţii care va veni.

Între timp se cuvine ca eu să mă ocup cu creşterea copiilor

Şi totodată să merg pe căi umile, până cină ei vor pune temeliile limbii latine şi vor şti să se exprime cât mai corect în limba latină.

Făureşte speranţe demne de sufletul tău. Necredinciosul

Apollo nu va trece cu vederea darurile atât de mari

ale cheltuielilor tale.

Iar tineretul instruit, pe care tu îl întreţii cu oarecare cheltuieli îţi va face numele strălucit.

PETRU CERCEL (1545? – 1590)

Fiu al lui Pătraşcu cel Bun; călătoreşte, înainte de a se urca pe tron, în Asia şi în Europa occidentală; în 1577 se află în Italia (la Veneţia este întâmpinat cu fast), în 1579 în Franţa, unde este primit de Henric al III-lea; aici se împodobeşte, conform modei, cu un cercel. În 1581 merge la Constantinopol, unde relaţiile sale din Europa occidentală făcuseră intervenţii pentru a-i înlesni suirea pe tron. Domneşte între 1583 – 1585; palatul domnesc înălţat la Târgovişte şi o încercare de „canalizare" a oraşului lasă a crede că el ar fi fost un voievod activ. Mazilit, în favoarea lui Mihnea al II-lea (zis Turcitul) care dădea mai mulţi bani Porţii musulmane, Petru Cercel fuge. Trecând prin Ardeal, este prins şi închis de guvernator în cetatea Hust din Maramureş. În 1587 evadează şi ajunge din nou în Occident. Ia legături cu papa şi cu regele Franţei şi, cu nădejdea că sprijinul lor îi va servi în faţa sultanului pentru a-şi relua domnia, se duce la Constantinopol. Închis, trimis, chipurile, în surghiun, este ucis şi aruncat în mare.

Energic şi curtenitor, poliglot cultivat, el face o bună impresie în cetăţile italiene. Aspirând la tronul Munteniei, în tulburata lui zbatere pentru domnie scrie în acest scop memorii şi scrisori cu interes pentru istorici. Literaturii II Iasă o poezie concepută în limba italiană. Ea a fost tipărită în 1588 la Veneţia, în Dialogurile plăcute ale D. Stefano Guazzo, Gentilom din Casale de Monferrato, din a căror cetire cu luare-aminte vor putea fără istovire şi fără de sat culege felurite roade morale şi spirituale, nu doară bărbaţii, ci încă şi femeile (Diaioghi piacevoli DEL SIG. STEFANO GUAZZO GENTIL HUOMO DI CASALE DI MONFERRATO Dalia cui famigliare Lettione potranno senza stanchezza & satietà non solo gli Huomini, mă

ancora le Donne raccogitere diverşi frutti morali, & spirituali). Cel de al doilea din cele XII dialoguri este intitulat Despre Principele Valahiei mari (Del Principe della Valacchia maggiore). El se desfăşoară între autor şi Francesco Pugielia, prieten al lui Petru Cercel, care îl elogiază pe principele muntean şi îi enumeră virtuţile. Ele sunt cele specifice idealului renascentist de curtean: modestie, cumpătare, generozitate, pietate. Îi zugrăveşte portretul fizic: „F.P. Pe scurt, se ţine drept, e bine proporţionat şi zvelt, mai degrabă înalt decât mijlociu, cu ochii vii şi prietenoşi, înfăţoşarea şi mişcările măreţe, o făptură viguroasă şi fericit dăruită, şi, pentru a încheia, Principele e frumos, binevoitor şi plăcut”. Spre a sublinia calitatea care îi pare supremă – pietatea – îi arată lui Guazzo un imn scris de Petru Cercel la vârsta de 22 de ani: Capitolo del Príncipe di Valacchia. Termenul *capitolo* indică o formă metrică derivată din terţinele danteşti. Cele 82 de versuri încep cu preamărirea Domnului; autorul cere iertare pentru păcatele sale, mulţumeşte pentru binele făcut şirâvneşte îngăduinţa de a sălăşlui alături de divinitate întru nemurire.

[IMN[85]]

(Fragment)

Stupine Domn pe-adânc şi pe văzduhuri.

Tu, ce-ai făcut pământ şi cer şi mare.

Pe om din lut şi nevăzute duhuri.

Tu, care din fecioară întrupare

Ai vrut să iei, Părinte prea puternic.

Ca să-nviezi şi să ne dai iertare;

Tu, ce vărsându-ţi sângele cucernic A i sfărâmat a iadului tărie şi l-ai legat fie diavolul nemernic;

Tu, ce-ai deschis a fa împărăţie

85 Din Literatura româna veche-, op. cit. în româneşte de Al. Ciorănescu.

Şi blând te-arăţi şi milostiv cu mine, Sfire-a-mi face raiul veşnică moşie;

Ascultă, tată, ruga mea ce vine la tine, arzătoare şi plecată.

Tii, ce-ai fost om ca să mă-nalli la dine.

Cum voi plăti, stăfianul meu, vreodată Atâtea bunuri mie hărăzite.

SÏ ce-aş putea să-ţi juruesc răsplată?

Mă-mbelşugaşi cu daruri nesfârşite.

Fiind nevrednic eu, şi cu-nditrare M-ajuţi mereu, mă-ndrepţi din căi greşite.

Tu nu pui preţ fie-averi sau pe odoare.

Pe perle, nici pe pietre nestemate.

Căci tot ce e, e-al tău, stăpâne mare» (...)

GRIGORE URECHE (1590? 1595? – 1647)

Tatăl său, Nis tor Ureche, fusese un om activ şi mai cultivat decât media boierilor (se folosea – nu foarte bine – de limba, latină). A dus la capăt importante sarcini militare şi politice şi a întemeiat mănăstirea Secul. A călătorit la Constantinopol, în Ţara Românească şi în Polonia, unde a fost trimis ca sol ori s-a refugiat şi a trăit un timp în exil. Grigore se naşte deci într-o familie legată de Polonia. Tatăl lui, căruia i se dăruise şi cetăţenia polonă, era considerat nobil polon, stăpânea pământuri în Polonia, era membru al Frăţiei Ortodoxe ruseşti de la Liov. La o şcoală iezuită poloneză studiază Grigore; ştie deci, pe lângă slavonă, limbile latină şi polonă. Erudiţia devine pentru Ureche un ideal egalabil vitejiei. Admiră aceste două merite la polonezi: „Lésii sântu oameni războinici, oameni învăţaţi de carte, că pentru învăţătura şi a cărţii şi a vitejii nu li-i préget, nici de trudă, nici de chieltuială, ce înconjură ţările de învaţă, ca să deprinsă tinerâţile truda şi la bătrâneţe înţelepciunea, de care au nevoinţă mai mare". Ureche participă la răscoala (1633) împotriva lui Alexandru Iliaş

(care îl pusese pe o „listă neagră”), deci la aducerea, ca domn, a lui Vasile Lupu; sub domnia lui ajunge mare vornic al Ţării de Jos.

Letopiseţul Ţărâi Moldovei de când s-au descălecat ţara şi de cursul anilor şi de vilaţa domnilorcarea scrie de la Dragoş Vodă până la Aron vodă, singura sa lucrare rămasă, a fost redactată probabil spre sfârşitul vieţii, căci a rămas neîncheiată (completări ulterioare se datoresc interpolărilor lui Simion Dascălul, Misa îl călugărul şi Axinte uricarul).

Izvoarele cronicii lui Ureche sunt: Cronica polonă a lui Ioachim Bielskd (apărută sub numele tatălui său, Martin Bielski: Kronika Raiska*, Cracovia, 1597); Letopiseţul moldovenesc, pierdut, scris de Eustraţie Logofătul; Cosmografia (Atlas sive cosmographicae meditaţionesX, de Gerard Mercator (1512 – 1594), prin folosirea căreia Ureche este primul cronicar ce se slujeşte de surse existente în limba latină; izvoare verbale pentru evenimentele ultimilor ani cuprinşi în cronică: relatări ale bătrânilor – inclusiv tatăl său – care le fuseseră martori. Cu stima învăţăturii de carte Grigore Ureche indică (chiar dacă uneori greşeşte) izvoarele folosite: „nu numai hătopiseţul nostru, ce şi cărţi striine am cercat, ca să putem afla adevărul, ca să nu mă aflu scriitor în de cuvinte deşarte, ce de dreptate, că létopiseţul nostru cel moldovenescu aşa de pre scûrt scrie; că nici de viaţa domnilor, carii au fost toată cârma, nu alëge, necum lucrurile den lăuntru să aleagă şi pre scurt scriind şi însemnând de la început pană la domniia lui Petru vodă Şchiopul şi s-au stinsu, că de acia înainte n-au mai, scris nimenea pană la Aron vodă. Nici iaste a să mira, că scriitorii noştri n-au avut de unde strânge cărţi, că scriitoriidentăiu n-au aflat scrisori, ca de nişte oameni neaşăzaţi şi nemérnici, mai mult proşti decât să ştie carte: Ce şi ei au scris, mai mult den basne şi den poveşti ce au

auzit unul de la altul. Iar scrisorile striinilor mai pe largu şi de agiunsu scriu, carii au fost fierbinţi şi râvnitori, nu numai a sale să scrie ce şi cele striine să însemneze. Şi de acolo multe luând şi lip indu de ale noastre, potrivindir vrémea şi anii, de am scris aceste lbtopiseţ, carile de pre în multe locuri de nu se va fi nemerit, gândescu că cele ce va fi înţeleptu nu va vinui, că de nu poate de multe ori omul să spuie aşa pre cale tot pre rându, cela ce véde cu ochii săi şi multe smintéste, de au spune mai mult, au mai puţin, dară lucruri vechi şir de demult, de s-au răsuflat atâta vréme de ani? Ci eu, pe care ara aţiat, aşa am arătat”.

Însă Ureche nu cunoaşte încă rbspectul efectiv al surselor şi le modifică uneori dacă ele îi contrazic concepţia:

de pildă, când arată trădarea, de către boieri, a. domnului., ori supunerea Moldovenilor, ca vasali, în faţa Poloniei. El. apără o lume feudală în care boierii îl aleg pe domnitor şi au faţă de acesta datoria fidelităţii. Concepţia lui despre, funcţia analistului rămâne şi ea în cadrul evului mediu; cronica nu-şi dobândeşte încă autonomia faţă de religie., ea nu urmăreşte explicarea cauzală a evenimentelor, ci le consemnează cu un dublu scop: al arhivei istorice, care păstrează („să nu se înece a toate ţările anii trecuţi”) şi al educatorului care vede rolul ei didactic („să rămâie feciorilor şi nepoţilor, să le fie de învăţătură”).

Cronicarul, care învăţase latineşte, are conştiinţa originii latine, a limbii române şi a unităţii de origine şi limbă a locuitorilor din Moldova, Transilvania şi Ţara Românească.

LÉTOPISETUE Ţârli MOLDOVEI DE CÂND S-AU DESCĂLECAT ŢARA ŞI DE CURSUL ANILOR

ŞI DE VII AŢA DOMNILORCAREA SCRIE DE LA DRAGOŞ VODĂ PÄNĂ LA ARON VQPĂ*

(Fragmente).

Prédosloviia descălecării a ţării Moldovei dinceputul ei.

Carear iaste însemnată dfe Ureche vornicul? din létopiseùtP ce" latinescu[86] izvodită.

Vor unii Moldovei să-i zică că au chemat-o Stitia, sau: Schithia, pre limba, slovenească. Ce Stitia cuprinde locul mult, nu numai a nostru, ce închide şi Ardealul şi Ţara Muntenească şi câmpii peste Nistru, de cuprinde o parte mare şi de Ţara Leşască. Chematu o au unii şi Flachia, ce scriu Letopiseţele latineşti, pre numele hatmanului râmlenescu ce l-au chiernat Flacus, carile au bătut războiri cu sciţii pre aceste locuri şi schimbându-să şi schimonosindusă numele, din Flachia i-au zis Vlahiia. (...)

Pentru limba noastră moldovenească

Aşijderea şi limba noastră din multe limbi iaste adunată şi ne iaste amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prin prejur, macara că de la Râm ne tragem, şi cu ale lor cuvinte ni-s amestecate. Cum spune şi la prédosâoviia letopiseţului celui moldovenescu de toate pre rând: Ce fiindu ţara mai de apoi ca la o slobozie, de prin prejur venindu şi discălicându, din limbile lor s-au amestecat a noastră: de la râmleni, ce le ce zicem latină, pâine, ei zic panis, carne, ei zic care, găina, ei zic galena, muiaria, mulier, fămeia, femina, părinte, pater, al nostru, noster şi alţi le multe din limba latinească, că de ne-am socoti pre amănuntu, toate cuvintele le-am înţelege. (...)

Pentru Ţara Ungurească de jos şi Ardealul de sus vom să arătăm, fiindu-ne vecini de aproape şi cum au avut şi ei crăie mare ca şi lésii

(...) în ţara Ardealului nu lăcuiescu numai unguri, ce şi saşi peste seamă de mulţi şi români peste tot locul, de

---

86 Din: Miron Cost in, Letopiseţul Ţării Moldovei, E.S.P.L.A., 1955, ediţie. îngrijită ele P,P. Panaitescu.

mai multu-i ţara lăţită de români decât u de unguri. (…)

Rumânii câţi să află lăcuitori la Ţara Ungurească şi la Ardeal şi la Maramoroşu, de la un loc sântu cu moldovenii şi toţi de la Râm să trag.

laste ţara Ardealului plină de toată hrana câte trebuiaşte vieţii omeneşti, că pâine peste seamă rodeşte multă, de niminca nu o cumpără, ci tuturor a prisoseşte, vin pretutinderea, nimărui nu lipseşte, miere multă şi bună, de care făcu mied, aşa de bun, cât să potriveşte marmaziului1. (…)

Pătruns de primejdia expansiunii otomane pentru toată lumea apuseană, cronicarul îl slăveşte pe Ştefan şi regretă lipsa de solidarizare, cu el, în lupta împotriva turcilor, a celorlalte ţări. Domnitorul este înfăţişat într-o aură de glorie. „Conceptul de glorie inclus de Ureche în cronica sa aparţine Renaşterii – scria P.P. Panaitescu. După ideile scriitorilor din secolul al XVII-lea, influenţate de Renaştere (…) Ureche prezintă pe Ştefan ca modelul de urmat pentru învierea Moldovei vechi”.

De moartea lui Ştefan vodă celui bun, vă leato 70122

Nu multă vreme, dacă s-au întorsu Ştefan vodă de la Pocutiia la scaunul său, la Suceava, îl indu bolnav şi slabu de ani, ca un om ce era într-atâtca războaie şi osteneală şi neodihnă, în 47 de ani, în toate părţile să bătea cu toţii şi după multe războaie cu noroc ce au făcut, cu mare laudă au muri tu, marţi, iulie 2 zile.

Fostu-au acestui Ştefan Vodă om nu mare de stătu, mânios şi de grăbii vărsătoriu de sânge nevinovat; de multe ori la ospeţe omorâea fără judeţu. Amintrilea era om întreg la fire, neleneşu, şi lucrul său îl ştia a-l acoperi şi unde nu gândiiai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meşter, unde era nevoie însuşi să vârâea, ca văzându-l ai săi, să nu să îndărăptieaze şi pentru aceia ram războiu’ de nu biruia. Şi unde biruia alţii, nu perdea nădejdea, că ştiindusă căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor. Mai

apoi, după moartea lui şi ficiorul său, Bogdan vodă, urma lui lua sa, de lucruri vitejeşti, cum să tâmplă din pom bun, roadă bună lase.

fără pre Ştefan vodă l-au îngropat ţara cu multă jale şi plângere în mănăstire în Putna, care era zidită de dânsul. Atâta jale era, de plângea toţi ca după un părinte al său, că cunoştia toţi că s-au scăpatu de mult bine şi de multă apără tură. Ce după moartea lui, până astăzi îi zicu sveti Ştefan vodă, nu pentru sufletu', ce iaste în mâna lui Dumnezeu, că el încă au» fostu om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vitejeşti, carile niminea din domni, nici mai nainte, nici după aceia l-au ajunsu.

Fost-au mai nainte de moartea lui Ştefan vodă într-acelaşi anu iarnă grea şi geroasă, câtu n-au fostu aşa nici odinioară şi décii peste vară au fostu ploi grele şi povoaie de ape şi multă înecare de apă s-au făcut.

Au domnitu Ştefan vodă 47 de ani şi 2 luni şi trei săptămâni şi au făcut 44 de mănăstri şi însuşi ţiitoriu peste toată ţară.

MIRON COSTIN <1633 – 1691)

Tatăl lui, lauen Cost în fost mare postelnic şi hatman, se refugiază în Polonia în 1633 (Miron era prunc) Împreună cu domnitorul Moise Movilă, pentru a scăpa astfel de turcii cărora le dăduseră informaţii false, cu intenţia de a-i deruta şi a-i despresura astfel pe polonezi, dancu şi fiii săi dobândesc cetăţenie polonă, titlu de nobleţe şi pământuri poloneze în arendă, Miron începe studiile la un colegiu iezuit de la Bar, unde învaţă limba latină şi este pătruns de gustul culturii antice. Un discurs compus în limba polonă de către Costin şi adresat în 1676» domnului Moldovei, începe astfel: „Antichitatea cea plină de spirit şi înţeleaptă în născocirile ei"... Viitorul cronicar se întoarce în Moldova în jurul vârstei de 20 de ani. Prin căsătoria cu o descendentă din familia Movileştilor şi prin serviciile aduse domniei ca om învăţat – bun demnitar şi

diplomat – şi ca oştean, Miron Costin îşi întăreşte situaţia materială şi prestigiul (în 1675 este mare logofăt). În complicata politică a Moldovei care dorea înfrânge rea turcilor, însă, ca vasală, lupta alături de ei, Miron Costin păstrează legături cu Polonia, luptă în tabăra otomană la asediul Vienei, dar când polonezii îi iau estate ci pe domn şi pe boieri (1633), el este adăpostit de către Se bieski într-un castel regal. Aici scris Poema polonă, pe care i-o dedică lui Sobieski. Spera ca Moldova – să poată fi eliberată de turci cu ajutor polon. Miron Costin se întoarce în ţară în 1685, sub domnia lui Constantin Cantemii şi la insistenţele acestuia. Constantin Cant emir, aliat cu Habsburgii, nu vedea cu ochi buni simpatiile polone ale cronicarului şi mai cu seamă nemulţumirea unor boieri gata de a se răzvrăti şi a-l ridica „domnu' dintre dânşii pe Velicico vornicul", frate cu Miron Costin; datorită în parte şi adversităţii faţă de Costini a unor puternice familii boiereşti de la care primeşte sfatul, domnul le hotărăşte pieirea. Pe Velicico „l-au scos noaptea de i-au tăiat capul denaintea porţii" (la Iaşi); iar pe Miron, cu toate că „nemic nu ştie de sfatul frăţine-său sau dea celorlalţi boieri, că nu era amestecat cu ceelalţi boieri la sfat (...) l –, au tăiat în Roman" – consemnează Neculce.

Miron Costin înseamnă un moment nou în cultura română: poet, istoric şi traducător, el ştie latina, polona şi rusa. Primele încercări poetice – despre descălecatul întâi al Moldovei – apar în Psaltirea în versuri a lui Dosoftei (1673). Cele mai însemnate lucrări ale sale ram în: poemul Viaţa lumii, scris între 1671 – 1672; Istoria de Crăia ungurească, unde prelucrează (între 1667 – 1675) Originile şi decăderea transilvănenilor (Origines et occasus Transsylvanorum, L} on, 1667), a lui Laurentius Toppelt în de Mediaş; Létopisetulû Ţării Moldovei de la Aaron vodă încoace... încheiat în 1675, continuând înfăţişarea evenimentelor de acolo unde ele fuseseră întrerupte de

Ureche; scrisă în 1677, în limba polonă, Cronica ţărilor Moldovei şi Munteniei (Chronika ziem moldawskich y multanskich) cunoscută sub titlul Cronica polonă; redactată în 1684, tot în limba polonă, Istoria în versuri polone a Ţărilor Moldovei şi Munte* mei (Historya polskimi rytmami o Woloskiey Ziemi i Multanskiey), intitulată în mod curent Poema polonă; capodopera, elaborată între 1686 – 1691, De neamul moldovenilor.

Poemul VII AŢA LUMII cuprinde în precuvântare un fel de primă „artă poetică" a literaturii române; autorul enunţă probleme de teorie literară, încă o dată vorbind cu tristeţe despre grelele condiţii istorice care întârzie dezvoltarea culturii din Moldova. Se urmăresc uşor sursele poemului: Horatius, Ovidius, Ecleziastul – pentru idei şi motive; Herodot (cunoscut indirect, probabil, printr-o lucrare contemporană) pentru episodul morţii lui Cyrus; poezia polonă a veacului său pentru versificaţie; reminiscenţe din lecturi diverse sunt indicate de P.P. Panaitescu, ca izvor imediat al câte unui vers (uneori preluat textual). Notele care urmează poemul vădesc intenţia didactică; autorul explica cine este Cyrus, ce este Gangele. Poemul propriu-zis se opreşte la o temă şi la motive caracteristic baroce: trecerea timpului ireversibil; în viaţa omului, marcată de perisabilitate, supusă veşnicei schimbări, în afară de fapta bună, zădărnicie sunt toate.

VIAŢA LUMII[87]

(Fragmente)

Prédoslovie – Voroavă la cetitorii! 1

În toate ţările, iubite cetitoriule, să află această fel de scrisoare, care elineşte *ritmos* să cheamă, iară sloveneşte *siihoslovie* şi cu acest îi chip de scrisoare au scris mulţi lucrurile şi laudile împăraţilor, a crailor, a domnilor şi

87 Din: Miron Cost in, Opere, ediţie critică cu studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P.P. Panaitescu, F.S.P.L.A., 1958.

începăturile ţărilor şi a împărăţiei lor. Aşa au scris vestit istoric Omir războaiele Troadii cu Ahiieus, aşa Verghilie începătura împărăţiei Râmului şi alţii fără număr dăscăli, într-acesta chip şi sfinţii învăţătorii bescricii noastre cum este Ioan Damaschin, Cozma, Theofan, Mitrofan, Andrei de la Crit, au scris e întări le sfinţii biserici, stihirile, canonile, antifoane, cu carile, ca eu nişte pietri scumpe şi flori neveştenite, au împodobit biserica. Cu această pildă scrisu-ţ-am şi eu această mică carte, a căriia numi le fi este *Viiala lumii*, arătându-ţi pre scurtu cum este de lunecoasă şi puţină viaţa noastră şi supusă pururea primejdiilor şi primenclilor. Nu să poftescu vreo laudă dintr-această puţine osteneală, ci mai multă să se vază că poate şi în limba noastră a fi acest felin de scrisoare ce să cheamă stihuri. Şi nu numai aceasta, ce şi alte dăscălii şi învăţături ar putea fi pre limba românească, de n-ar fi covârşit vacul nostru acesta de acum cu mare greotăţi şi să fie şi spre învăţături scripturii mai plecate a lăcuitorilor ţării noastre voie.

Citeşte cu bună sănătate şi cât poţi mai vârtos de primejdiile lumii să te fereşti, cu ajutorul preaputernicului Domnului Dumnezeu. Amin. (…)

Väaia lumii

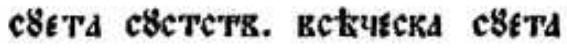

ECU ŞI IASTI S GLAVA 1:

Deşertarea deşertărilor şi toate sunt deşarte

A lumii cvntvb cu jale cumplita viaţa.

Cu griji şi primejdii, cum iesle şi aţa Prea subţire şi-n scurtă vreme trăiloare e, lume hveleană, lume înşâlătoare.

Trec zilele ca umbra, ca umbra die vară:

Cele ce trec nu mai vin, nici să-ntorcu iară.

Trece veacul, desfrânată, trec ani cu roată.

Fug vremile ca umbra, şi nicio poarta A le opri nu

poate. Trec toate prăvălitelucrurile lumii şi mai nvult cumplite.

Şi ca apa în cursul său cum nu să opreşte-ş

Aşa cursul al lumii nu să conteneşte.

Fum şi umbră sunt toate, visuri şi părere.

Ce nu petrece lumea şi-n ce nu-i cădere?

Spuma, mării şi nor suplu cer trecătoriü.

Ce e în lume să nu aibă nume muritonă. (…) Vremea începe ţările, vremea le sfârşaşie.

Îndelungate împărăţii vremea pânmeneşte.

Vremea, petrece toate; nicio împărăţie să stea., în veci, nu o lasă, nicio avuţie.

A trăi mult nu poate. Unde-s cei din lume Mari împăraţi şi vestiţi? Acu de-abiia mime Le-au rămas de poveste. Ei sântu cu primejdii Trecuţi. Cine ai lumii să iasă nădejdii?

Unde-s ai lumii împăraţi, unde este Xerxes, Alixandru Machidon, unde-i Artaxers.

Avgust, Pânnpeiü şi Chesar? Ei au luat lume.

Pre toţi i-au stinsa cu vremea, ca pe nişte spume. (…) Orice faci, fă şi caută sfârşitul cum vine1.

1 P.P. Panaitescu observă că acest vers aminteşte dictonul latin medieval *Quidquid agis prudenter agas et respice finem* din *Gesta Romanorum*… tradusă în polonă şi în rusă în secolul al XVII-lea.

Cine nu-l socoteşte nu petrece bine.

Sfârşitul ori laudă, ori face ocară.

Multe începuturi dulci, sfârşituri amară…

Fir şi tul cine caută vine la mărire.

Fapta nesocotită aduce périre.

Moartea, vrăjmaşa, într-un chip calcă toate casă, Domneşti şi-mpărăteşti, pré nime nu lasă.

Pre bogaţi şi săraci, în frumoşi şi tare.

O, vrăjmaşă, priietin ea pre nimeni n-are.

Naştern, murim, odată cu cei ce să trece.

Cum n-ar fi foştii în vêci, dacă să petrece.

Painjini sântu anii şi zilele noastre. (…J

E p i 1 o g

Mulţi au fostü şi mulţi suntem şi mulţi te aşteaptă; Lumea din primenite nu să mai deşteaptă.

Orice este muritorul cu vremea să petrece.

Trece vremea şi pre ai săi toţi îi păr asiste.

Cei ce acum petrecem, pomenim alţii Trecuţi; de noi cu vreme vor pomeni alţii. Născându-ne, murim, murind ne facem cenuşă.

Dintr-ace astă lume trecem ca pentr-o uşă.

Astăzi mare şi puternic, cu multă mărire.

Mâine treci şi te petreci cu mare mâhnire, în lut şi în cenuşă te prefaci, o, oame.

În viierme, după care te afli în putoare.

Ia aminte dară, o, oame, cine eşti pe lume.

Ca o spumă plutitoare rămâi fără nume.

Una fapta, ce-ţi rămâne, buna, te lăţeşte.

În ceriu cât fericie în veci te măreşte. (…)

Precuvântarea capodoperei DE NEAMUL MOLDOVENILOR cuprinde concentrat câteva dintre ideile de bază ale lui Miron Costin: concepţiile lui despre rolul istoricului şi despre originea poporului român. Cu înclinaţia sa ele moralist, cronicarul se analizează; vede greutatea sarcinii ce-şi ia, dar şi obligaţia morală de a o duce la capăt, precum şi rigoarea cu care este dator cel ce răspunde în faţa viitorului pentru care scrie. Istoricul acumulează informaţii care altfel s-ar spulbera; înfăţişarea faptelor petrecute cuprinde totodată şi o învăţătură, arc o funcţie didactică. Analistul trebuie să cerceteze legăturile cauzale dintre evenimente, să surprindă faptele în

succesiune, şi în context geografic mai larg, depăşind fruntariile propriei ţări şi corelând cele întâmplate aici cu viaţa altor state. În Letopiseţ scria: „Şi de aş avea la cineva pentru acesta lucru vreo hulă, că letopiseţul acesta mai multă de lucruri streine pomeneşte, decât de loc de ţară, făcut-am aceştii cursă, pentru să se dezlege mai bine lucrurile ţărâi, care la ce vreme s-au prilejit”. Înfăţişarea evenimentelor nu-l împiedică pe analist ca, zăbovind pe marginea lor sau a unei atitudini, să ajungă la generalizări asupra firii omeneşti sau a dramelor istoriei. Când Vasilie. Vodă îi îngăduie logofătului Ştefan Glieorgliie să se ducă la jupâneasa lui bolnavă, Miron Costin murmură între precizarea a doua gesturi: „Neştiutorii! gândru omului spre ce meneşte!” Iar între războiul cazacilor „de supt cetatea Sucevei” şi sosirea lui Vasilie Vodă cu tătarii la Prut, cronicarul gândeşte: „În mică cumpănă stau lucrurile oameneşti şi răssipele a mare case şi domnii şi bine au dzis un dascăl că lucrurile războaielor în clipala ochiului stau”.

Izvoarele capodoperei De neamul moldovenilor sunt tot cele îndeobşte folosite în lucrările istorice de cronicar, a cărui erudiţie nu este neobişnuită: studiul, mai sus menţionat, al lui Toppeltin, o scriere apocrifă, Culegeri greceşti de patru monarhii, cronica lui Ureche interpolată de Simeon Dascălul, (se pare) Vieţile paralele ale lui Plutarh, manuale de istorie ale epocii (principala sursă polonă folosită de Miron Costin pentru Letopiseţ este o cronică a Poloniei scrisă de Paul Plasecki în limba latină şi publicată la Cracovia în 1645). Nu toţi autorii menţionaţi în scrierile sale au fost citiţi; Miron Costin deţine informaţiile de la Toppeltin, uneori şi din convorbiri întâmplătoare. Pentru faptele recente el foloseşte mărturii contemporane, tradiţia orală; „Ce, cât am putută a înţelege den boieri bătrâni den dzilele lor...” spune în Letopiseţ. Miron Costin cunoaşte respectul izvoarelor; spre deosebire de Ureche, nu, le modifică. Regretă neputinţa de a le afla,

pentru a se informa, de exemplu, despre cetăţile româneşti: \…” cât amü nevoit şi câtu amu cercat să ştiu ceva, de ce niiam făcute sunt, un cuvânt, o pomenire n-am putut afla, cu mare jele” (De neamul moldovenilor). Cinci cunoaşte faptele, istoricul este dator să le relateze cu obiectivitate, „că nemică nu strică credinţa a se celora ce scriu letopiseţele ca făţăriia, cându veghe voia unuiè şi coboară lucrul cu hula altuia, noi, măcar ci că am hi datori cu pomenire lăudată mai mulţii lui Ştefan vodă, de la carele multă milă am avut, decât lui Vasilie vodă, de la carele multă urgiic părinţii noştri au petrecut, iară dreptatea socotindu, nu poci scrie într-altu chip. (Letopiseţul…)

Miron Costin are pentru cultură o adâncă veneraţie de umanist care face elogiul cuvâutului scris şi preţuieşte rafinamentul dobândit, de pildă, de Italia, în urma multor veacuri de studiu şi creaţie.

De izvoare se apropie cu respect şi spirit critic, lăudându-l pe Ureche, mustrindu-i pe Simion Dascălul şi Misail Călugărul, pentru „basnele” privitoare la originea românilor, icleca originii comune a românilor aflaţi în organizaţii statale diferite (în consecinţă şi a unităţii lor), demonstrate eu fapte de istoric şi de limbă, revine, pe prim plan, în Cronica polonă, Poema polonă şi De neamul moldovenilor.

DE NEAMUL MOLDOVENILOR.

DIN CE ŢARĂ AU IEŞIT STRĂMOŞII LOR[88]

(Fragmente)

Predoslovie, adică cuvântare dintâi de descălecatul ţării cel dintâi şi a neamului moldovenescu către cetitorii!

Începutul ţărilor acestora şi neamului moldovenescü şi muntenescü şi câţi sunt şi în ţările ungureşti cu acest nume, români şi până astăzi, de unde sântu şi de ce

88 Din volumul: Miron Costin, Opere, op. cit.

seminţie, de când şi cum au dăscălecat aceste părţi de pământu', a scrie, multă vreme la cumpă să au stătut sufletul nostru. Să înceapă osteneala aceasta, după atâta véci de la discălecatul ţărilor cel dintâi de Traian împăratul Râmului, cu câteva sute de ani peste mie trecute, să sparie gândul. A lăsa iarăşi nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, este inimii durére. Biruit-au gândul să mă apucă de această trudă, să scoţ hunii la vedere felul neamului, din ce izvor şi seminţie sântü lăcuitorii ţărâi noastre, Moldovei şi Ţării Munteneşti şi românii din ţările ungureşti, cum s-au pomenit mai sus, că toţi un neam şi o dată discălecaţi sântü, de unde sântü veniţi strămoşii lorii pre aceste locuri, supt ce nume au fostü întâi la discălecatul lor şi de cându s-au osebit şi au luat numele acest de acum mo Ido van şi muntean, în ce parte de lume este Moldova, hoţ arăle ei păn unde au fostü întâi, ce limbă ţin şi păn acum, cine au lăcuit mai nainte de noi pe acestü pământă şi supt ce nume, scot la ştirea tuturor ü, carii vorü vrea să ştie neamul ţărilor acestora.

Dzice-va neştene: prea târziu este; după sutele de ani, cum să vorü putea şti poveştile adevărate, de atâtea vacuri? Räspunzü: Lăsat-au puternicul Dumnezeu iscusită oglindă minţii omeneşti, scrisoarea, dintru care, dacă va nevoi omul, cele trecute cu multe vremi le va putea şti şi oblici. Şi nu numai lucrurile lumii, staturile şi-ncepăturile ţărilor lumii, ce şi singură lumea, ceriul şi pământul, că sântü zidite după cuvântul lui Dumnezeu celui puternic. Crezü, din Scripturi ştim şi din Scripturi avem şi sfânta credinţă a noastră creştinească şi mântuirea noastră cu pogorârea fiilor lui Dumnezeu şi împieliţarea cuvântului lui, cel mai denainte de veci în firea omenească (denafară de păcatti). Scriptura ne deschide mintea, de ajungem cu credinţa pre Dumnezeu, duhul cel nevăzut şi necoprinsü şi neajunsü de firea noastră, Scriptura departe lucruri de ochii noştri ne face de le putem vedea cu cugetul nostru.

Să nu pomenim de marile Moisi, carile după 2.400 de ani au scris létopiseuil de zidirea lumii, că acela au avut pre însuşi Dumnezeu dascăl, rostü către rost. Omir în 250 de ani au scris după răsipa Troadii războaiele lui Ahileus; Plutarhü în 400 de ani au scris viaţa şi faptile vestitului împărată în lume, a lui Alexandru Machidon; Titus Livius cursul a toată împărăţia Râmului în 700 de ani şi mai bine au scrisă după urzitul Râmului şi alţi mulţi istorici, cercândü de-amărântul scrisorile, cursul a multe veacuri cu osârdie şi cu multă osteneală au scos lumii la vedere istorii.

Îndemnatu-m-au mai multă lipsa de ştiinţa începutului aceştii ţări, de descălecatul ei cel dintâi toate alte ţări ştiind începuturile sale. Laud osârdiia răposatului Urechie vornicul, carile au făcut de dragostea ţărâi Wtopiseţul său, însă acela de la Dragoş vodă, de discălicatul cel al doilea al ţărâi aceştia din Maramoroşă scrie, fără de discălicatul cel dintâi cu români, adică cu râmléni, nimica nu porneşte, numai ameliţă la un loc, cum că au mai fostă ţara o dată discălicată şi s-au pustiit de tătari. Ori că n-au avut cărţi, ori că i-au fostă destul a scrie de mai scurte vacuri, destul de dânsul şi atâta, câtă poate să zică fieştecine că numai lui de această ţară i-au fost milă, să nu rămâie întru întunericul neştiinţei, că célelalte ce mai sântă scrise adăosături de un Simeon Dascălul şi al doilea, un Misail Călugărul, nu lătopiseţe, ce ocări sântă. Care şi acelea nu puţină a doao îndemnare mi-au fostă. Câtă mi s-a pare, bine nu ştiu, că n-am văzut létopisetal lui Evstraţie logofătul, iară cum am înţeles de câţiva boieri şi mai ales din Niculai Buhuş ce au fostă logofăt mare, pre această Simeon Dascăl, Istraţie logofătul l-au fătat cu basnile lui şi Misail Călugărul de la Simeon au născut, cela fiiu, cestalalt nepot. Şi mult mă mir de unde au luat aceste basne, că şi Urechie vornicul scrie şi el: 45 de ani la domniile cele dintâi, nicio scrisoare nu să află de lucrurile

lor, ce s-ar fi lucrată şi nici streinii n-au ştiut nimica de dânşii, până la Alixandru Vodă cel Mare şi Bun. Décii au început istoricii leşăşti a scrie, mai ales Bielschii şi m-ar ţin Paşcovschii, pre carii i-au urmată răposatul Urechie vornicul. Dacă n-au fostă dară dintâi scrisoare în ţară şi nici streinii n-au ştiut şi nimica n-au scris, de unde sântă aceste basne, cum ca să fie fostă moşii ţărâi aceştia din temniţele Râmului, daţi întru ajutoriul lui Laslău craiul unguresc? Şi românii acum era în Maramoroş în zilele acelui craiü, ceşti dincoace, de unde este acum Moldova, iară cei dincolo, unde este acum Ţara Muntenească, iară în munţi, pre Olt, unde şi acum să pomendşte Ţara Oltului şi râmlenii cei discălicaţi de Traian în Ardeal, acum era în Ardeal.

Eu, iubite cetitoriule, nicăirea n-am aflaţii niciun istoric, nici latin, nici leah, nici ungur, şi viaţa mea, Dumnezeu ştie, cu ce dragoste pururea la istorii, iată şi până la această vârstă, acum şi slăbită.

De aceste basne să dea seama ei şi de această ocară. Nici este şagă a scrie ocară vécinică unui neam, că scrisoarea este un lucru vécinicü. Cândü ocărăsc într-o zi pre cineva, este greu a răbda; dară în véci? Eu voi da seama de ale mele, câte scriu.

Făcutu-ţ-am izvod dintâiaşi dată de mari şi vestiţi istorici mărturii, a cărora trăiescă şi acum scrisorile în lume şi vor trăi în véci. Şi aşa am nevoit, să nu-mi fie grijă, de-ar cădea această carte ori pre a cui mână şi din streini, carii de-amăruntul cearcă zmintélile istoricilor. Pre dânşii am urmat, care vezi în izvod, ei sântü povaţa mea, ei răspundă şi pizmaşilor neamului acestor ţări şi zavistnicilor.

Şi întâi unui Enea Silvie şi cu următorii lui; însă acesta istoric nu aşa greu nepriietin este, cât numai acest nume vlah de pe Fleac hatmanul Râmului că este, scrie, unde s-au lunecată şi săracul Urechie vornicul. Crédem

neputinţă omeneşti.

fără este altul, de neamul său leah, lane Zamovschii, care orbă năvăldşte, zicândă că nu sântă moldo vénii, nici munténii din râmléni, ci trecândă pre aicea, pre aceste locuri, Traiană împăratul şi lăsândă slujitori de pază, au apucat o seamă de dachi limba râmlenească. Vei vedea apoi şi a cuvintelor lui răspunsul şi ocara, nu de la mine, ci de la istoricii, povaţile mele, la rândul său.

Puternicul Dumnezeu, cinstite, iubite cetitoriule, să-ţi dăruiască după aceste cumplite vremi anilor noştri, cânduvă şi mai slobode veacuri, întru care, pe lângă alte trebi, să aibi vréme şi cu cetitul cărţilor a face iscusită zăbavă, că nu este alta şi mai frumoasă şi mai de folos în toată viaţa omului zăbavă decât cetitul cărţilor. (…)

Scriptura departe lucruri de ochii noştri ne învaţă, cu acele trecute vrémi să pricépem cele viitoare. Este cu sănătate această a noastră cu dragoste osteneală.

De toate fericii şi daruri de la Dumnezeu voitoriü.

Miron Costin, care am fost logofăt mare în Moldova. (…)

CAP. 1

De Italia

(…) Este ţara Italiei plină, cum să zice, ca o rodie, plină de cetăţi şi oraşă iscusite, mulţime şi desime de oameni, târguri vestite, pline de toate bivşuguri (…) şi oameni iscusiţi, la cuvântü stătători, peste toate neamurile, neamăgei, blânzi, cu oamenii streini dintr-alte ţări nemăreţi, îndată to varo şi, cum ar fi ai săi, cu mare omenie, subţiri, pentru aceia le zicü gentilom, cum zicü grecii: celebii, şi la războaie neînfrânţi într-o vréme, cum vei afla la Istoriile Râmului, de vei ceti de dânşii.

Aceia ţară este acum scaunul şi cuibul a toată dăscăliia şi învăţătura, cum era într-o vréme la greci Athina, acum Padova la Italiia, şi de alte iscusite şi trufaşe

meşteşuguri. (...)

CONSTANTIN CANTACUZINO (1640? – 1716)

Fiu al postelnicului Constantin Cantacuzino, deci al unui cărturar care îşi alcătuise o remarcabilă bibliotecă proprie, frate cu Şerban Cantacuzino (care domneşte în Ţara Românească între 1678 – 1688) şi cu Iordache Cantacuzino, care traduce din limba greacă Evanghelia, apărută în 1678, el face parte dintr-o familie cu o activitate de seamă în cultura Ţării Româneşti. Studiază la Padova (1666 – 1668) şi călătoreşte prin câteva ţări europene. Om politic, istoric, filolog şi traducător, învăţat cu o bibliotecă doveditoare a unor interese multilaterale[89], el are partea sa de contribuţie – şi nu numai ca filolog – la traducerea şi apariţia Bibliei din 1688.

În atmosfera tulbure din Ţările Române, membrii familiei Cantacuzino, minţi iscoditoare şi oameni cu activitate febrilă, sfârşesc tragic. Tatăl stolnicului este omorât la Snagov; Brâncoveanu şi fiii sunt decapitaţi la Constantinopol; stolnicul, într-o măsură ambiţios, manevrează şi reuşeşte să-l aducă pe tron, la 1714, pe fiul său, Ştefan Cantacuzino. După doi ani, acesta este mazilit şi dus, împreună cu tatăl său, stolnicul, la Constantinopol; acolo sunt amândoi ucişi în aceeaşi noapte.

Lucrarea fundamentală a stolnicului – Istorii a Ţării Rumäne şti întru care să cuprinde numele ei cel dintâi şi cine au fost locuitorii ei atunci şi apoi cine o au mai descăle cât şi o au stăpânit până şi în vremile de acum cum s-au tras şi stă – a rămas neterminată. Constantin Cantacuzino înţelege importanţa tradiţiei culturale şi regretă lipsa ei în Ţara Românească. Autorul cunoaşte direct izvoarele menţionate (Bonfinius, Olahus, Filippo

89 Pentru deosebita preţuire a stolnicului de către contemporanii săi din cîteva ţări europene a se vedea : V. Cîn- dea, Stolnicul Constantin Cantacuzino, omul politic – umanistul (II), în Studii, Revistă de istorie, 1967, 1, pp. 54 – 56.

Buonaccorsi Callimachus, Flavio Biondo etc, etc.) Stolnicul ştie însă că cele scrise de alţii sunt insuficiente, că ar trebui, de pildă, folosite „hrisoavele”, deci documente, tradiţia orală, cântecele şi cărţile populare. El cercetează sursele cu spirit critic şi cu sentimentul răspunderii.

ISTORIIA ŢĂRII RUMÂNEŞTI ÎNTRU CARE SĂ CUPRINDE NUMELE EI CEL DINTÂI ŞI CINE AU FOST LĂCUITORII EI ATUNCI ŞI APOI CINE O AU MAI DESCĂLECAT ŞI O AU STĂPÂNIT PÂNĂ ŞI ÎN VREMILE DE ACUM CUM S-AU TRAS ŞI STĂ[90]

(Fragmente)

Predoslovie

Cu greu şi cu strâmt iaste neştine a da cap şi începătură fieştecăruia lucru, mai vârstos celuia, când nici cum, nici de nicio parte ajutor iaste, nici ştiinţă de la alţii, sau pomenire măcar a să află ca o povaţă făcându-se şi ca o luminare arătându-se ca să se poată ajuta cel ce nu ştie şi cele din întuneric să iasă la lumină.

Că niciunul în lume nu iaste carele den sine numai să ştie şi niciunul nu au aflat nimic, până când n-au fost de altul învăţat. Nici nimeni nu să poată domin de niciun lucru, de nu mai nainte au au văzut, au au auzit, sau au cetit şi de nu ca acelea, asemene ca acelia măcar cât de puţin şi de nu acelaşi adevăr şi de lucru ce pofteşte neştine, au zis, sau au scrisu măcar cât de puţin şi de altele, ca numai să se poată altul deştepta spre gândirea acelora şi a altor lucruri încă destul iaste. Şi carii ca acelia au făcut şi au pomenit, cât de cât măcar, nemoarte mulţămite au auzit şi în bună pomenire au rămas.

Precum şi Aristotel în cartea a dooa a Metafisicii,

---

90 Din volumul: Stolnicul Constantin Cantacuzino: Js- toriia Ţării Rumâneşti întru care să cuprinde numele ei cel dinţii şi cine au fost locuitorii ei. Ediţie după un manuscript necunoscut, îngrijită şi comentată de N. Cartojan şi Dan Simonescu, Craiova, Scrisul Românesc. (Notele aparţin editorilor).

cap. 8 zice: har şi mulţămită să avem şi să dăm filosofilor celor bătrâni, carii numai ce au pomenit şi au scris de adevărul fiinţelor şi măcar că mai la multe n-au nemerit de a grăr de firile lor adevărul, iar încăş destul că tot au pomenit şi au zis cevaş, cât pricină de a cerca şi a iscodi adevărul alţii au dat – aducând şi pildă şi pe un Timotheu[91] muzicaşul ce era în zilele lui Filip Craiul, tatăl lui Alexandru cel Mare. (Foarte iscusit într-aceia), zice dar: de n-ar fi fost Timotheu, n-am avea multă muzică. Iar de n-ar fi fost şi Frinis[92], nici Timotheu n-ar fi fost.

Zice şi Diodor Sicheliotul[93], istoric, în predoslovia cărţii lui dintâi, că eu dreptate iaste a da toţi, mari mulţemite celor ce au dat învăţături şi au scris istorii de obşte, căci că eu ostenealele lor au folosit viaţa de obşte (adică traiul tuturor).

Nu grăiesc aici, nici zic de marele Moysi, carele de niciun om învăţat sau ştiut n-au fost, de au scris zidirea lumii şi alte legiuiri. Nici vorbesc de mulţi alţi sfinţi Proroci, carii ştia neînvăţaţi de nimeni şi cele ce fusese, şi cele ce era şi cele ce vrea să fie. Drept că acelora ştiinţa şi învăţătura nu era firească şi omenească, ci peste fire şi dumnezeiască, luminate şi învăţate minţile şi cunoştinţele lor, de duhul sfânt, izvorul şi lumina adevăratei ştiinţe şi înţelepciuni.

Ci dar cu greu şi cu năma[94] iaste a da, zic, neştine începătură celor ce mai despre toate părţile întuneric iaste, precum şi mie acum se întâmplă a veni vrând, cum am pomenit mai sus, a istori ale ţării, ce-i zicem noi astăzi: Rumân eşti. Ce greu, zic, foarte-mi iaste, de vreme ce nu aflu eu până acum, măcar cât am ostenit, cât am cercat,

---

91 Poet şi muzicant din Milet, 446 – 358 i.e.n.

92 Poet şi chitarist grec, născut la 480 I.e.n.

938 Istoric grec; a trăit în vremea lui Cezar şi Augustus.

94 amar (arhaism).

cât am întrebat şi de ştiuţi şi de bătrâni, dominţi şi înţelepţi şi în tot chipul m-am trudit şi pentr-alte părţi şi cu cheltuială am nevoit, ca doar aş fi aflat vreun istoric, carele şi de ţara aceasta, de începătura ei şi de lăcuitorii ei şi domnitorii ei, carii cât şi cum s-au purtat şi de obiciaiurile lor şi de legile ei şi de altele multe ce într-însa se vor fi aflat, carele să scrie pe amănuntul toate şi cu deadinsul, precum de alte ţări fac şi scriu pe larg toate. Ci dar eu încă până astăzi, nici acel scriitoriu, nici acel spuitor n-am aflat. Şi aceasta căci n-au istorit nimeni de dânsa cu deadinsul, cum zişi, pare-mi-se că dintr-aceste pricini vine.

Întâi, că mică şi can2 laturi ţară multora au părut că iaste, încă mai vârtos acum de când osebită de Ardeal şi de ţara Moldovei iaste. (Cum mai nainte vom arăta, când şi până când zic istoricii şi gheografii că au fost împreună şi de când s-au osebit.)

A dooa că puţini au fost pământenii aceştii ţări, cum să vede, ca aceia ca să şază ei să scrie ale patriei lor şi să istorească întâmplările moşiei lor, precum fac alţii de ale lor, şi de nu mulţi şi multe, însă tot fac, iar la noi mai niciunul. Săvai3 că poate zice neştine că se află şi aici letopiseţe, ci răspunsul îi iaste gata, că acela ce l-au făcut, den neştiinţă să vede să-l fie scris, sau den negrijuire, doar căci atâta iaste de netocmit, de încurcat şi de scurt, cât mai multă tulburareş şi mirare dă celui ce ceteşte, decât a şti cevaş adevăr dintr-însul.

Această dară scădere mare şi jale doar într-acest norod al neştiinţei şi al nevrerei să-l înveţe fiind, iaste pricină, de astăzi, nu numai de râsul altora şi de ocară suntem, ci şi orbi, muţi, surzi suntem de lucrurile şi faptele celor mai de demult ce într-acest pământ s-au întâmplat şi s-au făcut, cari de nevoie încă le era şi ne laste a le şti, pentru ca să putem şi traiul vieţii noastre a tocmi. Cum Nafelir în Prologul Hronografului lui ce face, zice: că

frumos lucru iaste den greşelile altora să tocmim viaţa noastră şi nu ce alţii au făcut, să cercăm, ci ce bine făcut va fi, noi a urma să ne punem înainte. Şi trebuie să ştim ca pre cei buni şi vrednici, carii vor fi fost bune faptele lor, să le pomenim bine şi pre ei să-i lăudăm. Iar pre cei răi şi făcători de rău, să-i blestemăm şi să-i ocărâm, acea parte alegându-şi în lume, cât au trăit, ca să-i rămâie.

Aceştia dară şi ca acestea lăsându-le, că cine a le scrie n-au fost, nici alţii au purtat grijă, de n-au ştiut ei, sau n-au putut ca să fie pus pe cei ce ar fi ştiut, măcar şi streini de ar fi fost (căci ca aceia, nici de aici, niciodată n-au lipsit) să scrie şi să istorească pe amănuntul şi ale aceştii ţări, ci au lăsat toate de s-au surpat în prăpăstiia uitării şi întru întunericul de veci au rămas.

Însă nu zic că den om în om n-au rămas şi aici nişte spuneri şi nişte poveşti, mai vârtos bătrânii ce povestesc de cele ce au fost. Ci şi acelia foarte slab lucru iaste şi primejdie de a le crede, pentru că de multe ori s-au luat seama, că de un lucru numai, doi într-un chip nu povestesc, ci unul una, altul alta băsnuiaşte. Unde nici de la acelea nicio adevărată ştiinţă n-avem, nici din cântecele cari vestesc de vitejii, au de alte fapte ale domnilor şi a altor vrednici oameni, ce au lucrat, cari după la lăutari şi după la alţi cântători auzim, putem şti cevaş ales. Că şi acelia nu numai ce au laudă mai multă, au hulesc decât cele ce au fost, ci şi foarte împrăştiat şi prea pe scurt pomenesc lucru şi făr' de nicio rânduială sau tocmeală.

Mai trudit-am încă ca doar din hrisoavele domnilor ce sunt pre la boierime şi pre la mănăstiri date şi la sate, câte am putut vedea, să poci scoate cevaş ca să ştim măcar dintr-acelia, deaca dintr-altele nu să poată afla; căci că într-însele să vede a zice cevaş, dând pricinile pentru ce sunt date acele hrisoave, adecăte au sunt pentru că au dăruit domnii destoinicilor şi bunilor slugi ocine, sau altcevaş, pentru vrednicită şi mari slujbe ce vor fi făcut

domniei şi ţărăi (cum fac împăraţii şi domnii cei mari şi eftirii[95]), dăruindu-le, acolo povestea. Îi spune. Aşa şi: în cele ce dau la mănăstiri hrisoave, când fac mănăstirea, drept ce o fac şi cine o face, acolo spnind ca o istorie, vesteşte lucrurile. Gi puţin folos şi acelia i-au dat, pentru că răsipit lucru şi foarte pe scurt zic şi fără cap povestesc şi numai de un lucru vorbescu, adecăte au de cela cui să dă, an de cel ce dă; aşa de mănăstiri de scrie încă ceea ce acei mănăstiri i s-a închină şi i s-a afieroşeşte[96], zice, iar alt nimica nu mai lăţeşte, nici de alte lucruri să mai întinde, unde dară, puţin lucru şi puţin ajutor şi ştiinţă avem şi de la aceştia.

Şi încă mai iaste şi aceasta, că cine iaste acela care să poată şedea toate ale tuturor hrisoavelor să vază ce scriu şi cum scriu, ca să poată dintr-însele aduna să istorească lucrurile ce au fost ale ţării?

Şi cine iaste să poată face aceia ca să nu leagă dintr-a-< cella măcar a cap şi coadă lucrurilor, cărora pentr-atâta noian de ani s-au înfăşurat şi s-au desfăşurat, sau vreun adevăr să ne dovedească, de nu doară s-ar fi ispitit cine vas; sau ar vrea să ispitească aceia a o face, ca să afle o prea puţină-pricină (şi aceia încă nesărată), ca să zică că de acolo au suflat a zice cevaş de lucrurile ţării?

(.) acum dară din cele ce mai sus zicem, iată aiave să vede, că nicio povăţăitură, niciun ajutoriu, nicio luminare avem de la pământenii noştri, ca să putem şti, sau să ne şi *domnim* măcar a de ale aceşti! ţări lucruri şi fapte ce într-însa den bătrânii ani s-au întâmplat şi s-au lucrat. Căci niciunul nu s-au aflat, nici ştim să fie fost, carele cu deadinsul şi pre amănuntul dinceput să fie scris ale ei t

Iar de va fi şi fost cinevaş scris şi va fi lăsat, ca şi noi ceştide pe urmă, de acelea ce au fost să ştim, iată nicicum

---

95 darnic, (grecism).

96 a da, a închina (ncogrecism).

nu să află, nici auz pe cinevaş să zică că au fost şi apoi s-au pierdut macara, fără cât fcel letopiseţ ce zicem, carele destul de scurt, întunecat şi fără orânduială, iaste, cum s-au zis mai sus şi vom vedea mai pe urmă: şi dintr-însul.

y Ci clar aşa lucrul fiind, ce a face eu n-am, fără cât iată, după la istoricii streini, pe la greci, pe la Ieşi, pe la unguri şi pe la alţii voi umbla a cere şi a mă îndatori, ca ce vor fi şi ei pomenind şi istoriiid de această ţară, să zic şi eu aici şi cât îmi va fi putinţa, foarte mă voi nevoi, ce va fi mai adevărul, după zisele lor să arăt.

Săvai că biţi am găsit şi la mina mea până astăzi au venit, văz că pe scurt şi ei de dânsa pomenesc şi încă can trecători ating şi istoresc numai, iar nu de-nceput şi pe deplin scriu ale ei, ci numai cât le trebuie a o pomeni zic, apropiindu-se câte undevaş de ale lor lucruri ce pe larg istoresc şi povestesc. Pentru care încă şi cât fac, mulţemită trebuie să le dăm, că încă nu de tot din tablele lumi (i) uitaţi suntem, ci oare cine, de cele ce oare când au fost şi într-această ţară, nu tace, ci spune şi scrie. Măcar că unii dintr-acei ce scriu de dânsa, ca nişte streini ce sunt şi voitori de rău unii, nu adevărul scriu, ci-i micşorează lucrurile şi pe lăcuitorii ei rău îi defaimă şi multe hule le găsesc. Şi pot avea şi dreptate, zic, a face aşa, dacă aceia alt mai bine nici ştiu, nici pot face. Şi pentru că în stepena ce astăzi să află (măcar că de oareşcând aşa să trage), în carea ticăloasă şi jalnica iaste, cine cum îiiaste voia poate şi zice şi scrie. Căci că nu iaste nimeni, nici cu condeiul, nici cu palma, a-i sta împotrivă, şi a-i răspunde.

Lăsăm dară, fieştecăruia a zice cum va vrea şi a râcic cum va pofti, de vreme ce nici le iaste sfială, nici ruşine de ruşinile lor, nici nu gândesc, că toate lumeştile supuse sunt mutărilor şi toate câte sunt umblă cu soroc şi cum, că de obşte iaste orbul noroc şi viitoarele lucruri nevăzute sunt. Ci doar a acelora acum trecându-le, la ale noastre mă întorc a zice.

Şi cronicarul muntean are în vedere o ţintă didactică; ea diferă însă de cea a lui Ureche sau Miron Cost în el nu aşteaptă doar o aplicaţie practică, în cadrul evenimentelor noi, a învăţămintelor scoase din faptele vechi, ci o judecată de valoare şi o deprindere de a discerne binele de rău şi de a sluji binele.

După ce *w* aşezai Trăiau pre romani în Dachia, cum s-au ţinut şi pitta când tot aşa an statut?

Aeéstea ce zisem până aici, pentru alţii cioată să par că am ieşit din vorba noastră, însă mi gândesc că fată cale sunt puse, de vreme ce acestea şi ztnai multe decât acestea, măcar a de-am putea şti luminânti mintea noastră cu cele ce în lume mari fapte, de mari oameni scrise au rămas, şi acestea voia lui Dumnezeu îngăduindu-le, ca iară prea oameni minunile sale să săvârşească şi să rămâie cunoscute rodului omenesc. Toată învăţătura şi ştiinţa descoperindu-se şi în lumină puindu-le şi lăsându-le, ca să putem încă cunoaşte şi să ştim lucrurile bunilor şi a răilor, a vrednicilor şi a nevrednicilor, ale legiuiţilor împăraţi şi ale tirani lor; ca pre cei buni şi vrednici să lăudam şi bine să cuvântăm, şi pre cei răi şi cruzi să ocărim şi rău să-i pomenim. Aşijderea ca relele să gonim şi să fugim, şi bunele să îmbrăţişăm şi să urmăm, (…)

Sistematic, Constantin Cantacuzino îşi desfăşoară ordonat ideile. Critică „basnele” celor care li înfăţişează pe români ca descendenţi ai tâl Mrllor aduşi din Italia şi” îşi construieşte expunerea logic, răspunzind pe puncte la fiece argument, stolnicul susţine unitatea originii românilor de pretutindeni şi continuitatea lor pe pământul Daciei.

Vlahii de unde să zic vlahi, sau alt nume, iar mai tot aşa, căruia scriitoriu cum l-au plăcut puindu-le numele şi mai ales de unde să trag ei?

(…) însă rumânii înţeleg tiu numai cestea de aici, ce şi den. Ardeal, carii încă şi mai neaoşi sunt şi moldovenii şi

toţi câţi şi într-altă parte să află şi au această limbă, măcar a fie şi cevaşi osebită în nişte cuvinte den amestecarea altor limbi, cum s-au zis mai sus.

Iar tot unii sfiit. Ce dară pe acestea, cum zic, toţi romani îi ţinem, că toţi acestea dintr-o fântână au izvorât şi cură. (…)

Cronicara 1 este un umanist cu neţărmurita admiraţie pentru cultura greacă, cea mai preţioasă moştenire lăsată de antichitatea europeană[97].

Zis-am dară, precum au fost acei eleni oarecând, oareceş mai sus am pomenit, iară şi mult mai nalt şi mai de laudă şi de lucrurile şi de faptele lor au fost, ale cărora şi până astăzi semne, precum toate istoriile şi toate scripturile câte de ei scriu şi ale lor câte sunt, decât lumina soarelui mai aiave îi arată şi-i dovedesc ce au fost şi cât au fost ştiuţi şi de mari

Ca un adevărat umanist, Constantin Cantacuzino are gustul şi respectul adevărului.

Bupre ce aţi rămas rumânii în Dachta moşneni, cât supt ascultarea împăraţilor romani au stătut şi apoi la ce au mai ajuns?

(…) Că aceia ce fac aşa, adecăte de cele ce nu ştiu şi cele ce nu cunosc zic că cunosc, iaste a trufaşilor şi a deşerţilor, părându-le că mai cu ruşine le iaste a zice că nu ştiu şi în cunoscu cele ce nu ştiu şi nu iaste adevăr, decât a minţi şi a zice că cunoaşte şi ştie cele ce im ştie, şi mi s-a dumiresc că mi mult mai mult şi mai mare laste ruşine a

---

97 Corneliu Dima-Dragan (autor al catalogului Biblioteca marelui umanist român Constantin Cantacuzino stolnicul, Buc., 1937 şi, împreună cu Livia Bacîru, al volumului Stolnicul Constantin Cantacuzino, Buc., Ed. Albatros, 1970) mi~a atras atenţia asupra paginii 341 din lucrarea lui Johannes Nauclerus, Chronica (Colonia, 1544), citită de stolnic. Pe marginea ur m text despre Atena lui Perie le, acesta din urmă a lăsat o semnificativă notă* marginală, al cărei laconism are forţă exclamativă: „Laus Äthenae“»

zice minciuna că ştie, decât a zice adevărul că mi ştie. (.

Cronicarul face asociaţii şi conexiuni între fapte, Evenimente desfăşurate pe pământul Ţării ffominoş ti sfat imn & – rite în context istoric mai larg, iar depanarea tuturor este proiectată pe ourşul vremii.

Ci dară cum zic şi filosofii, ca toate câte sunt în naştere, şi în stricăciune stau, adică una – stricându-se şi putrezind, alta se naşte şi să face, cum vedem la toate seminţele: şi până nu putrezeşte una, nu naşte alta; şi până nu naşte alta, nu putrezeşte cealaltă. Nici până nu să strică un chip nu se face alt chip. Deci, pe care vedem la ceaste fireşti, cari iară puterea lui Dumnezeu prea fire le lucrează, adecăte le naşte, le creşte şi le păzeşte. Şi iară aşa înfăşurându-se şi desfăşurându-se de la zidirea lumii până la sfârşitul ei vor fi.

Aşa dară şi în cele politice pricepem şi cunoaştem că nu-s stătătoare niceunele; ce şi avuţii să pierd îi domnii să strică, împărăţii să mută şi să strămuta; şi toate ca acestea, unii pierzând, alţii găsind, de la unii fugind, la alţii nemerind, orbul noroc, cum îi zic şi-l zugrăvescu! Şi iară una stricându-se şi perind, alta făcându-se şi crescând, precum cetim şi semnele aiave, vedem toate şi cunoaştem, de când iaste lumea câte domnii şi craii, câte monarhii au fost, care din mici începături şi necunoscute, la cită mărire şi putere au venit şi apoi dintr-atâta de mari, la câtă micşorare şi la câtă surpare şi stingere au sosit, cât uncie nice să mai ştiu, mici să mai pomemescu. (…)

Ca şi Mima Costin, stolnicul are sentimental acut – al perisabilităţii; frământata viziune barocă a lunecării., a trecerii, este înseninată de credinţa în datoria de a săvârşi fapta cea bună.[98]

---

98 Precum şl, probabil, aşteptarea căderii, stăpînitoriior şi a ridicării „rumînilor'** Virgil Cîndea relevă ca Stolnicul reţine din Aristote! „ideea dispariţiei necesare a marilor imperii, idee în care se observă cu uşurinţă năzuinţa lui de a fundamenta filozofic nădejdile sale

Însă iaste a să mai ştii; ca töate lucrurile câte sunt în lume, au şi acestea au trei stepene dupre ce să fac, adecăte urcarea, starea şi pogorârea, au cum le zic alţii, adăugerea, starea şi plecarea. Deci dară, niciun lucru nu iaste carele să nu dea pentr-acestea, ci numai unele mai în grab, altele mai târziu le trec; iară tot la un stea jar[99] să adună şi să strâng în cea de apoi, adecăte în stricăciune şi în pierzare dezlegându-se. Deci dară aşa toate fiind iată şi domniilor, crăiilor, împărăţiilor, avuţiilor, măriilor şi tuturor celorlalte câte sunt, aşa se întâmplă şi le vin. Ci numai clor drepte, celor blânde şi celor mai cu înţelepciune le rămâne laudă, fericire de bună pomenire şi pildă folositoare celor buni şi înţelepţi dupre urmă, şi canoane cu carii mai mult şi mai slăvit pot sta şi să pot otcârmui. Şi, de li se întâmplă şi surpare şi cădere, înţelepţii nu le dau atâta vină şi pricina cu sudalme, căci au sosit la aceia, adică să zică, că din nechibzuială şi nebuni ia lor au venit. Ci numai socotescu că aşa zidite şi făcute în Iunie sunt, ca iale să-şi ia coneţui[100], cufn zice şi Virghilie poet, în cartea a patra Eneiclos de Troada, când de clini s-au prăpădit şi s-au stinsu, eră inel acolo şi alţii şi neamul lui Priam, mai mult de 2000 de ani, cum zice tâlcuitoriul acestui Virghilie, Maun Honoratul[101].

Deci acela alta n-au mai hulit, căci aşa au fost în orânduiala lui Dumnezeu, zice, şi aşa actuce vremile să se săvârşească. Iar celor rele stăpâniri şi crude şi tirane şi ca de acest feliu stăpânitorii ocara, blestem, sudalme şi rea

---

privitoare la căderea Imperiului otoman şi, în consecinţă, la eliberarea patriei sale“.

99 parul înfipt în mijlocul ariei. De steajăr se leagă o funie, la capătul căreia sînt legaţi caii care -se învîrtcsc în jurul steajarului, servind la treierat.

100 Sfîrşitul (slavonism) .

101 Marius Scrvius Honoratus, filolog latin <le la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului al V-lea. A çomentat şi opera lui Vcrgilius. ?

pomenire, rămân. (…)

REFLECŢII DESPRE RENAŞTERE

j

„Şi iată: Petrarca umblase colmdând prin oraşele barbarilor în căutarea vreunei opere uitate a lui Cicero; Boccacio urcase tremurând de bucurie spre biblioteca de la Montecassino, prin iarba Crescută înaltă printre podele, în timp ce vântul sufla în libertate prin ferestrele ieşite din tocuri şi prin uşile părăsite, fără clanţe, senturind pulberea îngrămădită de-a lungul anilor peste volumele nemuritoare; şi se supărase vădind că lipsesc din ele foile pe care călugării? proşti şi ignoranţi, le folosiseră spre a înfăşură în ele câte-o relicvă sfântă de vândut femeilor; dar pe Urmele fiecăruia dintre ei iată că răsar acum zeci de credincioşi ai antichităţii, care înfruntă primejdiile lungilor călătorii, străbat munţii şi mările, rătăcesc săraci şi singuri prin ţinuturi neprimitoare, printre neamuri fie duşmănoase, fie bănuitoare; a căror limbă n-o cunoşteau, printre nemţi, printre otomani. Mergeau – spuneau el să-i libereze pe glorioşii străbuni «din temniţele germanilor şi ale galilor». Şi de multe ori baronii din înaltul turnurilor masive ale castelelor, precum şi şerbii lor, legaţi pământului, râdeau văzându-i pe italienii aceia slabi, cu feţele galbenee ett privirea fixă, cu aerul lor rătăcit, care urcau trudiţi treptele în ruină ale dite unei mănăstiri gotice, de unde coborau apoi, strălucitori de bucurie, purtând sub braţ un codice manuscris; râdeau şi nu ştiau că din codicele acela avea să iasă foarte cur, iad cuvântul şi libertatea, şi că ele aveau să prăvălească turnurile şi să sfărâme lanţurile; nu ştiau că acei sărmani străini erau profeţii vestitori ai unui Dumnezeu încă necunoscut, dar care, în curând, avea să urmeze Dumnezeului medieval – acelui înfricoşător Dumnezeu medieval, din al cărui ordin se crease robia şi cu voia căruia şerbii erau aruncaţi ca hrană dulăilor baronului, iar nevestele lor, crezute

vrăjitoare, erau arse de călugări. Nu de mult se mai râdea încă în Italia de fanatismul erudit al secolului al cincisprezecelea, şi cel mai mult râdeau şi vorbeau despre lucrurile acestea, îngâmfaţi şi plini de sine, ignoranţii, şi anume ignoranţii cei mai răi, aceia cărora le este îngăduit să se bucure de roadele culturii laicemoderne, şi sanşi bată joc de făurrtorii ei cei dintâi „numai pentru că înfăţişarea acestora na semăna: chiar eu aceea a unor tineri eleganţi, înţelepţii ştiu. Însă să admire credinţa şi adevărata religie pe care secolul al cincisprezecelea le-a avut faţă de ştiinţă şi de artă: ei ştiusă recunoască progresul societăţii italiene în iubirile ei, în pasiunile ei intelectuale, atunci când află, după cum, spun cărţile (şi chiar dacă este vorba de-o legendă), că Guarino din Verona, pierzând în cursul unui naufragiu cele două lăzi pline cu cărţi pe carele aducea de la Constantinopole, a albite de: durere; că Panormitul, spre a putea să-şi cumpere mâitus Divins a vândut o moşie; că manuscrisele: antice se furau, cu aceeaşi furie; a credinţei eu earn, veacuri. În urmă, se furau moaştele sfinţilor. Şi aşa precum „cu câtem secole mai înainte, un rege îi trimitea celuilalt „ça dur preţios, elt OHD; fărâmă dim lemnul crucii, tot astfel acuma republica Liteca îşi mărturisea recunoştinţa faţă de ducele Filippo Maria al Milanului triraiţându-i în dar două codice manuscrise> iar Cosimo de Medici trimitea că simbol de pace lui Alfons al Neapo Mui, un Ţitus Liviusy pe care marele rege îl răsfoia pe dată cu lăcomie, împotriva curtenilor şi a-medicilor care, cu bănuielile din acele vremuri, îl sfătuiau să ia bine seama ça nu cumva, cartea aceea, dar ăl unui duşman, să ascundă o otravă gata să-l ucidă pe cel care doar şi-ar fi apropiat de ea suflarea; iar acelaşi rege, ascult înd lectura unui capitol din Quintus Curtiuş, se vindeca de friguri. A fost un veac ciudat acesta., un veac în care regii şi puternicii lumii făceau pe curtenii în jurul unor bieţi grămătici, lat această dragoste nestăpânită pentru

antichitatea regăsită a luat în adevăr formă unei superstiţii: se părea că învăţaţii călători în căutare de manuscrise fac să reînvie furia de cucerire a cruciaţilor, dar cruciada pe care o întreprindeau ei era cruciada civilizaţiei; tot aşa precum frăţietatea de studii umanistice, pe care-o înfăptuiau prin folosirea limbii latine, a însemnat aproape un catolicism literar ce se ridica împotriva barbariei şi a tiraniei spirituale. O mărturisea aceasta, în mod cinstit, un oggio Bracciolini atunci când, în mijlocul clericilor adunaţi la Conciliu! din Constanţa şi a cetelor de bandiţi care formau trupele împăratului Sigismund, a îndrăznit, singurul poate, în Europa, să venereze marea figură a lui Hieronim din Praga şi să primească în inima lui ultimele accente ale imnului pe care acest martir al liberei cercetări creştine îl înălţa spre tronul lui Dumnezeu, în viitoarea flăcărilor aţâţate de sceptru şi de cârja papală”.

Giosui Card vieci, Scrieri alese, ELU, 1954, p, 245 – 250.

„Manuscrisele salvate după căderea Bizanţului statuile antice dezgropate de sub ruinele Komei au dezvăluit Apusului uimit o lume nonă – antichitatea greacă; în faţa chipurilor luminoase făurite de ea, fantomele evului mediu s-au risipit; Italia s-a ridicat la o nebănuită înflorire a artei, care era ca un reflex al antichităţii clasice şi care n» a mai fost nicicând egalată. În Italia, Franţa, Germania a apărut o literatură nonă, prima literatură modernă; Anglia şi Spania au cunoscut cur înd după aceea epoca clasică a literaturii lor.

Limitele vechiului *ctvbiş iar mmm* au fost sfărâmate; abia acum Pâmttxtul a fost descoperit cu adevărat şi ş-au pùs bazele comerţului mondial de mat tteiu, precum şi ale transformării meşteşugului în manufactură, care, la rândul ei, a constituit punctul de plecare pentru marea industrie modernă. Dictatura spirituală a bisericii a fost doborâtă; majoritatea popoarelor germanice s-au dezis de ea şi au

adoptat protestantismul, în timp ce la popoarele romanice voioasa liberă cugetare, preluată de la arabi şi alimentată de filosofia greacă nou descoperită, prindea tot mai mult rădăcini, pregătind materialismul secolului al XVIII-lea.

A fost cea mai mare răsturnare progresistă din Câte cunoscuse până atunci Omenirea, o epocă care avea nevoie de titani şi care a generat titani, titani ai gândirii, ai pasiunii şi ai caracterului, ai multilateralităţii şi ai erudiţiei. Oamenilor care au pus bazele dominaţiei moderne a burgheziei li se poate reproşa orice, numai că ar fi fost nişte burghezi mărginiţi nu. Dimpotrivă, erau mai mult sau mai puţin contaminaţi de spiritul de aventură, caracteristic epocii lor. Pe atunci aproape că nu a existat om de seamă care să nu fi călătorit în ţări îndepărtate, să nu fi vorbit patru-cinci limbi, să nu fi strălucit în mai multe domenii. Leonardo da Vinci n-a fost numai un mare pictor, ci şi un mare matematician, mecanic ian şi inginer, căruia cele mai variate ramuri ale fizicii li datorează descoperiri importante; Albrecht Dürer a fost pictor, gravor, sculptor, arhitect şi, în afară de aceasta, a inventat un sistem de fortificaţii care conţine o serie de idei reluate mult mai târziu de Montalemhert şi de tehnica modernă germană a fortificaţiilor. Machiavelli a fost ont de stat, istoric, poet şi, totodată, primul scriitor militar al timpurilor moderne care merită să fie menţionat. Luther a curăţat nu numai grajdurile augiene ale bisericii a dar şi pe cele ale limbii germane* creând prăza germană modernă şi compunţnd textul şi melodia acelui coral pătruns de certitudinea victoriei., care a devenit farsilieza” secolului al XVI-lea. Eroii acelei epoci nu erau încă sclavi ai diviziunii muncii, care duce la mărginire şi la unilateralitate, atât de frecvent întâlnite la urmaşii lor. Dar ceea ce îi caracterizează în mod deosebit este că trăiesc aproape cu toţii în plină viitoare a timpului lor, participă direct la lupta practică, iau poziţie pentru o partidă sau alta şi combat care cu

cuvântul şi cu condeiul, care cu spada, care cu toate deodată, De aici acea plenitudine şi tărie a caracterului care fac din ei oameni în adevăratul înţeles al cuvântu' lui".

Fi. Engels, Dialectica: naturii, Editura Politicei, 1960.

„Nu mă tem că exagerez spunând că filologia, indisolubil legată de atitudinea critică, este unul dintre cele mai esenţiale elemente ale spiritului modern, că, fără de filologic, lumea modernă nu ar fi aceea ce este, că filologia constituie marea diferenţă între evul mediu şi timpurile moderne. Dacă depăşim evul mediu în claritate, în precizie, în critică, apoi o datorăm exclusiv educaţiei filologice.

— Evul mediu a muncit ca şi noi, evul mediu a produs spirite tot atât de active, tot atât de pătrunzătoare ca şi ale noastre; evul mediu a avut filosofi, savanţi, poeţi; dar n-a avut filologi; de aci lipsa de atitudine critică ce îl lasă în faza copilăriei intelectuale. Atras către antichitate cu acea necesitate de neînlăturat care îndrumă toate naţiunile neo-latine către originile lor intelectuale, el nu a putut-o cunoaşte în adevărul ei, din lipsa instrumentului trebuitor. Tot atâţia autori latini precum şi tot atât de puţini autori greci existau în Occident în epoca lui Vincent de Beauvais ea şi în epoca lui Petrarca. Şi cu toate acestea Vincent de Beauvais ignoră antichitatea, nu reţine din ea decât nişte lărâme nesemnificative şi izolate, care nu alcătuiesc un sens şi care nu constituie un spirit. Dimpotrivă, Petrarca, el care nu l-a citit încă pe Homer, dar are un manuscris al operei lui în limba originală şi îl adoră fără a-l înţelege, a intuit antichitatea; el îi cunoaşte spiritul cu tot atâta strălucire ca oricare dintre învăţaţii secolelor ce au urmat; înţelege cu sufletul ceea ce ca exprimare îi scapă; se entuziasmează pentru un ideal pe care pentru moment nu poate decât să-l întrevadă. Şi toate acestea pentru că spiritul filologiei îşi face, prin el, întâia sa apariţie, iată de

ce el trebuie privit ca întemeietor al spiritului modern în atitudinea critică şi în literatură. El se află la graniţa dintre cunoaşterea inexactă, fragmentară, materială şi cunoaşterea comparată, subtilă, într-un cuvânt – critică. Oare evul mediu a priceput, de pildă, atât de greşit filosofia antică pentru că nu a studiat-o îndeajuns? Cine ar îndrăzni să o spună despre secolul care a dat la iveală masivele comentarii ale lui Albert şi ale sfinţii lui Toma? Pentru că i-au lipsit documentele? Nici asta. Avea întregul corp peripatetic, adică enciclopedia filosofică a antichităţii; i se adăugau numeroase documente despre platonism şi operele lui Cicero, Seneca, Macrobnis, Chalcidius, iar în comentariile lui Aristotel aproape tot atâtea informaţii, câte avem noi înşine, despre filosofia antică. Ce le lipsea deci acestor muncitori laborioşi care şi-au închinat atât ea nopţi de veghe studiului neprecupeţit? Le lipsea aceea ce a avut Renaşterea; filologia. Dacă în loc să-şi consume viaţa în traduceri barbare şi lucrări de a doua mină, comentatorii scolastici ar fi învăţat greaca şi i-ar fi citit în textul original pe Aristotel, Platon, Alexandru din Afrodisias, atunci secolul al XV-lea nu ar fi văzut lupta celor doi Aristote 1, unul rămas singur şi uitat în paginile sale originale, celălalt creat artificial prin devieri continue şi neatente de la textul autentic. Textele originale ale unei literaturi fac tabloul ei veridic şi complet. Traducerile şi lucrările de a doua mână sunt copiile ei sărăcite şi întotdeauna last numeroase lacune pe care imaginaţia îşi ia misiunea de a le umple. Pe măsură ce oriile se îndepărtează şa se reproduc la alte copii stereestai Hiperâecte» face «ele – se înmulţesc, preş «păsări le sporesc, dispare adevărata culoare a lucrurilor, (…) Ceea ce lipseşte evului mediu nu este nici producţia Originală, mici curiozitatea perora trecut „nici persever este în muncă. Erudiţia Ben & fterii au întreceau nici Im pătrundere, nici îs zel pe «a Alcuin, un Alain din Lille, un

Alexander de Hales., un Roger Bacon. Dar ei erau mai critici „profitau de binefacerea timpului şi de cunoştinţele dobândite; profitau de împrejurările fericite aduse de evenimente. Soarta filologici, ca şi cea a tuturor ştiinţelor este de a fi în chip inevitabil înlănţuita în mersul lucrurilor şi de a nu putea împinge înainte nici măcar cu o singură zi, prin eforturi făcute cu intenţie, progresul care trebuie să se săvârşească.

àxpLGiot[102]) este deci trăsătura generală a cunoaşterii antichităţii în evul mediu, sau, mai bine zis, a întregii situaţii intelectuale a acestei epoci. Ea caracteriza deopotrivă politica şi literatura. Acele ficţiuni de *regi*, *patricieni*, împăraţii *Cezari*, *Augu*} *ti*, transfer rate în plină, barbarie, legendele lui Brutus şi ale lui Frances, acea părere că orice autoritate trebuie să purceadă din Imperiul roman, după cum orice nobleţe din Troia, acea manieră de a privi dreptul roman ca dreptul absolut, ştiinţa greacă drept ştiinţa absolută –, de ubiqie veneau ele, dacă nu din grosolana aproximaţie la câte se reducea cunoaşterea antichităţii, din lumina pe jumătate fantastică sub care era văzuta acea lume veche căreia ei năzuiau să i se alipească? Spiritul modera, adică raţionalismul, critica, liberalismul, a fost întemeiat în aceeaşi zi cu filologia. Întemeietorii spiritului modern sunt filologii”.

Ernest Renan, Oeuvres complètes, T & m³ IJJà Paris, Calmanrlèvy Edit ears, 7ß4 y”.

„Unii, reducând natura la o – armonie voluntară, îl înălţau pe om până la Dumnezeu, – ceilalţi îl cufundau pe om în viaţa generală, considerând natura ca o simfonie oarbă în care conştiinţa piere în vârtejul sunetelor, al formelor şi al eu lori lor» – De aici exaltarea Spirituals a celor care, pentru a înţelege mai bine destinul superior al omului, uitau de nimicnicia lui şi de propria lor suferinţă, şi îl vedeau înălţându-se tot mai sus, de aici umanitatea

102 Incapacitatea critică,

celor care, de fiecare dată când se aplecau asupra omului, îi zăreau rostogolindu-se în valul fratern a 1 mater le i, al ideilor şi al mişcărilor. Antropomorfismu 1 unora, panteismul celorlalţi au dăruit spiritului nostru cei doi poli ai puterii sale, între care o poate condamna să înainteze pentru veşnicie, dar în care el află, odată cu dorinţa şi cu îndoiala, hotărârea de a acţiona.

Şi ce însemnătate are îndoiala, şi ce însemnătate are faptul că dorinţa nu se stinge niciodată! Ce însemnătate are suferinţa de a simţi, clipă de clipă, cum ne scapă adevărul monstruos pe care, clipa de clipă, socotim să-l stăpânim şi care ne depăşeşte fără încetare, pentru că este viu ca şi noi, şi pe care îl creăm zi de zi, spre a-l osândi să moară, de vreme ce îl smulgem din noi înşine! Ce însemnătate are faptul că se aud la răstimpuri voci sfâşietoare care spun că nu vom şti niciodată totul! în aceasta stă gloria noastră. De fiecare dată când pornim la lucru, ştim totul, fiindcă, în acel ceas creator, toate forţele vii ale lumii se revarsă în noi, în noi care le chemăm şi care le rezumăm, pentru a ne lumina mintea şi a ne călăuzi mina. Iubim Renaşterea cu atâta exaltare pentru că ea a consimţit să sufere spre a aduce la lumină acele adevăruri în mişcare, a căror putere de creaţie nicicând secătuită începem abia astăzi să o întrezărim, pentru că ele sunt solidare cu toate adevărurile care au fost şi cu toate cele care vor fi, Nu-i vom uita pe acei oameni neînfricaţi care, atunci când toate puterile se asociau pentru a le tăia calea, atunci când cărţile le erau arse, când creuzetele le erau sfărâmate, când călăul înălţa securea şi sabla şi când rugurile aşteptau pregătite* n-au dat îndărăt în faţa misiunii de a descoperi fapte şi zilei care sfărâmau, clipa de clipă, echilibrul atât de greu cucerit al Sufletului lor, şi care menţineau în ei necesitatea unui efort tittzând mereu către alte cuceriri. Nu içom uita dă ei au alergat la strigătul de spaimă al umanităţii secătuite de criza de

iubire pe care o trăise, spre a-i adăposti şi a-i consola iubirea. Nu vom uita că, în aceeaşi clipă, ca şi cum un deget apăsat până atunci pe nişte buze invizibile s-ar fi ridicat undeva, Kepler şi Copernic împingeau cu un singur gest cerul până dincolo de marginile visului şi ale intuiţiei, Columb şi Magellan deschideau marile drumuri ale pământului, aşezându-l în mâinile noastre ca pe o arma de luptă, Vesalius şi Michel Servet surprindeau în măruntaiele noastre mişcările iniţiale ale vieţii, Shakespeare elibera de deprinderile sale teologice poemul nemărginit pe cate-l purtăm în inimă, Rabelais, Erasm, Montaigne afirmau forţa externă şi necesitatea îndoielii, Cervantes smulgea idealismul nostru viu, de pe căile primejdioase ale decepţiilor şi ale iluziilor, şi-arta italiană murea încet în urma efortului pe care trebuise să-l facă pentru a introduce în spirit ordinea, şi, prin ea, libertatea".

Elie Faure, Istoria Artei, Arta Renaşterii, Editura, Meridiane, 1970*